KÓS KÁROLY

NEAMUL VARJU

KÓS KÁROLY

Neamul Varju

În românește de Aurel BUTEANU

Prefață de N. CRIȘAN

EDITURA KRITERION
BUCUREȘTI 1971

Kós Károly:
BUDAI NAGY ANTAL HISTORIÁJA
VARJU NEMZETSÉG
Állami irodalmi és művészeti kiadó Bukarest

Coperta de DEÁK FERENC

PREFAȚA

În decembrie 1968, în marea și frumoasa sală a Palatului Culturii din Tîrgu Mureș, decanul de vîrstă al scriitorilor maghiari din țara noastră, Kós Károly, era sărbătorit și omagiat : optzeci și cinci de ani de viață și peste șaizeci de ani de rodnică activitate scriitoricească și culturală.

Kós Károly s-a născut în 1883, la 16 decembrie, în Timișoara. A stat o vreme la Sibiu, iar de la zece ani a trăit și a învățat la Colegiul reformat din Cluj, pînă la bacalaureat. În acest colegiu laic (spre deosebire de învățămîntul oficial clerical) se spune că ar fi învățat și Matei Corvin.

Desele schimbări de mediu — un mediu citadin specific : orașe vechi și uliițe înguste, cu turnuri și clădiri grele încărcate de ornamente și amintiri — au influențat puternic, cum ne sugerează Szőcs István, unul din biografii săi, pe tînărul și visătorul adolescent.

Fire studioasă, mereu îndrăgostit de natură și de cărți, Kós Károly va dovedi înțelegere și înclinare pentru istorie, dar mai ales pentru cariera pe care o va îmbrățișa — arhitectura. Doi ani va frecventa Școala de ingineri constructori de la Budapesta, apoi va trece la Facultatea de arhitectură, pe care o va absolvi în 1907.

Multilateral dotat, tînărul arhitect Kós Károly desenează, gravează, proiectează. Walter Crane, ilustrator de povești, și Gordon Craigh, desenator, pictor și scenograf, par să-l fi influențat în tinerețe.

Pînă la război (1914), Kós Károly a lucrat ca arhitect cîteva clădiri publice la Cluj, Tg. Mureş, Sf. Gheorghe şi a contribuit şi la proiectarea pavilioanelor Grădinii zoologice din Budapesta. Tot în această perioadă a început să cerceteze arta populară, alegîndu-şi ca „teritoriu" satul Călăţele şi împrejurimile lui, lîngă Cluj.

Debutul în literatură şi-l face ca poet şi desenator, scoţînd în facsimil şi în imprimare proprie, în 1909, la Budapesta, Atila királról ének (Cîntec despre regele Attila). *În 1912, tipăreşte* A régi Kalotaszeg (Vechiul Călăţele), *unul din primele volume de acest fel, care tratează cu competenţă şi într-un stil accesibil probleme ale artei populare din Ardeal.*

Ulterior, rămînînd fără slujbă, cu o familie cu trei copii, este nevoit să „facă de toate". S-a ocupat cu agronomia, a fost tipograf, a pictat, a practicat litografia şi la solicitarea ziarului Keleti Ujság, *a scris publicistică. În 1920 îşi termină romanul* Varju-nemzetség (Neamul Varju) [1] *şi aşa devine, la 37 de ani, scriitor „din pricina lipsei de scriitori şi a unei existenţe precare".*

Din cele expuse reies din plin înclinaţiile sale de om polivalent. Pictor, etnograf, istoric de artă, agronom, politician, o extraordinară energie şi putere de muncă se leagă de numele şi activitatea lui Kós Károly. Călătoreşte mult prin Ardeal, culege texte de cîntece, zicători, desenează, caută vechi basme ardeleneşti, cît şi începuturile mişcărilor culturale din Transilvania, dar mai ales îl interesează constant arta populară, în special a secuilor. Desenele făcute le transpune singur în gravură (linoleum) şi le publică (vezi Erdély kövei), *după cum publică şi cărţi cu această problematică:* Erdély (Ardealul) *un eseu, în 1929;* Erdélyország népének művészetéről (Despre arta populară ardeleană); A lakóház művészete (Arhitectura casei ţărăneşti); Kalotaszeg (Călăţele) — *regiune vestită pentru arta ei populară.*

În plus Kós Károly se dedică literaturii şi organizării vieţii culturale. Devine unul din fondatorii şi directorul edi-

[1] Pe acesta îl va publica în 1925, în *editura Erdélyi Szémpives Céh (Corporaţia artelor frumoase).* Pînă atunci însă va mai tipări, în 1923, cu ilustraţii proprii *Erdély kövei (Pietrele Ardealului)* volum de specialitate, cu peste treizeci de litografii.

turii Erdélyi Szépmives Céh, și apoi redactor al revistei Erdélyi Helikon. *Pe lîngă munca de redactor își găsește timp și energie pentru a fi prezent în cele mai importante momente ale vieții culturale ardelenești din deceniile I—IV.*

După eliberare[1], *cu reîntinerită energie, Kós Károly se dedică arhitecturii și profesoratului, ținînd pînă la o vîrstă venerabilă cursuri la Catedra de economie agrară și la cea de arhitectură de la Universitatea din Cluj.*

*

Opera literară a lui Kós Károly nu este prea întinsă. A scris două romane scurte, două piese de teatru, cîteva nuvele, schițe (publicate prin reviste), fără să mai amintim părțile de adevărată literatură existente în aproape toate cărțile lui de strictă specialitate. Principala zonă de interes a lui Kós Károly, în literatură, este istoria. Ca o temă generală a acestei zone vaste, Kós Károly se ocupă de tratarea moștenirii istorice ardelenești (în general maghiară), a luptei duse de mase împotriva asupririi. Acest lucru îl realizează fie într-o concepție tradiționalist-romantică — este cazul romanului Az országépítö (Ctitor de țară), *o reconstituire a istoriei regelui István I, ctitorul care, împotriva temperamentului său, să zicem păgîn, luptă pentru o politică realistă — fie, cum e cazul prozelor aici traduse, prin procedee de reconstituire realistă, modernă, a istoriei.*

Cele patru lucrări ale volumului de față se delimitează în timp între începuturile secolului XV (1430) și sfîrșitul secolului XIX (în jurul anilor 1900), iar temele se înscriu în două registre : primul, cel al reconstituirii, redării, evidențierii unor evenimente istorice — eroi și mase — ca în Neamul Varju *sau* Budai Nagy Antal története (Povestire despre Budai Nagy Antal), *al doilea evidențierea, prin mij-*

[1] Amintim că în timpul vremelnicei ocupații horthyste, Kós Károly, pe lîngă o atitudine de consecventă democrație și de relații frățești cu populația și intelectualii români, nu a participat activ la viața literară oficială. Lucrările apărute atunci sînt, toate, de strictă specialitate tratînd, de exemplu ,despre arhitectura secuilor, despre arhitectura utilitară agricolă în Ardeal sau despre arhitectura țărănească. Nereeditarea nici unui volum de literatură exprimă mai bine ca orice neaderența lui la politica oficială a acelor ani.

loace specifice de artă literară, a unor trăsături psihologice specifice omului, cum ar fi cinstea, devotamentul, dragostea de pămînt.

Neamul Varju *este o cronică a secolului XVII, în care eroii — poporul, grupat în jurul familiei Varju, şi nobilii, grupaţi în jurul noului voievod Rákóczi — se înfruntă într-o luptă surdă, din care Rákoczi va ieşi biruitor istoric, dar înfrînt moral.*

Budai Nagy Antal *reconstituie răscoalele ţărăneşti dintre 1430—1437, de la Bobîlna. Micii nobili de ţară, reprezentaţi prin cel mai conturat erou al povestirii, Antal, reformatorii religioşi de tipul părintelui Bálint, sau iobagii români şi unguri constrînşi de asuprirea nobiliară şi clericală, se răzvrătesc şi reuşesc un timp să domine situaţia, pentru ca în cele din urmă să fie înfrînţi.*

Valoarea acestor povestiri, sau romane scurte, constă nu atît în temă, în subiect, în desfăşurarea acţiunii, cît în minuţia realistă cu care autorul reconstituie epoca şi nu numai realistă, ci şi modernă. Autorul nu ne lasă să ghicim că priveşte de la înălţimea altui timp evenimentele. Eroii lui, ţăranii mai ales, se mişcă, suferă, iubesc, urăsc cu atîta veridicitate artistică, încît numai după detaliile materiale ale vieţii de toate zilele — plug, arc, căruţe, case, îmbrăcăminte — descoperim că de fapt ei aparţin epocii respective. Construcţia povestirilor sale prezentate aici ni se pare, de asemenea, modernă (ţinînd seama şi de faptul că ele au fost scrise în deceniul al treilea), am zice cinematografică. Neatras de ceea ce se numeşte îndeobşte psihologism — descrierea evoluţiei caracterelor „de dinăuntru" — Kós Károly, după ce îşi precizează minuţios eroii şi acţiunea, îşi „montează" povestirea în tablouri pline de culoare, de mişcare, care, în succesiunea lor, reuşesc să reconstituie, să redea ceea ce autorul avea de spus.

Tablourile, episoadele lui Kós Károly sînt „pictate" cu sau din cuvinte, iar limbajul lui popular, frust, colorat, constituie, ca în cazul lui Sadoveanu, farmecul particular al stilului său.

Minuţia arhitectului şi desenatorului, ca şi imaginaţia sa vizuală, îl ajută să redea omul şi natura în trăsături sigure, memorabile. Iată-l pictînd: „Din pădure, îi ieşise drept în faţă Basa Anna. Venea spre el. Era desculţă. Poalele îi erau

tivite cu peltiță zmeurie, purta o cămașă orbitor de albă cusută la gît cu arnici roșu ca sîngele. Soarele în scăpătat împodobise părul ei frumos cu o cunună de aur.“ Sau, iată-l desenînd, schițînd „compoziția“ tabloului (e vorba de o execuție religioasă): „Convoiul e înăuntrul careului de oșteni. Intr-un grup sînt adunați magistrații, alături ecleziaștii. Printre oamenii bisericii se disting vreo doi călugări franciscani, și ceva mai departe benedictinii din Mănăștur. Pe osîndiți, călăii îi înșiruie sub spînzurători“. Sau, în sfîrșit, iată-l schițînd ca un arhitect o casă: „A treia casă de la palatul Feltsik, din piața mare a Clujului, era reședința familiei Ebeni, o clădire înaltă, cu un singur cat, cu două ferestre, cu acoperiș repede din olane de țiglă. Deasupra porții, ca de altfel la toate celelalte case din acest șir, era săpată în piatră stema nobiliară a stirpei.“

Dragostea pentru natură este prezentă aproape în fiecare pagină a lui Kós Károly. Natura este mai mult decît un mediu, devine uneori, ca în balade, personaj, ca în A havas (Muntele), *povestire tipic sadoveniană, în care, în fața unor nedreptăți evidente, un grup de moți reacționează exploziv (singura bucată din volum a cărei acțiune se petrece mai aproape de secolul nostru). Povestirea debutează cu o descriere a munților Apuseni, plină de pitoresc, farmec și culoare. Pasajul e lung, nu-l reproducem aici, dar rostul lui literar, dincolo de frumusețe, este să transforme „natura“ în „personaj“, astfel ca relațiile și reacțiile oamenilor să poată fi explicate prin specificitatea locului.*

Pămînturile aspre ale Apusenilor par să-l fi interesat în mod deosebit pe Kós Károly. Ele sînt cele care adăpostesc, chinuie și răsplătesc munca pălmașilor, a iobagilor sau a nobililor de țară (a căror viață nu se deosebea aproape cu nimic de cea a țăranilor). Apărarea acestor pămînturi, păstrarea „moșiei“ cu orice preț — tema din A Gálok (Neamul Galilor) *— îl fac pe Kós Károly să ni le prezinte în așa fel încît cititorul să nu se mai îndoiască de faptul că ele — locurile, natura — merită chiar sacrificiul vieții.*

Neamul Galilor *debutează cu un pasaj asemănător nuvelei* Muntele, *însă de data aceasta este vorba de o descriere mai mult geografică decît „funcțională“, după care, parcă pentru a prefigura drama aspră, dar oarecum tăinuită, autorul ne prezintă natura în timpul iernii: „E iarnă și ninge,*

ninge mereu. Nu se deosebesc pîraiele, nici rîpele, nici pajiştile de mătase, nici negrele ogoare sau drumuri, şi nicăieri nu mai vezi nici măcar o potecă şi ninge mereu şi nu mai sînt nici nori, nici văzduh, nici pămînt. Zăpada cade mereu şi nu mai e nici sat, nici pădure, nici nori şi nici viaţă, nimic, decît neaua care se aşterne tăcut, încet, egal...“

Kós Károly împrumută lucrărilor sale un uşor aer romantic şi baladesc. Cînd acest lucru se întîmplă, iar realismul istoric este „schimbat“ pe metode romantice vechi, unitatea operei are de suferit (cum este cazul, mai ales în Budai Nagy Antal *şi* Neamul Varju). *Şi, curios mai cu seamă aici — să nu uităm că Kós Károly e arhitect — suferă în primul rînd construcţia operei.* Budai Nagy Antal *pare sub acest aspect un roman cu finalul abia schiţat, iar în* Neamul Varju, *după ce autorul îşi poartă eroii prin tablouri memorabile care recompun epoca şi pasiunile ei, îşi disjunge eroii principali, precipitînd finalul.*

Volumul de faţă al lui Kós Károly constituie o operă de valoare a literaturii maghiare din România, operă caracterizată prin dragoste de adevăr, de viaţă, de natură, prin umanism.

N. CRIŞAN

NEAMUL VARJU

CAPITOLUL I

O zi blîndă de toamnă din acelea care se sting încet, surîzînd cu tristeţe, dar ale cărei nopţi aştern peste cuprinsuri brume ca de zăpadă.

Sub nucul bătrîn şi stufos se află o masă rotundă, dintr-o piatră de moară. Lîngă masă o fetişcană de o şchioapă sparge nuci cu o pietricică, le curăţă miezul proaspăt, apoi îl ronţăie de zor. Din cînd în cînd aruncă cîte o privire spre băieţanul care zace întins pe spate în iarbă şi se uită cu ochi mari la cer.

— Cum te cheamă ?

— Gáspár. Varju Gáspár.

— Pe mine mă cheamă Annus, dar mi se zice şi Mica-Anna.

— Vrei nuci, Gáspár ?

Deodată cu răspunsul, fetiţa îi aruncă o nucă.

— Îţi mulţumesc, Mică-Anna, răspunde băiatul, prinzînd darul din zbor. În clipa următoare, nuca îi trosneşte între degete.

— Eşti puternic ! — zice uimită fetiţa şi în marea ei mirare uită să mai mestece miezul.

De sus, dintre crengi, se aude un chiţcăit vesel. Pe masă, în faţa fetiţei, cade o nucă.

— Vai !

— E o veveriţă ! — o linişteşte băiatul.

— Hoaţa de ea ! Fură nuci ! Tu poţi s-o prinzi ?

— Nu, dar pot s-o dobor.

— Bine, doboar-o ! — îi porunceşte fetiţa cea de o şchioapă.

— Fie, dar tu să stai liniştită !

Băiatul se face nevăzut. Peste cîteva clipe se întoarce, aducînd arc şi săgeţi.

— Să nu te clinteşti din loc !

Atent şi dibaci, Gáspár dă tîrcoale copacului. Fetiţa se uită la el cu ochi mari, cu gura căscată, cu mîinile încrucişate pe piept.

Ochii băiatului descoperă ascunzătoarea micuţei vietăţi. Îngenunche cu grijă, îşi aşază săgeata pe arc, ocheşte, apoi deodată trage :

— Na !

Mica fiinţă cu coada stufoasă se prăbuşeşte pe masă, în locul unde căzuse nuca cu o clipă mai înainte. Trupuşorul ei fraged e străpuns de vîrful săgeţii.

— Vai, doamne !

Gáspár se apropie, scoate săgeata din corpul veveriţei, apoi o prinde de coadă, şi o leagănă în aer, în faţa fetiţei.

— Poftim veverita !

Îngrozită, fetiţa îşi acoperă ochii.

— Nu, nu vreau s-o văd. De ce ai ucis-o ? Gáspár, eşti un ucigaş !

Şi, plîngînd în hohote, aleargă, împleticindu-se, spre casă...

*

În odaia mare, cufundată în pîclele amurgului, la masa lungă, stau faţă-n faţă doi bărbaţi. Pe masă e aşezată o traistă de piele veche şi roasă, iar în dreptul fiecăruia dintre cei doi oameni cîte o cupă de vin. Unul dintre ei, cel lung şi slab, cu faţa ca de pasăre, cu mustăţile pleoştite, cu ochii mici, albaştri, îşi ţine mîna pe traistă şi vorbeşte :

— Tot ce am luat cu mine acum şaisprezece ani, e aici. Iată : traista, o am de la tatăl meu ; cartea asta veche e moştenită de la bunicul ; năframa... a fost a mea. În colţul ei din stînga sînt legaţi cei cinci taleri pe care mi i-a dăruit de drum dumnealui, prea iubitul meu naş.

Celălalt, un omuleț grăsun, cu fața brună și bucălată, cu mustățile și ceafa albă, dă din cap :

— Ai dreptate, îmi aduc aminte. Văd că ți-ai păstrat cu grijă lucrurile și te-ai întors acasă cu tot ce-ai avut... Da, ai adus totul înapoi... Nu s-a risipit nimic... Numai cei șaisprezece ani de viață care au trecut de la plecarea ta... Pe aceia nu i-ai mai adus acasă...

Două cupe se ciocnesc surd. În casa veche parcă încep să se depene cei șaisprezece ani trecuți și deodată cu ei reînvie și întruchipările și viața lor care s-a scurs de atunci încoace. Reînvie oamenii care au fost, povestirile care s-au desprins din caierul vremii, munca și veselia, lacrimile vărsate, amărăciunile înăbușite în piepturi, bucuriile clocotitoare, zbaterile chinuite, sîngerările și aleanurile. Întîmplările mărunte și neînsemnate prind din nou viață, și deodată cu ele reînvie și întîmplările mari, cutremurătoare, se amestecă unele cu altele, grăiesc, rîd și plîng în fața ochilor încețoșați ai celor doi bărbați, care se privesc unul pe altul, în timp ce stau de vorbă în odaia mare, peste care se aștern tot mai dese și tot mai întunecoase umbrele înserării.

În liniștea adîncă nu se mai aude decît glasul vremii veșnice, care curge necontenit ; cariul macină cu scîrțîit uscat grinzile negre de stejar, uneori se întrerupe, dar apoi iarăși și iarăși reia măcinișul, ronțăie, sapă neodihnit miezul lemnului. Pe masă curge colb alb și mărunt...

Niciodată nu s-a pomenit veselie mai deplină decît aceea care domnea în conacul familiei Varju de Valco. În casa lor, de cînd se căsătorise Varju Miklós, petrecerile nu se mai isprăveau. La început musafirii erau numeroși, dar apoi numărul lor scăzu, ca în cele din urmă ospățul să dăinuiască și fără nici un oaspete. Parcă nu-i același lucru ?

— Asta-i nebunia lui Miklós — ziceau rubedeniile, fără să pară uimiți, fiind lucru știut că din cele mai vechi vremuri n-a fost odraslă de-a neamului Varju care să nu aibă o scrînteală oarecare. Asta era.

Băiatul — singurul lor copil — creștea în casa aceea veche, așa cum cresc de obicei copiii în casele pline de petreceri, fără să le poarte cineva de grijă.

Dar într-o bună zi nevasta lui Varju se prăpădi. Murise veselă. Surîsul de pe buze nu i-l putuse răpi nici chiar spasmul morții. Jankó avea pe atunci optsprezece ani : era slab,

deșirat, dar musculos ; brațele îi erau puternice, fața îngustă și suptă, ca de pasăre, ochii îi erau albaștri și mici. Vremea era de toamnă, sau mai curînd de început de iarnă. Ningea mărunt, iar pămîntul înghețase ușor. Băiatul știa că nu mai au nimic, nici o avere.

După înmormîntare, tatăl său îl chemă la el și-i vorbi :

— Măi, Jankó, tu ce crezi ? Ce s-o alege de noi ?

Băiatul nu-i dădu nici un răspuns, dar a doua zi părăsi casa părintească.

Tatăl său se afla tocmai în capul scărilor, fluierînd și uitîndu-se la norii ce se adunau deasupra casei, cînd Jankó îi spuse deodată :

— Dumnezeu să te aibă în pază, taică ! — și pînă în cetatea Gilăului nici nu se mai opri.

Pîrcălabul cetății, domnul Zámbo Mátyas — cu care era înrudit dinspre mamă — îl năimi deîndată ca vînător.

Doi ani trecură fără să afle vreo veste despre părintele său. Într-o bună zi, un om de pe la ei îi aduse aminte că s-ar cuveni să mai treacă și pe acasă ;

— Prea cinstitul domn n-o mai duce multă vreme — își sfîrși omul vorba.

Jankó se întoarse fără întîrziere la casa părintească.

În vatra din tindă duduia focul, deși afară era zi de mai, luminoasă și înflorită.

Focul ardea cu flăcări mari. Lîngă vatră, acoperit pînă-n bărbie, zăcea întins pe o laiță de lemn de tei, Varju Miklos. De foc se îngrijea o țărancă bătrînă.

— Era chiar vremea să te întorci, fiule... Să știi că eu sînt pe ducă...

Jankó se așeză pe bancă, dar focul dogorea prea tare ; se mută pe un scăunel, lîngă ușă.

— Da, băiete, mă duc după maică-ta.

Dinții îi clănțăneau, însă fața îi părea înseninată de revărsarea unui zîmbet.

— În acești doi ani din urmă prea am fost singur. M-a năpădit urîtul...

Jankó se uită la taică-său și înțelese deodată că bătrînul nu mai avea mult de trăit.

— Băiete, cred că știi că de pe urma mea n-ai să moștenești cine știe ce. Moșioara nu mai e a noastră de multă vreme... e a domnului Valkai Márton ; eu nu mai eram pe

aici decît un fel de argat. În țarină numai am nici o palmă de loc, iar aur și argint n-am avut niciodată. Tot ce am, să știi, e un cal bun, învățat cu drumurile de munte, cu care am bătătorit toate potecile codrilor. Calul e al tău, să-l duci de aici. Îl vei găsi ori în grajd, ori în ogradă... Șaua și frîul sînt tot acolo. Dar să știi un lucru — și ochii muribundului scăpărară în timp ce se ridică brusc într-o rînă : Poiana a rămas a noastră ! Toată Poiana ! Împreună cu costișa Tîlharului. Da, da... ! Ce ? Tu crezi că n-are nici un preț ? Află că iarbă ca acolo nu se face în tot hotarul ! Pășune ca aceea n-are și nici n-a avut neam de neamul tău, iar în pădurile Poienei n-a pătruns încă toporul ! Un singur neajuns are Poiana, n-are drum ; iar apa văii e prea puțină ca să poți coborî copacii cu pluta...

Varju Miklós tăcu. Tată și fiu se uitară unul la altul, prelung. Ca doi dușmani...

— Kati, tu du-te în grajd, dă de mîncare calului, după aceea să dai și la galițe, dacă mai ai ce. Să nu te-ntorci în casă pînă nu te-oi chema eu.

Glasul bătrînului se înăsprise și Jankó, fără să vrea, se ridică în picioare.

— Să nu zici nimic. Acum vorbesc eu ! Tu crezi că te-am furat, c-am prăpădit averea în petreceri și ospețe. Să taci ! Să nu zici o vorbă ! Las-că știu eu. Toată lumea crede la fel, dar Poiana nu-i un fleac ! S-o știi de la mine ! Stai puțin... Du-te pînă în casa dinainte... și adu-mi traista. E agățată într-un cui...

Băiatul o aduse și i-o întinse părintelui său.

— Tu știi cum ni se spune nouă ? Varju-nebunii ! Asta ne-a fost porecla întotdeauna și poate cu asta vom rămîne pînă în vecii vecilor... Bagă-ți bine-n cap : toți cei ce nu sînt asemeni altora, cei ce-s altfel croiți, sau cei care nu-și trăiesc viața în același chip cu semenii lor sînt socotiți nebuni. Eu mi-am petrecut viața în chefuri și desfătări. Am avut trai îmbelșugat și frumos. Nu-mi pare rău. Doar de anii ăștia doi... scurși în singurătate. Ăștia au fost lungi, mai lungi decît toți ceilalți împreună. Și mai grei...

Tăcu. Privirea i se pierdu undeva în depărtare. Jankó stătea lîngă el, nemișcat, ca o stană. Apoi, dintr-o dată, tatăl său reîncepu :

— Și bunicul tău a fost nebun ; el făcea aur. Fiindcă, nu-i așa, cine face aur nu poate să fie sănătos la cap ? Pe vremuri umblase prin marea împărăție a turcilor. O fi deprins meșteșugul pe-acolo... Oamenii ziceau că-i vrăjitor. Vorba a ajuns pînă la urechile voievodului. Îmi aduc foarte bine aminte de asta... Într-o noapte, lefegiii stăpînirii s-au năpustit asupra casei noastre, au răscolit totul de-a fir a păr ; pe bunicul tău l-au ferecat în lanțuri, iar cînd au plecat, l-au luat cu ei. Bunica ta era tocmai grea... Din asta i s-a tras și moartea. Pe atunci eram mic, să fi tot avut vreo opt ani, dar îmi amintesc limpede de tot ce s-a petrecut. Ce-au vrut ? De ce au făcut-o ? Fiindcă bunicul tău era mai deștept decît alții și fiindcă oamenilor nu le place să-i rabde printre ei pe cei care au minte mai ageră și sînt mai înalți cu un cap decît ei ! Patru ani de zile am trăit orfan, din mila rubedeniilor. Știi tu ce înseamnă să fii odraslă de rob ?... Dar lumea s-a schimbat ; veni stăpînirea cea nouă, începu altă domnie, așa că tata se întoarse și el acasă. A trăit pînă a ajuns un moșneag cu părul alb și cu fața scofîlcită. Tăcea tot timpul, numai ochii îi scînteiau. Mă temeam de el. S-a făcut om cumsecade, a devenit de o seamă cu ceilalți, umbla pe la rubedenii, ieșea cu argații la cîmp, ba s-a ocupat chiar și de negoț, se ducea pe la tîrguri cu oi și cu vite, dar mai ales cu cai. „S-a cumințit", ziceau oamenii din sat. Dar eu știam ceva, ceea ce alții nici nu bănuiau, fiindcă eu eram singurul care îl însoțeam cînd mergea la Poiana : de cîte ori se ducea acolo, încărca desagii cu cărți, cu vase de sticlă, vase de aramă și fel de fel de alte unelte, de care nu-mi dădeam seama nici ce sînt, nici la ce slujesc. Le căra pe toate acolo sus, în coliba lui Ilie. Îmi aduc aminte... uneori rămîneam acasă singur cu slugile, săptămîni întregi. În vremea aceea, tatăl meu se afla în munți. Oamenii credeau că-i dus cu negoțul lui de vite. Într-o zi a plecat și nu s-a mai întors. Nu știa nici Ilie ce s-a întîmplat cu el. S-o fi prăvălit prin hăurile Tîlharului, fără să mai poată scăpa ? L-am căutat peste tot. Am pus oamenii să răscolească văgăunile pădurii, să întrebe pe la stîni. Nici o urmă. Parcă l-ar fi înghițit pămîntul... Și să știi că așa era : l-a înghițit pămîntul... Măi Jankó, dă-mi o sorbitură de vin... Uite colo, ulcica, lîngă tine.

Bolnavul bău, apoi se lăsă pe spate istovit. Închise ochii și vreme îndelungată se făcu liniște. În vatră, focul abia mai pîlpîia. Jankó auzea cum clănțăne dinții tatălui său.

Într-un tîrziu, așa culcat cum era, bătrînul grăi cu glas stins și liniștit.

— Viața mea a fost frumoasă... veselă... nebunatică... Rostind cuvintele acestea, obrazul parcă i se însenină. Apoi adăugă : — Afară de acești din urmă doi ani...

Deschise ochii și urmă :

— În acești doi ani, cît am fost singur, am bătătorit și răvășit din nou toată Poiana. Am vrut să-l găsesc. Știam că se află acolo, cu toate comorile lui, cu sumedeniile de comori și grămezi de aur. O știam și o știu ! Apoi, bolnavul ținîndu-și palma în fața gurii, șopti tainic : O știa și Ilie ! Și acum e tot acolo ! Se ascunde pe undeva prin măruntaiele Tîlharului și-și păzește comoara. Am umblat zile și nopți întregi, pe ploi reci și pe arșiță dogoritoare de vară, am cutreierat, am scormonit peste tot. L-am chemat, l-am pîndit. Într-o zi am dat de urmele lui. Uite-le ! strigă bolnavul, ridicîndu-se din nou într-o rînă și deschizînd cu mîna istovită copcia traistei : — E aici ! Vezi cartea asta ? Am găsit-o acolo, sus, într-o văgăună, sub o stîncă. Nici o săptămînă nu-i de cînd am dat de ea. Cartea asta îți va spune multe. Ea te va îndruma unde să iscodești. Cheia comorii se află în carte. Nu trebuie decît să deschizi zarul... eu nu mai am vreme. Comoara e acolo, în Poiana, unde putrezește și bunicul tău. Stai puțin... Să-ți spun... Știi cum poți s-o găsești ?... Stai... Izvorul... Știi, muntele din care izvorăște... stai... vai... așteaptă...

Glasul se poticni brusc, ochii i se bulbucară. Sughiță de două ori, apoi căzu pe spate. Privirea îi rămase ațintită în gol. Mîinile chircite și încleștate arătau spre cartea legată în piele... Murise.

Flăcăul tremura, cuprins de teamă. Văzută de aproape, moartea e urîtă și înfricoșătoare. Dar el de doi ani cutreiera pădurile singur... așa că îndrăzni să se apropie de pat. Cel dintîi lucru pe care l-a făcut a fost să ia cartea din mîinile tatălui său mort... O deschise ; în ea un scris ciudat, întortocheat, slove răsfirate, pe care nu le putea citi. Se uită nedumerit la ea, îi întoarse foile de la început, apoi pe cele de la sfîrșit, dar nicăieri nu fu în stare să citească. Privirea

i se rătăci în gol. Dar numai pentru o clipă. Pe urmă îl năpădi o mînie cruntă și o otravă ucigătoare și amară i se revărsă în trup. Din gîtlej îi răbufni un țipăt surd, răgușit, de neînțeles. Luă cartea și o izbi cu toată puterea în obrazul părintelui său mort.

— Tîlharule ! M-ai înșelat !

De pe mort, cartea deschisă căzu jos cu zgomot, apoi scoarțele tari de piele se închiseră de la sine. în tăcerea ce se coborîse peste ei se părea că mortul ar fi scos un geamăt. Băiatul păli și începu să tremure. Se holbă, cu ochii încremeniți, rotunjiți de groază, la fața tatălui său, pe care începu să se ivească rînjetul schimonosit al morții.

Nu-și veni în fire decît în clipa cînd auzi că intră cineva în tindă :

— M-a chemat măritul domn ? întrebă femeia.

Băiatul se strădui să se reculeagă. Se aplecă să ridice cartea, apoi rosti :

— A murit !...

...A treia zi îl înmormîntară.

La înmormîntare venise puțină lume, dar și mai puțini au rămas la pomană. Totuși, casa dinainte se umplu cu cumetrimea din sat și cu vecinii. Dar se mai afla pe acolo și domnia sa Valkai Márton ; și domnia sa Basa Tamás, nașul lui Jankó, care sosise de la Mănăștur. Din familia Veres de la Fărnaș erau de față doi inși : frații mai mari ai mamei sale. În cele din urmă făcură rost de vin și de cozonac. Jankó bău și se ospătă din plin la pomana tatălui său.

Spre dimineață, după ce grosul oaspeților plecă și pe cînd domnul Valkai și domnul Basa Tamás se pregăteau și ei de drum, domnul Márton îi vorbi :

— Jankó, băiatule, tu știi, nu-i așa, că de pe urma tatălui tău nu ți-a rămas nimic ?

— Ba mi-a rămas ! un cal cu șa și cu căpăstru. Și mi-a mai rămas și Poiana.

Cei doi boieri începură să rîdă.

— Cu o astfel de moștenire nu poți ajunge departe. Ce gîndești să faci ?

— Încă nu știu. Un singur lucru e limpede : aici nu mai pot să rămîn.

Nașul său dădu din cap :

— Ai dreptate !

— Am să încerc să mă descurc...

— Bun ! Dar stai... Bani ai ?

— Nici o lețcaie !

— Asta-i rău. De cal poți avea oricînd trebuință. Dar... știi ceva ? Poiana ? Eu aș cumpăra-o !... — grăi domnul Valkai, prea bogatul boier Valkai Márton.

Jankó băuse și el, așa că fiind puțin amețit, mintea lui lucra mai încet decît de obicei. Capul îi hăuia de gînduri tulburi : „Asemenea iarbă nu mai crește nicăieri... Pășune ca aceea nu are nimenea... În codru încă n-a intrat securea... Atît că n-are drum..." Tîlharul, tîlharul ! — țipă în el amărăciunea... Ochii i se opriră pe traista agățată în cuier : cartea e acolo ! „Cartea asta îți va spune... ea îți va spune tot. În ea vei găsi cheia..." Da, dar el nu se pricepea să-i descifreze slovele. Tîlharule, tîlharule ! — zicea mereu în gînd, apoi pentru o clipă revăzu rînjetul de pe obrazul schimonosit al mortului. Și își întinse mîna spre palma domnului Valkai Márton.

Se răzgîndi însă brusc, și se prefăcu că a vrut să-și netezească fruntea. Cine știe ? Poate or fi adevărate cele spuse de muribund, cînd ședeau unul lîngă altul, acolo, pe pat, ei doi, de o parte el, copilul lui, iar de cealaltă parte moartea, cu coasa ei nemiloasă. Poate atunci, o dată, să fi spus și tatăl său adevărul ?! Cine știe ? Dacă în Poiana se ascunde totuși o comoară ?

— Nu, Poiana nu-i de vînzare !

Domnul Valkai dădu nepăsător din umeri : „Cum vrei !"

Dar nașul său, boierul Basa Tamás din neamul celor din Borșa, se apropie de el și punîndu-i mîna pe umăr, zise :

— Foarte bine ! A irosit destul tatăl tău. Să n-o apuci pe urmele lui. Am să-ți dăruiesc cinci taleri venețieni de ăi buni și o să-ți mai dau și o scrisoare pe care s-o duci la un cumătru de-al meu, care-i stăpînul cetății de la Deva. El, de bună seamă, o să-mi îndeplinească rugămintea ce i-o fac acum, o singură dată-n viață, pentru finul meu ! Și apoi, de-aci încolo, vom vedea ce-o să mai fie...

*

...Și după șaisprezece ani, în liniștea învechită din odaia cu grinzi groase și bătrîne, reînviară, ca niște vedenii, toate întîmplările de altădată. Se înghesuiau acolo, proaspete și grăbite, umbrele de demult, vorbele uitate, oamenii din trecut, printre care rînjea desfigurat, înfiorător și batjocuoritor, leșul tatălui său pe care-l pîngărise odinioară. Anii ce au urmat s-au scurs repede, și fără să lase urme adînci ; anii petrecuți la domnul Bethlen din cetatea Devei, apoi cei pe care i-a petrecut la același domn, ajuns voievod, la Alba Iulia. Anii de la Făgăraș, anii din codrii Gheorghenilor, apoi cei din mărita cetate a Hunedoarei. În acest răstimp, e adevărat, se însurase, dar nu trecu nici un an și nevasta îl părăsi, săvîrșindu-se din viață și lăsîndu-i copilul orfan. Apoi urmară : Moldova, Turcia... într-auritul Istambul, unde a stat în preajma Kapitiha-ei [1]... Ca pe urmă, acum, să-și petreacă zilele la curtea din Gilău, la domnul István, ca meșter de vînătoare. Îl mistuia dorul casei, de aceea ceruse să fie trimis aici. Se întreba mereu : ce se petrecuse oare la Poiana ? Cum mai bat vînturile prin brădetul Vlădesei ?

Nu. În cetate nu se va mai duce, nu e de el. Mai bine va sta singur, sus, în munți. Se va întoarce la Poiana...

— La Poiana ?

— Da, da, la Poiana ! Dacă nu altceva, dar o colibă tot voi izbuti să-mi durez acolo și în jurul ei o să-mi îngrădesc o curte... Am niște căluți, soi bun, moldovenești. Gornicii [2] îmi vor aduce și niște oi, că doar am cîteva sute. Încă în săptămîna asta și vitele pot să fie aici...

Astfel își rînduia socotelile Varju Jankó.

Celălalt, bătrînul Basa Tamás, își depăna gîndurile în felul lui :

— Băiatul mi-a murit, noru-mea la fel ; de la ei mi-a rămas fetița. Fata mea cea mare — trebuie să-ți aduci aminte de ea, era doar codană cînd ai plecat tu ! — s-a măritat cu

[1] *Kapitiha — capuchehaia* — agentul permanent al principelui Ardealului pe lîngă înalta Poartă.

[2] În românește, în original (n. tr.).

Ébeni Miklós, boier de frunte, notar la cancelaria princiară și care se trage dintr-un neam mare din Cluj. Cumnatul meu Valkai Márton s-a prăpădit și el. Să fie vreo doi ani de atunci.

— Conacul nostru cui i-a rămas ?

— Ginerelui său... Pe micuța Erzsi a luat-o de nevastă Bányai Mártonka. Da' conacul a ajuns în mîini bune. Acum locuiește în el ispravnicul.

Pe urmă tăcură. Priveau pe urmele întîmplărilor trecutului, care li se perindaseră ca o fluturare stranie prin fața ochilor. Nici nu băgară de seamă că afară începuse să cearnă o ploaie măruntă de toamnă...

CAPITOLUL II

Oricît s-ar părea lucru de mirare, dar e totuşi adevărat că oamenii iubesc mai mult văile decît munţii.

...Poate fiindcă de munţi le este frică. Da, s-ar putea... Poate fiindcă aici, sus la munte, văd păduri şi stînci, văd nori care învăluie piscurile sau poate fiindcă la înălţimi mari viforul este mai năpraznic... Soarele răsare aici mai devreme şi apune mai tîrziu, iar omul se află mai aproape de Dumnezeu... Sau, poate, unii oameni tocmai de asta n-or fi iubind munţii...

Acolo sus casele sînt răsfirate, ogrăzile-s departe una de alta şi singurătatea atotstăpînitoare. Cei ce trăim la munte numai rareori avem prilejul să stăm de vorbă cu oamenii. Dar, în schimb, vedem multe şi felurite lucruri, care omului din vale nu-i sînt date să le vadă niciodată. Omul piscurilor vede pînă-n sat, se uită în curţile oamenilor, vede ce se petrece pe pămînturile şi în ogrăzile lor, ochiul lui pătrunde în viaţa tuturor. Noi, oamenii de munte, vedem totul şi cunoaştem totul. Cei din vale pe noi nu ne pot vedea.

Ei nu văd decît munţii înalţi, piscurile, ceaţa şi norii care ne învăluie, nu aud decît şuieratul vîntului. Pe noi, oamenii, nu ne văd. Ei nu pot şti ce se petrece cu noi ; viaţa noastră le rămîne taină veşnică.

Poate asta-i pricina că oamenii văilor nu ne iubesc. Aşa-i zămislit omul, nu-i place să aibă deasupra capului necunoscutul.

Cu toate acestea, veşnica rîvnă a oamenilor de la munte este să coboare la vale, întocmai cum fac toate apele din lume şi cum năzuiesc şi apele noastre. Multe şi minunate izvoare purced din munţii noştri, proaspete şi limpezi, tinere, iuţi şi zglobii : Someşurile, Crişurile, Călata, Sebeşul, Arieşul, Iara. Dar toate fug de noi, aleargă sprintene la vale, clipocind speriate, valuri, valuri. Cîte ape sînt, în tot atîtea părţi se scurg. Din pădurile umbroase, încremenite şi răcoroase, aleargă spre lumea veselă şi însorită a şesurilor. În acele zile minunate ale sfîrşitului de vară, cînd priveşti de sus de pe înălţimile Vlădesei, pămîntul ţi se pare o lume caldă, vie, strălucitoare şi înflorită.

Cale întoarsă însă nici unul din izvoare şi nici unul dintre valuri nu poate face...

Oamenii munţilor sînt asemeni apelor. Privesc veşnic la vale şi-s frămîntaţi veşnic de dorul şesului. Părăsesc muntele, pleacă, pleacă mereu, se duc să se aşeze pe ogaşurile apelor, în satele şi oraşele tupilate prin văi.

Şi ca şi apele, nici unul din ei nu se mai întoarce la munte...

...A fost totuşi odinioară un om... unul care a plecat din vale, sus, la munte. Dar omul acela de bună seamă a fost nebun. Cel puţin aşa crede lumea. Şi dacă lumea crede aşa, s-ar putea întîmpla ca povestea lui să fie adevărată.

*

Vestea s-a răspîndit cu iuţeala fulgerului ; a cutreierat satele şi munţii, a fost povestită în porţile caselor nemeşeşti şi în colibele iobagilor : cică Varju János, feciorul pururea veselului Varju Miklós din Valkó, după o pribegie de şaisprezece ani, s-a întors acasă tocmai cînd erau să-l uite pînă şi rubedeniile pe care le mai avea... Da, cică s-ar fi întors întocmai aşa cum plecase odinioară : călare pe o mîrţoagă şi cu o traistă veche şi ruptă în spinare.

Atîta doar ca la plecarea lui era vreme senină şi proaspătă de mai, iar acum era toamnă cu promoroacă şi brume cenuşii. Pe unde a umblat ? Prin ce ţări a rătăcit ? Nu ne-o poate spune nimenea. Iar ce a făcut pe acolo n-ar putea-o

şti decît tatăl ceresc, bineînţeles dacă o fi ţinut socoteală de faptele lui. Cu ce cîştig s-a întors flăcăul din drumeţia lui şi de ce vrea să se apuce acuma pe aici ?

— S-a urcat sus la munte, în Poiana, unde a purces să-şi împrejmuiască loc de curte — povestea dumnealui, domnul Basa Tamás.

Îl aşteptară multă vreme, mai ales cînd a început iarna, să coboare din pădure. Toţi credeau că o să vină să-şi vadă rubedeniile şi cumetrii, să ciocnească cu ei în serile lungi de iarnă cîte o cupă de vin. Dar drumeţul n-a venit. Trecu un răstimp destul de lung. Ciubărarii şi şindrilarii aduseră într-o zi vestea că în Poiana, tocmai pe la poalele pădurii, la capătul de sus al rîtului, Varju János şi-a împrejmuit loc de casă şi de curte încă de astă toamnă şi că acum, în luna Crăciunului — fusese vreme frumoasă şi uscată în acel an ! — securea izbea spornică în copaci, brazii se prăvăleau, iar pietrele stîncilor de pe Tîlharul erau rostogolite din zori şi pînă în asfinţit şi adunate apoi grămadă. Poiata de scînduri era plină de cai, vaci şi de oi. Aduseseră de toate acolo, chiar şi fîn.

— Şi ăsta-i nebun — îl judecară oamenii — da, îi nebun, cum au fost din vecii vecilor toţi cei din neamul Varju.

Dacă cineva face pe dos tot ce fac ceilalţi oameni, este fără îndoială nebun. Auziţi ? Să se trudească el ca să-şi dureze acolo sus, pe vîrf de munte, o aşezare, cînd toată lumea rîvneşte să coboare la vale, precum fac apele care izvorăsc printre stîncile înalte şi care cată să se rostogolească gonind şi vuind, ca să ajungă cît mai repede la şesurile întinse, calde şi liniştite. Oamenii fac şi ei la fel. Bineînţeles oamenii aşezaţi şi cu scaun la cap.

*

E luna Crăciunului. Ger cumplit. Pe cerul spălăcit luceşte un soare palid, iar zăpada îngheţată sclipeşte în mii de scîntei. E duminică, înainte de a se fi tras clopotele pentru slujbă. La conacul Basa, lumea se pregăteşte să se ducă la liturghie ; boierul cel bătrîn tocmai se rade. Deodată, din curte, Mica Anna strigă spre cei din casă :

— Bunicuţule, a sosit băiatul lui Varju !

— Să intre ! — răspunse moşneagul. Gáspár trece pragul.

— Tatăl meu se închină în faţa domniei tale şi-ţi trimite plocon căprioara asta. A doborît-o ieri. E încă proaspătă.

Sfîrşindu-şi vorba, tînărul se înclină, gata să plece.

— Unde te grăbeşti ?

— Acasă.

— Nu rămîi la slujbă ?

Gáspár îşi învîrte în mîini căciula de blană de miel.

— Nu ştiu ce să fac cu calul... L-am priponit de un gard...

— Bagă-l în poiată ! Avem şi loc şi nutreţ destul. Hai du-te repede ! Dar nu-i nărăvaş ?

— Nu.

Gáspár rămase la ei.

În timpul slujbei, afară se iscă vînt puternic. Pe cînd ieşeau din biserică, cerul era cenuşiu, vîntul şuiera, doborînd şi rostogolind de pe munte nămeţi de zăpadă.

— Nu poţi pleca, băiete, pe o vreme ca asta, îi spuse domnul Tamás. Vei prînzi cu noi.

Gáspár rămase deci să prînzească cu ei.

După ce se ridică masa, ieşi în poiată să-şi vadă de cal. Cînd s-a întors în casă, obrazul şi ochii îi erau plini de zăpadă. Viscolea în toi, aşa că era silit să mai zăbovească.

Bătrînul se aşeză în jilţul de lîngă sobă şi aţipi. Bunica se duse în încăperea slugilor, unde torceau fetele din slujba casei. Băiatul rămase singur cu Mica Anna. Afară era întuneric, de parcă s-ar fi înserat. Vîntul zgîlţîia ferestrele. Gáspár se aşeză pe un scăunel şi începu să scurme în jăratic. Fata se învîrti un timp în jurul băiatului, apoi se duse la lădiţă, de unde scoase o carte, o călimară şi pană de trestie. Aşeză toate lucrurile acestea pe masa cea mare, deschise cartea, împături cu grijă colile de hîrtie, scutură puţin călimara, apoi muie în ea vîrful băţului de trestie. De acuma, va începe să înveţe.

Dar învăţătura nu-i un lucru tocmai uşor ; cei mici nu se pot descurca singuri, fără să-i ajute cineva... Poftim, hîrtia asta nu-i liniată... Un liniar găsi ca undeva, dar meşteşugul de a trage linii nu-l cunosc decît cei mari şi nici

chiar aceia cu toţii... Căci uite, bunicuţul, oricît s-ar trudi, nu-i în stare să tragă linii drepte şi frumoase.

O bucată de vreme, fetiţa privi încruntată spre băiatul acela mare, care se uita atît de stăruitor la foc. Într-un tîrziu îşi luă inima-n dinţi şi grăi :

— Gáspár, tu ştii trage linii ?

Se putea să nu ştie !

— Atunci, ajută-mă !

Gáspár se aşeză la masă şi începu să linieze coalele de hîrtie. Mica Anna se uita la el ; era toată ochi. Cînd isprăvi întîia coală, băiatul puse hîrtia în faţa fetei.

Da, dar pana nu era bună.

— Ai un cuţitaş ?

O, da ! Gáspár avea un cuţitaş.

— Ai putea să-mi faci nişte pene...

Gáspár se apucă să ascută vîrfurile beţelor de trestie. Rînd pe rînd, Mica Anna le încercă, spunînd că-s foarte izbutite. Pe urmă aduse şi alte beţe.

— Să mi le ascuţi şi pe astea, că se strică ; da,... se strică foarte repede.

Băiatul ascuţi toate beţişoarele ; unora le făcu vîrfuri mai subţiri, altora mai groase.

— Ştii să citeşti ?

— Ştiu.

— Atunci dictează-mi tu ! Iar eu voi scrie. Fiindcă o să vezi, ştiu să scriu !

Cu toate acestea, treaba mergea greu şi cu multe supărări, fiindcă nebunaticele acelea de slove nu se încumetau nicidecum să se aşeze frumuşel pe linii, ci încercau mereu s-o apuce în sus. Unde mai pui că litera „n“ avea uneori trei picioare, iar „i“-ul două, în vreme ce „z“-ul se transforma — bunul dumnezeu ştie de ce — într-un „r“. Fetiţa se înfurie.

— Ai putea să-mi scrii măcar un rînd. Eu voi scrie după tine. Aşa-i mai uşor.

Gáspár scrise.

— Ce frumos ştii să scrii ! Mai frumos decît nenea părintele. Unde ai învăţat ?

— La şcoală, la Alba Iulia.

— Alba Iulia ? E o cetate ?

— Un oraş. Ca şi Clujul.

— Atît de mare ? Şi sînt şi pe acolo case ?

— Sînt. Dar mai este şi o cetate în care şade Măria Sa.

— Cine-i acela, Măria Sa ?

— Voievodul, domnul Bethlen Gábor.

— A, da, acum ştiu. Ne-a povestit nenea părintele despre el. Şi tu l-ai văzut cu ochii tăi pe Voievod ?

— De foarte multe ori. Am locuit doar în cetate, doi ani de zile. L-am mai văzut apoi la Făgăraş, la Gheorghieni, la Hunedoara. La vînătorile Curţii, dar şi cu alte prilejuri...

— Ai locuit într-atîtea părţi ?

— Ba încă în şi mai multe. Am umblat şi prin alte ţări, am fost şi prin Muntenia. Am văzut şi Dunărea.

— Ce-i aia ?

— O apă. Un rîu mare, mare de tot, pe care umblă corăbii.

— Ce sînt acelea corăbii ?

— Acelea sînt uita aşa... nişte... Dar stai o clipă să-ţi fac una din hîrtie. O să vezi. Decît că cele ce umblă pe apa Dunării sînt mult mai mari. Mai mari chiar decît casa. Plutesc pe apă ca raţele... În ele sînt şi oameni, oameni mulţi.

— Povesteşte-mi, Gáspár, mai povesteşte-mi !

Şi Gáspár nu contenea cu poveştile. Fetiţa nu mai isprăvea cu întrebările. Pentru ea tot ce auzea erau lucruri noi şi neştiute, lucruri minunate, nespus de frumoase ; parcă erau întîmplări din basme.

...După amiaza se isprăvise, ba se făcuse chiar seară, dar ei nu băgară de seamă. Nu s-au dezmeticit decît în clipa cînt intră pe uşă bunica :

— Slavă domnului, viforniţa s-a mai potolit. Cerul s-a înseninat. Aerul e străveziu ca un pahar.

Gáspár se ridică :

— Plec.

Anna oftă adînc. A fost atît de bine să asculte poveşti noi şi frumoase.

— Cînd mai vii de la noi ?

— Nu ştiu.

— Vino duminica viitoare.

Băiatul nezicînd nimica, domnul Basa Tamás se amestecă în vorbă.

— Dacă n-ai altceva mai bun de făcut, să vii neapărat. Nu mai sta pe gînduri.

— Da, am să viu.

...De atunci, în fiecare duminică, Varju Gáspár venea la ei cu regularitate ; la amiază prînzea în casa familiei Basa. După amiaza era a micii lui prietene ; se jucau, stăteau de de povești sau citeau împreună. În timpul iernii au stat mai mult în sufrageria cea mare, dar după ce s-a desprimăvărat, le plăcea să iasă în grădină și afară pe cîmp, pe coasta înflorită a dealului, ba uneori se încumetau să meargă chiar și pînă în pădure. În serile cu lună nu se întorceau acasă decît tîrziu. Cînd venea pe la ei preotul, tînărul musafir, care era îndemînatic și la jocul de șah, trebuia să joace cîte-o partidă sau două cu sfinția sa. Multe cîte toate nu învață omul la niște școli înalte ca cele de la Alba Iulia ! Uneori tot el scria și scrisorile bătrînului boier.

Cînd trecea pe la ei, nu se prea întîmpla să vină cu mîna goală. Aducea cînd iepuri, cînd căprioare, cînd cîte o pulpă de cerb sau coaste de mistreț, cînd păstrăvi proaspeți ; fel de fel de bunătăți pentru bucătăria bunicuței. Micei Anna îi aducea ouă de zaică, veverițe în colivii, alune, fragi, zmeură sau ciuperci. Daruri din darurile muntelui și ale pădurii.

Într-una din duminici, Gáspár n-a venit. Era o zi cețoasă și urîtă de toamnă. Cei din casa Basa, și tinerii și bătrînii, erau întorși pe dos ; parcă ar fi pierdut ceva și nu știau ce. Domnul cel bătrîn suduia ploaia : nu poți face arăturile de atîta belșug de apă. Unde mai pui mătricile ! Parcă și ele tocmai acum s-au apucat să facă pe năbădăioasele. Bunicuța tușea și bineînțeles slujnica era vinovată că a răcit. Mica Anna tăcea. De la amiază și pînă seara n-a scos o singură vorbă ; a stat tot timpul nemișcată la fereastră, uitîndu-se la lumea posomorîtă de afară și la pămîntul plin de bălți și de glod.

După cină, bunicuța grăi :

— Cum de n-a venit azi pe la noi băiatul lui Varju ?

În clipa aceea, brusc, cei din casă se luminară la față. Li se păru că au găsit, deodată, lucrul pe care-l crezuseră pierdut. Da, da, asta era pricina tuturor relelor ! Dar ce s-o fi întîmplat de tocmai astăzi băiatul n-a venit ? De ce lipsește cînd știe că duminica e atîta nevoie de el în casă ?

...Mai trecu un an. Vara era din nou pe sfîrșite. Toamna bătea la ușă. Într-una din duminici, pe cînd se pregătea să-și ia rămas bun, Gáspár grăi simplu :

— Ei, Micuță Anna, azi să ne despărțim în așa fel că vreme îndelungată n-o să mai mă vezi...

— N-o să te văd ? De ce ?

— Plec. Tatăl meu m-a năimit la curtea tînărului voievod István.

— Și-ți pare rău că pleci ?

— Și da, și nu. Aici era bine, dar trebuie să mă apuc de ceva. Trebuie.

Își întinseră mîna. Vreme îndelungată rămaseră așa, mînă-n mînă. Pe obrăjorul Annei coborau parcă niște nori... În cele din urmă, fata își trase încetișor mîna din palma lui Gáspár. Privirea i se pierdu în depărtare. Apoi, deodată, izbucni :

— Totuși, totuși, sînteți niște oameni tare ciudați...

Își întoarse fața. Gáspár își luă rămas bun și de la bătrîni, își îndesă calpacul în cap și ieși.

În vreme ce călărea spre poartă, auzi un strigăt :

— Oprește !

Băiatul smuci dîrlogii. În capătul tîrnațului stătea Mica Anna.

— Stai o clipă. Am uitat ceva.

— Ce-ai uitat ? — întrebă băiatul zîmbind.

Fata surîdea și ea.

— Am vrut să te întreb, îmi aduci vreun dar cînd te vei întoarce acasă ?

— Ce să-ți aduc ?

— Asta-i treaba ta ! Dar să fie frumos. Vei umbla prin locuri îndepărtate și vei vedea atîtea lucruri... Să-mi aduci ceva frumos.

— Bine, fetițo ! Am să-ți aduc. Am să-ți aduc ceva frumos, negreșit.

— Domnul să te aibă în paza lui, Gáspár !

— Și pe tine, Micuță Anna.

Anna avea pe atunci doisprezece ani ; Gáspár, optsprezece.

*

Uneori — rar de tot — cînd Varju János se abătea pe la Mănăștur, era la sine înțeles că venea vorba și despre băiat.

Cei din casa Basa aflară astfel că Gáspár îl slujește pe domnitorul Bethlen István[1] cel tînăr, ca aprod. Unde ? La Hunedoara. Dar nu numai acolo, ci și la Ilia. În alt an a umblat și la Timișoara, în slujba pașalei. Peste tot îl ducea rîvna lui de a învăța și de a cunoaște lumea, dar și dorința domnului István, care poftea ca tînărul să deprindă cît mai repede scrierea și vorba turcească. După o vreme, Gáspár trimise vești părintelui său tocmai din cetatea Budei, iar apoi o altă scrisoare de la Alba Iulia, în care îl vestea că s-a întors la curte, dar că se pregătește din nou de drum. Urma să-l însoțească pe Capuchehaia pînă la Edern[2]. Sau, poate și mai departe.

— Ascultă, Jankó, ce crezi că se va întîmpla pînă la urmă cu băiatul tău ?

— Cum ce se va întîmpla ?

— Da ! Ce se va alege din el ? Sau poate vrei să-l faci curtean ?

Glasul domnului Tamás suna a batjocură, dar Varju Jankó nu zise nimic ; se mulțumi să privească îngîndurat în ochii nașului său. Apoi, după ce cumpăni adînc, grăi :

— Aș vrea să-l fac om. Om mai adevărat decît mine și decît toți aceștia de pe aici...

— Ei, ei, Jankó, ei ! Se vede că neamul Varju...

— Lasă nașule, știu ce vrei să spui... Că am fost nebuni și că mai sîntem și acuma. Așa ne știe lumea și s-ar putea chiar ca lumea să aibă un strop de dreptate...

— Are, fiindcă nici unul din voi n-a trăit cum am trăit noi, și nici unul n-a făcut ceea ce era statornicit prin datină...

Varju János chibzui îndelung, dar în cele din urmă își rosti, totuși, gîndul :

— Așa-i, dar am și fost întotdeauna mai deosebiți decît ceilalți. Și, aș vrea ca fiul meu să fie și mai deosebit decît am fost noi. Și va fi.

[1] *Bethlen István junior* — fiul lui Bethlen István senior, frate al voievodului Bethlen Gábor.

[2] *Edern* — numele turcesc al Adrianopolului.

Domnul Basa Tamás începu să rîdă.

— Ești nebun și tu, Jankó ! Zău că ești nebun !...

Micuța Anna a auzit și ea vorbele acestea.

*

E duminica Rusaliilor. O vreme binecuvîntat de frumoasă. Bujorii îmbobocesc în grădină, iar din pădure slujitorii au adus lăcrămioare pentru domnișoara casei. Astăzi are loc la biserică ceremonia confirmării [1] micuței Anna. Casa familiei Basa e plină de musafiri. Alți oaspeți vin grupuri-grupuri de la biserică înspre casă. Toți se ocupă de Anna, o mîngîie, o răsfață, vorbesc și glumesc cu ea. Azi e doar sărbătoarea ei.

În curtea casei, un băiat de grajd plimbă un cal asudat.

— Al cui e calul ?

Băiatul se mulțumește să arate din cap spre pridvor și să spună scurt :

— Al lui Gáspár.

În timp ce mulțimea oaspeților își făcea intrarea pe poarta conacului, Gáspár o căuta cu privirea pe Mica Anna. Cum o zări, se duse drept la ea. După ce-și strînseră mîinile, tînărul scoase de sub haină un pachețel învelit în hîrtie și-l întinse fetei :

— Ți-am adus darul făgăduit !

Obrăjorii Annei se înroșiră ca niște boboci de bujor. Luă pachețelul, dar nu-l desfăcu.

— Îți mulțumesc, Gáspár ! Apoi adăugă : chiar acum am primit sfînta confirmare.

— Știam, dar am sosit prea tîrziu ; deși de la Gilău și pînă aici am ținut-o într-un galop, ca să pot ajunge la timp.

— De-acum vei rămîne acasă ?

— Pînă-n primăvară. Pe urmă, nu mai știu...

...În casa mare, mesele sînt întinse. Oaspeții domnului Basa Tamás se așază zgomotoși pe laițe și pe scaune.

[1] Ceremonie religioasă, practicată de catolici cînd fetele care împlinesc vîrsta de 14 ani „se logodesc" cu Cristos.

— Cine-i flăcăuașul care stă de vorbă, colo în curte, cu Annus ? întrebă Ébeni Miklós.

— E băiatul lui Varju Jankó.

— A. Da ? Acum îmi aduc aminte. Mi-a vorbit o dată Annus despre el.

— Sînt prieteni de joacă din copilărie...

...Mica Anna nu și-ar fi ridicat ochii din pămînt pentru nimic în lume. Simțea că privirea băiatului e ațintită asupra ei.

— Ai crescut, Mica Anna. Ai crescut mult...

— Da ?

— Da. Acum ești fată mare...

Cum Mica Anna nu răspundea nimic, o prinse de mînă, zicîndu-i :

— Dumnezeu să te ocrotească, draga mea. Să fii veșnic sănătoasă și plină de voie bună.

Ochii fetei se umplură de lacrimi și dintr-odată fugi în casă.

Gáspár se uită lung în urma ei, apoi privi în jur : era singur sub acoperișul tîrnațului, iar în curte țipenie. Ușa era întredeschisă. Din casă se strecura zarva veseliei.

— S-ar cuveni să intru și eu, se gîndi. Dar, întîi, să-mi văd de cal.

Calul era pe aproape, cu dîrlogii aruncați peste balustradă. Băiețașul care-l păzise a fost chemat, de bună seamă, la alte îndeletniciri.

Gáspár se apropie de animal și-i mîngîie gîtul. Calul era tot o apă. Trebuia adăpostit într-un loc închis.

*

...La capătul străzii se ivește un călăreț. Se apropie grăbit. Iată-l, intră pe poartă. A ajuns în dreptul lui Gáspár. E un oștean tînăr, încins cu sabie. Judecînd după șubă pare să fie ofițer. Poartă în spate o piele de lup.

Ajuns în curte, descălecă și strigă ; din poiată iese un argat cu căciula în mînă. Oșteanul îi aruncă dîrlogii și se îndreaptă drept spre casă.

Gáspár îl măsoară din ochi, apoi îl întreabă pe argat :

— Cine-i oșteanul ?

— Noul ajutor de pîrcălab de la Gilău. Un secui. Îl cheamă Maksai.

— Vine des pe aici ?

— L-am văzut de mai multe ori.

— Da ? ! Ei bine, ziua bună !

Se avîntă în șa și ieși pe poartă. Cînd ajunse afară din curte, dădu pinteni calului : — Acasă !

...Mica Anna a ajuns în sufragerie după ce au fost puse bucatele pe mese ; între timp își scosese și cununița. Bunicul o întrebă :

— Annus, unde-i tînărul Varju ?

Fata privi în jurul ei.

— Nu-i aici ?

— Nu-l văd nicăieri.

— Dar bunicuțule, l-ai poftit să rămînă ?

— Eu ? Abia îl zării o clipă prin curte. Credeam că l-ai poftit tu.

— Vai... Am uitat.

Mica Anna rămase mîhnită. În tot cursul mesei fu fără chef. Mai tîrziu însă, cînd se iviră lăutarii, se înveseli. Îi plăcea nespus de mult dansul.

...Seara, la ceasul culcării, își aduse aminte că nu văzuse încă darul primit de la Gáspár. Desfăcu pachețelul mic și turtit, în care găsi o năframă de mătase subțire și delicată, ca o pînză de păianjen. Pe fondul negru erau flori roșii și galbene. Și cîteva pete albăstrui. De un stînjen de lungă și de lată, năframa foșnea ca mătăsurile grele, deși era ușoară ca fulgul.

— Doamne, așa ceva n-are nimenea. N-are nimeni o năframă mai minunată ca asta.

Și Mica Anna se așeză pe marginea patului. O desfăcea și-o împăturea mereu. Avea un parfum ciudat năframa, asemeni mirodeniilor scumpe, aduse din depărtări... și în mintea fetei reînviară vechi și minunate povestiri...

Într-un tîrziu împături năframa ; strînsă la un loc poate ar fi încăput într-o coajă de nucă.

Ca năframele din basmele cu zîne.

Cum se face, dar acest neam Varju este întotdeauna, și în toate cele, mai osebit decît alții...

...Oameni ciudați și de neînțeles. Aproape că-ți vine să te temi de ei...

Mica Anna așeză năframa într-o lădiță.

Și n-a arătat-o niciodată nimănui. Nici mătușei sale, nici bunicuței, nici măcar prietenelor. Nu, nimănui!

Și nici n-a purtat-o. Nu îndrăznea s-o poarte.

CAPITOLUL II

La poalele munţilor înalţi, unde mestecănişul cu scoarţă albă se amestecă cu brădetul negru şi unde graiul unguresc se aude din ce în ce mai rar, printre stîncile sălbatice şi văile jilave se iveşte din cînd în cînd cîte un luminiş însorit, acoperit de iarbă moale şi de flori. De obicei, luminişurile acestea le descoperi pe cîte o coastă de deal mai blîndă, la loc deschis şi sînt înseninate de lumina soarelui, precum surîsul înseninează casa omului. În locurile acestea, soarele răsare mai devreme şi apune mai tîrziu decît în văile adînci, iar vîntul care bate într-una dinspre Vlădeasa, cînd trece pe aici, nu se tînguieşte nici el cu acelaşi glas ca în alte părţi...

Poporul de la munte a botezat aceste locuri pe limba lui, „poiene", dar şi pe ungureşte numele lor a rămas acelaşi.

Sînt multe poiene între munţi, după cum sînt şi multe sate care poartă acelaşi nume şi care toate sînt aşezări vesele şi zîmbitoare, pe întinsul acestui pămînt ursuz şi plin de amărăciuni...

Muntele pe care-l stăpînea neamul Varju se numea „Poiana Tîlharului" şi era toată vara acoperit de flori, ca o grădină. În spatele lui se ridica o coastă piezişă, acoperită de brădet falnic. Deasupra brădetului se văd nişte stînci pleşuve : piscul Tîlharului. La poalele poienei o vîlcea, dincolo de ea creşte din pămînt un alt munte mătăhălos şi întunecat, acoperit cu pădure deasă şi jilavă de fag, la poale, iar apoi, pînă-n creastă, ba poate şi dincolo de ea — cine ştie pînă unde — de brădet ; acesta era „Dealul Calului".

Din curmătura de sus a văii, de unde purced apele, se zărea cenușiu și îndepărtat, ca printr-un văl, bătrînul vîrf cu spatele pleșuv al Vlădesei.

Se împliniseră cinci ani de cînd Varju János și fiul său locuiau în Poiana Tîlharului. Cu toate acestea, oamenii din partea locului abia i-au zărit de cîteva ori. Puțin le păsa de treburile lor.

La tîrgul de la Sînziene, după ce forfoteala mulțimii se mai ogoise, așa cam pe la ceasul amiezii, în odaia mare a hanului „Csillag", plină de cunoscuți vechi și de fel de fel de cumetri, veni vorba și despre cele mai noi fapte săvîrșite de cei doi Varju.

Cineva spuse :

— Ați văzut mînjii pe care i-a adus la tîrg Varju Jankó ?

— I-am văzut, răspunse un altul. Trei perechi. Semănau între ei ca boabele de grîu, de-abia-i puteai deosebi. Căluți buni, moldovenești, dedați cu truda muntelui. Se și fuduleau stăpînii lor cu ei. Oare, i-or fi vîndut ?

— Vîndut. I-am văzut plecînd, legați de căruța ispravnicului din Zam.

— Atunci să știți că i-a cumpărat Bánffy. Numai el a avut de unde să scoată atîția bani deodată. El are destui...

— Multe mai îndrăznește și Jankó ăsta ! Tot timpul face negoț, vinde și cumpără... De băut însă nu bea de loc. Nici el, nici băiatul său.

— Or fi avînd bani mulți.

— Nu se prea vede pe ei.

— Cu toate astea iar clădesc în Poiana... — aruncă vorba Ijjgvártó György din Ardeova.

— Iarăși ? Și ce dracu mai clădesc ?

— Da, da, iarăși ! — întări cele spuse Ijjgyártó. Săptămîna trecută am fost și eu la munte, aveam o vorbă cu gornicul... La întoarcere am intrat pe la ei. I-am găsit muncind din greu. Jankó spune că pînă la căderea iernii trebuie să isprăvească.

— Ce clădesc ?

— Înădesc casa, lărgesc poiata, măresc întinderea curții, ridică șuri și fel de fel de acareturi...

— Te pomenești că vor să înalțe acolo și vreo biserică ori școală, ba poate și moară și cîrciumă, grăi în bătaie de joc Biró Máté din Almaș. Toate astea le vor fi acolo sus de mare folos lupilor, adăugă el.

Oamenii începură să rîdă. Cineva intră în vorbă :

— Asta tocmai nu, dar de bună seamă or fi zidind o cetate. Să aibă și ei una ca magnații.

— Voi rîdeți, dar o să ne întreacă pe toți. O să vedeți.

— Bine, bine, dar să ne mai udăm și gîtlejul.

Și nemeșii de țară auzind în sala hanului „Csillag" de cele mai noi nebunii ale nebunilor din neamul Varju, rîs-au zgomotos și golit-au paharele cu încrîncenare...

Dar lucrurile se petrecură întocmai. La începutul verii, de cum s-a întors Gáspár acasă, bătrînul Varju se apucă de treabă. Vreme de-o lună, brădetul răcoros ca o biserică răsună de loviturile de secure și de cîntecul joagărului. Brazi înalți și bătrîni, cu trunchiuri negre, se prăbușeau rînd pe rînd pe mușchiul moale al pădurii. Trunchiurile erau trase apoi de cai iuți. Piatra nici nu mai trebuia cărată, ci numai rostogolită pînă la locul unde se zidea.

Cînd sosi vremea coasei, tot materialul fu adunat la un loc. Nu se sfîrșise încă toamna și clădirile erau înălțate. Curtea cea mare era parte îngrădită cu gard de piatră, parte înconjurată cu mărăciniș și gard de nuiele. Adăposturile pentru cai, vaci și oi erau gata și ele. La fel și șura pentru căruțe, care și sănii. Dar era înălțată și casa. Avea podul înalt și țuguiat, acoperit cu șindrilă, tîrnat cu stîlpi de stejar, uși și ferestre frumoase. În tindă și în casa dinainte se afla cîte o vatră clădită din olane verzi de Huedin, cu dungi roșii. În zilele ploioase și plictisitoare, Gáspár a avut destulă vreme să înfrumusețeze pînă și ochiurile din pielița de băsică ale ferestrelor, împodobindu-le cu tot felul de chipuri de păsări și flori, făcute cu un vîrf de ac, cu care găurea pielița. În diminețile luminoase, cînd soarele cădea pe ferestre, îți era mai mare dragul să vezi pe pereții casei chipurile de umbră ale acestor podoabe.

...Astfel se împliniseră toate cele vorbite de nemeși la tîrgul de la Huedin...

În fundul curții, dincolo de capătul grădinii, lîngă cărăruia ce se cățăra pe munte, se afla un brad singuratic și bătrîn, crescut drept și înalt — ca turnul bisericii din Mănăștur — pe care l-au cruțat și nu l-au doborît pentru nevoile clădirii... Încă de la începutul primăverii niște corbi își făcuseră cuib printre crengile lui dese și înalte. Erau corbi de munte, mari și negri. Lui Varju János nu-i plăcea să-i vadă rotindu-se tot timpul deasupra gospodăriei lui, dar se și temea să nu-i facă pagube printre orătănii. Se gîndea să-i stîrpească, dar nu se îndura să strice pulberea și alicele pe ei.

De Rusalii, cînd Gáspár se întorsese acasă, corbii își învățau puii să zboare (în acel an Rusaliile căzuseră tare devreme). Cea dintîi grijă a băiatului a fost să le strice cuibul. Urcat în copac, găsi în cuib doi pui ; pe unul îl prinse, dar celălalt căzu jos și-l sfîșiară cîinii. Pe cel prins de viu nu-l omorî, ci îl închise într-o lădiță și-i dădu de mîncare. Pasărea cu plisc mare înghițea veselă fărîmiturile de carne.

Mai tîrziu, Gáspár îi construi o colivie — cu ușiță și cu o mică troacă — pe care o agăță într-un cui bătut în perete. Pasărea creștea. Seara o scotea din colivie și puiul sărea și se învîrtea zglobiu prin casă. Glasul îi era însă totdeauna grav și posomorît : cîrr, cîrr.

Bătrînu Varju nu și-a mai bătut capul cu treaba asta. Și-a lăsat băiatul în voie ; dacă are poftă să-și facă joacă din pasăre, n-are decît, bine că le-a pustiit pe cele din brad.

Cînd căzu cea dintîi zăpadă, focul pîlpîia în vatra nouă. În fața focului, pe o laviță, ședeau liniștiți și tăcuți tatăl și fiul.

— Așadar, am fi gata — vorbi tatăl, cu glas stins și parcă tremurînd, dar fără să se clintească și fără să-și ridice privirea ațintită asupra focului. Gáspár tăcea.

— E mult de-atunci ! Să tot fie vreo douăzeci și doi de ani, de cînd tatăl meu mi-a spus : „Nu-ți rămîne nimic de pe urma mea, decît un cal de călărit, cu șa și căpăstru, o traistă goală și Poiana". Dar să știi că Poiana prețuiește

cît o comoară" — adăugase părintele meu — „fiindcă iarbă ca acolo nu se face în tot hotarul, pășune ca acolo nu găsești nicăieri, iar în pădurile din Poiana n-a pătruns încă securea... Atîta, doar, că nu este un drum care să ducă pînă sus". Cam așa mi-a vorbit tatăl meu cînd trăgea să moară și cînd își rînduia moștenirea.

Întors cu fața spre foc, Varju János vorbea mai mult pentru sine însuși. Gáspár îl asculta plin de uimire. Îl știuse pe tatăl său un om scump la vorbă, care mai ales despre întîmplările trecutului lui nu făcea amintire niciodată.

— Trebuie să știi și tu că lumea ne spune „Varju-nebunii". Dar află că porecla asta nici nu mă supără și nici nu mă miră. După cîtă pricepere au bieții oameni poate că e și drept să vorbească așa, fiindcă pentru ei pare o nebunie curată să durezi astfel de acareturi, sus, pe un vîrf de munte, într-un loc unde nu duce nici măcar un drumeag cît de cît bătătorit.

Apoi tăcu. Puiul de corb sărea în jurul lor. Bătrînul se uita lung la pasărea neagră, cu pliscul mare.

— Vezi, de-acum sîntem trei din neamul Varju [1], grăi el cu blîndețe într-un tîrziu.

Pasărea se urcă pe laiță și se cuibări între tată și fiu. Gáspár îi netezi spinarea lucioasă.

*

În luna lui Indrea, vremea se înmuiase și mai mult, dar apoi urmară zile frumoase și însorite. În Ardeal se cam întîmplă asemenea lucruri. Prin sate, oamenii începură aratul și semănatul bucatelor de toamnă.

Iată-l pe Gáspár, vine grăbit de jos, din vale. Tatăl său tocmai bătuse niște țăruși împrejurul pămîntului ce-l aveau sub deal.

— Tată, au început să facă drum !

— Știu.

— Au scos la muncă pe toți iobagii din Pădureni. În două săptămîni drumul va fi croit.

[1] *Varju* — înseamnă corb. Joc de cuvinte (n. tr.)

— Ar fi vremea, mai ales dacă nu vor să-i apuce înghețul.

— Cine o fi dat poruncă să se facă drumul ?

— Nimenea, dar arzînd satul, oamenii au cerut boierului lemne să aibă din ce-și înălța iarăși căsuțele. Ispravnicul le-a împlinit cererea, dar le-a dat lemnele din Poiana Calului, care, precum știi, ține de Gilău. Ca să le poată căra în sat, bieții oameni trebuie să-și facă drum.

Prin mintea lui Gáspár străfulgeră un gînd :

— Tată, dezlegarea asta dumneata ai născocit-o.

— Nu tăgăduiesc, am și eu partea mea. De acum nu vom fi mai departe de drumul cel mare decît dacă am fi la Valkó.

Gáspár rămase gînditor, apoi se uită la țăruși. Tatăl său urmă :

— Iacă, în primăvara asta vreau să sparg ogor și să semăn ovăz și apoi grîu. Aflîndu-te aici ne-ai putea ajuta și tu să isprăvim cu bine și cît mai curînd.

Ninge, ninge într-una. Săniile de la Ardeova alunecă spre Poiana pe drumul cel nou, iar de acolo pînă la tăietura de pe Dealul Calului. Acolo, sus, din zori și pînă în noapte se doboară copaci și din zori și pînă noaptea tîrziu umblă săniile necontenit.

Poiana are de acum un drumeag care dă în drumul cel mare al țării, care duce drept în mijlocul vieții. Pe acest drum pătrunde pînă aici sus în singurătatea codrilor — care n-au cunoscut încă securea — viața.

Ninge, ninge într-una. Sfînta parohie a Mănăștirului a luat o hotărîre mare : să acopere din nou, cu șindrilă, biserica, să înlocuiască căpriorii putrezi cu alții noi... Ba au mai hotărît să repare și acoperișul gardului de piatră al țintirimului și să clădească o șură în ograda casei parohiale. Lemn este destul, colo sus, pe munte, pe Dealul Calului ; mai marii domeniului le vor dărui și lor de acolo, de unde le-au dat și iobagilor din Ardeova. Bineînțeles că vor trebui să-l coboare în vale. Și încă fără întîrziere. Dar drumul

era gata, chiar şi bătătorit de săniile ţăranilor. Nici nu ţi-ai fi putut dori pîrtie mai bună pentru sănii.

Ninge, ninge într-una. Mica Anna stă şi priveşte fulgii mari, care se aştern legănaţi în straturi calde şi groase peste acoperişurile caselor, peste holde şi ţarini, împlinind şi acoperind toate urmele. Fulgii moi şi albi cad, cad într-una. Bunicul grăieşte :

— Mă duc în munţi. Vremea e frumoasă, iar drumul bun. Dacă vrei, mîine în zori te iau cu mine.

Bătrînul domn Basa Tamás era curatorul eclejiei.

Mica Anna se putea să nu vrea ?

Ninge, ninge într-una. Dar acum ninge mai rar şi mai mărunt. Norii sînt ca un văl străveziu, cerul s-a înseninat, iar zăpada luceşte. Acuş-acuş îşi va face simţită dogoarea şi soarele. În vîlceaua îngustă, drumul şerpuieşte pe ţărmul văii. Sania alunecă sprintenă şi tăcută. Nu se aud decît zurgălăii.

În mijlocul drumului, aplecat cu capul pe cîrjă, stă un om. Dă bineţe. Domnul Basa Tamás îi strigă vizitiului.

— Opreşte ! Apoi se întoarce spre cel din drum :

— Să-i spui stăpînului tău că la întoarcere voi trece pe la el.

— Nu, bunicuţule, să nu intrăm !

Ilie răspunde :

— La noi nu-i nimeni acasă. Au plecat cu toţii la Gilău. Boierii s-au dus la vînătoare.

— Da, ai dreptate, uitasem, deşi ştiam. Totuşi ne-om opri o clipă la voi că doar veţi avea puţin loc pentru cai în poiata voastră...

— Avem de toate. Şi pentru cai şi pentru domni. Mă veţi găsi şi pe mine acasă.

— S-ar putea să venim şi noi, dar caii îi trimit de bună seamă.

— Bunicuţule, la întoarcere să intrăm şi noi ! Vreau să văd Poiana...

Sus, sus pe coasta înaltă, lîngă curmătură, stă domnul Basa Tamás cu nepoţica lui. La picioarele lor se întinde Poiana.

— Vezi, acolo, e Poiana.

— Da... Poiana.

— Dincolo... Dealul acela pleşuv... e Tîlharul. Iar la poalele lui, conacul cel nou al lui Varju Jankó.

— Colo, pe coastă, la marginea pădurii ?

— Da, acolo.

— Parcă ar fi o jucărie.

— Pare a fi o casă încăpătoare, cu curte mare şi multe acareturi.

— Parcă ar fi o casă din poveşti.

— Ne vom duce s-o vedem.

Domnul Basa Tamás se încălzeşte la gura sobei, iar Mica Anna cutreieră casa străină. Se uită la toate lucrurile cu luare aminte. E mirată de lădoiul cel mare şi cioplit cu îngrijire, construit din lemn de fag, căruia i se spune „susenc“ [1]. Se uită la măsuţa cu sertare, la jilţul cu litere săpate în lemn, la o lădiţă de stejar, ferecată, la dulapul colţar, la armele de pe perete, la cutiile de pulbere, la tălpigele de lunecat pe omăt, la trofeele de cerbi îngrămădite într-un colţ al încăperii, apoi pipăie pieile moi şi calde de sălbăticiuni agăţate jur-împrejur pe pereţi şi-şi umple plămînii cu miresmele de sacîz, care adie peste tot. Deschide şi dulăpiorul. E plin de pahare, de cuţitaşe cu plăsele de os, de platoşe, cărţi, hîrtii ; se mai află acolo şi o călimară şi nişte pene de scris...

Mica Anna se apucă să scrie. Scrie repede şi rîde :

„Gáspár, am fost pe aici cu bunicuţul, dar n-am găsit acasă pe nimenea. Ai avut dreptate. Poiana e frumoasă. Am văzut toată casa. Îţi las vorbă ca să ştii : de Crăciun în cea de-a treia zi a sărbătorii, să cobori pînă la noi, vor fi şi lăutari şi danţ“.

Aşeză scrisoarea pe colţul mesei, apoi ieşi în tinda casei, la bunicul ei, lîngă vatră. I se făcuse foame.

Ilie aduse pentru jupîniţă nişte lapte, iar bătrînul boier scoase din traistă o bucată de cîrnaţ şi o fripse pe jăratic. După ce se ospătă, bău cu poftă o duşcă de vin. Prin uşa

[1] *Susenc* — stăveche ladă secuiască, construită din fag, fără nici o bucată de fier. Poporul din regiunea Călăţele o foloseşte pentru a ţine în ea bucate, deoarece şoarecii nu pot pătrunde în ea şi nici nu rod lemnul de fag. Ea se construieşte şi astăzi ca obiect de industrie casnică, de către ţăranii din satele de la poalele munţilor Gilăului, în special de către cei din satul Dongău.

întredeschisă a tindei pătrunse în încăpere o pasăre mare și neagră. Anna se sperie.

— Vai, Doamne !

Bunicul zări și el pasărea.

— Iată-te ! Păi ăsta-i un corb !

Ilie îi aruncă păsării o bucată de carne. Corbul o înghiți, apoi mulțumi :

— Cîrr, cîrr !

— E pasărea lui Gáspár — îi lămuri Ilie. Se plimbă prin casă și prin curte ca o mîță, și-i tare blîndă. Să nu vă temeți de ea.

Ca s-o ademenească, Mica Anna scoase din traistă carne de pui. Corbul se apropie fără teamă, parcă ar fi fost cunoștințe vechi.

— Cîrr ! — făcu pasărea pe graiul ei — întorcîndu-și pe jumătate capul și uitîndu-se cu luare aminte la fată.

Mica Anna o mîngîie, netezindu-i penele cu palma...

*

În timpul iernii, lucrul cîmpului stătea pe loc. Femeile și fetele umblau la tors, iar bărbații, dacă nu ieșeau la pădure după lemne, givăneau prin sat sau leneveau pe la casele lor. Toată lumea era tihnită și avea răgaz să bîrfească în voie. Vorbele iscodite de cine știe cine zburau din casă în casă, treceau din sat în sat, coborau în fundul văilor, se urcau pînă sus, pe piscurile munților, ba pătrundeau chiar și în cele mai tainice străfunduri ale codrilor. La curțile nemeșilor de țară, în acea vreme, se vorbea foarte des de vicepîrcălabul de la Gilău, povestindu-se că numitul diregător ar bătători cam prea des drumul care duce de la cetate la Mănăștur, ba mai spuneau unii că la Mănăștur — cum se făcea, cum nu se făcea — dar oșteanul nimerea de fiecare dată drept la conacul familiei Basa.

Gurile rele mai vorbeau însă și despre o altă întîmplare... Cică într-o zi, la o sindrofie, ispravnicul din Păniceni, Maksai László, s-ar fi lăsat în așa măsură stăpînit de băutură, încît pe cînd se întorcea acasă călare s-a răsturnat de pe cal, a căzut în zăpadă și a dormit buștean. Se mai zice că ar fi

fost găsit acolo aproape înghețat de niște săteni care treceau cu săniile prin partea locului și care, milostivindu-se de el, l-ar fi dus la Gilău. Calul său cică ar fi fost găsit a doua zi în grajdurile conacului Basa: știa mai bine drumul care ducea acolo, decît drumul grajdului de acasă, de la Gilău. Sau poate o fi tras calul la locul unde era ovăzul mai bun?

Istorioara asta a ajuns și la urechile lui Varju Gáspár.

...Petrecerea rînduită pentru cea de a treia zi de sărbătoare a început cu bine și cu mare veselie, dar se isprăvi jalnic. Iată cum se petrecură lucrurile:

Vremea era frumoasă, deși de Crăciun nu ninsese de loc. Zilele erau reci, dar limpezi și senine. Prînzul fusese bun, vinul de asemenea. În conacul Basa se strînseseră toți nobilii de țară din împrejurimi. Lăutarii nu erau nici ei de lepădat.

După prînz — așa cum era datina — tinerii începură dansul. Ca să aibe unde dansa scoaseră din sufragerie toată mobila, nelăsînd acolo decît o laiță lungă, lîngă perete. Bătrînii boieri se strînseră într-un iatac din apropiere, unde sporovăiau liniștiți și sorbeau în tihnă paharele de vin, închinînd unul în sănătatea altuia. Tot aici, în jurul vetrei, s-au adunat și muierile mai trecute cu vîrsta. Molfăind turte dulci și acadele turcești, își povesteau fel de fel de întîmplări tocmai despre cei și despre cele care nu se aflau de față.

Tineretul petrecea în odaia cea mare. Răsuna cîntec după cîntec, se juca dans după dans; lăutarii n-aveau strop de răgaz și nici clipă de odihnă. Vioara plîngea, fluierul se tînguia de-ți era mai mare dragul. Din cînd în cînd cîte un flăcău înveselea pe cei de față cu cîte o chiuitură. Lui Varju Gáspár îi plăcea nespus de mult tot ce vedea acolo: de așa ceva nu avusese parte niciodată. Era lucru plăcut să auzi cum se amestecă glasul lăutelor cu vuietul veseliei, să vezi fetele frumos dichisite învîrtindu-se pline de voioșie în măsura dansului, de parcă erau fîlfîiri vii din însăși flacăra vieții. În încăpere căldura era mare, aerul se îngroșase. După viața ursuză din munți, după tăcerea din pădurile întinse, lui Gáspár îi venea destul de greu să urmărească mișcarea aceea

clocotitoare, rotirea și tropăiala plină de foc. Se așeză buimăcit pe laița de lîngă perete, chiar la capătul ei, lîngă ușă.

Dar nu trecu mult și parcă se obișnui cu toate cele ce se petreceau în jurul său. Începu să-i privească cu luare aminte, rînd pe rînd, pe dănțuitori, pe cei care stăteau de vorbă pe la margini și pe cei care petreceau cîntînd. Astfel ajunse să-și dea repede seama că Anna dança cam mult cu acel Maksai László. De asemenea, mai băgă de seamă că amîndoi aveau deosebită îndemînare și pricepere la danț. Putea să judece lesne acest lucru, fiindcă la școală învățase și el să dănțuiască. Cei doi alcătuiau o pereche frumoasă. Erau ca un crîmpei de viață înfloritoare. Înalți, mlădioși și sprinteni amîndoi, păreau o țîșnire de elan și de forță. Tinerețea rîdea și chiotea în ei, cum clocotește seva în mesteacănul înmugurit, încălzit de razele soarelui de dimineață.

Cineva strigă o vorbă lăutarilor, care întrerupseră o clipă dințul, dar pe loc începură altul.

Dințul feciorilor, rosti unul din cei de față, și vorba se răspîndi peste tot. Flăcăii se adunară în cerc. Locul de la mijloc rămase slobod. Nu se încumetă să intre în mijlocul cercului decît vestitul dănțuitor Deritei István.

— Să vedem cine joacă cu mine ?! — zise el cu voce tare. Doi dintre flăcăi trecură de îndată alături de el. Mai lipsea unul, căci dințul așa era frumos, jucat în patru. Flăcăii se roteau în loc cu pas încet :

— Ei, vestiților, nici unul nu-i mai breaz printre voi ?

Bărbații și femeile din încăperile vecine năvăliră buluc în jurul dănțuitorilor. Se făcea să vezi dințul feciorilor.

Cei trei se mișcau agale, legănîndu-se încet. Lăutarii cîntau încă și ei domol, cu măsură. Din cînd în cînd cîte un flăcău sălta pe loc, făcea o figură de joc, chiuia, apoi se rotea mai departe. Deodată, pe neașteptate, izbucnește țipătul brusc al cimpoiului. Pe loc, trei perechi de cisme cu potcoave și pinteni încep să zăngănească și să troznească, iar trei perechi de palme se împreună pocnind în același timp. Privitorii se uită la flăcăi, muți și fără să clintească. Gáspár se înghesuie și el printre ei, Maksai fiind tot în rîndul din față.

Lăutarii cîntă din ce în ce mai iute, melodia e din ce în ce mai învîrtejitoare. Deritei István saltă și chiuie cît îl ține gura :

— Ehei-hei !

Dansul cel adevărat abia acum începe. Cei trei flăcăi bat pasul pe loc, lăutarii cîntă tot mai focos, vioristul pocnește strunele cu arcușul, flautistul parcă ar fluiera pentru un iureș de oști călare ; ochii ard, gurile sînt deschise și uscate, aeru-i fierbinte, iar pielea jucătorilor se înfioară și se crispează peste sîngele înflăcărat ce zvîcnește în trupuri.

— Ura... Ehe-ehe-he-he-hai...

Deritei István sare în sus, pocnește cu palma grinda casei, pămîntul duduie de tropăiturile lui. Muzica parcă s-ar întrerupe o clipă, dar apoi cîntă mai departe, de data aceasta mai încet, mai rar și mai pe măsură, iar cei trei flăcăi se rotesc din nou în cerc, în pas agale și tărăgănat.

Deritei István surîde ; ceilalți doi își șterg broboanele sudorii de pe față. Jur-împrejur se iscă zgomot și mișcare, apoi se aude un oftat și melodia amuțește ; dănțuitorii se opresc.

În clipa aceea, Maksai László se urnește din loc, intră în cerc și strigă :

— Dansul ăsta se joacă și pe la noi. Îl știu și eu. Mai zi-l odată !

Deritei István dă din cap.

— N-am nimic împotrivă. Să-l mai dansăm odată.

Însă ceilalți doi flăcăi părăsesc jocul.

Lăutarii încep iar să cînte, flăcăii își reiau plimbarea la pas și poftirea :

— Ei, care din voi mai îndrăznește, vestiților ?

Nu se angajează nimeni, așa că în cele din urmă nu jucară decît ei doi. Dar acela fu într-adevăr joc. Unul din ei era îndesat și puternic ca un taur, celălalt mlădios și zvelt, dar amîndoi pricepuți și isteți la mișcări. De cînd au fost zămislite Călățelele, nu s-a mai văzut ceva asemănător. Jocul a zăpăcit nu numai pe muieri, ci și pe bărbați.

Gáspár se uita la Maksai.

— Aici ești tu stăpîn — se gîndi el întristat, în sinea lui, dîndu-și seama cum se aprind privirile fetelor cînd se uitau la cei doi flăcăi falnici, care dănțuiau.

Dar se sfîrși și acest joc. Oamenii se amestecară din nou. Gáspár ieși în tindă, unde sorbi la repezeală o ulcică de vin rece. Simțind că băutura îl amețește, ieși în pridvor să

ia aer. Cînd să se întoarcă în casă, se întîlni față-n față cu Anna.

— Nu te-am văzut toată ziua. Ai dansat ? — îl întrebă fata.

— Nu, n-am dansat.

— De ce ?

— N-am avut poftă.

— Și nici acum nu-ți vine pofta ?

În capul tînărului, vinul începuse să lucreze :

— Dacă ai dansa cu mine, cred că mi-ar veni !

— Pentru atîta lucru a fost păcat să stai bosumflat... Haide !

Lăutarii cîntau, iar ei se amestecară printre dănțuitori. Abia făcură cîțiva pași și Maksai László se repezi și-i luă fata. Pînă cînd să-și revie Gáspár din uimire, cei doi erau departe. Le auzea numai rîsul. Sîngele i se urcă la cap învăluindu-i creierul.

Gáspár înghiți în sec și se îndreptă spre vatră. Acolo, pe o laiță din colț, ședea o fată. Gáspár băgase de seamă că toată seara nici un singur flăcău nu se apropiase de ea. O cunoștea. Era Ilona, fata lui Vitéz János din Căpuș. Tatăl ei avea o moară de apă, care măcina bucate, dar avea și unelte de dărăcit.

Ilona era bine făcută, înaltă și dreaptă ca un brad. Mai frumoasă decît multe dintre fetele cu care flăcăii jucau pînă le lăsau ude de sudoare. Gáspár știa, după cum știa toată lumea de acolo, că oricît ar fi fost de frumoasă, Vitéz Ilona era sortită să rămînă toată seara, acolo pe bancă, fără s-o joace vreun flăcău. În sat ieșiseră fel de fel de bîrfeli despre maică-sa, în care lumea o amestecase și pe ea. Nimeni însă nu știa nimic precis, nimeni nu cunoștea nici o faptă lămurită, dar de vorbit vorbea toată lumea. Mulți nu credeau nici ei cele ce se spuneau despre biata femeie, dar de bîrfit, bîrfea toată lumea, dînd mai departe și înflorind născocirile. Vitéz János era un bărbat blînd, din neam de oameni cumsecade, pe care-l iubeau toți sătenii și se împrieteneau bucuros cu el. Cu toate acestea, pe fata lui nici un flăcău din sat n-o jucase în iarna aceea.

Gáspár porni drept spre Ilona și, fără să zică o vorbă, se așeză lîngă ea.

— Nu ți-e frică ? — îl întrebă fata.

— De ce să-mi fie frică ?

— Nu ştii că de o vreme încoace sînt leproasă ? Nu vezi că toată lumea mă ocoleşte de parcă aş fi un cîine rîios ?

Ochii ei bruni scînteiau de amărăciune şi mînie.

— Sau te-ai aşezat aici fiindcă te-au deocheat şi pe tine ? Te pomeneşti că nu vor fetele să danţeze cu tine ? Crezi că nu l-am văzut pe oşteanul din cetate cum ţi-a luat-o din braţe pe Anna...

Gáspár nu zise nici o vorbă. Se mulţumi să se uite lung la fată.

— De ce nu l-ai pocnit ? Trebuia să-l pleznești peste gură. Ehei, atunci să fi văzut ce hărmălaie ar fi fost pe aici ! — îl aţîţă fata.

Băiatul nu i-a răspuns, dar necazul ce mocnea în el se molcomi. Suferinţa altuia era ca un leac pentru îndurerarea lui.

— Vezi, Gáspár, eu îmi dau foarte bine seama că sînt mai deosebită decît fetişcanele astea sfrijite şi ogîrjite, care n-au pic de sînge în obraz, numai sulemeneală. Ştiu că-s altfel, că-s mai frumoasă, mai sănătoasă decît ele. Şi totuşi, uite-mă, stau singură, nu mă ia nimeni la joc. Au crezut că n-am să viu. Dar eu am vrut să-i înfrunt, am vrut să mă uit în ochii tuturor. Şi m-am şi uitat. Şi pot să-ţi spun un lucru : nu eu mi-am lăsat privirea în jos, ci ei. Eu n-aveam de ce.

Ilona tăcu. Poate s-a ruşinat că şi-a vărsat aşa, dintr-odată, toată amărăciunea. Se întoarse apoi încet spre vatră. Gáspár o văzu cum îşi şterge ochii. Biata fată suferea. Dar n-avea ce face. Trebuia să stea acolo, singură, în văzul tuturor.

Gáspár se ridică brusc.

— Ascultă, Ilona, hai să danţăm !...

Fata îl privi speriată. Îşi rîdea oare şi el de ea ? Voia s-o lovească şi Gáspár ? Uitîndu-se însă drept în obrazul flăcăului, izbucni în rîs veselă :

— Haide ! Puţin îmi pasă !

Intrară în joc. La început se mişcau greu. Păşeau încet şi cu grijă, se măsurau şi se cîntăreau ca să-şi dea seama care ce ştie. Trecuse multă vreme de cînd Gáspár nu mai danţase, dar cu toate acestea nu uitase de tot pasul şi miş-

cările, aşa că foarte curînd picioarele lui începură să se învîrtă după tipicul jocului. Tot danţînd, se apropiară de lăutari.

Cu cît lăutarii cîntau mai cu foc, cu atît jucau ei mai uşor.

Pe Gáspár îl năpădi un val de căldură ; simţea cum i se urcă vinul la cap. Îşi scoase calpacul, pe care-l ţinea într-o mînă ; pe fată n-o mai cuprindea decît cu un singur braţ. Apoi se desprinseră cu totul unul de altul, jucînd fiecare singur, nemaifiind legaţi decît prin priviri. Dănţuiau unul pentru altul, cufundaţi în plăcere şi în bucuria mişcărilor legănate. Era frumos să te uiţi la ei.

„Ia-n te uită, mă, ce ştie nebunul ăla de Varju", ziceau cei ce stăteau pe de margini.

Danţul se juca din ce în ce mai repede, lăutarii puneau jăratic în arcuş, aşa cum era obiceiul prin partea locului. Tot săltîndu-şi capul, părul fetei se desfăcu şi i se resfiră peste faţă. Funda ce-i prindea cosiţele căzu pe jos. Trebuiră să se oprească din danţ. În clipa aceea cineva strigă :

— Fereşte din cale !

Gáspár întoarse capul. Era Maksai, care juca şi acum tot cu Mica Anna. Ilona tocmai se aplecase să-şi ridice funda.

— Hai, mişcă, răsună din nou vocea hotnogului, iar în clipa următoare Ilona se prăbuşi pe podea, răsturnată de năvalnicul dănţuitor.

— Opreşte ! — se auzi un strigăt ca un trăznet, si toţi cei de faţă încremeniră.

Gáspár înşfăcă braţul lui Maksai :

— Opreşte-te, cîine !

Hotnogul se întoarse pe loc şi, fără să scoată o vorbă, izbi zdravăn cu pumnii în obrazul băiatului. Gáspár se clătină, apoi căzu în genunchi. Maksai strigă lăutarilor :

— Daţi-i drumul, măi ! Hai, Mică Anna !

Dar fata rămase pironită locului, privindu-l. Toată lumea stătea încremenită. Ce se va întîmpla acum ?! Nu trecu decît o clipită.

Lumea văzu că Varju Gáspár se ridică năpraznic. Mîna-i stîngă apucă gulerul hotnogului. Mîna dreaptă îi era ridicată în aer şi în pumnul strîns strălucea un jungher vînătoresc cu două tăişuri.

În încăpere se lăsă o liniște grea, ca de moarte. Fața hotnogului se înroșea pe măsură ce se întețea lațul ce-l strîngea de gît. Brațele i se desfăcură ca două aripi și ochii îi rămăseseră pironiți cu groază asupra pumnalului.

De undeva se auzi un țipăt :

— Isuse Cristoase !

Gáspár cunoștea acel glas. Mîna lui dreaptă era ridicată gata să izbească, iar cea stîngă strîngea lațul din ce în ce mai tare. Hotnogului i se împleticiră genunchii și căzu pe spate, cu fața în sus. Gáspár auzi din nou :

— Nu-l omorî, te rog nu-l omorî — și-n clipa aceea mîna lui dreaptă în care ținea cuțitul îi scăpătă. Cu cealaltă mînă, însă, îl ridică odată în sus pe hotnog, atît de sus că picioarele îi atîrnau în aer, apoi îl izbi de pămînt.

Privirea lui întîlni privirea Micuței Anna.

— N-avea teamă ! Nu sînt ucigaș.

Se uită în jurul său, se răsuci pe loc și ieși. Se ducea acasă. Acasă la el, sus la munte ! În mijloc de codru ! Îi era rușine, tare rușine.

Afară se lăsa amurgul. Deasupra munților răsărea luna. Era vreme uscată și ger aspru.

CAPITOLUL III

Sfîrşitul iernii a fost năpraznic. Gerul a pricinuit oamenilor şi dobitoacelor multe suferinţe. Lupii s-au coborît pînă în drumul cel mare, urlînd nopţi de-a rîndul sub zidurile cetăţii Gilăului. Prin văile umbroase tăria iernii nu se frînse decît în primele zile ale lui mărţişor, cînd vopenia începu dintr-odată şi sus în munţi. Într-o noapte se iscă un vînt de la soare-apune care bătu două zile de-a rîndul. Noaptea următoare se desfăcură baierele cerului. Căzu o ploaie bună şi călduţă, după care zăpada parcă ar fi fost luată de vînt, nu mai era nicăieri. De cum se opri cernutul ploii, se ivi soarele, aşa că încă înainte de sfîrşitul lunii turmele ieşiră la păşune.

În primăvara aceea se aciuaseră în munţi nişte tîlhari, care făcură pagube însemnate în avutul oamenilor.

La început n-au fost date pierdute decît vreo două-trei oi şi cîţiva miei. Stăpînii au crezut un timp că blîndele vietăţi s-au rătăcit, astfel că s-au mulţumit să pună gloabă [1] pe păcurari. Dar cînd au început să lipsească cîte cinci-şase oi deodată, şi-au dat seama că e vorba de hoţi.

Cei ce furau oile erau de bună seamă nişte mocani săraci. Iarna fusese grea, aşa că bieţii oameni flămînzeau din greu. Păcurarii se împăcară cu acest gînd, dar totuşi nu se îndepărtau de stînă fără să ia baltage cu codiriste lungă şi

[1] *A pune gloabă* — a aplica pedeapsă în bani. *Păcurar* — termen românesc în textul maghiar (n. tr.).

nici nu prea îndrăzneau să se lase în voia somnului în tihnă și fără de grijă.

Un timp, furturile încetară, dar într-o noapte, din turma de la Călățele a boierilor Bánffy au fost răpite nu mai puțin de cincizeci și trei de oi. Păcurarul fu bătut mă, iar ajutoarele lui au dat bir cu fugiții... Peste alte cîteva zile hoții au mînat nu se știe unde toată turma de la Dongău a familiei Gyeröffy. Turma poposise peste noapte la hodaie[1], lîngă un pălan. În casă se aflau trei argați, păcurarul și hodăierul. Auzind lătrat de cîine în ceas tîrziu de noapte, oamenii își luară securile și ieșiră afară. Dar hoții erau mai mulți decît ei și aveau și puști. De cum îi zăriră pe cei cinci păzitori, începură să tragă. Un glonte nimeri pe unul din argați în picior. Celorlalți le pieri pofta să se mai împotrivească, așa că lotrii putură pune mîna în toată tihna pe turma de o sută șaizeci de capete de oi. Pînă să se adune sătenii treziți din somn de împușcăturile și de strigătele ce se auzeau dinspre stînă, hoții erau departe... Nimeni nu s-a încumetat să-i urmărească noaptea prin munți.

Întîmplarea aceasta dovedea prea mare îndrăzneală ca să rămînă fără urmări. Atît dumnealui, domnul Bánffy, cît și domnul Gyeröffy nu s-au liniștit pînă ce nu izbutiră să pună în mișcare comitatul. Mai mult chiar, făcură și jalbă la măria sa principele, așa că mai marii cetății Gilăului dădură poruncă să se adune toți gornicii ; dar sosiră la adunare și lăncieri călare. În sate, toboșarii au dat de veste că oricine vede sau aude ceva despre hoți, să dea de știre nesmintit, iar cel care va face ortăcie cu lotrii, spînzurat va fi. Domnul Bánffy făgădui două oi, iar domnul Gyeröffy cinci, natului care va ajuta să se dea de urma hoților, iar dacă s-ar găsi și oile, răsplată îndoită.

Gornicii căpătară puști ; Varju-eștii nu mai aveau tihnă nici ziua, nici noaptea. Plăieșii care urmăreau pe răufăcători — ca și poterile călare — au fost puși sub porunca lui Maksai. După ce trecură trei zile, boierii păgubiți îndoiră răsplata făgăduită, dar totul fu în zadar. N-au fost găsiți nici lotrii și nici oile. Nu s-a aflat nici cea mai slabă urmă ori veste despre ei. E drept însă că nici alte jafuri nu se mai întîmplară.

[1] În românește, în original (n. tr.).

Maksai se întoarse la Gilău, înciudat și ostenit.

Pe cei doi Varju multă vreme nu-i mai văzu nimenea, nu se știa nimic despre ei, iar în cetate nu veneau. O singură dată au trimis vorbă că n-au dat de urma hoților, dar că mai caută.

După ce trecu o săptămînă, Maksai dădu poruncă ca toți urmăritorii — și plăieșii și poterile ostășești — să coboare din munți, iar moșierilor care ceruseră prezidium [1] le învoi cîte doi sau trei plăieși înarmați.

Peste zece zile sosi în cetate Varju János.

— Ți s-a urît așa de repede cu urmărirea ? Văd că ostașii stau și taie frunză la cîini.

— Noi nu-i mai putem prinde pe hoți. Au plecat de mult din munți, iar oile de bună seamă s-au prefăcut în pilaf pentru turcii de la Lipova.

— Ai știri de încredere ?

— Nu, dar așa îmi închipui. Mîine, poimîine, îți trimit oștenii înapoi.

— Rău faci ! Eu cred că lotrii mei sînt încă pe aici.

Maksai dădu din umeri.

— Ce te îndeamnă să crezi ?

— Prea cunosc bine locurile.

Dar despre asta nu mai vorbiră niciodată.

*

Pe pajiștea însorită din fața casei, Ilie, nălbarul și vraciul cel cărunt, împletea din nuiele subțiri un coș. Era cam pe la ceasul prînzului de dimineață. Cîinii din curte începură să latre. Ilie își ridică privirile. Văzu un om care abia își tîrșia picioarele coborînd încet dealul. Pe umeri purta o țundră, în picioare avea opinci, iar în mînă strîngea o măciucă lungă, din acelea cu care umblă mocanii de la munte. Veni drept spre casă, unde se opri în fața moșneagului.

[1] *Prezidium* — trupe de pază.

— Bună dimineața !

Moș Ilie dădu din cap și-și văzu mai departe de împletit. Omul rămase sprijinit în bîtă, cu picioarele rășchirate.

— Spor la lucru !

— Mulțumesc dumitale, răspunse de data asta moșneagul, ridicîndu-și privirea ca să-l vadă bine pe cel ce vorbea. Era un om mic de stat, slab și cu mustăți încărunțite. Și o ciudățenie : într-un loc, buza de sus îi era crăpată ; i se vedeau dinții.

— Ce te aduce pe la noi ?

— Domnul nu-i acasă ?

— Nu-i.

— Dar fecioru-său ?

— Nici el.

— Unde pot fi ?

Ilie se uită cu un ochi la cel care vorbea.

— La Cluj. Acolo s-au dus.

— Da ? Și cînd se-ntorc acasă ?

— Nu știu. Dar pînă duminică nu prea.

Asta se petrecea într-o vineri.

— Asta-i bai. Bătui cale lungă, fără folos.

— De unde vii ?

— De acasă, de la Dongău.

Ilie îl măsură cu privirea din nou.

— De la Dongău, zici ?

— De acolo.

— Ai dreptate, e cale lungă. Dar eu nu ți-aș putea isprăvi treaba ce o ai cu stăpînul meu ?

— Greu, ba chiar, nu se poate.

Ilie dădu din umeri. Omul mai stătu acolo ce stătu, apoi își scutură țundra pe umeri și-și luă ziua bună. Ilie îl petrecu cu privirea. Deodată strigă după el :

— Ascultă, ce să-i spun stăpînului meu ? Cine l-a căutat ?

Omul se întoarse :

— Să-i spui că a fost pe aici Onuț. Moș Onuț din Dongău. Așa să-i spui ! De altfel o să mai viu eu și altă dată. Poate chiar în duminica asta.

Ilie își văzu mai departe de împletitul coșului, dar din cînd în cînd dădea din umeri și sucea din cap : oare de ce l-o fi mințit omul acesta cu buzele însemnate ? I-a spus că-i

din Dongău, dar el era din Albac. Zicea că-l cheamă Onuț, ori el toată ziua era Gavrilă. Ce ? Credea că nu-l cunoaște pe Urs Gavrilă, băiatul lui Ion Urs al bogătanului ?

Spre înserat sosi Ștefan, gornicul cel chior.

— De unde vii Ștefane ?

— Mai știe și Dumnezeu. De o săptămînă și jumătate umblăm cu stăpînul meu, ca niște smintiți, prin toate văgăunile. Am colindat jumătate din codru.

— Dumnealui nu și-a pierdut încă pofta de iscodire ?

— Nu. Are credința că lotrii sînt de pe aici, de prin părțile noastre.

— Și tu ?

— Și eu cred la fel. Nu pot fi niște străini. Iar de-s din alte părți, cel care-i călăuzește e de la noi.

— Oare ?

— Două sute de oi sînt o turmă mare. Nu o poate ascunde, fără urme, decît cineva din partea locului.

Mai tîrziu Ilie întrebă din nou :

— Și zici că n-ați aflat nimic ? N-ați descoperit nici un fel de urmă ?

— Ce am aflat noi e nimica toată. Păcurarul domnului Gyeröffi i-a povestit stăpînului său că în preziua furtului a trecut pe la stînă un străin, cu care de altfel a și stat de vorbă. Era un om ciudat, pe care nici pînă atunci, dar nici de atunci încoace nu-l mai văzuse niciodată. Omul avea buza crăpată...

— Avea buza crăpată ? Și ce spune păcurarul ? Nu era cumva un om mic de stat și uscăciv ?

— Cam așa. Știi ceva despre el ?

— Prin codru umblă mulți oameni, care seamănă unul cu altul...

— Mulți. Și cînd lucrezi la pădure, ușor îți spinteci buza cu vreo creangă...

— Așa-i... Și... zici că omul acela era bătrîn ?

— Așa spunea păcurarul...

— Atunci să știi că-l cunosc, zise simplu moș Ilie, nălbarul.

Ștefan holbă niște ochi mari, dar pe urmă își aduse aminte că moș Ilie fiind și vraci și nălbar știe și cunoaște multe lucruri, chiar și din acelea care pentru alții sînt sortite să rămînă taine veșnice.

— Știi unde se află acum stăpînul ? — întrebă din nou Ilie.

— De știut nu știu, dar îmi fac socoteala : de la Gilău s-o fi dus la Măgura, iar de acolo la Mărișel. Crel că în noaptea asta va rămîne acolo.

— Încalecă grabnic și dă o fugă pînă la el. Spune-i că tot ce a crezut dumnealui e adevărat : hoții sînt de pe aici și că acum chiar pregătesc o nouă ispravă. Și să-i mai spui că pe omul cu buza crăpată îl cheamă Gavrilă. Auzi ? Urs Gavrilă și-i din Albac. E oier, și încă din cei bogătani.

Ștefan nu se mai miră de nimic. Acum era încredințat că moș Ilie într-adevăr cunoaște multe lucruri și că își dă bine seama de ce vorbește. Se întoarse deci pe loc, zicînd noapte bună și porni să-și scoată calul din poiată.

*

În seara zilei următoare, Maksai fu căutat în cetate de un gornic, care-i aducea știre de la Varju János că dăduse de urma hoților, dar că urmăritorii fiind prea puțini, iar gornicii risipiți peste tot, era de mare trebuință ca hotnogul să vină grabnic acolo, măcar cu 5—6 oameni de întărire, spre a le sta în ajutor. Dar să vină cît mai curînd. El, gornicul, o să-l călăuzească.

Hotnogul tocmai se întorsese acasă din oraș, unde luase parte la o nuntă, dansînd și benchetuind, așa că era obosit mort.

— Asta-i nebunie curată ! Nu plec noaptea în ruptul capului ! Dar mîine dimineață aș putea veni.

— Nu știu ce să zic. Dumnealui a spus că-i grabă mare și să poftiți încă în noaptea asta.

— Spune-i că nu mă duc, se încăpățînă Maksai.

Mai tîrziu, însă, îi păru rău de răspunsul trimis. „Ar fi trebuit să mă duc“, se gîndea, dar acum era prea tîrziu. Omul plecase. Și singur, fără de călăuză, nu știa încotro s-o apuce. Măcar de ar fi întrebat unde trebuia să se ducă ? Dar nu făcuse nici atîta... Fiind din cale afară de obosit, nu se mai gîndi mult la asta. Abia aștepta să se culce.

În noaptea aceea, sîmbătă spre duminică, din cireada de la Someşul rece au fost furaţi cincizeci de juncani. Cireada ţinea de cetate.

*

Zori de zi pe Vîrful Lupului [1].

Sus, pe spinarea muntelui, şerpuieşte o cărăruie. La stînga ei, jos în vale, freamătă valurile Someşului cald, iar la dreapta ei, printr-o vîlcea strîmtă, aleargă, sprintenă, apa pîrîului Rişcu. E vreme frumoasă şi senină ; vîntul dimineţii suflă însă cam înţepător. De aici, de sus, prin aerul limpede şi fără pară, ochiul vede pînă departe.

Mai jos, în mijlocul cărării, stă Varju Gáspár, sprijinit în puşcă. Calul lui, care paşte alături în rariştea brădetului, îşi ridică deodată capul şi necheazā. Dinspre Gilău se apropie doi călăreţi : tatăl său, însoţit de Ştefan.

— Hotnogul nu vine, şi nu ne-a trimis nici întăriri ; lotrii s-au dus cu juncanii...

Gáspár dădu din cap, apoi arătă înspre valea Rişcului.

— Uite, pe acolo se duc ei...

O bună bucată din coastă nu era acoperită decît de tufiş, aşa că aveai vederea slobodă pînă jos, în vale. Varju János privi spre locul arătat de fiul său şi în jurul apei văzu într-adevăr mişcîndu-se nişte puncte mici şi albe. Erau juncanii mînaţi din urmă de oameni călări.

— Trebuie să punem mîna pe ei. Cu orice preţ !

— Am putea, zise îngîndurat Varju János, dar sîntem prea puţini. Calul meu e istovit, al lui Ştefan la fel. Să nu-i pierdem însă din ochi ; să vedem încotro o apucă. Stai o clipă...

— La Lăpuştea îl avem pe Onuţ, se amestecă în vorbă şi Ştefan.

— Aşa-i. Dar o fi acasă ?

— Este, că doar azi e duminică. El are cai...

[1] În româneşte, în original (n. tr.).

— Ai dreptate. Eu am și plecat... Voi puteți s-o luați drept spre Juncuța. Ne întîlnim acolo, încă în dimineața asta.

Ducîndu-și calul de căpăstru, Varju János coborî pînă în Valea Someșului-Cald, unde se întindea satul Lăpuștea. Ajuns la gornicul Onuț, îl întrebă :

— Nici o veste ?

— Nici una. Dar tu, stăpîne, știi ceva ?

— Caii îți sînt acasă ?

— Acasă, amîndoi. Au mîncat toată noaptea.

— Atunci grabă mare. Pune șeile pe ei. Calul meu rămîne aici. Ia topoare și arcuri.

Onuț, care era un arcaș vestit, se duse să împlinească poruncile, iar Varju János se așeză pe prispa casei să-și astîmpere foamea.

În vremea aceasta, pe drumul ce urca spre sat, venea în goană un oștean călare. Casa judelui nu era departe. Oșteanul intră drept acolo.

— Ei, ei, se gîndi în sinea lui Varju János, dar tăcu și își văzu netulburat de slănină.

Din casa judelui ieși în fugă un copil, care nu peste mult se întoarse însoțit de toboșarul satului. Îndată după asta, ieșiră din casă judele și oșteanul. Peste puțină vreme se auzi o aprigă bătaie de tobă, care răscoli întreg satul. Din căsuțele acoperite cu stuf se iveau capete de bărbați și de femei. Mulțime mare se adună grabnic în jurul toboșarului.

Glasul tobei amuți. Toboșarul își făcu din palme pîlnie și strigă cît îl țineau bojocii :

— „Se dă de știre tuturor că astă noapte, din ciurda ocolului de la Someșul-Rece, s-au furat cincizeci de juncani albi. Tot natul, care știe ceva despre ei să vestească de îndată... Și se mai dă de știre că cine va călăuzi pe oșteni întru găsirea hoților, va fi răsplătit după cum se cuvine, dar cel ce va da ajutor sau ascunzătoare lotrilor, ori nu va da stăpînirii și cetății veste despre ei, la spînzurătoare va ajunge".

Onuț tocmai atunci se întorcea cu cei doi cai gata înșeuați.

— Auzișì Onuț ?

— Cu o ureche.

— Și ce crezi ?

Gornicul dădu din umeri zîmbind. Varju János rîse și el.

— Încotro o apucăm ?

— Pe urmele juncanilor. Să-ți iei merinde pe două zile.

Din partea de jos a satului răzbătea pînă la ei larmă mare și tropot de cai.

— Auzi ? Sosesc, totuși !

Într-adevăr, în curînd văzură pe drum, apropiindu-se în goană mare, cinci ostași, în frunte cu Maksai. Pîlcul trecu în galop prin fața casei lui Onuț. Cînd ajunseră la casa judelui, călăreții se opriră. Din pridvor, Varju János vedea și auzea tot ce se petrece.

Maksai grăi :

— Tu ești judele ?

— Eu.

— N-ai descoperit nici o urmă ? Nu știi nimic de juncani ?

De astă-toamnă pe aici n-a trecut nici picior de vită străină.

— Asta o știu.

Onuț era gata. Încălecară și ieșiră pe poartă. Drumul lor trecea prin fața casei judelui.

— Să dea Dumnezeu hotnogule !

— Ia-n te uită ! Bună dimineața, domnule meșter de vînătoare.

— De ce n-ai venit aseară ? Acu n-ar mai fi fost nevoie să pui să se bată toba.

Maksai nu răspunse.

— Puteai să-mi trimiți măcar ceva întăriri.

— Nu s-a putut, așa, în pripă...

— Dar acuma, s-a putut ?

Întunecat la față, Maksai își pironi privirea în gol.

— Ai dat de vreo urmă ?

— Încă nu. Dar va trebui să dăm de ea și să găsim dobitoacele, că altfel măria sa ne jupuiește de vii.

Varju stătu și se gîndi :

— Ascultă, hotnogule ! Ai fost vreodată la vînătoare ?

— De ce mă întrebi ?

— Mă gîndii că pe unde trec atîtea vite trebuie să rămînă urme. Cincizeci de juncani care calcă iarba înrourată bătătoresc drum de țară.

Obrazul lui Maksai fu năpădit de un val de sînge. Apoi, parcă i-ar fi fulgerat ceva prin minte, întrebă brusc :

— Văd că ești gata de drum. Unde te duci ?

— La vînătoare. E doar meseria mea. Onuț, haidem ; plecăm. Și își împlîntă călcîiul în coasta calului.

Maksai ar fi avut mare poftă să se țină pe urmele lui, dar se mulțumi să mormăie printre dinți :

— Ticălosul !

Era tare obosit. Încă înainte de a se face ziuă îl treziseră din somnul cel mai dulce cu vestea furtului. Îl durea capul și-i ardea gîtlejul. Abia putu veni călare pînă acolo ; i se părea că acu-acu se răstoarnă de pe cal. Nu mai putea. Trebuia să se odihnească.

Trimise doi oameni la Mărișel, iar alți doi la Dongău, ca să pună să se bată tobele și să se dea de știre cele cuvenite. Apoi se întinse pe iarbă chiar acolo, în grădina judelui, spunîndu-le oștenilor :

— Dacă vine vreo veste să mă treziți de îndată.

Trecuse de mult de amiază cînd îl sculară din somn, dîndu-i de știre că un țăran a adus vestea că la Măricel spre Dobrin a trecut o cireadă de junci.

Maksai sări în picioare.

— Încălecarea ! — strigă cu voce tare.

Pe urmă ceru judelui apă. Bău o jumătate de ulcică.

La Mărișel, nimenea nu știa nimic de nici un fel de juncani. Își luară drumul călare pînă la Măgura. Oamenii de acolo auziseră despre povestea juncanilor, ba unii din ei zice-se că îi văzuseră. Nimenea nu știa cîți erau, fiindcă nimănui nu-i dăduse prin cap să-i numere. Oamenii spuneau că juncanii n-au trecut spre Dobrin, ci spre pășunile de la Dobruș.

Maksai clătină din cap cu neîncredere :

— Cu toate acestea noi ne vedem de drum. Mergem înainte.

Înspre seară ajunseră din urmă cireada. Dar nu erau juncanii furați, ci niște vite din Albac, pe care oamenii nu le-au putut vinde la tîrgul din Cluj.

— Înapoi la Măgura, porunci Maksai. Am luat-o pe urme greşite.

Se făcuse seară cînd sosiră. Erau rupţi de oboseală. Drumurile nu erau pentru cai...

— Să aduceţi în faţa mea pe toţi oamenii care s-au întors astăzi în sat, venind de prin alte părţi — porunci Maksai.

În felul acesta izbuti să descopere un ţăran care sosise chiar în ziua aceea de la Jurcuţa şi care văzuse cu ochii lui o cireadă de juncani albi pe care-i mînau nişte oameni călare înspre Jurcuţa de sus.

— Cînd s-a petrecut asta ?

Azi după-amiază.

Maksai porunci cai odihniţi şi o călăuză. Dădu apoi un scurt răgaz oamenilor să mănînce. La miezul nopţii porniră. În zori soseau la Jurcuţa.

Acolo, din nou, aceeaşi poveste. Nimeni nu ştia nimic, sau nu voia să ştie nimic despre junci. Maksai dădu poruncă ca judele satului şi juraţii să fie puşi în fiare şi închişi în beciul de la casa satului.

— Dacă nu-mi găsiţi hoţii şi juncanii, spînzurătoarea vă aşteaptă !

Porunci apoi ca oamenii şi caii să treacă la odihnă, iar lui să i se aducă un cal odihnit. Plecă singur spre Jurcuţa de sus. Pe drum se întîlni faţă-n faţă cu nişte ciubărari moţi. Caii ciubărarilor înaintau încet, într-un singur şir, legaţi unul de altul şi purtînd în spate desagi încărcaţi şi grei. Calul din faţă era dus de căpăstru de un ţăran. Zărindu-l pe Maksai, ţăranul se grăbi să-şi scoată căciula din cap.

— De unde veniţi ?

— Din Jurcuţa de sus.

— Ce mai veste poveste pe acolo ? N-ai văzut nişte juncani ?

Omul se uită speriat la ofiţer.

— Domnule, eu n-am văzut nimic. La noi în sat dobitoacele stau încă în poiete şi în grajduri. Dar oamenii spun că în Ponoare s-ar afla nişte oameni spînzuraţi...

Ochii lui Maksai străluciră :

— I-ai văzut ?

— Eu nu, dar așa zic toți că ar fi cinci oameni spînzurați de brazi...

— Unde ?

— În Ponoare.

— Departe de aici ?

— Puțin mai încolo.

Fără să mai scoată o vorbă, Maksai își izbi călcîiele în coasta calului. Animalul cu părul zburlit icni, apoi porni în goană.

Drumul pînă la Jurcuța de sus putea fi umblat și de care, dar de acolo munții nu mai erau străbătuți decît de un fel de potecă. Valea se îngusta așa de tare, încît din cînd în cînd calul era nevoit să apuce pe vadul apei. Nu puteai înainta decît încet și cu grijă. Nu trecu decît puțină vreme și calul lui Maksai era leoarcă de sudoare. După o jumătate de ceas de mers chinuit, valea se deschidea iarăși largă și în fața ochilor călărețului se desfășura priveliștea măreață a Ponoarelor, cea mai minunată grădină din lume, așezată în chiar inima munților. Printre munți șerpuia un covor de iarbă moale, de un verde blînd, neted ca masa, împodobit în chipul cel mai ciudat : din mijlocul pajiștei răsăreau și scînteiau în bătaia soarelui, — parcă ar fi fost acoperite de zăpadă înghețată — niște turnuri de marmoră, înalte de o sută de picioare, iar printre crăpăturile stîncilor apa se furișa sub pămînt, ca undeva, departe, dincolo de munți, să iasă din nou la iveală, gîlgîind veselă. Peste tot se aflau risipite peșteri și văgăuni pline de oseminte și rămășițe de animale azi cu totul necunoscute, de parcă acolo ar fi fost înainte de potop locul de înmormîntare al tuturor animalelor care astăzi nu mai trăiesc. Cîmpul era înțesat de flori minunate care înfloriseră și în acest început de primăvară, împodobind iarba ca de sărbătoare. Aerul era cald, ciudat de cald.

În mijlocul cîmpului înflorit se înălțau vreo doisprezece brazi negri și bărboși. Peste tot domnea tăcerea și liniștea și tot ce vedeai cu ochii părea încremenit.

Maksai pătrunse cu calul său drept în mijlocul brădetului.

Dar deodată calul se poticni ; în clipa aceea, de pe crengile brazilor își luă zborul răscolind văzduhul o ceață mare de corbi și ciori. Cîrîitul lor ascuțit răsună, întărit și repetat

de ecou, în pustiul înconjurător. Calul stătea cu picioarele răşchirate şi sforăia. Maksai descălecă şi-şi urmă drumul pe jos. Era stăpînit de un fel de teamă şi ţinea strîns mînerul sabiei. Tot ce vedea în jurul lui i se părea nespus de straniu. Din cînd în cînd se oprea şi se uita în jurul său. Pe bolta cerului, întunecatele păsări se roteau deasupra brădetului.

Trupul aprigului oştean fu cuprins dintr-odată de fiori reci ; stătea la poalele brazilor şi în vreme ce se uita la ei, descoperi şi zări ceea ce căuta şi ceea ce îl făcuse să vină pînă aici... Pe crengile unuia dintre bătrînii brazi atîrnau, spînzurate, cinci corpuri omeneşti. Leşurile nu mai erau întregi, se vedeau pe ele urmele lăsate de pliscul ascuţit al corbilor.

Maksai se uită în jurul lui. Nicăieri nimic. Nici urmă de om sau de animal, nici un semn de mişcare sau de viaţă, doar acolo sus, în văzduh, păsările acelea cîrîitoare, care se roteau bătînd din aripi. Şi vîntul, care răsfira pe cer fuioare de nori cenuşii...

Se urcă în copac. Tăie cu cuţitul frînghia de care atîrna unul dintre oamenii spînzuraţi, apoi coborî şi cercetă hoitul cu luare aminte.

Mortul, îmbrăcat în haine moţeşti, avea cioarecii plini de sînge. Îi intrase în pulpă o săgeată.

De celelalte leşuri nu s-a mai atins, dar răscoli cu multă băgare de seamă toate împrejurimile. Într-un loc descoperi că iarba era călcată şi plină de bălegar de vite.

Maksai dădu din cap, apoi se întoarse la calul său.

Aici ştia acum că nu mai are ce căuta. Sorocul se împlinise, vînatul fusese răpus fără ajutorul lui. Dar ce s-o fi întîmplat cu juncanii ?

— La Poiana ! se hotărî Maksai, îndreptîndu-şi calul înapoi, spre Jurcuţa.

Înserarea cobora grăbită.

*

Tot în aceeaşi zi se petrecură şi cele ce urmează. La alde Basa Tamás se îmbolnăvi Virag, vaca lor cea blîndă. Cu două zile înainte tocmai fătase un tăuraş

frumuşel şi zdravăn, dar încă nu se curăţise, nu lepădase soarta [1]. Au încercat cei ai casei fel de fel de leacuri, i-au legat piatră pe spinare, i-au dat sare amară ; dar nici un asemenea leac nu se dovedise de vreun folos. Vita se chinuia şi răgea, nu vroia să mănînce şi nici să bea, iar viţeluşul flămînzea, sărmanul. În cele din urmă, domnul Basa Tamás se hotărî să trimită un călăreţ la Poiana, după moş Ilie atotştiutorul nălbar. Era convins că dacă în afară de Dumnezeu mai este cineva pe acest pămînt care să-l poată ajuta, acela era de bună seamă moşneagul după care trimisese.

Călăreţul plecă în zori de zi. Pe la amiază se întoarse vestind că moş Ilie va sosi şi el fără mare întîrziere.

Dumnealui, boierul, s-a plimbat toată ziua de colo pînă colo mormăind şi bodogănind, iar dumneaei, jupîneasa, s-a ciorovăit tot timpul ba cu slugile, ba cu nepoata ei, Mica Anna, care la amiază nici nu s-a atins de mîncare.

Diavolul parcă îşi vîrîse coada chiar şi printre slugi.

Blînda şi sărmana Virag le era dragă tuturor.

După amiază sosi Ilie. Basa Tamás îl duse drept la grajd. Nălbarul cercetă mai întîi cu luare aminte vita bolnavă, apoi îi puse stăpînului fel de fel de întrebări. În cele din urmă ceru puţin untdelemn.

Abia trecu vreme de vreo jumătate de ceas şi casa se umplu de bucurie : dumnealui, boierul, nu mai mormăia şi nici nu bodogănea, jupîneasa nu se mai ciorovăia cu nimenea, slugile se liniştiră şi ele. Mica Anna băgă dintr-odată de seamă că-i era foame. Virag, vaca cea blîndă şi cu ochii blajini, nu mai era în primejdie.

Ilie intră în tinda casei şi se rugă, cu umilinţă, să i se îngăduie să se odihnească oleacă, fiind frînt de oboseală şi dacă se poate să i se dea şi ceva de îmbucat, că din ajun nu mai pusese nimic în gură.

I s-au dat de toate, din belşug. Domnul Basa Tamás i-a adus cu mîna dumnealui chiar şi o ulcică de rubiniu.

— Ce mai noutăţi pe la Poiana ?

Ilie îşi văzu mai întîi de mîncare şi de băutură. Abia apoi răspunse încetişor :

— Boierule, pe la noi e bai mare. Mare de tot.

[1] *Soartă* (expresie dialectală) — placentă (n. tr.).

— Ei, ei ?
— Moartea dă tîrcoale prin Poiana.
— Vai de mine, dar ce s-a întîmplat ?
— Băiatul.
— Gáspár ?
— El. Chiar el ! Ieri noapte s-a petrecut ceva, sus în munţi, în Ponoare. L-au adus acasă pe o targă.

În tinda ce se cufunda în întuneric, liniştea se făcu atît de mare, încît îţi înteţea bătăile inimii ; focul din vatră ardea în vîlvătăi, iar afară cobora amurgul. Tăcerea era deplină ; nu se auzea decît foşnetul prelung al vîntului de afară. Mica Anna şedea pe un scăunel, mîngîind o pisică pe care o ţinea în braţe, boierul se lăfăia în jilţul de paie, iar dumneaei, buna şi preablînda boiereasă, stătea în uşă, ca un semn de întrebare înfricoşat şi îmbătrînit.

Ilie începu să povestească :

— Se aflau de peste două săptămîni, ziua şi noaptea, în urmărirea lotrilor. Ieri, în sfîrşit, îi descoperiră. Erau cinci. Mocani aspri, înarmaţi cu securi şi cu sîneţe. Călare toţi. Veneau dinspre Someşul-Rece, mînînd din urmă juncanii domeniului. Cincizeci şi doi de juncani, albi ca omătul proaspăt căzut din cer. Gáspár se ţinu pe urmele lor de la Lăpuştea şi pînă la Ponoare. Lotrii se îndreptau într-acolo : trebuiau să poposească peste noapte ca să se odihnească şi vitele. Acolo s-au încăierat. Oamenii erau cinci, urmăritorii patru. Cei cinci au fost înfrînţi şi căsăpiţi, dar şi Gáspár a fost adus acasă, în zori de zi, întins pe o targă.

Şi Ilie povesti mai departe :

— L-au rănit, drept între ochi, cu baltagul. Acum zace ca stejarul doborît, iar moartea dă tîrcoale colo, pe vîrful Tîlharului, şi îşi ascute coasa. Am auzit-o chiar eu.

Ilie se ridică şi-şi luă căciula. Nimeni dintre cei de faţă nu se clinti. Într-un tîrziu, boierul cel bătrîn îl întrebă :

— Şi, zici că se prăpădeşte băiatul ?

— S-ar putea... Rana-i adîncă şi veninoasă. În noaptea asta va da luptă grea cu hîrca cea cu coasa. De va îndrăzni dumneaei să-i bată la uşă, mă voi afla şi eu pe acolo... Şi dacă pînă la răsăritul soarelui voi izbuti s-o împiedic să i se aşeze pe marginea patului, flăcăul va scăpa. Da, da, vom fi de faţă. Şi eu şi stăpînul meu. Şi acum vă poftesc noapte bună şi liniştită, boierule.

Mica Anna ședea în același loc pe același scăunel, în brațe cu aceeași pisicuță mătăsoasă. Nu rostea nici o vorbă, nu scotea nici un glas. Se ruga, în sinea ei, prin cuvinte mute : Doamne, bunul meu părinte ceresc, îți mulțumesc că ne-ai scăpat-o pe blînda și buna Virag, vaca noastră cea dragă, cum nu este și nu va mai fi alta pe lume, și că i-ai dăruit vindecarea, și că bietul vițeluș nu va rămîne orfan. Slavă ție, doamne Dumnezeule, care ai grija noastră a tuturor și tămăduiești pe cei bolnavi...

Ilie plecase de mult, dar Mica Anna era încă tot acolo. Ședea ghemuită, cît putea mai ghemuită și netezea cu răbdare mica vietate aurie, care îi torcea în brațe. De pe buzele ei nu s-a desprins nici o vorbă, nici una singură ! Ședea tăcută și se ruga prin cuvinte mute și vorbe fără glas...

*

După ce soarele scăpătase dincolo de vîrful Tîlharului cerul rămăsese roșu, iar pajiștea de pe coastele dealului era parcă udată de sînge. O liniște deplină domnea peste tot. Nicăieri nici un zvon, nici un foșnet sau fîlfîit de aripi, nici un semn al vieții.

Nu peste mult și culorile se veștejiră toate, iar apoi răsări luna. În lumina ei, lumea nopții deveni argintie. În această încremenire luminoasă, potera călare a lui Maksai, coborînd pe drumul de coastă, părea o întunecată trupă de stafii. Copitele cailor se izbeau surd de pajiștea reavănă ; nu se auzea decît din cînd în cînd cîte un zăngănit de sabie sau un clinchet de scară. Umbrele întunecate, negre, ale călăreților se întindeau pînă în vale...

Pe treptele ce urcă spre prispa casei moțăie nemișcat Varju János. Nu se clintește nici cînd cîinii din curte încep să urle și să hămăiască sinistru. De acolo vede totul. Vede cum coboară lungul șir de călăreți, îl vede pe cel dintîi dintre ei oprindu-se în fața casei, îi vede și pe ceilalți, adunîndu-se în mare grabă în jurul căpeteniei lor. Mai vede cum se desprinde din pîlc unul din ei ca să se îndrepte spre el.

Ajuns în umbra casei, călărețul nu mai vede decît lumina roșietică ce se strecoară pe fereastră afară. Se oprește și strigă :

— Hai, e cineva pe-acasă ?

Calul se poticnește și-și înalță capul. În fața lui Maksai se află Varju János ; parcă atunci ar fi crescut din pămînt.

— Mai molcom, hotnogule !

Și prefăcîndu-se a nu fi băgat de seamă spaima călărețului, urmează cu glas scăzut :

— V-a ajuns din urmă întunericul. Nu-i nimic, o să dormiți aici. Băgați caii în șură, că în grajd nu mai e loc. Oștenii pot dormi în fîn ; tu vino în casă.

Maksai descălecă și porunci oamenilor săi să facă la fel. Din curte se ivi un om, căruia Varju János îi spuse în șoaptă cîteva cuvinte. Soldații trecură cu caii spre grajd. În fața pridvorului nu rămăseseră decît ei doi. Cîinii se ostoiră, doar din cînd în cînd dacă mai hămăia cîte unul.

— Vino în casă ! — zise Varju János, luînd-o înainte.

Intră mai întîi în tindă, apoi în odaia din față ; Maksai se ținu după el. Gazda casei se întoarse spunîndu-i :

— Încet ! Cît se poate de încet !

Înăuntru era o lumină ciudată, tremurătoare ; în vatră ardea focul, într-un sfeșnic înalt ardea o lumînare groasă de ceară.

Varju János făcu un semn înspre pat, apoi își pofti musafirul să treacă înainte ;

— Uite-l colo ! Privește-l. Dar în liniște.

Da, era acolo. Zăcea întins în pat, legat la cap, cu corpul acoperit, nemișcat și mut. Lîngă pat, pe un scaun se afla un talger de lut în care era înmuiată o cîrpă. La picioarele patului, pe un alt scaun, ședea moș Ilie, cu părul albit de vreme. Pe speteaza scaunului, o pasăre mare, neagră. Maksai se opri speriat :

— Poate doarme ?

Varju János se duse la patul bolnavului, se aplecă peste capul oblojit, atingînd mîna ce atîrna deasupra păturii. Pe urmă se dădu înapoi și spuse încet : mai trăiește ! Să ieșim afară !

Scurmă focul ce lîncezea în vatra din tindă, apoi puse niște lemne pe el. Își pofti oaspetele să guste dintr-o ploscă :

— Bea ! — Pe urmă beau și eu.

Se așezară. Stăpînul casei stătea ghemuit, cu genunchii ridicați, aplecat din spate, pe laița de lîngă sobă, și se uita la foc cu ochii sticloși ca de mort.

— Ai văzut ? — grăi el deodată. Moartea dă tîrcoale pe aici... prin jurul Poienii. Moartea, cu coasa pe umăr...

— Ce s-a petrecut ? — rosti Maksai. Erau cele dintîi cuvinte de cînd intrase în casă, dar nici acestea nu-i ieșiră din gură decît cu mare greutate.

— L-au pălit cu toporul în frunte.

— Tîlharii ?

— Da. Ieri noapte, pe cînd răsărea luna. L-am adus acasă în starea asta. De atunci nu-și mai vine în fire.

— Și tîlharii ?

— Uciși cu toții. I-am spînzurat de un brad. Juncanii i-au mînat încoace. Nu lipsesc decît cinci. Mîine poți să te duci cu ei acasă. Dar mi-e tare teamă că va trebui să dau preț mare pentru ei.

Tăcu. Hotnogul nu mai îndrăzni să scoată o vorbă. Îl oprea o simțire ciudată, înfricoșătoare.

După puțin timp, stăpînul se ridică și aduse slănină, brînză, pîine și cuțit.

— Mănîncă și bea, după poftă. Apoi poți dormi colo pe rogojină. Eu plec.

*

...Prin ușa ce dădea spre coridor, razele soarelui pătrunseseră în tinda casei deodată cu aerul răcoros și înmiresmat al dimineții.

— Bună dimineața, domnule hotnog ! — grăi moș Ilie în timp ce aprindea focul în vatră.

— Bună, moșule. Ce mai noutăți ?

— Astă noapte s-a făcut întorsătura.

Varju Janós ședea în prag, în bătaia soarelui, și vorbea cu cineva : „Așa cum am spus, una sută șasăzeci".

— Domnule, o fi prea multe.

— Cum vrei : o sută şasăzeci de oi, sau spînzurătoarea.
— Şi dacă se găsesc oile ?
— Eu nu ştiu nimic, nu cunosc pe nimeni.
— Bine. De-acum pot pleca. Mîine seară vor fi aici. Noroc ! [1]

Omul plecă. Maksai nu auzise ce-au vorbit, dar pe om îl văzuse bine. Avea buza de sus crăpată.

Varju János se întoarse pe loc.

— Da, moartea nu mai dă tîrcoale prin apropiere. Apoi adăugă : — Dar a fost bătălie mare...

Maksai se îmbrăcă în pripă şi ieşi în pridvor. Flăcăii adăpau caii cîntînd. Iarba înrourată strălucea ; un vînt răcoros sufla înfiorîndu-te.

— Domnule hotnog, o să avem vreme bună, strigă unul dintre oşteni.

— Aşa se pare. Daţi-i zor, le răspunde Maksai, întorcîndu-se spre casă. Gazda îi făcu semn.

— Vino înăuntru.

Intrară în încăperea din mijloc. Ca şi cu o seară înainte, Gáspár zăcea tot acolo, dar acum odaia era luminată, iar fereastra deschisă. De sub oblojeala capului nu i se vedea decît un ochi şi partea de jos a obrazului.

Maksai se apropie de patul bolnavului, dar graiul îi pierise.

În schimb, pe gura lui Gáspár parcă ar fi înflorit un surîs.

Apoi deodată începu să vorbească, dar abia se putea înţelege ce spune :

— La danţ eşti mai isteţ tu, dar la vînătoare nu mă întreci...

Hotnogul era în şa în faţa lui Varju János, gata să-şi ia rămas bun, soldaţii mînau juncanii spre drumul cel nou, cînd Maksai îşi aduse aminte :

— Ieri după amiază am fost la Ponoare.
— Ai văzut cele cinci leşuri ?
— Au pus stăpînire pe ele ciorile şi corbii.
— O să se ospăteze din plin... corbii.
...Avea dreptate : corbii [1].

[1] În româneşte, în original (n. tr.).
[1] Joc de cuvinte : corbii = Varju.

*

Peste cîteva zile, comitele suprem Bethlen István sosi în cetate împreună cu două steaguri de călăreți. Dar nu zăbovi aci decît o noapte, fiindcă a doua zi își urmă drumul spre Oradea. Îl luă cu el și pe Maksai.

Se răspîndise vestea că dincolo, în țara ungurească, au început să se miște țăranii și că stăpînirea trebuie neapărat să dea o raită printre ei.

CAPITOLUL V

Bătrîna tovarășă de viață a jupînului Basa Tamás, liniștita, milostiva și veșnic harnica jupînească, care se înduioșa și plîngea în orice clipă, murise. Blînda femeie se săvîrșise din viață așa precum trăise : fără s-o bage cineva în seamă. Într-o dimineață nu s-a mai sculat din pat : adormise pe veci.

Au înmormîntat-o în cimitirul plin de flori. La căpătîi i-au așezat un semn de lemn încrustat.

Afară era vreme urîtă, vreme de toamnă noroioasă și cețoasă ; ploaia cernea tot timpul, ca prin sită.

Din toți cei ce au fost de față la înmormîntare n-a plîns decît Mica Anna, dar și lacrimile ei curgeau mute. Bătrînul boier stătea grav, cu capul său alb aplecat spre pămînt. Ebenieștii n-au fost de față, dar nu veniră nici rubedeniile care locuiau în ținuturi mai îndepărtate.

La o săptămînă după ce o îngropară pe blînda boierească, la conacul Basa sosi Varju Gáspár. Vremea era la fel de urîtă, noroioasă și rece. Bătea un vînt răscolitor, iar cerul era plin de nori grei.

— N-am mai fost de multă vreme pe acasă, așa că abia acum am aflat că prea cinstita doamnă s-a săvîrșit din viață — zise băiatul în chip de scuză. Deși tare aș fi vrut să fiu de față, să vă fiu de ajutor la purtatul cosciugului... Măcar atîta să fi putut face și eu...

Mișcat, Basa Tamás îi strînse mîna. Pe obrăjiorii Annei se prelinseră, încet, două lacrimi. Buzele ei mute tremurau.

Stăteau amîndoi lîngă sobă. Era o după amiază tristă și urîtă de sfîrșit de toamnă.

Gáspár puse lemne pe foc. Cînd își înălță privirea, băgă de seamă că fata se uita cu multă luare aminte la obrazul lui.

— Nu-i așa ? M-au batjocorit urît ! La asta te uiți ?

Într-adevăr, obrazul băiatului parcă ar fi fost alcătuit din două jumătăți deosebite, o dungă groasă și roșie trecea prin mijlocul feței, de sus de la frunte, printre ochi, pe lîngă nas și pînă la bărbie, despărțindu-i fața în două. Acum, că se aplecase să pună pe foc, sîngele îi năvălise în cap, înroșindu-i o jumătate din obraz, în vreme ce cealaltă jumătate îi rămăsese albă.

— M-a sluțit, ticălosul !

— Astă primăvară ?

— Atunci. M-a tăiat cu toporul.

Anna nu mai vorbi. În încăpere se lăsă tăcerea. Prin singurul ochi de sticlă al ferestrei bătrînul Basa Tamás privea afară. În vatră, lemnele începură să ardă cu flăcări. Gáspár se ridică gata de plecare. Anna îl opri :

— Sînt așa de singură, Gáspár. Casa e pustie. Zile întregi nu schimb cu bunicul decît cîteva vorbe. Nu ne mai ducem nicăieri și nici la noi nu vin musafiri...

— A plecat pînă și Maksai — rosti pe neînțelese Gáspár. Dar în aceeași clipă îi păru rău de ce a spus. De ciudă îi venea să-și muște limba. Fata îi răspunse cu glas liniștit și trist :

— Da, a plecat și el, sărmanul. N-a avut vreme nici măcar să-și ia rămas bun așa cum se cuvine. A trecut pe aici doar în goana mare, să ne dea bună ziua. Nu mai știm nimic de soarta lui.

— Nu...

Gáspár stătea nemișcat. Față în față cu el, Anna. Se uitau unul la altul și în sinea lor se gîndeau, poate, amîndoi cît de rece, cît de chinuită și cît de posomorîtă era fața celuilalt ; ca toamna jilavă, răscolitoare și sfîșietoare, care domnea afară.

Mica Anna dădu din cap :

— Nu-i bine așa, Gáspár, nu-i bine !

Gáspár se gîndea în același chip, dar prin minte îi trecură și multe alte lucruri :

— Vezi Micuţă Anna, zise el domol, dar glasul îi tremura de parcă era hurducătura unui car ce umblă pe drumuri gloduroase de toamnă. Vezi tu, fată mică ce eşti, de cînd mă ştiu, sînt mereu singur în pustietatea asta.

Neprimind răspuns, adăugă :

— Tatăl meu a fost la fel. Toată viaţa lui a fost singur.

— Grea ursită !

— Dar să ştii, te poţi obişnui şi cu singurătatea. Uneori e chiar plăcută. Dar nu pe o vreme ca asta, cînd te apasă drept pe suflet. Vezi, Annus, eu n-am fost fericit decît o singură dată în viaţa mea, atunci, de mult, cînd veneam la voi în fiecare duminică. Da, atunci eram tare fericit...

Stăteau faţă-n faţă, două fiinţe tinere. Doi brazi însingurati şi orfani.

— Şi totuşi, tu ai fost acela care n-ai mai venit...

— Da, Anna. N-am mai venit.

Privirile li se înăsprire.

— Noi te-am primit întotdeauna cu dragă inimă.

— E adevărat.

— Totuşi, n-ai mai venit...

Afară vîntul şuiera dezlănţuit şi zgîlţîia ferestrele. Din pricina lui, focul cînd se înteţea, cînd mocnea ; flăcările se prelingeau în jurul vetrei, umplînd odaia de fum.

— Multe, foarte multe s-au schimbat de atunci. Dar, Anna, trebuie să ştii un lucru, eu nu m-am schimbat, decît cel mult la chip.

— Gáspár !

— Nu mai sînt copil, Anna, după cum nici tu nu mai eşti. Nu mai puteam veni la voi ca altă dată.

— Ce vrei să spui, Gáspár ?

— Ştii prea bine ce vreau să spun, răspunse băiatul, pironindu-şi privirea asupra fetei. Pe urmă lăsă capul în jos. Şi îşi luă rămas bun.

Cînd mai vii pe la noi ? Vezi, ai putea veni din cînd în cînd şi de dragul bunicuţului.

— Mică Anna, nu ştiu... Prea curînd însă n-am să pot veni. M-am năimit grămatic la căpitanul Orăzii.

— La nebunaticul de Zolyomi ?

— Întocmai. El m-a poftit. Pe aici nu mai aveam nici o treabă.

Tăcură amîndoi, apoi Mica Anna îi întinse mîna. Băiatul o strînse în palmele lui.

— Gáspár ! Dacă ți aș cere ceva, mi-ai împlini dorința ?

— Poate...

— Știi... corbul... pasărea ta... Dăruiește-mi-o mie. Tu pleci, iar eu rămîn singură. Vrei ?

Furat de gînduri, Gáspár se uită la fată. Simțea mînuța ei în mîna lui. Fata se uita și ea la el, cu ochii mari și gravi.

— Bine. Am să ți-o trimit. Dar s-o îngrijești bine... E și ea o pasăre orfană, așa cum sînt și eu și cum ești și tu. S-o îngrijești... Și rostind vorbele acestea lăsă mîna fetei și se întoarse gata să plece.

În clipa aceea, flăcările focului îi luminară fața. Annei i se păru că jumătate din obrazul băiatului zîmbește, iar cealaltă jumătate e tristă și încruntată, ca obrazul unui mort.

CAPITOLUL VI

Vremea trecea nepăsătoare și o altă toamnă era pe sfîrșite. Zăpada se așternuse din nou peste Vlădeasa, iar în satele de prin văi se ostoise iarăși, pentru o clipă, veșnica luptă cu glia. Oamenii aveau răgazul să mai răsufle și se adunau unii cu alții lîngă o ulcică de vin ca să mai uite de necazuri.

Din cetatea Alba Iuliei porni în toamna aceea o veste și trecu în zbor șuierător și repede, ca un vifor, peste cuprinsurile țării : a murit Măria Sa Principele Ardealului.

Inimile oamenilor fură cuprinse de neliniște : oare ce ne va aduce ziua de mîine ?

Tulburarea nu ținu mult : oamenii de rînd n-au răgaz pentru asemenea îndeletniciri. La căderea zăpezii, ei încep muncile din pădure. Și apoi, treburile țării sînt pentru boieri, pe nemeșii de țară nici cîinii nu-i mai întreabă despre ele.

În ajun de Crăciun nu-și mai aduceau aminte de această întîmplare decît bătrînii cu părul alb, care din cînd în cînd mai pomeneau și de zbuciumatele vremuri de sub Gábor-Voievod [1], dar își aminteau și de acel Mihai-Voievod, precum și de faptele domnișorului Bocskai și ale gheneralului Basta.

De anul nou, boierii mai de frunte, cei din neamurile Gyeröffy, Mikola, Kabos, se pregăteau să plece la Alba-Iulia, la îngropăciunea domnitorului.

1 *Gábor-Voievod* — i se zicea lui Bethlen Gábor, pe care regele Ungariei n-a vrut să-l recunoască ca principe decît mult mai tîrziu.

Nu se desprimăvără bine și la Oradea începură să se adune oștirile. Oamenii numărau steagurile de oști care se scurgeau pe drumul cel mare, trecînd spre Țara Ungurească.

Almășenii povesteau că boierul Csáky István, însoțit de niște slugi înarmate, sosi într-o bună noapte în cetate. În zori însă își urmă calea mai departe, iar căruțele lui, încărcate cu comori, luară drumul Meseșului. În cetate se așezară apoi dărăbanții albaștri [1].

Lucrurile se încurcau. Dar asta putea s-o vadă oricemuritor de rînd.

Domnul Basa Tamás îl întrebă într-o zi pe domnul Gyeröffy Antal, care era om al curții :

— Aș vrea să știu și eu cine-i voievodul țării ?

Auzindu-l, domnul Gyeröffy își scărpină capul pleșuv :

— După cîte știu eu, doamna Catarina [2] nu mai este. Iar stăpînul Sárospatakului încă nu-i. Buzduganul deocamdată e în mîna bătrînului Bethlen István, dar ăsta-i gata să fugă la Ecsed, dacă n-a și fugit... Așa că cine-i acum voievodul țării, o știe poate tatăl cel atotputernic din ceruri, dar eu unul nu...

Deodată cu iarna sosiră și vești despre adunarea de la Sighișoara, unde stăpînul Sárospatakului, dumnealui boierul Rákóczi György, și-a pus pe cap comănacul de principe. Lumea vorbea că pentru a-i ținut bine comănacul pe cap, i-a dat o mînă de ajutor și domnul Zólyomi, dimpreună cu comitele suprem al țării.

Deși unii au clătinat doar din cap la auzul acestei vești, la cei mai mulți ea iscă bulburare mare. Ca vîntul care stîrnește furtuna.

Un timp urmă liniște mare, de nimeni tulburată. Lumea se gîndea cam așa : „O să avem vreme să punem șeile pe cai și după ce își va desfășura steagul bătrînul boier“ [3].

[1] *Dărăbanți albaștri* — grad de lefegii ai principelui recrutați dintre secui și îmbrăcați în uniforme albastre (n. tr.).

[2] *Catarina de Brandenburg*, a doua soție a lui Bethlen Gábor, care a fost scurtă vreme și urmașa lui la scaunul voievodal.

[3] *Bătrînul boier* — e vorba de Bethlen István, fratele lui Bethlen Gábor, înlăturat din scaun de Rákóczi György, deși după demisia Catarinei fusese ales domn de către toate stările și recunoscut chiar și de sultan.

Astfel trecu iarna.

De Paşti, Ébeni Miklós sosi cu întreaga familie la socrul său.

— E mare necaz, tată socrule !

— Ei, ei ? Dar ce s-a întîmplat ?

Ébeni Miklós rosti un singur cuvînt :

— Nota [1].

Şi schimbînd caii, îşi continuă drumul. Au trecut în goană munţii Sălajului, spre Ecsed. Mulţi alţii făcură la fel, ca de pildă bătrînul boier Prépostváry Zsiga, precum şi sărmanul Székely Mojzes, feciorul voievodului.

Domnul Ébeni era om cu stare, dar în lungul şi latul ţării umbla o vorbă : „Nici Someşul şi Mureşul împreună nu pot aduce atîta cît înghite singură curtea de la Sárospatak".

Dar, pe vremea aceea, lumea mai ştia că domnul Zólyomi şi căpitanul suprem se certaseră cu Rákóczi.

Au fost totuşi oameni, şi încă mulţi, care s-au alăturat domnului venit din ţara ungurească. Printre aceştia erau şi cei din neamul Mikola, care se întorceau ca floarea soarelui după soare şi se înclinau precum trestia în partea în care bătea vîntul. Dacă de undeva porneşte un vînt mai puternic, trestia se întoarce fără întîrziere într-acolo.

Dar care era soarele cel adevărat ? Care era vîntul cel mai puternic ?

...Şi astfel, mai trecu un an, un an întreg.

Se pare că stăpînul Sárospatakului se încălzise binişor în jilţul voievodal. E drept că-i cerea zadarnic împăratului turcilor sceptrul şi caftanul [1], dar tot atît de adevărat era că padişahul nu trimisese încă nici un singur ostaş împotriva noului stăpîn al Ardealului.

Bătrînul Bethlen István lîncezea la Ecsed şi tăcea, tăcea. Să se fi împăcat oare cu soarta ? Oamenii bătrîni, care văzuseră şi păţiseră multe în viaţa lor, nu prea aveau încre-

[1] *Nota* — pedeapsa cea mai grea care li se aplică nobililor vinovaţi de înaltă trădare : decapitare şi pierderea bunurilor.

[2] *Sceptrul şi caftanul* — însemnele puterii pe care sultanul le dădea domnitorului recunoscut de el.

dere în această liniştire. Lucrurile nu puteau rămîne aşa pe vecie. O fi adevărat ce spunea boierul Kabos Dániel : „Cîinele latră, banul vorbeşte ! Şi, să nu uităm că astăzi, Sárospatakul este plin de bani". Dar nu era mai puţin adevărat şi ceea ce răspundea dumnealui domnul Gyeröffy : „De mîntuit acela se va mîntui carele prietenul lui Cristos este".

Pe vremea aceea, în ţara Ardealului nu se afla un singur om care să nu înţeleagă tîlcul acestor vorbe.

Varju János era din fire scurt la vorbă, dar cînd vorbea cuvintele lui cîntăreau greu. Într-o zi — era iarnă din nou — a spus : „Să mai aşteptăm ; să nu schimbăm încă lebăda de pe steaguri cu vulturul" [1].

...La mijlocul iernii veni ca o lovitură de trăznet ştirea că prea înaltul comite suprem al ţării, Bethlen István junior, a murit. Şi pe urma veştii s-a răspîndit şi zvonul, ca o umbră neagră, că a fost otrăvit din porunca voievodului.

Era ceas de mare încordare. Trebuia să se întîmple ceva. „Republica" era ca un arc întins. Nu lipsea decît omul care să-l sloboadă ; toate celelalte rămîneau în seama arcului.

Dar zadarnic cătau privirile spre Ecsed. În partea aceea nu se zărea nimica, nu se mişca nimica, pe acolo părea că nu se punea nimic la cale. Bătrînul domn era mut ; se mulţumea să se tînguiască. Nu sosise încă plinirea vremurilor. Dar poporul de jos era cuprins de mare nelinişte, iar mocănimea murmura şi nu mai vorbea decît în şoaptă. Vorba bătrînului vraci şi nălbar Ilie umbla din gură în gură :

— Cînd voi înverzi postatele...

Iar poporul începuse să umble mai des pe la biserici. Din ce în ce mai des.

*

Mîna grea a Atotputernicului e gata să coboare peste pămîntul Ardealului...

1 *Lebăda* simboliza stema familiei Bethlen, iar *vulturul* pe cea a familiei Rákóczi.

E ziua de Sfîntul Gheorghe, în anul 1633. Afară domnește vreme de primăvară : lapoviță, ninsoare și frig. Vîntul de apus șuieră izbind în ploaia subțire, deasă și rece, ce se cerne din cer. Apele galbene și murdare adunate de pe urma topirii zăpezii curg duduind cu zgomot pe Someș în jos, făcînd să geamă și să trosnească încheieturile podului celui mare și acoperit de la Gilău. În noaptea neagră ca tăciunele nu se aude lătrînd nici un cîine ; nu vezi nici o fereastră luminată, afară de ferestrele de la casa vămii, unde soldații domnului Bethlen Péter [1] veghează și păzesc drumul Clujului.

Leat 1633. Noaptea Sfîntului Gheorghe. Domnitorul Péter e chinuit de visuri tulburi și neliniștitoare. Abia au trecut trei luni de cînd a murit cel mai ales dintre viteji, comitele suprem al țării. S-a prăbușit pe neașteptate, ca un dulău căruia i s-a dat mîncare otrăvită. Apa Someșului vuiește, ploaia cade tăioasă și deasă, iar vîntul ce vine dinspre soare-apune urlă sinistru de parcă ar plînge. E noaptea duhurilor rele și Zólyomi Dávid [2], cumnatul nebunatic, stă la sfat la Tîrgu-Mureș cu stăpînul Sárospatakului. Se sfătuiesc cum să scoată la mezat cinstea, averea, fericirea și liniștea oamenilor, cum să trădeze și cum să vîndă Ardealul. Ehei !...

E noaptea duhurilor rele și de după ferestre oarbe ochi speriați și somnoroși cată să scruteze din cînd în cînd ce se petrece în noaptea încremenită și plină de stihii de afară.

Drumul mare e plin de tină neagră ; dincolo de vamă, spre Cluj, în nesfîrșitul întuneric, abia într-un loc se vede licărind slab o lumină gălbuie : e fereastra făgădarului de la Lona. Acolo, în cămăruța mică din colț, stau de veghe oameni. Sala cea mare a cîrciumei e goală și întunecată. Călătorii veniți la tîrg dorm de mult în căruțele pitite pe sub streașini, sub coviltire sau în șură.

În cămăruța mică, lîngă sobă, veghează trei oameni : domnul Basa Tamás, nepoată-sa și făgădarul. Mica Anna stă sus pe un colț al lădoiului ghemuită și cu capul în poale ;

[1] *Bethlen Péter* — fiul cel mai mic al lui Bethlen István senior, adversarul lui Rákóczi György.

[2] *Zólyomi Dávid*, ginerele lui Bethlen István senior, un om viteaz, dar neliniștit, chiar iresponsabil, pe care contemporanii îl numeau „Zólyomi nebunul".

e obosită și somnoroasă. Lîngă ea șade bunicul ei, iar față-n față cu ei hangiul. Pe masă, o oală cu băutură caldă și aburindă, îndulcită cu mirodenii. Din cînd în cînd, fiecare din ei soarbe cîte o înghițitură și, rar de tot, mai și schimbă cîte o vorbă.

Da, noaptea de azi e noaptea duhurilor rele. Vîntul plînge și se vaită ca un prunc trezit din somn. De afară, din lumea urîtă și plină de noroi, răzbate pînă în încăpere un simțămînt de neliniște. Se pregătește ceva. O să se întîmple ceva, neapărat, încă astăzi! Auzi cum pîrîie și trozește plopul de lîngă fereastră?

— O să vedeți, respectabile domn, așa va fi cum v-am spus. Pe aici se învîrtesc multe soiuri de făpturi omenești și urechile mele aud fel de fel de vorbe. De o vreme încoace umblă pe la noi și foarte mulți oameni înarmați. Foarte mulți.

— Te gîndești la vreo răzvrătire?

— Nu știu. Dar aud că dumnealui, boierul Zólyomi, ar fi desfășurat steagul...

— Asta poate încă nu, dar în munți se împart arme. Satele forfotesc de oameni străini, care vin și pleacă într-una. Iar faurii nu pridideșc cu pregătitul săgeților.

— În cetate au sosit ostași: tălpași și lăncieri de-ai lui Zólyomi. Ofițerii scot sărăcimea la lucru, să sape șanțuri, să împletească garduri și să facă întărituri...

Cîinii au început să urle dintr-odată. Trăim vremuri grele. Afurisită noapte mai e noaptea de azi. Anna se trezește speriată.

— Ce-i? Ce s-a întîmplat, bunicuțule?

— Nimic, draga mea, nimic. Latră cîinii. Dar uite că au tăcut. Dar și blestemata aia de oiște de ce a trebuit să se rupă tocmai astăzi!

— E greu să călătorești pe o vreme ca asta.

— O fac pentru fata mea, Erszi... știi, sărmanul meu ginere s-a prăpădit.

— Știu, știu. Află că tot boierul de la Sárospatak este vinovat și de asta.

— Așa a fost voia celui de sus.

— Și averea?

— Nu știu ce se va alege de ea.

— Auzi ? Iar ! Javrele astea nu se mai astîmpără.

Hangiul se sculă și porni să iasă afară. Cînd deschise ușa flacăra lumînării se învolbură, apoi vîntul trînti ușa cu zgomot. Anna se trezi din nou :

— János ba' nu s-a întors ?

— Încă nu, dar s-ar putea să sosească din clipă în clipă. După miezul nopții vom avea lumină de lună, așa că ar fi bine să dormi măcar cît de puțin..

Ușa se deschise și vîntul pătrunse din nou în odaie. Flacăra lumînării pîlpîi. Făgădarul s-a întors acasă.

— Ce s-a întîmplat, Péter ? Te pomenești că a sosit Varju Jankó ?

— Nu, dar cred că ne vin niște călăreți dinspre Lona. Păcătoasă vreme ! Auzi, vin încet, suduind. Cred că-s cu vreo trei-patru cai. Cîinii i-am legat.

Puse lemne pe foc și sorbi o gură de vin.

— Auzi, boierule ?!

Se auzea și tropotul cailor și fleșcăitul noroiului.

— Se opresc. Intră în curte.

Zăngănit de arme, înjurături. Apoi frînturi de vorbă domoală.

— Priponiți caii de stîlpii tîrnațului. Desfaceți chingile. Să mai răsuflăm și noi oleacă. Vă trimit și niște vin.

Flacăra lumînării pîlpîie din nou, ușa se deschide și se închide, trîntindu-se. Un ostaș cu sabie, bine făcut, negru la față și plin de noroi, intră în cămăruță. Se apropie de cei trei care priveghеau acolo ; îi privește cu luare aminte, apoi începe să zîmbească :

— Ia-n te uită ! Dumnealui boierul și Mica Anna ! Seara bună să dea Dumnezeu !

Se apropie de foc. Cu toate că obrazul îi este plin de noroi și de sînge, nu-i prea greu să vezi cum îl brăzdează de la frunte pînă la bărbie o rană roșie și hidoasă.

— Varju Gáspár !

— El ! — zise, întinzîndu-și amîndouă mîinile spre fată. Apoi porunci hangiului :

— Baciule Péter, niște vin pentru lăncierii mei și pentru mine !

Și, întorcîndu-se către domnul Basa Tamás, întrebă :

— De unde şi pînă unde vă călătoriţi pe o vreme ca asta ?

— Venim de acasă şi ne silim s-ajungem la Cluj. A murit Ebeni Miklós şi mă duc să-mi văd fata. Ni s-a rupt oiştea şi ne-am împotmolit aici.

— Neplăcut lucru, răspunse Gáspár, fără să-şi ia privirea de la Anna, care se ghemuia sus pe colţul lădoiului şi se uita cu ochi mari şi speriaţi la el.

— Sînt tare murdar, nu ?

— Da, Gáspár, eşti murdar, zdrenţuit şi plin de noroi. Chiar şi cămaşa de pe tine... Gáspár !

Flăcăul îşi duse mîna la gît.

— S-a rupt, sau... poate-i cu sînge ?

— E neagră.

— De sînge, de sînge închegat. Am fost rănit. Dar nu cred că-i grav...

Hangiul aduse vinul. Gáspár goli ulcica dintr-o sorbitură.

— Mi-a căzut bine, rosti el, aşezîndu-se.

— Taică-tău e şi el pe aici — îi spuse Basa Tamás.

— E pe aici ? Unde ?

— S-a dus cu sluga pînă la Lona să dreagă oiştea. Trebuie să se întoarcă din clipă în clipă.

— Se duce şi el la Cluj ?

— Nu. Vine de la Cluj. Aduce bucate.

— Nu l-am mai văzut de mult. Poate... l-aş putea aştepta... — zise, uitîndu-se neliniştit şi nehotărît în jurul său. Poate l-aş putea totuşi aştepta, grăi încă odată, apoi se ridică şi dădu poruncă celor de afară :

— Puneţi ţolurile pe cai !

Se aşeză din nou pe laiţa de lîngă masă. Basa îl întrebă :

— Şi de unde vii tu acuma, Gáspár ?

— Din Tîrgul Murăşului.

— Lungă cale.

— Lungă. Domnul Péter e la Gilău ?

— Acolo. La el te duci ?

— La el.

Tăcură un timp, apoi deodată Gáspár își scoase sabia și o puse pe masă. Se așeză în coate, față în față cu Basa Tamás. Sabia zăcea între ei.

— E plină de sînge, zise bătrînul boier, luînd-o în mînă și petrecîndu-și ușor degetele pe tăișul ei. Apoi adăugă mormăind :

— Și-i și știrbă !

— Este.

— V-ați bătut ?

— De la Tîrgu Mureș pînă la Aghireș.

Bătrînul boier lăsă sabia din mînă.

— Așadar, a început războiul ?

— Tocmai aia e că încă n-a început, zise flăcăul, uitîndu-se încruntat, apoi adăugă :

— Ne-au pus pe fugă. Și ne-au cam strîmtorat.

Se făcu tăcere. În asemenea clipe e greu să pui întrebări. Omul se teme de cuvîntul apăsat care ar putea fi rostit drept răspuns la întrebare.

Ostașul se uita atît de aspru la Mica Anna, încît se părea că o străbate cu privirile. Deodată apucă sabia în mînă, începu să rîdă, apoi își rezemă pe masă pumnul înarmat.

— Mică Anna, nu mă întrebi cine ne-a pus pe fugă ? Ghici cine ?

Fata păli. Întrebarea o puse hangiul :

— Cine ?

— Niște secui din Toldalag. În cap cu Maksai.

— Cu cine ? Chiar cu el ?

— Așa acum îți spun. Slujește pe domnul cel nou !

Bătrînul Basa mormăi :

— Va să zică și el !...

— Și el și mulți alții, adăugă mîrîind hangiul.

Ostașul vorbi mai departe cu Mica Anna.

— Da. M-au fugărit de la Tîrgul Murășului și pînă la Aghireș. Acolo însă i-am păcălit. Acum aleargă după doi lăncieri de-ai mei spre Cluj, fără să știe că eu am apucat-o pe valea Arieșului.

Un soldat își vîrî capul pe ușă, anunțînd :

— Se apropie niște călăreți.

— Dincotro ?

— Vin în goana mare dinspre Cluj.

Gáspár ieşi pe uşă ca o furtună.

— Încălecarea !

Uşa se izbi, lumînarea se stinse, iar din curte se auziră, cînd surde, cînd răbufnind, după cum le aducea vîntul, frînturi de strigăte şi de porunci :

— La poartă... pe ei... loviţi...

Apoi vechiul şi sălbaticul strigăt de luptă :

— Ura ! Izbeşte-l ! Taie-l !

Zbierete, pocnituri, larmă ; o hărmălaie de nedescris, apoi peste puţină vreme zgomotul se depărtă ; nu se mai auzea decît şuieratul vîntului.

În căsuţa scundă nu mai luminau decît vîlvătăile focului. Flăcările jucăuşe schimbau feţele speriate ale celor trei oameni, făcîndu-le galbene şi rînjitoare, de parcă ar fi fost nişte chipuri schimonosite, de morţi.

În tăcerea adîncă, un glas puternic străbătu ca un pumnal.

— Opreşte, Gáspár ! Jos sabia ! Glasul se auzi chiar sub fereastră.

Undeva bubui un foc de armă, care fu urmat de un ţipăt sfîşietor. Cine ţipase ? Un om sau un animal ? Se desluşi apoi galopul unui cal şi o bufnitură surdă. Parcă ar fi căzut ceva pe pămîntul noroios. Apoi se auzi iar, de data asta sub fereastră :

— Isuse Christoase, ajută-mă !

Da, chiar sub fereastră. De acolo venea vuietul de încăierare din care înţelegeai că oamenii se apucă de gît unii pe alţii, se sfîşie cu ghearele şi cu dinţii. Şi că în mîinile lor ţin paloşe şi junghere şi că se ucid cu sălbăticie...

Apoi totul se linişti. Pe afară nu mai răsună decît glasul vîntului.

E o noapte înfiorătoare. Anna tremură. Bătrînul Basa stă nemişcat ; lîngă el, hangiul care ţine în mînă o lumînare stinsă.

E linişte. Linişte deplină. Numai cîinii latră prelung şi sfîşietor... Vîntul suflă şi zgîlţîie ferestrele. Apele cerului curg şiroaie.

— Doamne, Dumnezeule...

În sfîrşit ! În ogradă se desluşesc glasuri omeneşti şi zgomot de cai ; în coridor se aud paşi grei şi izbituri de pot-

coave. Ușa de la sala cea mare a hanului se deschide larg. Hangiul se grăbește să aprindă lumînarea și să întîmpine pe noii sosiți.

— Crîșmare, adu vin ! — i se adresează o voce răgușită.

Ostașii bulucesc în odaie un om legat la mîini : e Varju Gáspár.

— Iată-l !

— Nu-i rănit prea greu !

Hotnogul se așează la masă : e Maksai László. În fața lui stă în haine zdrențuite, cu mîinile legate, Varju Gáspár. Se uită unul la altul.

— Stai jos, Gáspár.

În mijlocul mesei arde o lumînare. Cei doi ostași stau față-n față ; Maksai László, cu căciula în cap, iar lîngă perete, cu capul gol, Varju Gáspár. Ușa-i străjuită de lăncieri secui, cu sabia trasă.

Gáspár suflă greu, părul vîlvoi îi acopere fruntea, iar peste față i se preling șiroaie de sînge negru.

Liniște.

Hangiul intră pe ușă și așează în fața lui Maksai o cupă mare de plumb. Hotnogul bea. Gáspár vorbește :

— Aș vrea să beau și eu.

Fără să zică o vorbă, Maksai pune cupa în fața lui.

Stau tăcuți, față-n față, cu coatele pe masă.

De gîtul lui Gáspár atîrnă o straiță cu curea lată. Hotnogul nu-și ia ochii de la ea.

— Ai scrisori în ea ?

— Da, scrisori.

— Cred că din pricina lor te-am urmărit.

— Se prea poate !

— Voiai s-o duci la Ecsed ? La boierul cel bătrîn ?

— Nu, de data asta doar aici, la Gilău.

— Dă-mi straița !

— Ia-mi-o din spinare ! Deschide-o și citește măcar scrisoarea de deasupra.

Maksai face cum i se spune. Un răvaș împăturit. Îl desface : pe răvaș, pecetea Rákóczieștilor și iscălitura, *manu propria*, a boierului din Sárospatak.

— Hai, citește-o ! A fost trimisă stăpînului meu, cum prea bine poți să vezi de pe adresă : „Măritului domn Zó-

lyomi David, căpitan al cetății Oradea". Era *salvus conductus*-ul lui Zólyomi. Hrisovul lui de liberă trecere.

Maksai citește. Oșteanul de lîngă ușă picotește răzimat de perete.

*

...Ușa ce dădea în tinda cîrciumii se deschide încet. Ținînd un arc în mînă apare în prag Varju János. Ajunge față-n față cu Gáspár, în spatele hotnogului. Prizonierul pune mîna pe cupa de plumb. Varju János așează săgeata pe arc. În clipa aceea se trezește și straja din fața ușii.

— Păzea !

Maksai își ridică privirea : Gáspár e în fața lui cu mîinile ridicate, ține cupa grea de plumb, straja năvălește înspre masă.

— Isuse Christoase !

Hotnogul izbit în cap cu vasul cel greu se prăbușește gemînd peste laiță. Straja ar vrea să lovească și ea, dar se poticnește, își duce mîna la ochi, sabia îi cade zăngănind pe podeaua de piatră. Săgeata i s-a înfipt în viul ochiului. Pana săgeții mai tremură încă.

Oșteanul se bălăbănește, apoi se prăbușește.

Varju János se duce la ușa ce dă spre tîrnat și pune zăvorul. Se apropie apoi de feciorul său și-i desface curelele de la mîini. Abia acum îi vine glasul și mormăie încet :

— Bună unealtă-i arcul într-o mînă pricepută.

Se apropie amîndoi de hotnog.

— Trebuie să-i facem de petrecanie, că de-și revine, e-n stare să țipe.

— Nu. Mai bine să-l legăm.

Ceea ce au și făcut. Dar i-au pus și căluș în gură.

— Așa !

Gáspár îi luă sabia oșteanului și se încinse cu ea.

— Îmi va prinde bine, mai ales că a mea s-a cam știrbit...

Apoi întorcîndu-se spre părintele său :

— Să fugim ?

Acesta cumpăni : — Avem trei oameni. Putem să isprăvim în tihnă şi cu ceilalţi. Hai cu mine.

Intrară în tinda hanului. Varju János ducea lumînarea.

— Ca să nu staţi în întuneric, boieri dumneavoastră, mormăi el, punînd sfeşnicul pe masă.

— Am văzut tot ce s-a petrecut, bolborosi boierul cel bătrîn.

— L-aţi ucis ? — îngăimă fata.

— Încă nu.

— Vai, doamne, oftă Anna, ascunzîndu-şi faţa la pieptul bunicului său. Bătrînul o mîngîie uşor pe păr.

— Să rămîneţi în tăcere şi liniştiţi, zise Varju János. Să n-aveţi nici o teamă ; nu se iscă nici un necaz. Dar să rămîneţi locului.

Şi, pe uşa din dos, ieşiră afară în noapte.

— Doamne, ce-o să se mai întîmple ? — întrebă fata în şoaptă, pe bunicul său.

— Moarte, omoruri, păsărica mea, îi răspunse moşneagul.

*

...Se lăsă tăcere adîncă, tăcere de moarte.

Deodată cineva ţipă tare, înfricoşător de tare. Cîinii începură să latre cu furie. Larma ţinu puţin, apoi se făcu din nou linişte.

Uşa se deschise şi Varju János intră în odaie, urmat de hangiu şi de doi oameni cu ţundre şi cu topoare cu coadă lungă pe braţe. Trecură cu toţii prin tindă în sala cea mare a hanului. În urma lor, uşa rămase deschisă.

— Uite-l colo, ăl legat butuc de lîngă laiţă ! Puteţi să-i scoateţi căluşul. Luaţi-l de aici !

Oamenii îl ridicară în picioare. Îşi revenise la viaţă, dar picioarele i se împleticeau. Varju János se întoarse spre Basa Tamás :

— Domnia ta, trăsura te aşteaptă ! Vă puteţi vedea de drum.

Vestea îi scoase din toropeală.

— Ai auzit, Anna ? Plecăm. Pregăteşte-te !

Gáspár intră în casă.

— Drumul e slobod. Caii sînt înhămați. De vremuit nu mai vremuiește, ba aveți și un pic de lună. Într-un ceas și jumătate puteți fi în Cluj. Tocmai în zori.

În ușa hanului, stătea legat Maksai, iar în dosul lui, cei doi voinici cu topoare.

— Ei, hotnogule, mai trăiești ? — se răsti la el Gáspár.

Hotnogul nu răspunse, ci numai se uită doar în jurul său. În cele din urmă, ochii i se opriră asupra fetei.

— Erai aici, Anișoară ? Vai, Doamne !

Se părea că ar fi vrut să se apropie de ea, dar se mulțumi să-și aplece capul. Unul dintre cei doi voinici îl izbi în spate cu toporîștea securii :

— Ia-o din loc !

Și Maksai trecu prin încăpere, cu privirea ațintită în pămînt.

Coșmar fioros, cutremurător ! Limba Annei abia se mișcă, gîtlejul îi este uscat :

— Gáspár, unde-l duc pe Maksai ?

— La Gilău.

— Gáspár, și abia atunci începu să-și aducă aminte, rînd pe rînd, de tot ce se întîmplase în noaptea aceea. — Gáspár ! Ce se va întîmpla acolo cu el ?

— Nu știu. Cred că va fi spînzurat.

— Nu, Gáspár, nu-i voie ! Dă-i drumul ! Te rog. Lasă-l liber !

— Nu se poate, răspunse scurt băiatul.

— Te va bate Dumnezeu și pe tine și mă va bate și pe mine. Vei fi un ucigaș, Gáspár !

Fata se uită în ochii lui.

Flăcăul, aspru și crunt, începu să tremure. Simți un fior rece în spate.

— Cruță-i viața, Gáspár ! A fost destulă moarte pînă acum. A curs destul sînge.

Gáspár răsuflă adînc.

— N-o pot face, Mică Anna. Îmi ceri un lucru prea mare. De n-ar fi sosit tatăl meu la timp, m-ai fi văzut pe mine pus în fiare și dus cine știe unde. Roata s-a întors. Așa-i cu dreptate.

În clipa aceea se auzi vorba domoală a bătrînului Basa Tamás.

— Haide, Anna, grăbește-te.

Trei-patru făclii aprinse, ce ardeau cu flăcări mari, se mişcau de colo pînă colo prin curte, de parcă ar fi fost arătări de iele. În pridvor zăceau, tăvăliţi pe jos, fel de fel de oameni. Gáspár abia îşi făcu drum printre ei cu piciorul.

— Vite !

În faţa porţii deschise aştepta căruţa cea mare. Domnul Basa Tamás se urcă în ea tăcut. Mica Anna îl urmă de aproape.

— Dă-i drumul, Gáspár ! — se mai auzi glasul ei din căruţă. Să nu-l omori ! A fost destulă moarte !

Gáspár se repezi la trăsură.

— Ai tu nevoie de omul acesta ? Ţie ţi-l dăruiesc !

Mica Anna n-a stat o clipă pe gînduri.

Era vorba de viaţa unui om.

— Atunci, dăruieşte-mi-l !

Trăsura porni hurducîndu-se. Gáspár nu se clinti din loc. Într-un tîrziu izbi cu pumnul în aer :

— Ehei !

Apoi se urni, scuturîndu-se.

— Să oprească trăsura !

Pe urmă le strigă oamenilor săi :

— Luaţi-l de aici pe hotnog şi urcaţi-l în trăsură.

Oamenii îndepliniră întocmai porunca primită. Lui Gáspár i se păru că aude pe cineva izbucnind în plîns. Sau poate l-a înşelat auzul ? Fiindcă i s-a părut că printre hohote îşi aude rostit şi numele lui : „Gáspár"...

Apoi căruţa porni.

*

Anul 1633. Noaptea de Sfîntul Gheorghe, noaptea duhurilor rele. În vuietul vîntului şi în şuieratul ploii se amestecă vaiete omeneşti. Auzi cum gem şi cum troznesc bătrînii copaci pleşuvi din grădina cetăţii. Auzi cum urlă toţi cîinii deodată. Vreme grea. Noapte cumplită. Pe asemenea viforniţă sălbatică e bine să fii sub acoperiş, în culcuş cald şi să nu ştii nimic de ce se întîmplă pe lume şi să nu vezi nimic din ce se petrece pe afară.

Cu toate acestea, dincolo de ferestrele oarbe, o mulțime de ochi speriați scrutează înfricoșata noapte, în care urlă și se vaietă, fugărindu-se unele pe altele, nevăzute stihii...

Măcar cîinii de n-ar urla atît de sinistru și cu atîta înfiorătoare durere. Oare simt ceva ? S-o fi tupilînd cineva prin vijelia de-afară ? Ce ar fi să deschidem puțin obloanele ce acoperă fereastra ? De văzut nu ne poate vedea nimenea. Uf, dar amarnic mai bate vîntul ! Intră ca un tăiș prin crăpătura ferestrei. Și ploaia e rece, de te face să dîrdîi. Iar noaptea e neagră, ca moartea de neagră.

Încetul cu încetul, vremea se domolește. Zorile se apropie, norii se risipesc. Luna descrește și începe să se înalțe pe cer.

Nu se mai aude decît urletul cîinilor... Dar totuși ! N-o fi ăsta răpăit de potcoave ? Ia să deschidem mai bine obloanele. La casa vămii, felinarele se mișcă de colo pînă colo, zăngănesc arme, cîinii latră din nou cu o furie nestăvilită. Auzi ? Auzi ? Ce zăngăne, ce scîrțîie ? De bună seamă e lanțul de la rampa drumului. Da, da, acuma se ridică bariera.

Straja privește înfricoșat înainte, dar pînă la vamă nu se va mai duce nici el. Casa vămii e doar a Bethlen-eștilor, iar el nu-i decît o biată strajă plătită de oraș. Dar glasul potcoavelor se aude din ce în ce mai tare ; straja iscodește prin întuneric : trei călăreți urcă pe strada mare, cu pași răsunători.

Trei călăreți și doi cai duși de frîu. Stropiți cu toții de noroi din tălpi și pînă-n creștet. Caii își bălăbănesc capetele, plescăind prin glodul adînc din care abia își scot picioarele.

Privirea strajei pătrunde și prin întuneric. Săbiile atîrnate de șei zăngăne, izbindu-se de coastele cailor : sînt, într-adevăr, niște oșteni !

Dar cine pot fi ? De unde vin ?

Prin umbra ce acoperă grădinile poți să te furișezi pe urmele lor. Pînă sus în cetate.

Acum se opresc la poarta de jos, de unde coteşte drumul în sus spre cetate. Poarta huruie si răsună sub izbitura unuia din ei.

— Ehei ! Cine-i acolo ?

— Grămăticul căpitanului cetății Oradea. Deschide poarta !

Straja dă din cap :

— Așa ? Va să zică ești grămăticul căpitanului din Oradea...

Poarta se deschide scîrțîind. Prin gura ei întunecată cei trei călăreți pătrund în cetate. Apoi poarta cea mare pîrîie și scîrțîie din nou și se închide.

Peste oraș se așază o liniște rece și pustie. Cei care au stat la pîndă pe la ferestre închid cu teamă obloanele. Străzile sînt pustii, nu le mai cutreieră decît vîntul obosit, care apoi o ia la goană după scamele de nori risipite pe cer. Din cînd în cînd se ivește și luna, domniță palidă pe tăriile întunecoase.

Dar iată că înspre răsărit începe să se destrame pîcla nopții. Nu peste mult se ivesc — mîntuitoare — zorile.

*

Galben la față, nedormit, domnul Péter șade în jilțul său, luminat de pîlpîirile făcliilor. În fața lui, la celălalt capăt al mesei butucănoase de stejar, nespălat, plin de sudoare și de sînge, murdar peste măsură, se află un oștean ; e Varju Gáspár. Ceva mai încolo, rezemat de scrinul cu vase, stă bătrînul cu barbă albă Zámbó Mátyás, pîrcălabul cetății.

Dumnealui, boierul, pune întrebări aspre și scurte. Oșteanul, frînt de oboseală, îi răspunde cu glas răgușit. Făclia de smoală arde fîlfîind în inelul înfipt în perete, iar în vatră focul duduie vesel.

— Da, așa a fost. — Povestește Gáspár. Deodată văzui că intră albaștrii și că domnii se ridică grăbiți de la masă. Abia auzii glasul domniei sale, a domnului Toldalagi : „Lasă sabia, David ! E în zadar !“

— Toldalagi ?

— El. Căpitanul secuilor.

— Bun ! Și mai departe ?

— Stăpînul meu dădu un chiot : „Să vă vedem, dulăi de-ai lui Rákóczi, știți oare și mușca sau numai lătra !?“ Și rostind aceste cuvinte se năpusti asupra lor.

Varju Gáspár îşi şterse fruntea. Sînge gros şi negru îi mai curgea şi acum din rănile capului. Domnişorul Péter împinse cupa de plumb în faţa lui.

— Bea, grămăticule !

— Da, astfel s-au petrecut lucrurile. Întocmai aşa cum vi le povestii. Am ţipat şi eu : atinge-l, loveşte-l, şi mi-am împlîntat jungherul în coasta unui dărăban. Flăcăii noştri, şi cei de afară şi cei ce se aflau în coridor, precum şi cei care erau în casa dinapoi, de cum auziră hărmălaia năvăliră în palat cu săbii şi lănci, tăbărînd peste mulţimea de dărăbanţi albaştri. Dintre boierii de faţă nici unul n-a luat partea stăpînului nostru. Nici unul măcar.

Gáspár duse cupa la gură şi trase o duşcă. Domnul Péter îl întrebă :

— Fost-a acolo şi Csáki István ?

— Fost.

— Dar Bánffy Ferenc ?

— Şi el.

— Dar Barcsai Tamás ?

— Pe ăsta nu l-am văzut.

Obrazul domnului Péter era galben, ochii înroşiţi de nesomn, chica blondă. Stătea rezemat în coate şi privea cum pîlpîia şi cum fumega flacăra torţei.

— Zi-i mai departe, grămăticule !

— Apoi ne biruiră. Da, au izbutit totuşi să ne biruiască. Erau mulţi, foarte mulţi. Cu mare greutate izbutirăm să ne apropiem de uşă şi să ieşim afară, pe tîrnaţ. Dar bietul nostru stăpîn rămăsese în puterea lor. Se prăbuşise. Am văzut cum îi cetluiesc cu lanţuri mîinile şi picioarele. Albaştrii. Da, albaştrii au pus cătuşe şi pe mîinile căpitanului Orăzii. Şi i-au legat şi ghiulele de picioare...

— Deşi împreună cu el au pus pe fugă pe Palatinul ţării... — mormăi pîrcălabul.

— Deşi împreună cu el îl aşezară pe Rákóczi în scaunul voievodal...

— Povesteşte mai departe !

— Da, aşa s-au petrecut lucrurile. Îi mai auzii o dată glasul ; îmi striga tocmai mie : „Fugi, Gáspár, băiete ! Fugi

pînă la Gilău, dă-i traista cumnatului Pătru și povestește-i ce-ai văzut aici. Apoi întoarce-vă-ți după mine".

Zece inși izbutirăm să scăpăm din încercuire. Pînă aici n-am ajuns decît trei. Ceilalți s-au rătăcit, au fost prinși sau au fost căsăpiți. De la Tîrgul Mureșului și pînă aici am ținut-o tot într-o goană ; pe urmele noastre, copoii lui Toldalagi, în frunte cu Maksai László, „vice"-le din Gilău. Da, da, el ! Pînă la făgădăul de la Lona ne-au mai ținut puterile. Acolo însă am fost ajunși din urmă. Noi eram patru, iar ei opt. Astă noapte ne-au biruit.

Gáspár era plin de sudoare ; sudoarea se amesteca cu sîngele negru, închegat.

— Vezi, domnia ta ? — zise el — rana asta am primit-o acum. M-au pocnit cu spada-n cap. Am căzut, m-au prins.

Și ștergîndu-și din nou fruntea îmbrobonată se opri din vorbire.

În fața lui, cu ochii holbați și gura căscată, stătea domnul Péter, rezemat de masă. Domnul Zámbó, bătrînul pîrcălab cu părul alb, făcu un pas înainte.

Domnul Péter întrebă, bîlbîindu-se :

— La făgădăul din Lona, zici ? Va să zică stăpînul Sáropatakului și-a întins mîna pînă la hanul domeniului ? Aici am ajuns ?!

Bătrînul întrebă, mormăind încet :

— Maksai László ? „Vice"-le meu ?

— Tot ce-am spus e adevărat.

Bethlen Péter se ridică și se duse la fereastră. Ploaia se oprise, dar vîntul mai bătea. Undeva, departe, spre soare-răsare, se iveau zorile.

Domnișorul Péter deschise geamul, privi afară și fără să se mai uite înapoi, zise :

— Povestește-mi tot, grămăticule !

— Nu mai am ce spune, domnia ta. Aci se isprăvește povestea...

Bethlen Péter nu mai zise nimic. Rămase pe loc, uitîndu-se spre răsărit. La marginea dinspre Cluj a bolții cerești apăru o dungă aurie și strălucitoare, care se întindea și se făcea din ce în ce mai mare.

Deodată, se întoarse brusc :

— Un cercetaş de-al meu s-a-ntors ieri de la Cluj şi mi-a adus acest răvaş ! — şi cu asta trînti pe masă o scrisoare cu peceţi.

— Moş Zámbó, vezi ? E pecetea lui Rákóczi şi *propria* lui iscălitură.

Gáspár aruncă o privire spre scrisoare, apoi îşi trînti traista pe masă.

— Iată copia scrisorii, măria ta. Chiar două. Una a stăpînului meu, cealaltă a măriei sale, a domnului István. Mi le-a dat să le aduc încoace. Iacătă-le !

— Eşti un om vrednic, grămăticule ! Am trimis eu şi un alt cercetaş la Oradea, dar acela nu mi-a adus nimic, nici măcar ştiri.

Domnişorul Péter se apropie de pîrcălab şi-i puse mîna pe umăr :

— Eu plec de aici. Sînt silit să plec. Stăpînul Sárospatakului poate sosi chiar mîine... Numai de aş şti încotro s-o apuc ?

Arsă pînă la rădăcină, făclia se stinse. În odaie se lăsă o pîclă cenuşie. Gáspár se ridică. Sabia lui grea se lovi cu zgomot de podeaua de piatră. Ceilalţi doi tresăriră.

— Eu sînt convins de un lucru, zise Gáspár, apropiindu-se de fereastră. De s-ar duce stăpînul meu la Cluj, mîine oraşul întreg ar fi al nostru, iar poimîine poate întreaga ţară.

Dar dumnealui, domnul Zámbó, moşneagul cu păr alb, îşi netezi barba şi vorbi cumpănit :

— Mărite domn. Un cercetaş de al tău ţi-a adus scrisoarea de ocrotire întărită cu peceţi, iar celălalt nu ţi-a adus nimic. Dacă ţi-ar fi adus măcar o întărire de o mie de călăreţi şi lăncieri, în clipa asta ţi-aş grăi şi eu cu totul altfel. Aş zice aşa : „Stăpîne, să ne îndreptăm spre Cluj. Să desfăşurăm steagurile cu lebădă ca să fîlfîie slobode". Dar lucrurile stînd aşa cum stau, silit sînt să-ţi vorbesc într-alt fel : Spre Sătmar — trecînd prin Sălaj — ai încă drum deschis. Scrisoarea de ocrotire s-o ţii ascunsă, să nu păţeşti cum a păţit fratele şi cumnatul tău. Eu astfel zic, dar poruncile le dai tu.

Se făcu tăcere, tăcere adîncă. Domnul Péter îşi plecă domol capul. Deodată, prin fereastra odăii se furişă înăuntru o rază aurie, care se răsfrîngea strălucitoare pe peretele din faţă.

Se făcuse dimineață, o dimineață purpurie și senină.

Dinspre curte, zvonul vieții care se trezea pătrundea pînă la ei în odaie : nechezat de cai, sudălmi de călăreți. Undeva, nu departe, cîntau cocoșii, iar din alte părți răzbăteau chiote vesele de fete și muieri. Era dimineață, o dimineață limpede, însorită, de primăvară.

Domnul Péter deschise ușa și ieși în pridvor. Ușa se izbi cu zgomot în urma lui.

CAPITOLUL VII

Soarele strălucește pe cer. Răchita e plină de mîțișori. Curmătura de pe coastă se scaldă în galbenul auriu al frunzelor de corn. Cerul e acoperit de scame mici și albe, iar semănăturile de toamnă sînt ciufulite de degetele jucăușe ale vîntului. Pe ogoarele de primăvară forfotesc plugurile. Miriștile sînt sfîșiate de brazde lungi ce par niște linii însîngerate... Pe urma plugurilor se țin pîlcuri întregi de corbi și codobaturi, în căutare de rîme...

La Căpuș, cărarea ce urcă în munți urmînd cursul văii se îndepărtează de drumul cel mare. Varju Gáspár apucase pe această potecă. Căluțul lui își mișca spornic picioarele.

Cărarea trece prin apropierea grădinii din dosul morii. Gáspár auzi zvon de cîntec :

Nu mă scol, nu mă scol,
Dis de dimineață.
Să spăl rufe-nsîngerate,
Dis de dimineață.

A, da ! E cîntecul acela... care se cîntă la poalele munților de cînd e lumea și se va cînta în vecii vecilor. Gáspár își ține calul strîns, lîngă gard.

Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete.
Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete.

Deasupra semănăturilor verzi o ciocîrlie ciripește veselă și atît de tare încît micul ei gîtlej e gata să plezneasca.

Dincolo de gard o fată împlîntă în pămînt fire de răsad, cîntînd. E numai în ie albă și poale ; năframa i-a alunecat pe gît. Desculță. Șorțul prins e plin cu răsaduri. Stă aplecată între straturi, sfredelește cu degetul arătător pămîntul sfărîmicios, apoi în gaura astfel dobîndită așază cu grijă firul de răsad și face o moviliță în jurul firicelului. Soarele strălucește pe cer. Un măr tînăr și zurliu și-a împodobit crengile cu flori fragede.

Fata ajunge la capătul stratului, apoi se ridică. Își scutură părul căzut în ochi, aruncîndu-l cu o mișcare sprintenă spre spate. Se întinde ; panglica roșie care îi ține cămașa la gît, e gata să plezneasca. Razele soarelui îi înnegresc obrazul, iar fruntea i se scaldă în sudoare.

— Tu, Ilon ?

Fata își desprinde șorțul, se aranjează, apoi se întoarce surîzătoare spre locul de unde a auzit glasul. Pornește spre gard.

— Gáspár ?

— El ! Spor la lucru !

Fata se oprește și se reazimă cu coatele de pălan.

— De unde vii ?

— Din cetate. Aș vrea să mă duc acasă, dar mă tem că n-am să-l mai găsesc pe tata.

— S-ar putea să fie plecat... Îl așteptăm și noi să treacă pe aici. Alaltăieri noapte ne-a adus niște grîu să-l măcinăm. Zicea că azi vine să-l ia. Sacii cu făină îl așteaptă gata legați.

— Știu că a adus grîu. Numai de-ar veni cît mai curînd.

— Trebuie să sosească înainte de a se întuneca. Luna nu răsare decît după miezul nopții.

Gáspár se uită spre cer. Soarele coboară spre asfințit.

— Mă gîndesc să-l aștept, zise el nehotărît.

— Dacă rămîi aici, n-o să-l scapi...

Băiatul intră în curte și-și băgă calul în șopron. Cînd se întoarse în pridvor, se ivi din nou și fata. Acum era în ie, cu mîinile spălate și își netezea părul.

Își strînseră mîinile.

— Taică-tu e pe acasă ? Nu-l zării de loc.

— A murit.

— A murit ? Nu știam.

— Încă de astă-toamnă.

— Da ? Eu n-am mai fost pe acasă de un an și jumătate.

Băiatul se așeză pe balustrada tîrnațului. Ilon se rezemă de perete.

— Și moara ?

— E în grija mea. Dar nu mai măcinăm decît bucate.

— Ești singură ?

— Am un ajutor, o slugă veche.

— Și pămînturile ?

— Cele de arătură le-am dat în jumătate. Eu nu le pot munci. Bucatele de care avem nevoie noi ni le agonisește moara, așa că eu n-am grijă decît de pășuni și de pădure. Bineînțeles, țin și niște vite și oi. Și mai am și o cînepiște.

— Va să zică ești singură, orfană.

— Ca o troiță de la margine de drum.

— Și răzbești ?

— N-am ce face.

Tăcură amîndoi, privindu-se lung unul pe altul.

— Aici lipsește un bărbat, rupse tăcerea flăcăul.

Vitéz Ilona se încruntă o clipă, apoi scutură din cap și începu să rîdă.

— Grea poveste ! Cine m-ar lua pe mine, nu-l vreau eu, iar pe care l-aș vrea, nu mă cere.

— Ai dreptate. Grea poveste.

Și tăcură din nou.

Dinspre cărăruie răzbi pînă la ei zvon de glasuri : se apropiau doi călăreți.

— Soseste tatăl dumitale, zise fata, apoi strigă spre moară : — Mihai baci, vine Varju după făină.

Gáspár sări de pe balustradă. Tată și fiu își strînseră mîna.

— Pe dumneata te așteptam, tată ! Aduc poruncă de la domnul Péter să vii de îndată în cetate.

— De la domnul Péter ?

— Chiar de la dumnealui.

— Și de ce mă cheamă ?

— Asta încă n-am aflat-o. Dar moș Zámbó mi-a spus că ar pregăti ceva pe măsura noastră.

— A, da, înțeleg. Încep să aibă nevoie de nebunii de Varju.

Privirile lor se încrucișară. Gáspár ridică din umeri, iar tatăl său dădu din mînă.

— Porunca-i poruncă.

Se însera. În aer nu adia nici o suflare, o liniște deplină domnea peste cuprinsuri, ca într-o catedrală. Din moară răsuna pînă departe cîntecul :

Nu mă scol, nu mă scol,
Dis de dimineață,
Să spăl rufe-nsîngerate
Dis de dimineață.
Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete,
Să le spăl cu lacrime,
Să le lau cu vaiete.

*

În dimineața aceea, poarta cetății nu s-a deschis după rînduiala de alte dăți. Podul a rămas ridicat, iar în jurul cetății și pe metereze vegheau străji. Ce se întîmplase dincolo de întărituri, nimeni nu știa. Vreme de două zile nu ieșise și nu intrase pe poartă suflet de om ; cel puțin pe poarta principală, nu. A treia zi însă, în amiaza mare, podul să coborî în văzul tuturor, poarta se deschise cu zornăit puternic și din cetate ieșiră, hurducîndu-se zgomotos, șapte care mari și ferecate, îndreptîndu-se spre drumul cel de țară. Chervanele, încărcate cu vîrf, erau acoperite cu rogojini. Înaintea și la urma convoiului ce ieșea din cetate în văzul întregului oraș mergeau lăncieri.

— Uite cum cară comoara lui Zólyomi, își șopteau oamenii, holbîndu-se la căruțele ce zornăiau trecînd încet pe ulițele orașului și îndepărtîndu-se spre drumul cel mare ce ducea la Cluj.

În urma lor, poarta cetății rămase deschisă, iar podul coborît...

Înspre seară, o ceată de dărăbanți albaștri a cerut îngăduința să poposească în cetate.

— Din porunca Măriei Sale, Voievodului Țării Ardealului !

Podul era lăsat în jos, poarta deschisă. Din turnul străjerilor ce se afla chiar deasupra porţii, i se răspunse :

— Slobod să intre oricine, precum vezi...

Din ceata dărăbanţilor se desprinseră doi inşi care semănau a boiernaşi şi îmboldindu-şi caii ieşiră în faţa pîlcului. Unul era înalt şi zdravăn, tuciuriu la faţă, cu părul blond şi cu mustăţi mari, iar celălalt un rotofei cu barbă mare. Rotofeiul grăi :

— Mă mir mult de treaba asta ! Îmi închipuiam că o să fie mult mai greu să pătrundem în cetate.

Celălalt nu-i răspunse, dar dădu pinteni calului, îndemnîndu-l să treacă podul.

— Îmi place să fiu eu cel dintîi..

Dincolo de poartă, în curtea cetăţii, se afla singur singurel dumnealui bătrînul Zámbó Mátyás. În afară de el, doar undeva departe, prin jurul grajdurilor, dacă mai puteai zări strecurîndu-se de colo pînă colo cîţiva oameni cu înfăţişare de argaţi şi de slugi.

Bătrînul pîrcălab se plecă cu umilinţă în faţa boierilor care intrau.

— Ne cunoşti ? Ştii cine sîntem ?

— S-ar putea să nu-l cunosc eu pe domnia sa, mai marele vistieriei, prea cinstitul domn Sárossy János, şi pe dumnealui domnul gheneral Vallon Péter, căpetenie a oştirilor. Vă cunosc încă de pe vremea vechiului domn şi stăpîn al nostru.

Şi se închină din nou în faţa noilor sosiţi.

— Ştii tu de ce venirăm noi aici ?

Pîrcălabul întinse boierilor o cheia mare.

— Iată, luminăţiile voastre, cheia porţilor cetăţii Gilăului.

Mai marele visteriei se aplecă de pe cal şi luă cheia.

— Din porunca prea înaltului principe Rákóczi György, stăpînul şi domnul meu...

*

...Astfel puse stăpînire domnul de la Sárospatak pe cetatea Gilăului şi deodată cu ea şi pe jumătatea Călăţelelor şi pe munţii ce se întind pînă aproape de apele văii Iara...

Cei doi boieri descălecară, poruncind și celorlalți călăreți să facă la fel. Hotnogul primi ordin să strîngă de îndată pe toți străjerii cetății în mijlocul curții și să-i înlocuiască la locurile de pază cu străji alese dintre oștenii albaștri. Străjerii cetății trebuiau să facă jurămînt de credință către noul domn, după care plăieșii se vor putea întoarce pe ziduri dar, deocamdată, fără arme. Niciodată nu poți să știi ce-ți aduce ziua de mîine. Hotnogul, de altfel, răspunde cu capul lui de orice smîntă.

În vremea asta, dumnealui, boierul Sárossy, îl descusu pe bătrînul Zámbó.

— Domnia ta cine ești ?

— Pîrcălabul cetății.

— Unde ți-e domnul ?

— La Ecsed.

— Eu nu te întreb de cel bătrîn.

— Păi, despre căpitanul Orăzii, domnia ta știi mai multe decît mine.

— Nu de el întrebam ; mă gîndeam la domnul Péter, care a fost aici pînă mai ieri...

— Da, a fost, chiar pînă azi. Abia acum a plecat.

— Unde ?

— Nu ne-a spus.

— Bine. Așadar tu ești stăpînul aici ?

— Azi încă sînt.

— Avem ceva de cină ?

— Masa-i pusă în prînzitorul cel mare.

*

...În marea sală cu bolte și arcade a sufrageriei la un colț de masă, lîngă o cană de vin, ședeau doi inși : mai marele vistieriei și gheneralul. Domnul Zámbó se afla pe undeva în jurul vetrei. În spatele boierilor stătea un flăcău care slujea. Domnul Sárossy tocmai atunci rostea pentru a zecea oară :

— Mă miră mult treaba asta. În viața mea n-am mai văzut asemenea cetate.

Domnul Vallon trăgea zdravăn duşcă după duşcă. Din cînd în cînd, îşi răsucea sfîrcul mustăţilor. Sosi hotnogul.

— Domnule gheneral, cuibul ăsta-i gol, ca hambarul popii înainte de treieriş.

— Nu mai spune, băiete !

— Au cărat de-aici tot ce-a fost mai de soi. Mîine nici caii nu mai au hrană. Nici ovăz, nici fîn. Flăcăii n-au nici o îmbucătură de pîine şi nici o fărîmă de slănină.

— Ei, ei !

— Am răscolit totul din pivniţă şi pînă în pod.

— Să fie chiar aşa de goale hambarele ?

— Nu-s pe aici decît şoareci şi goz.

Hotnogul, un ostaş bătrîn cu mustăţi mari şi sure, era un vechi om de încredere al voievodului cel nou.

— Atunci stai jos. Vinul în schimb e bun.

Hotnogul îşi turnă şi bău.

— Mi-e foame.

Flăcăul care slujea aduse la masă friptură rece cu pîine. Hotnogul înfulecă cu poftă, apoi sorbi iarăşi din băutură şi-şi şterse mustaţa cu dosul palmei. În încăpere se coborîse o tăcere rece şi apăsătoare. În cele din urmă, tot hotnogul vorbi, adresîndu-i-se domnului Vallon :

— La amiază au plecat din cetate şapte care ferecate, trase fiecare de cîte patru cai. Cred că au încărcat toată comoara lui Zólyomi, lăsîndu-ne pe noi cu buzele umflate.

La auzul acestor vorbe rostite domol, gheneralul, care tocmai ridicase cupa pregătindu-se a sorbi o gură de vin, puse vasul pe masă, zicînd :

— Unde-i boşorogul ăla de pîrcălab ?

Domnul Zámbó se făcu că nu aude cuvintele jignitoare. Mai marele vistieriei îşi apropie scaunul de el.

— 'Mneatale ai vreo cunoştinţă despre asta ?

— Am, cum să nu am.

Cei doi boieri se uitară unul la altul. Hotnogul reteza cu briceagul bucăţi zdravene de friptură şi mînca plescăind zgomotos.

— Asta te priveşte pe domnia ta, domnule gheneral ! zise mai marele vistieriei. Eu m-am mirat destul...

— Ne lăsară cu buzele umflate — zice izbind cu pumnul în masă domnul Vallon. Dar nu pot fi departe de aici ! Hai,

du poruncă să pună șeile pe cai, se răsti el la flăcăul care turna vinul. Să încalece de îndată douăzeci și cinci de lăncieri.

Gheneralul își îndepărtă scaunul de lîngă masă, apoi se ridică :

— Asta da, ne-o făcură ! — mormăi el, măsurînd cu pași mari încăperea în lung și-n lat. Cînd ajunse la vatră se opri în fața pîrcălabului :

— Da, da. Ne-o făcură.

Domnul Zámbó se uită la ostașul înalt și continuă să-și mîngîie barba albă, fără să zică o vorbă.

Hotnogul care tocmai își isprăvise cina sorbi o cupă de vin.

— Ne-o făcură ! Au cărat totul de aici. Nu găsești un tun ca lumea ; nici măcar o pușcă bună. În schimb — zise el rîzînd cu poftă — ne-au lăsat vinișorul, care nu-i rău de loc. Oricum, dar Bethlen-eștii ăștia par oameni cu scaun la cap. Cel puțin așa crede țara Ardealului...

Domnul Vallon, tot plimbîndu-se, ajunse din nou în fața pîrcălabului.

— Și încotro au luat-o ?

— Înspre Cluj.

Gheneralul puse mîna pe mînerul sabiei.

— Minți ! Noi venim doar de acolo.

Bătrînul dădu din umeri.

— Totuși, într-acolo s-au dus. I-a văzut toată lumea din oraș.

Domnul Vallon sudui. Sosi un oștean.

— Sîntem gata !

Gheneralul ieși fără să-și mai ia rămas bun. Boierul Sárossy continua să bolborosească : — Ciudată treabă. În viața mea n-am pomenit așa ceva...

Hotnogul își vedea liniștit de băutură. Limba începuse să i se împleticească :

— Bethlen-eștii ăștia nu-s proști. Au vinuri bune.

*

Norodurile din Gilău fură trezite din somn pe la miezul nopții de o detunătură puternică, urmată de alte bubuituri și pocnituri.

Oamenii mai curajoşi care au îndrăznit să iasă în curte sau chiar în stradă au văzut o lumină ce venea dinspre cetate, iar apoi nişte flăcări roşii şi şiroaie de fum, care se ridicau spre cer.

Pe uliţele satului începură să alerge călăreţii strigînd în gura mare :

— Foc ! Foc ! Haideţi la stins focul ! Ande, sus, în cetate !

Ce s-a întîmplat acolo nu s-a mai putut afla niciodată.

Fapt este că foişorul zis al vulturului, care se ridica pe partea dinspre munţi a cetăţii, şi în care era magazia de pulbere, a luat foc şi a sărit în aer. E drept că în afară de butoiaşele cu pulbere se mai aflau acolo şi niscaiva butoaie de vin, din care în noaptea aceea ostaşii au băut zdravăn, ştiind că stăpînirea cea nouă nu le luase încă în primire. De altfel focul nu a făcut pagube prea mari ; pulberea fusese puţină.

La numărătoare n-a lipsit nici un singur oştean, iar domnul Zámbó a fost găsit mort în curtea cetăţii...

A doua zi, făcîndu-se cercetări, s-au aflat toate acestea de la oamenii cetăţii şi de la soldaţii încă buimăciţi de cap. Nu le trecuse încă de tot tulburarea... şi nici spaima pe care au tras-o.

Numai boierul Sárossy mormăia într-una : — Mă miră ! Mă miră peste măsură !

Nu peste mult, directorul fiscal al vistieriei încălecă şi el, lăsîndu-l în cetate numai pe hotnog cu albaştrii lui. Se grăbea să ajungă cît mai repede înapoi la Cluj.

*

Chervanele grele şi ferecate care plecaseră din cetate ajunseră în faţa făgădăului din Lona, de unde coborîră apoi pe drumul care duce la Svădisla şi la Iara. Cînd lăsară Lona în urma lor, soarele era încă în tăria cerului şi părul cailor lucea de sudoare. Era o zi tare călduroasă. Drumul şerpuia mereu la deal în sus. Oştenii se bălăbăneau tăcuţi în şei ; mult înaintea lor călărea strajămeşterul [1]. Ţăranii

[1] Strajămeşter — plutonier.

care lucrau pe pămînturile din apropierea drumului priveau uimiţi carele ce treceau scîrţîind sub greutatea încărcăturii.

Cînd ajunse convoiul în piaţa Săvădislei, soarele scăpăta în dosul munţilor. Era vremea odihnei. Convoiul se opri aici.

În sat se iscă larmă mare, ţipete, înghesuială, hărmălaie, înjurături, aşa cum se întîmplă în asemenea prilejuri. Las' să se minuneze prostimea, o dată îi este dat şi ei să vadă oştire ! Să se minuneze şi să se sperie ! Vizitiii deshămau grăbiţi caii, soldaţii dădeau fuga după jude şi după juraţi să le strîngă fîn şi paie pentru dobitoace şi hrană pentru oameni. Pe urmă, scoaseră şeile, frecară caii cu şomoiage, luară la cătare starea căruţelor şi a potcoavelor de pe copitele cailor.

În cerdacul hanului cel mare din piaţă, Varju János şi fiul său sorbeau liniştiţi cîte o înghiţitură de vin. Se uitau la oştenii care se pregăteau să-şi aşeze tabăra şi ascultau zgomotul şi hărmălaia pe care o făceau. În cîrciumă, cîţiva oameni cu înfăţişare de mocani cumsecade, şedeau lîngă un pahar de rachiu. Încetul cu încetul, larma din piaţă se molcomi. Oştenii se aşezară la odihnă, iar caii priponiţi de lăncile împlîntate în pămînt ronţăiau fînul ce li se pusese în faţă.

Traistele şi ploştile ieşiră şi ele la iveală, iar focurile începură să ardă cu flăcări. Străjile înjurau şi alungau pe cei cîţiva gură-cască care se furişaseră pînă prin apropierea căruţelor. Din cînd în cînd cîte o lovitură de suliţă răsuna pe spatele cîte unuia dintre sătenii prea îndrăzneţi.

Varju János strigă înspre cîrciumă :

— Ştefane, cheamă-l încoa' pe strajămeşter. Îl cunoşti, e Mihai, cel cu mustaţa tunsă.

Nu peste mult sosi, supărat şi înjurînd, strajămeşterul. Abia dădu bineţe. Cei doi Varju se uitară unul la altul, dar nu ziseră nimic. Strajămeşterul bodogănea şi sufla ostenit, dar apoi se aşeză şi-şi desfăcu şi el traista. Gáspár porunci să se aducă vin şi umplu o ulcică pe care apoi o împinse în faţa ostaşului. După ce ciocniră, Varju János întrebă liniştit :

— Ei, ce-i necazul, Mihai ?

— Nu putem pleca mai departe. Ni s-au rupt două osii, două căruţe se tîrăsc pe pămînt.

— Asta-i bai.

— Am să le las aici.

— Nu se poate. Şi nici nu-i nevoie. Într-una din căruţe am luat cu noi osii de rezervă. Avem şi fier. Nu ne trebuiesc decît nişte meşteri fierari.

— Dar sînt încărcate !

— O să le descărcăm, avem oameni destui. Pînă la miezul nopţii putem fi gata. Avem în sat doi meşteri.

Strajămeşterul rămase pe gînduri, apoi se aplecă spre Varju János şi, făcîndu-i un semn din cap, arătă spre piaţă :

— Mi-e teamă să descărcăm.

— Ţi-e teamă de ostaşi ? Ce fel de neam sînt ?

— Sînt dintre oamenii căpitanului Orăzii. Buni la luptă, dar hoţi.

— Au vreo bănuială ?

— Se uită chiorîş la căruţe şi bodogănesc între ei tot timpul.

— În cazul acesta, trebuie să pleci cu ei... Du-i pînă la Iara. Am eu oameni destui aici. Vizitiii sînt oamenii mei.

— Răspunzi de ei ?

— Răspund.

— Aşa că tu, Mihai, peste un ceas ai putea s-o porneşti încetişor cu oamenii. Gáspár se va duce cu un pîlc dintre oamenii mei la Feneş, ca nici de acolo să nu ne poată ajunge vreun necaz pînă ce nu vor fi drese carele.

Strajămeşterul plecă să-şi adune oamenii, iar Gáspár se duse să le vorbească celor din cîrciumă. Nu trecu mult şi se rînduiră cu toţii gata de plecare.

Varju János rămase singur în pridvor, rezemat cu coatele de masă.

În vremea aceasta, dinspre valea Iarei sosi în piaţă un şir lung de căruţe mocăneşti, înguste şi lungi, acoperite cu coviltire de rogojină. Cărau, de bună seamă, şindrilă la Cluj, şi după cum era obiceiul prin partea locului urmau să poposească peste noapte acolo, în piaţă.

Chiar aşa se şi întîmplă. Convoiul se opri, oamenii dezhămară caii, apoi aşezară în faţa dobitoacelor cîte o legătură de fîn. Să fi fost vreo zece căruţe. Acum cele două şiruri de care poposeau unul lîngă altul. Atît doar că oiştea carelor care veniseră din cetate era îndreptată spre Iara, iar oiştea căruţelor mocăneşti spre Lona. Mocanii îşi făcură şi ei foc şi se aşezară în jurul lui.

În fața lui Varju János păși un om în opinci, și îl salută liniștit.

— Domnule, am sosit !

— Ați sosit la timp.

— Oștenii pleacă.

Într-adevăr, călăreții se așezară în șa și în frunte cu strajămesterul porniră în pas agale, spre Iara.

Varju János se ridică.

*

...Dărăbanții albaștri călăreau în pas grăbit în frunte cu însuși dumnealui domnul Vallon Péter, gheneralul oștirilor de la cîmpie. Dar oare unde galopau așa de încruntați ?

La făgădarul din Lona căpetenia dădu poruncă de oprire.

— Să vie făgădarul !

— Pe aici au trecut astăzi chervanele din cetate ?

— Pe aici, stăpîne. Azi după amiază au trecut șapte care încărcate.

— Erau ostași ?

— Da. Lăncieri și un strajămester.

— Și încotro s-au dus ?

— Înspre Săvădisla. Uite pe-acolo...

— După mine, flăcăi !

Întunericul era gros de-l puteai tăia cu sabia.

— Dacă ar trage cineva în noi... îi fulgeră deodată prin minte.

Cu toate acestea își urmară drumul. Din cînd în cînd, cîte un cal necheza, altul se împiedica, altădată înjurau oștenii, cu glas înăbușit. Cu voce tare nu îndrăzneau să înjure, să nu-i audă gheneralul...

Ajunși la Lona se opriră în fața casei cu ferestrele luminate. Înăuntru, oamenii privegheau un mort.

— Au trecut astăzi pe aici niște căruțe ?

— Au trecut, stăpîne !

— Încotro ?

— Încolo, pe drumul mare.

Gheneralul trimise înainte doi cercetaşi. În urma lor, restul oştenilor înainta la pas.

Erau aproape de Feneş, cînd în faţa lor răbufni o flăcără urmată de o bubuitură de puşcă.

— Stai !

Unul din cercetaşi se întoarse în goană.

— Ce ? Ce s-a întîmplt ?

— S-a tras asupra noastră. Calul lui Mihai a fost doborît.

— Cine a tras ? Ostaşi ?

— Nu văzui pe nimeni. Au tras din tufişul de la marginea şoselei.

Domnul Vallon Péter se uita încremenit la flacăra ce mai ardea încă. De bună seamă luaseră foc nişte vreascuri. Din cînd în cînd focul moncit izbucnea în vîlvătăi. Cineva îl scormonea sau arunca în el uscături.

Albaştrii adăstau adunaţi grămadă în mijlocul drumului. Gheneralul era frămîntat de fel de fel de gînduri. În cele din urmă dădu poruncă :

— Şase ostaşi să înainteze în goana mare, dar răsfiraţi. Ceilalţi mă urmează strîns pe mine. Trebuie să-i încercuim. Prea mulţi nu pot să fie.

Şase flăcăi porniră galopînd, cum suna porunca. Ceilalţi o luară, încet, pe urmele lor.

Cînd cei dintîi ajunseră în lumina flăcărilor, răsunară cîteva focuri. Un ostaş se rostogoli de pe cal. Dar ceilalţi îşi continuară goana. Gheneralul trase sabia şi-şi îndreptă calul spre locul de unde se auziseră împuşcăturile. Apoi ridicîndu-se puţin în scări se întoarse spre cei din urma lui şi strigă :

— Ura ! Atac ! Şi, împlîntîndu-şi pintenii în coastele calului, năvăli înainte.

Iureşul fu pe placul albaştrilor, care-şi împintenară şi ei caii, chiotind şi mai tare : Ura ! Atac !

Deodată în faţă le apăru un fel de pată întunecată, care se legăna ca valurile apelor. Caii se poticniră : înaintea lor se întindea un tufiş de spini des şi mărunt, peste care nu se putea trece călare.

— Stai !

Gheneralul suflă în fluier ; oştenii se adunară în grabă. De undeva, din împrejurimi, se auziră alte împuşcături, apoi răsună din nou strigătul : „Ura ! Atac ! Loveşte !"

Începuse bătălia.

Soldaţii se uitau muţi unul la altul, iar domnul Vallon înjura :

— Înapoi, la şosea !

Cînd ajunseră în drumul bătătorit, zarva bătăliei se auzea şi mai apropiată.

— Pe ei, băieţi !

Dar, parcă ar fi fost tăiată brusc, zarva încetă dintr-odată, iar în faţa lor apărură, venind în goana mare pe şosea, nişte călăreţi întunecaţi.

— Opreşte ! Scoate-ţi sabia !

Cei ce veneau din faţă se opriră şi ei.

— Noi sîntem. Nu loviţi !

Erau albaştrii, oştenii trimişi înainte de gheneral. Dar nu mai erau decît patru.

— Unde-s ceilalţi ?

— Au fost doborîţi.

— De cine ?

— Nu ştim.

— De ostaşi ?

— Nu ştim. Dar nu ni s-a părut să fie ostaşi. Mai curînd nişte ţărani călări, înarmaţi cu coase şi cu topoare. Nu cu puşti.

— Erau mulţi ?

— Nu ştim. Noi ne-am bătut cu vreo zece dintre ei, dar pot fi chiar şi o sută.

Vallon Péter strecura printre dinţi înjurături şi mormăia în neştire.

— Mă mir. Mă mir nespus de mult. Numai de n-ar fi atît de întuneric ! Pe urmă strigă cu voce tare către ostaşi :

— După mine, băieţi ! — şi porni, la pas, înainte. O bună bucată de vreme înaintară tăcuţi în pas rar şi domol. În faţă, ca printr-o ceaţă deasă, zăreau Feneşul, cînd deodată pe lîngă şosea începură să izbucnească din nou focuri.

— Înainte, băieţi ! Ţineţi-vă strîns de mine ! — se auzi comanda şi trupa înaintă cu zor.

Ajunseră aproape de locul unde ardeau vreascurile, totuşi nu se petrecu nimic deosebit. Dumnealui domnul Vallon Péter era gata să creadă că vor izbuti să ajungă în sat fără nici o piedică deosebită, cînd deodată calul său se smuci, îşi înălţă întîi capul, apoi se ridică în două picioare ca pe urmă să se prăbuşească sub povara călăreţului. Călăreţii care înaintau mai

în față pătiră la fel. Pe urmă se auziră niște bubuituri de armă și din toate părțile începură să răsune strigăte de luptă năprasnice ;

— Ura ! Păleşte-l ! Loveşte-l !

În întunericul nopții se iscă învălmășeală crîncenă, și între dărăbanții ce se poticneau se amestecară călăreți cu căciuli negre, încălecați pe cai mărunți cu părul zbîrlit. Călăreții veniți din noapte atacau cu toporul pîlcurile dese ale lefegiilor năuciți și învălmășiți ai voievodului. Într-o clipă, aceștia fură risipiți și alungați de pe drum.

— Bethlen ! Sînt de-ai lui Bethlen ! Loveşte-i ! Taie-i !

Pe rîtul ce se întindea din jos de șosea, lefegiii s-au recules și, punînd mîna pe săbii, înfruntară din nou pe năvălitori, care văzînd că de data aceasta întîmpină o împotrivire se adunară repede și făcură cale întoarsă, gonind înspre Lona.

Să fi fost vreo cinci sau șase inși.

— După ei !

Cei hăituiți părăsiră șoseaua și cotiră spre munți, urmăriți de aproape de oșteni. Goană sălbatică în noaptea neagră...

*

...Gheneralul Vallon Péter se ridică de jos ; avea dureri mari, de îi venea să țipe. Îl fulgerau săgeți de foc prin umeri și genunchi. Se pipăi pe-ndelete și-și dete seama că rău prea mare nu i s-a putut întîmpla, de vreme ce era în stare să se țină pe picioare. Era însă amețit. Nu departe de el se auzea un geamăt înăbușit. Se întoarse într-acolo și văzu un cal prăbușit, sub care se zbătea un om. Ceva mai încolo erau risipite fel de fel de lese și grinzi răsturnate.

— Ticăloșii ! Au stăvilit drumul...

Privi în jurul său. La marginea drumului grămada de vreascuri mai ardea încă, mocnit, fără flăcări. Din vatra focului se înălța spre cer un fum gros și amărui. Nici urmă de oșteni prin apropiere. Dar, de colo, din depărtare, mai răzbea pînă la el sălbaticul strigăt de luptă :

— Taie-l ! Izbeşte-l !

Își întoarse privirea spre sat. Acolo se zăreau niște lumini care se legănau și se clătinau prin noapte ca arătările tainice ale ielelor. Rînduite într-un șir lung, se părea că se apropie.

Își dădu seama că nu pot fi decît făcliile unui convoi de căruțe.

Suflă în fluier. O dată, de două ori, de trei ori. Apoi tăcu și ciuli urechile. I se păru că i-a răspuns un fluier îndepărtat. Fluieră din nou, apoi se așeză la marginea drumului, lăsîndu-și capul în palmă.

Din cînd în cînd își ridica privirea și se uita în jurul său. Punctele luminoase ce se apropiau se făceau din ce în ce mai mari. I se părea că aude și scîrțîit de roți. Da, da, nu pot fi decît făclii de căruțe...

Un călăreț se apropie de el. Apoi alți doi. Caii suflau greu.

— Ceilalți sosesc și ei.

Noii veniți descălecară :

— Să trăiți, domnule gheneral !

— Precum vedeți, băieți, trăiesc și nu mi s-a întîmplat nimic. Atîta doar că ticăloșii aceia mi-au stăvilit drumul, zădărnicindu-mi planul. Dați-mi un cal ! Al meu trebuie că e pe aici, pe undeva prin apropiere. Să vadă careva de el !

Oștenii ceilalți soseau și ei, cîte unul și în grupuri.

— Ați dat de ei ?

Nu i-am ajuns.

— Ăștia cunosc pînă și tufele de pe aici.

— Dar să știți : nu erau ostași.

— Uite colo, vin căruțașii !

— Într-adevăr, pe șosea se apropia un convoi de căruțe. Flăcările fumegînde ale făcliilor se legănau în întunericul nopții. Căruțașii, niște mocani șindrilari, dînd cu ochii de oșteni, ieșiră unul cîte unul de sub coviltirul de rogojină și se așezară speriați și cu căciulile în mîini în fața cailor.

— Hei, oameni buni ! Veniți încoace, aduce-ți făcliile și dați-ne o mînă de ajutor.

Mocanii se apropiară umili și tăcuți. La lumina făcliilor, curățiră în grabă drumul, înlăturînd și hoitul calului, grinzile de lemn și lesele.

— De unde veniți ?

— De pe valea Iarei.

— Și unde mergeți ?

— Iacă, ducem şi noi şindrilă la Cluj.

— N-aţi văzut nişte căruţe şi nişte oşteni ?

— Ba da. La Săvădisla în piaţă stăteau şapte care mari şi ferecate. Erau pe acolo şi nişte soldaţi, iar nişte meşteri dregeau osiile căruţelor.

Dumnealui Vallon Péter, auzind cele spuse de mocan, fu cuprins dintr-odată de mare veselie. Încălecă sprinten şi tinereşte de parcă niciodată nu l-ar mai fi chinuit nici un fel de dureri de încheieturi.

— Avem doi soldaţi răniţi. Să-i urcaţi în căruţe. La făgădarul din Lona îi daţi jos. După mine flăcăi !

Călăraşii porniră în trap mărunt, pe drumul Feneşului, iar căruţele cu şindrilă o apucară scîrţîind spre şoseaua ce duce spre Lona.

Flăcările făcliilor ardeau slobode, în vreme ce oamenii se ascundeau sub streşinile de rogojină.

Caii mergeau singuri, ştiau drumul pe de rost...

CAPITOLUL VIII

A treia clădire de dincolo de palatul Feltsik din piața cea mare a Clujului era casa de reședință a familiei Ebeni, o clădire înaltă, cu un singur cat, cu două ferestre, cu acoperiș pieziș de olane de țiglă. Deasupra porții, ca pe toate celelalte clădiri din acest rînd, se vedea stema familială tăiată în piatră. Aici, în această casă, locuia văduva, pe numele ei de fată Basa Erzsébet, și aici trăsese cu trei zile înainte și domnul Basa Tamás împreună cu nepoțica lui.

În palatul Feltsik viața era în toi. De cînd sosise de la Tîrgul Mureșului Măria Sa domnul Ardealului, Rákóczi György, stăpînul cel nou al țării, își avea reședința aici. Tot aici trăia și familia lui, soția și cei doi copii, înconjurată de preoți ai curții, de doamne de onoare, de domnișori nobili, paji, slugi și slujnice, precum și de oșteni de toate felurile, cu un cuvînt de toată curtea noului voievod.

Obișnuiții de odinioară ai curții răposatului domn Bethlen Gábor spuneau că în casa noului domn totul era sărăcăcios și ponosit. Pînă și despre el, despre Rákóczi, spuneau că nimenea nu l-ar crede domnul țării dacă n-ar ști toată lumea că într-adevăr el este acela. Pînă și domnul Kassai era cu totul altfel de om decît fusese Péchy Simon, sîmbătistul, deși acela se ridicase pe treptele boieriei din calfă de dubălar, în vreme ce străbunii ăstuilalt au fost nemeși neam de neamul lor.

De curteni lingușitori nu duceau lipsă nici pe aici.

Erau zile frumoase de primăvară. Din ferestrele casei Ebeni se vedea cum sosesc boierii să jure credință noului voievod Rákóczi. Veneau tot aceiași oameni și tot așa, cum au făcut-o nu de mult, la casa bătrînului domn Bethlen István.

Bătrînul cu părul alb, boierul Basa Tamás, se uita de zile întregi la nesfîrșita procesiune. Simțea nevoia să o vadă și să se obișnuiască cu ea, fiindcă pentru tot ce făptuiește omul, obișnuința folositoare și purtătoare de îndemn este.

Uite-i pe Béldi-ești! Veniră și ei cu toții, deși scaunul Sfîntului Gheorghe cade foarte departe de Cluj. La fel, a venit și dumnealui Daczó Mojzes. Pe aceștia îi urmează tot comitatul celor Trei Scaune. Dar a venit și Apaffy István din Dumbrăveni, de pe Tîrnave, precum și vreo doi Bánffy, un Teleki; de asemenea au mai venit frații Kemény Mihály și János, precum și toți boierii din Cojocna și Solnocul de mijloc. Din Huedin a sosit dumnealui domnul Barcsai, precum și Kendeffy-eștii.

Bătrînul nu se mișca de la fereastră cît era ziulica de mare.

După boierii cei mari, veni rîndul fără sfîrșit al nemeșilor de țară și al răzeșilor. Atîta doar că aceștia nu veneau cu ifose și nu erau așa de gălăgioși ca magnații. Obrazul lor nu strălucea de bucurie, ba chiar se părea că s-ar rușina de ceea ce fac. Unii din ei au venit aproape pe furiș, ca ființele care n-au conștiința curată. Cu toate acestea, zi de zi veneau alți și alți nemeși, veneau din toate colțurile țării Ardealului, din ce în ce mai mulți.

Cînd se răspîndi zvonul că bietul Zólyomi Dávid, boierul despre care lumea zicea că ar fi cam zălud, a fost pus în fiare, oamenii începură să vină pîlcuri-pîlcuri; fiecare se grăbea să-și arate credința sa față de noul domn cu o clipă înaintea altora. Astfel au ajuns să se bulucească unii pe alții ca la tîrg. Cei ce soseau mai tîrziu se uitau cu dușmănie la cei veniți mai devreme, precum și la cei care, isprăvindu-și treburile, se puteau întoarce, mulțumiți, acasă.

— Oare ce-or fi ducînd în traistă?

Ehei! Moșia aceea a Ebeneștilor de pe cîmpie, de lîngă Suhat! Inima pămîntului, nu alta. Ar fi păcat să piardă dreptul de a o stăpîni numai fiindcă nu se duce să spună

și el colo în vecini vreo două-trei vorbe. Pe care, de altfel, mai curînd sau mai tîrziu tot va fi nevoit să le rostească.

Acesta era necazul. Dacă nenorocitul de Miklos ar fi fost puțin mai deștept, ar fi făcut și el ca atîția alții, nu s-ar fi căinat atîta, nu s-ar fi jeluit că nu-și poate părăsi vechiul stăpîn, chiar și cînd stăpînul cel nou era înscăunat... Și mai ales n-ar fi fugit, lăsînd totul în urma lui, muiere, copii, avere. Nebun de-a binelea...

În schimb, ceilalți, uite-i cum se înghesuie, cum se milogesc, cum cer și cum primesc danii în schimbul jurămîntului pe care-l fac, tot așa cum s-au jurat odinioară Catarinei, iar apoi domnului Ștefan... Dacă nebunul de Zólyomi sau sărmanul Székely Mózes ar fi izbutit în încercările lor, de bună seamă că și ei... Da, da, bineînțeles că și ei ar face azi la fel...

Bătrînul Basa Tamás stătea și se uita la piață, socotind în sinea dumnealui cîți nemeși n-or fi încercînd să-i împuieze capul noului domn cu fel de fel de vorbe numai și numai ca, în schimbul unui jurămînt de credință, să capete ei moșioara aceea pe care acum o stăpînea el. S-ar putea chiar ca hrisovul de danie sau de zălogire către alde Deák să fie gata pregătit. Jupîneasa Erzsi văzuse tocmai ieri cum dădea tîrcoale pe acolo domnul Deák István, a cărui mamă — bunica lui Miklos — era născută Ebeni.

Și ce se va alege de bietul orfan, care e tot din vița Ebeni-eștilor ?

Casa Feltsik e aproape, abia douăzeci de pași de la o poartă la alta. N-ar trebui să facă decît să se ploconească puțin, să îndruge două-trei vorbe mincinoase despre credință... Astfel, toate ar fi în cea mai bună ordine. Mai ales că Ebeni Miklós, rebelul, murise. N-ar fi prea greu... Cel puțin așa le spunea domnul Gyeröffy, care le-a făgăduit să pună și el o vorbă bună unde și cînd va fi trebuință.

În cursul după-amiezii se porni, ca din senin, un zăpor cald, adevărată binecuvîntare a primăverii. Gîndurile bătrînului boier se întoarseră acasă la el, la pămînturile lui, la rîturile cu iarbă proaspătă și la pomii ce înfloreau în grădină, cînd deodată văduva, frumoasa doamnă Erzsi, îi tulbură visarea, întrebîndu-l :

— Tată, ce crezi, ce se va alege de noi ?

Bătrînul nu răspunse nimic, dar se uită lung la fiică-sa.

— Dacă nu te mişti, o să ne ia tot ce avem. O să vezi! M-am gîndit bine la toate şi dacă dumneata crezi că nu poţi face închinarea, mă duc s-o fac eu. Îmi iau copilul în braţe şi mă duc în faţa voievodului.

Basa Tamás se uită şi mai lung la fiica sa. Era odrasla lui cea mai mică, care tocmai din această pricină i-a fost întotdeauna şi cea mai dragă. Era şi acum tînără şi fragedă ca o fecioară. Văduvă fiind, n-avea pe nimeni altul cine să-i stea alături, decît pe el, bătrînul nevolnic.

— Mîine am să trec pe la casa Feltsik, zise domol bătrînul.

— Văd că nu o faci prea bucuros...

— E o încercare grea. Nu-mi va fi tocmai uşor. Stăpînul nostru Bethlen Gábor întotdeauna a fost cu multă îndurare faţă de neamul nostru. Îl cunoaştem de cînd era copil, aşa că... Dar n-o fac pentru mine, ci pentru nepotul meu orfan...

— S-o faci, tată ; Dumnezeu te va răsplăti.

— Da, Erzsi. Dumnezeu! Tocmai de el, de Cel de sus, mi-e frică. Aşa că mai bine nu-mi aminti de el...

— Jumătate din ţara Ardealului a bătătorit această cale. Văd doar şi eu ce se petrece alături!

— Dar cealaltă jumătate nu s-a închinat. Şi nici sărmanul tău bărbat, Miklós, n-ar fi apucat în vecii vecilor pe acest drum. Miklós, de bună seamă, nu!

Erzsi n-a mai îndrăznit să zică nici o vorbă.

A doua zi, domnul Basa Tamás, aşa cum a făgăduit, s-a dus să calce cu picioarele lui drumul scurt, dar plin de spini, care-l despărţea de cei din casa învecinată.

Era încă devreme, totuşi sala de aşteptare era plină de lume. Domnul Gyeröffy îl pofti pe bătrîn pe o laiţă de lîngă perete, unde se mai afla un locşor neocupat, apoi îl lăsă singur.

— Domnia ta să stai liniştit aici pînă ce voi dezbate pricina cu domnul Kassai. După aceea, îţi va veni şi d-tale rîndul să intri la domnitor.

Sala de aşteptare vuia şi tălăzuia de mulţimea de oameni. Mai ales în ziua aceea, forfota şi zarva erau nespus de mari, ca într-un stup înainte de a roi. Şi aici, ca şi peste tot, oamenii vorbeau despre cele întîmplate la Gilău. Noii sosiţi ţeseau mai departe povestea. Erau unii care ştiau că

cetatea ar fi fost pustiită pînă în temelii, alții care au aflat de o bătălie care ar fi durat toată noaptea între lăncierii lui Bethlen și dărăbanții voievodului.

Nu peste mult domnia sa, domnul Kassai, străbătu grăbit, împreună cu gheneralul Vallon, sala de așteptare, urmați de domnul Gyeröffy și de boierul Sárossy care vorbeau în taină, aplecați unul spre altul. Cei din sală tăcură dintr-odată, deschizînd drum mărimilor.

Ușa încăperii unde aveau loc audiențele fu deschisă de un slujitor. Primul sfătuitor al voievodului șopti ceva la urechea căpeteniei oștirilor, apoi domnii intrară înăuntru. Ușa se închise în urma lor. Multă vreme nici nu s-a mai deschis această ușă ; nimeni n-a mai intrat și nimeni n-a mai ieșit pe ea.

Oamenii din sala de așteptare își vîrau capetele unul într-altul, șoptind între ei :

— L-ați văzut ? Gheneralul Vallon e legat la cap ! Ați văzut cît e de colbuit și de ponosit ?

Unul dintre cei de față — un nemeș opincar de prin valea Jerii — știa o poveste ciudată și greu de crezut despre pricinile din care s-a iscat harța de astă-noapte dintre Lona și Feneș.

— Domnul Bethlen Péter a poruncit căruțelor din cetatea Gilăului să încarce și să ducă în loc necunoscut comorile neprețuite ale cetății, printre care era și comoara Zólyom-eștilor. Mult ar fi vrut dumnealui domnul Vallon să pună mîna pe aceste bogății, dar n-a izbutit. Cînd a descoperit unde se află căruțele, ele erau goale. Asta-i adevărul. Le-am văzut eu însumi în piața din Săvădisla, unde se opriseră peste noapte. De altfel, și acum se află tot acolo.

De ciudă, gheneralul a înjurat de mama focului și a amenințat calicimea cu spînzurătoarea.

Oamenii stăteau și ascultau cu frunțile încruntate.

— O să vedeți ! Din asta se va isca război. Lupte între frați.

— Oamenii din munți sînt înarmați. La fel și mărginenii. Și mai sînt și turcii...

— Poate au și început să coboare înspre Cluj.

Și poveștile urmară în acest fel. Oamenii depănau agale firul vorbelor. Au fost și unii care se răzgîndiră și o șterseră acasă.

Înăuntru, în încăperea cea mare, unde aveau loc audiențele, gheneralul Vallon împărtășea voievodului cele întîmplate. Domnitorul șade gîrbovit în scaun. Kassai și ceilalți doi dregători stau lîngă fereastră și-l ascultă pe ostaș :

— ...Căruțele le-am găsit, toate șapte, fără nici o lipsă, acolo, în piața din Săvădisla.

Rákóczi își ridică privirea :

— Atunci e bine ! V-ați uitat ce era în ele ?

— Măria ta, tocmai asta e că nu mai era nimic în ele. Doar oglinzi și gunoi. Nici cai, nici oameni n-am mai găsit nicăieri... Nici țipenie...

Rákóczi se ridică.

— Nu înțeleg, ghenerale !

— Măria ta, nu înțeleg nici eu, înălță din umeri ostenanul. Știu un singur lucru, că ieri pe la vremea amiezii au pornit din Gilău șapte care. Fiecare tras de patru cai. Cu lăncieri în față și cu lăncieri în spate. Cele șapte care se află și acum, dar nici lăncierii, nici caii și nici comoara nu sînt nicăieri. Doar șapte care goale-goluțe, ca niște butoaie găurite, din care s-a scurs vinul. Cum se poate una ca asta pricepe naiba, care de bună seamă și-a băgat coada și în treaba asta, că altfel, măria ta, o asemenea întîmplare nu-i cu putință.

Boierul Kassai făcu un pas înainte, zicînd încet :

— Nebunie curată !

Rákóczi se uită la el furios.

— Batjocură !

Domnul Sárossy bolborosi :

— Ciudată întîmplare !

Voievodul se reașeză în jilțul său. Gheneralul se trase și el înapoi, și cum Kassai István era lîngă el, îi spuse în șoaptă :

— Cît o fi el de deștept, dar de data asta l-au păcălit.

Sfătuitorul domnului îi răspunse mormăind :

— Domnia ta ai face mai bine să-ți ții gura...

...Ușa încăperii domnești se deschise și pe ea ieși domnul Gyeröffy, care se duse drept la Basa Tamás, spunîndu-i :

— Urîte lucruri s-au petrecut astă-noapte !

Bătrînul se uită cu multă luare aminte la măritul său prieten.

— Poate că astăzi n-am venit într-un ceas prielnic !...

Gyeröffy îl întrerupse :

— Dimpotrivă, tocmai azi e ceasul cel mai prielnic. Să intrăm chiar acuma. Măria sa binevoiește să te primească și de bună seamă îți va face dreptate. Rákóczi György este un om înțelept.

Lucrurile se petrecură întocmai. Toate treburile au fost puse la cale cum se poate mai bine.

Fețele celor ce ieșeau în ziua ceea din casa Feltsik străluceau de bucurie. Se spune că nici înainte de această întîmplare, dar nici după ea, zgîrcitul domn Rákóczi György n-a fost niciodată atît de darnic, ca în ziua aceea.

Ciudată treabă, dar așa era. Întîmplări de acest fel e greu să le deslușești... Auzi ? Să risipească Măria sa, cu și fără trebuință, la volnici și nevolnici, slujbe, moșii, drepturi regaliene, vămi, slobozenii, pungi de bani, tocmai cînd a aflat că vestita comoară a lui Zólyomi David, pe care o credea ca și a lui, i-a fost furată am putea zice chiar din pungă. Asta era un lucru pe care mulți nu-l puteau pricepe, una cu capul...

Erau însă și altfel de oameni, oameni care vedeau ceva mai departe de lungul nasului și care și-au dat seama, desigur, că înțelepciunea lui Rákóczi György e mare, mult mai mare decît a tuturor acelora care l-au înfruntat pînă în acea clipă...

*

La ceasul amiezii, cînd bunicul său se întoarse acasă, Anna ședea într-un jilț în fața ferestrei, cosînd.

— Ai fost, bunicule ?

— Am fost, fata mea. Viu chiar de la principe.

— De la stăpînul Sárospatakului ?

— De la el, urmă bătrînul, lepădîndu-și mantaua gulerată. Apoi mormăi : — Erzsi rămîne stăpînă pe partea lui Miklós. Vistieria i-a slobozit moșia ; eu am și dat reverzalul [1].

[1] *Reverzal* — obligație asumată în materie de moștenire.

Frînt de oboseală, bătrînul se așeză pe un scaun. Apoi se priviră unul pe altul. În ochii fetei străluceau lacrimi; cine știa unde-i erau gîndurile? Bătrînul își întoarse capul și nu mai vorbiră niciodată, nici un singur cuvînt, despre această întîmplare...

Ciudățeniile omenești sînt de multe feluri. Lui Basa Tamás i-a fost cumplit de greu să facă ceea ce pentru alții era un lucru de nimic, pe care-l fac cu aceeași ușurință cu care în locul cizmelor învechite își trag în picioare cizme noi.

Seara, după cină, Erzsi își duse băiețelul la culcare. Rămăseseră singuri în odaie. Mica Anna întrebă:

— Bunicule, ce se va alege de noi doi?

— De ce întrebi, copila mea?

— Așa. Aș vrea să-ți cunosc dorințele, bunicuțule. 'Mneatale ce dorești?

— Nu știu!

— Totuși? Ne ducem, ori nu ne ducem acasă?

— Cred că ar fi mai bine să rămînem.

— Nu vrei să mergi acasă?

— Poate vrei tu?

— Nu, eu nu vreau.

— Nici eu. Acum, nu vreau nici eu.

— Atunci sîntem de aceeași părere.

Din încăperea vecină pătrundea pînă la ei murmurul uniform al cîntecului de leagăn cu care Erzsi își adormea copilul.

...Cît era de ciudat! Bătrînii munți, care de acolo, de departe, dinspre casa lor, le făceau semne ce se vedeau, pînă aici, la Cluj, acum parcă s-ar îndepărta... Din văile jilave se ridică pîcle cenușii care încetul cu încetul învăluiesc pajiștile pline de iarbă, coastele acoperite de păduri și bătute de soare ale munților. Satele, grădinile și casele din vale se topesc rînd pe rînd în ceață; strălucirea cerului pălește, zarva oamenilor se molcomește și făpturile omenești încep să pară umbrele celor vii, iar glasurile cunoscute se pierd și se sting... Grea și ciudată întîmplare este aceasta.

Și totuși, e așa de puțină vreme de cînd au plecat de acasă!

E adevărat însă că de atunci s-au petrecut atîtea lucruri, încît ar fi de-ajuns şi pentru o viaţă întreagă. Noaptea Sfîntului Gheorghe s-a întîmplat să cadă şi ea tocmai în acest răstimp.

*

A doua zi de dimineaţă, voievodul plecă în mare grabă de la Cluj la Alba Iulia împreună cu oamenii casei sale şi cu toată curtea sa. Gurile rele spuneau că Măria Sa a plecat ruşinat de păcăleala pe care a trobuit s-o îndure din partea dumnealui Bethlen Péter. Alţii ziceau că a plecat din pricină că la Cluj se simţea prea aproape de Gilău, acest cuib al Zólyomi-eştilor, pe care prea aleasa rînză a Măriei Sale cu greu îi putea mistui.

De aflat nu s-a putut afla niciodată care a fost adevărata pricină că Măria Sa a plecat aşa de grabnic, dar dacă într-adevăr pricina a fost asta, păcat că s-a pus pe fugă pentru atîta lucru ! Pe atunci toată ţara Ardealului ajunsese să cunoască pozna pe care domnul Péter i-a făcut-o voievodului şi rîdea de se prăpădea pe socoteala lui. Lumea mai ştia însă şi că zgîrcitul de Rákóczi ar fi în stare să ierte tot şi pe toţi pînă şi pe Bethlen-eşti, dar nu şi fapta acelora care i-au sfeterisit bogata comoară a Zólyomi-eştilor într-un mod atît de crud. Nu ! Asta n-o va putea ierta niciodată ! Că la Gilău se afla o nepreţuită comoară ştiau cu toţii, erau chiar mulţi care au văzut-o cu ochii lor. Stăpînii cetăţii începuseră agoniseala bogăţiilor încă de pe vremea bătrînului Bethlen István. Dar cel care a agonisit bogăţiile adevărate a fost Zólyomi Dávid. Erau acolo arginţi cu mierţele, sumedenie de bani de aur, taleri, ducaţi, galbeni veneţieni şi turceşti, forinţi — buni şi dubli — ungureşti, vase scumpe, lănţuguri, paftale, rubine şi diamante, sponciuri de mărgean şi mărgăritare. Dar se mai aflau acolo şi tot felul de arme de puteai înzestra cu ele mai multe steaguri ; unelte de foc, noi şi folositoare, şişanele, carabine, abia de un an aduse din Ţările de jos de către căpitanul Orăzii. Şi cîte şi mai cîte lucruri scumpe nu se aflau acolo, în Foişorul vulturilor, care a sărit în aer cînd a ars pulberea...

Așa spuneau cei ce văzuseră comoara cu ochii lor, însă cei care nu știau despre ea decît din auzite povesteau lucruri și mai minunate. Vestea despre cele întîmplate la Gilău se răspîndise în lungul și-n latul țării. Toată lumea a aflat de căruțele ferecate, care au scos comoara din cetate. De scos au scos-o — ziceau — dar comoara a dispărut apoi în chip cu totul ciudat și fără urme. Taina se părea că nu are dezlegare. Sumedenia de aur și argint, armele scumpe, săbiile, agrafele și ghiordanele cu rubine, peruzelele, giuvaerurile cu diamante, scoarțele turcești, mătăsurile din țările de la soare-răsare se pierduseră fără urmă. Chiar cetatea Gilăului fu cît pe-aci să zboare în aer...

Cum a dus la îndeplinire domnul Péter această faptă n-a aflat-o și n-a ghicit-o nimeni, niciodată. Slugile și oamenii cetății au fost chinuiți, fiecare în parte, de căpeteniile oștirii voievodului. Dar nici unul din ei n-a vrut să știe despre nimica în lume. S-ar putea ca într-adevăr să nu fi știut. Cei ce petrecuseră carele de bună seamă știau mai multe, dar aceia nu puteau fi găsiți nicăieri.

Un singur lucru era neîndoios, că isprava pusă la cale de domnul Péter izbutise cum nu se putea mai bine și că faima ei se lățea și se răspîndea, ca pe aripi, în toate părțile țării, ba, în vreme ce zbura dintr-un loc într-altul creștea și se îmbogățea. O săptămînă întreagă, poate și mai mult, Ardealul a rîs cu poftă de zgîrcitul stăpîn al Sárospatakului. A ieșit chiar și o vorbă pe care lumea a folosit-o vreme îndelungată cînd nu-i izbutea vreo întreprindere: „s-a șters pe buze de ea, ca boierul de la Sárospatak de comoara din Gilău".

Dar despre întîmplările petrecute acolo cel mai mult vorbeau oamenii din Călățele. Mai ales printre nemeșii de țară se povesteau multe cîte toate, întîmplări și istorisiri, care de care mai uimitoare și mai minunate. Într-o zi, jupînul Valkai a scăpat chiar o vorbă:

— Dacă măria sa i-ar întreba pe cei din Poiana, ar putea afla multe din cele ce vrea să știe, bineînțeles dacă cei de acolo s-ar încumeta să vorbească...

Jupînului Valkai i-au scăpat vorbele acestea într-o zi în care era stăpînit de puterea vinului, dar după aceea le-a tăgăduit. Ceea ce a spus el a rămas însă în capetele multora, care știau că dumnealui, jupînul Valkai, era un om cum-

pănit, care-și dădea întotdeauna foarte bine seama de ce vorbește.

Pe Bethlen Péter îl găsiră fără prea multă zăbavă. Vorbise cu el în cetatea Huedinului însuși Bethlen János, care un pic ținea cu Rákóczi-eștii, un alt pic cu Bethlen-eștii, dar unde-l trăgea inima cu adevărat cred că nu o știa nici el însuși. Pe vremea aceea erau mulți asemenea oameni în Țara Ardealului.

Așadar, în vreme ce cei doi tăifăsuiau la Huedin, Bethlen János aducea vorba despre comoară. Péter îi răspunse cam așa :

— Spune-i stăpînului de la Sárospatak — fiindcă știu că el te-a trimis — că în zadar tăgăduiești ! Spune-i că minte ! Puținul argint și aur pe care l-a avut cumnatul meu Dávid l-am încărcat în acele căruțe. Asta-i lucru adevărat. Dar dacă Rákóczi spune că în căruțe n-a găsit decît gunoi și că lăzile și butoaiele au fost goale, atunci e un mincinos. Minte, fiindcă se teme să nu fie dat de gol și să nu-l arătăm și noi cu degetul, ca pe un zgîrcit și pungaș ce este, așa cum au făcut-o atîția alții. Comoara era acolo toată ! A găsit-o dumnealui în întregime, iar turnului i-au pus foc de bună seamă oștenii albaștri care s-au îmbătat. Pulberea era și ea tot în acel loc. Și mai erau acolo și cîteva buți de vin vechi pentru ostășime. Îmi pare rău de un singur lucru, că jupînul Sárossy a scăpat cu viața, iar moș Zámbó, sărmanul, s-a prăpădit. Auzi, János ?... Astea să i le spui noului tău stăpîn. Dar vezi să i le spui așa, ca să le audă și alții. Să le audă întreg Ardealul, așa să i le spui !

Bethlen János a făcut întocmai : i-a povestit voievodului tot ce a zis domnul Péter. Și i le-a povestit în așa chip, încît le-a auzit toată țara.

Bethlen Péter însă n-a mai așteptat să afle răspunsul voievodului la vorbele pe care i le-a trimis, ci a luat-o repede din loc, fugind în Ungaria. Pînă în cetatea Hustului nici nu s-a oprit.

CAPITOLUL IX

După ce a iscălit reverzalul și după ce vistieria a consimțit ca moștenirea decedatului Ebeni Miklós să-i revină orfanului, bătrînul Basa Tamás a crezut că a descurcat în cel mai fericit mod ițele întortocheate ale acestei afaceri. Adevărul era însă că ele nu erau deloc descurcate.

Pe urma lui Ebeni Miklós rămăseseră două moșii ; una mică și proastă, care se afla în Dobîca, avea doisprezece iobagi, niște pămînturi arătoare pline de bolovani, pădurea în bună parte doborîtă, iar pășunea pîrjolită de soare, așa că nu-i aducea mai nimica. Cu toate acestea, Ebeni ținea la ea, pe de o parte fiindcă era moștenirea lui dinspre mamă, pe de altă parte fiindcă el se născuse și copilărise în aceste locuri. Cealaltă moșie, pe lîngă Suhatul de cîmpie, avea pămînturi scumpe și bune, ca cele din Canaan, rîturi cu iarbă grasă și mare, de-ți ajungea pînă la brîu, puțuri de sare, clădiri impunătoare, precum și treizeci de iobagi. Cu moșia asta însă era o mare încurcătură. Familia înrudită a Deák-eștilor avea de multă vreme drept de zălog asupra ei. O zălogise încă Ebeni István, tatăl lui Miklós, pe vremea voievodului Báthori Gábor și de atunci nu o mai răscumpărase nimenea.

Cîtă vreme Ardealul a fost stăpînit de Bethlen Gábor, Ebeni István, știindu-se om plăcut și credincios domnitorului, nu și-a bătut capul cu soarta moșiei. Cînd Ebeni István muri, Miklós a moștenit moșia, dar zălogul nu l-a plătit nici el. Familia Deák n-a răscolit lucrurile. Dar pe urmă

lumea s-a schimbat : în fruntea țării veni domn nou, iar Miklós ajunse printre rebeli. Moșia a fost luată de vistierie, dar atunci Deák-eștii n-au mai pregetat și, întemeiați pe vechile cărți de zălogire, s-au judecat cu vistieria pentru stăpînirea moșiei.

Pe urmă lucrurile se schimbară din nou : din îndurarea voievodului, orfanul lui Ebeni Miklós și-a redobîndit moșia. De data asta însă le veni și Deák-eștilor mintea la cap și pur și simplu au ocupat-o.

Zadarnice au fost deci și reverzalul, cît și milostivenia voievodală ; văduva, în virtutea faptului că era tutoarea orfanului, dobîndise moșia pe hîrtie, dar în stăpînirea ei nu putea intra. Trebuia să se înfățișeze pe la judecăți și cine știe cînd se sfîrșesc judecățile de acest fel ? Și apoi, fără oar și poate, Deák-eștii aveau și ei oarecare dreptate.

Bătrînul Basa Tamás îi propuse deci lui Deák István ă facă împărțeală pașnică, așa cum se cuvine între rubedenii, ceea ce acesta primi fără zăbavă : bine, să împărțim oșia ! Din trei părți una să fie a lor, în schimbul zălogului, iar două părți să se întoarcă înapoi, la copilul lui Ebeni. După toate semnele se părea că înțelegerea va fi grabnic și mulțumitor încheiată. Cei doi bătrîni au fost de părere că ar fi foarte de dorit ca bătrînul Basa și nepoată-sa să meargă la Suhat — mai ales că de multă vreme s-ar fi cuvenit să-și vadă rubedeniile ce le aveau acolo — și să purceadă la împărțeală la fața locului.

Domnul Tamás n-a amînat treaba nici o clipă. A pus uierile să-și strîngă repede cele trebuincioase pentru călătorie, să ia copilul și să se urce în trăsură. Plecară, așadar, neîntîrziat la Suhat, unde fură oaspeții familiei Deák. (Nu făcea să se mute în conacul lor, gol și părăsit, unde n-aveau nici slugi, nici cele trebuincioase, cămara și crama fiind goale).

Domnul Deák István și nevasta lui, născută Ebeni Iulia, erau doi bătrîni mărunței, surîzători și cumsecade, care nu aveau și nici nu avuseseră niciodată copii. În fața lumii receau drept oameni bogați. Trăiau retrași, nu se prea duceau nicăieri, dar în schimb poarta casei lor era pururea deschisă pentru musafiri, al căror șir nu se isprăvea niciodată. Cu acești doi bătrîni plăcuți, înțelegerea privitoare la împărțeală s-a făcut repede. Era în săptămîna Rusalii-

lor. Oaspeţii se pregăteau de zor să se întoarcă acasă, dar gazdele îi rugau stăruitor :

— Să nu plecaţi încă. Rămîneţi aici de sărbători. Mai ales că după cîte am aflat la Cluj nu vă aşteaptă nimenea.

Ce era să facă ? Rămaseră acolo.

În prima zi de sărbătoare, venind de la biserică, găsiră în casă un oaspete.

— Bine ai venit, Sándor ! — îl întîmpină Deák István pe noul sosit, îmbrăţişîndu-l şi sărutîndu-l. Apoi îi lămuri pe ceilalţi :

— Ăsta-i nepotul meu, băiatul sărmanului meu frate, trecut la cele veşnice. E moşier, aici în Căian. Dar are o fire de haiduc : nu rîvneşte nici muiere, nici aşezare gospodărească, numai hoinăreli, fîrtaţi buni, ogari şi cai.

— Unchiul Pişta are dreptate, dar în acelaşi timp, totuşi, nu are dreptate ! Eu sînt nespus de doritor să am un cămin şi o nevastă, dar încă n-am găsit-o pe cea adevărată. Şi rîse din toată inima, pe săturate.

Deák Sándor era un om înalt, cu obrazul rotund, ochi cafenii, lat în spate, gălăgios şi vesel. Aşa cum sînt îndeobşte oamenii de la cîmpie, cărora le place să bea zdravăn, să povestească întîmplări năstrşnice şi să rîdă şi mai zdravăn.

La cîmpie, viaţa e însorită şi fără griji, aşa cum oamenii din Călăţele nici în vis nu îndrăznesc să şi-o închipuie. Ogorul e negru şi binecuvîntat, fără pietre şi fără bolovani. Oamenii nu vorbesc despre necazuri şi despre munci ; parcă nici n-ar şti că sînt şi de acestea pe lume. Munţii mari şi majestuoşi nu-şi întind pădurile întunecoase şi tainice pînă la marginea satelor, iar zilele pe aici sînt lungi şi calde, umbletul printre dîlmele şi colinele blînde e mai puţin anevoios decît urcatul munţilor. Pe aici chiar şi nemeşii de ţară pun patru cai la brişcă.

De sărbători, Deák Sándor rămase la ei ca musafir.

Într-o seară, după cină, veni vorba de împărţeală.

— Ei, Sándor, tu ce părere ai ?

Faţa veselă a celui întrebat se întunecă. Deák Sándor clătină din cap.

— Rău ai făcut, unchiule Pişta ! Se vede că ai îmbătrînit şi că nu ai copii.

— Cum ? De ce crezi că am făcut rău ?

— Te-ai învoit prea ușor la împărțeală, nu era nici o grabă.

— Tu nu te-ai fi învoit ?

Deák Sándor se uită la cei de față. De pe fețele înciudate ale bătrînilor, privirea lui se abătu asupra obrăjorilor speriați ai Micii Anna, apoi în cele din urmă se opri asupra doamnei Ebeni, ai cărei ochi sclipeau plini de mînie. Deák surîse.

— De învoit poate că m-aș fi învoit și eu, dar nu așa de ieftin. Aș fi luat prețul cuvenit pentru marfa mea. Dumneata, unchiule, ai dat-o pe degeaba. E drept însă că dumneata ești bătrîn și n-ai copii...

Nerăspunzînd nimeni și făcîndu-se o tăcere adîncă, Deák Sándor adăugă :

— Am spus ce am spus, numai fiindcă am fost întrebat. Să nu fie cu supărare dacă am grăit sincer. Dar putem vorbi și despre altceva...

Rusaliile trecură și familia Basa își luă rămas bun. Deák Sándor se pregătea și el de plecare.

— Pînă la Căian avem același drum. Dacă-mi îngăduiți, vă voi însoți.

Deák István nu se simțea tocmai în apele lui.

— Cred că m-au obosit sărbătorile. Puțină liniște o să-mi facă bine.

S-au înțeles ca împărțeala s-o cuprindă într-un protocol, pe care peste o săptămînă sau două, cînd va veni la Cluj și domnul Deák István, o să-l iscălească și o să-l întărească cu martori și cu cuvenitele peceți, curmînd astfel pentru vecii vecilor vechea pricină. Plecară deci la drum mulțumiți și veseli, în hintăul cel mare și acoperit al Deák-eștilor. Sándor îi însoți călare pînă la Căian, dar nici acolo nu se îndură să se despartă de ei, așa că îi petrecu pînă la poalele dealurilor de la Apahida, jucîndu-și tot mereu mînzul în jurul trăsurii, făcînd cucoanele să rîdă, dar rîzînd și el mai tare decît ele. Bătrînul Basa moțăia ghemuit în colțul trăsurii.

...Da, da, bătrînii munți cu piscurile pleșuve, al căror chip stăruie în priviri pînă aproape de Cluj ca niște pete albastre, parcă s-ar risipi, parcă s-ar destrăma. Parcă ne-ar face semne cu mîna din depărtare, iar glasul lor ar fi din ce în ce mai de neînțeles.

Bătrînul Basa Tamás fu trezit din somnul de după-amiază de un zvon vesel de cîntece. Se uită curios în jurul lui: fereastra era deschisă și în încăpere pătrundea aerul cald și limpede. Mica Anna ședea lîngă fereastră, brodînd un voal cu fir de aur și cîntînd cîntecele vesele despre flori, răspîndite în toată țara de studenții veseli și de oștenii hoinari.

— Ei, nici glasul tău nu l-am mai auzit de multă vreme.

Mica Anna tăcu surîzînd.

— După cîte văd, ești iar cea veche.

Dinții fetei străluceau. Bătrînul se cufundă în amintiri: Cîntecul acesta nu l-am auzit de cînd trăia bunică-ta.

Fata își lăsă căpșorul în jos.

— Cîntă, draga mea, cîntă mai departe! — urmă bătrînul. Mie-mi pare bine cînd te aud. Vremurile de demult au trecut; noi am apucat-o pe povîrniș în jos, tu ai însă în față toată viața. Soarele bunicii tale a apus. Al meu este și el pe cale să asfințească, dar al tău abia acum răsare... Cîntă fata mea, cîntă și te-nveselește...

Nu trecu o săptămînă, și Deák Sándor bătu la ușa lor să le spună că unchiul Pișta e încă tot suferind și că a căzut și la pat, așa că deocamdată să nu-l aștepte. El, avînd drum la oraș, s-a gîndit să intre să le aducă vestea...

Îl opriră la masă.

Pentru masă, Mica Anna s-a îmbrăcat mai îndelung și mai cu grijă decît îi era obiceiul. Văduva, de cum se așeză, începu: ba că are de lucru la bucătărie, ba că trebuie să-și adoarmă copilul...

Mai trecură două săptămîni și într-o dimineață Deák Sándor sosi din nou la ei:

— A murit unchiul Pișta!

Din împărțirea moșiei, deocamdată nu se alesese nimic. Bătrînul, săvîrșindu-se din viață fără copii, îl făcuse moștenitor pe nepotul său, Sándor. Bătrîna văduvă nu se amesteca în aceste treburi și se lăsa cu totul în grija nepotului ei. Deák Sándor, la cel dintîi prilej cînd veni vorba despre aceste lucruri, îi spuse verde în față lui Basa Tamás:

— Eu mă țin și acum de cele spuse la Suhat. N-are rost să ne certăm, dar eu moșia n-o dau din mînă. Dacă are banii trebuitori, dumneaei văduva lui Ebeni poate să

răscumpere zălogul... Sau putem face o împărțeală nouă dacă vreți, dar putem să ne și judecăm. Poftiți, alegeți!

Domnul Tamás rămase năuc. Mica Anna se uită speriată și posomorîtă la bunicul ei. În ochii lui Erzsi parcă s-ar fi răsfrînt lumina unui fulger... Erau toți de față cînd rostise Deák Sándor verdictul. Îi răspunse văduva:

— Hotărîrea mă privește pe mine. E adevărat? Ei bine, iată ce am de zis: să încercăm o împărțeală nouă, dar de data aceasta între noi doi...

Și începu să rîdă.

Bătrînul rîse și el, apoi îi întinse mîna:

— Bine, surioară! Iată mîna mea; să ne războim noi doi pentru moșie. O să vedem cine o să fie în cîștig.

După această întîmplare nu mai trecea săptămînă fără ca Deák Sándor să nu vină la Cluj, iar acolo să nu treacă, măcar pentru cîteva clipe, pe la casa Ebeni, ba pentru hartă, ba pentru împărțeală. Casa liniștită de odinioară devenea acum din ce în ce mai zgomotoasă. Pe sub arcade, în curtea îngustă, în odăile umbroase, pătrundea zvon de viață tînără, veselă, gălăgioasă.

Într-o seară Micuța Anna, fiind foarte obosită, se culcă mai devreme. Ziua întreagă culesese vișine cu mătușa sa în grădina din Házsongárd. Bătrînul stătea de vorbă cu fiică-sa:

— Erzsi! Tu ce crezi, cum se va isprăvi bătălia asta?

— Care bătălie, tată?

— Asta, cu împărțirea moșiei.

— Pot să ți-o spun de pe acum, așa cum se isprăvesc toate bătăile, printr-o pace.

— Bine, dar cînd?

— Nu-i mai dau nici un an.

— Și cum crezi că va fi această pace?

— Cum voi vrea eu, tată.

— Crezi?

— Sînt convinsă! — zise văduva, înălțîndu-și capul cu semeție.

— Ei, ei, bine ar fi, dar eu sînt îngrijorat și mă frămînt mult din pricina ta și a copilașului. Cît mai am eu de trăit vom scoate-o cumva la capăt, dar ce se va întîmpla cu voi? Moșia de la Mănăștur e mică și săracă, nu aduce mai nimic.

Și nici nu o moștenești toată ; trebuie s-o împarți cu nepoata ta. Sărmana, din puțin se alege cu și mai puțin. Și apoi încă ceva : eu fiind bătrîn, totul se prăbușește, se strică, slugile fură pe capete, clădirile s-au dărăpănat și ele deodată cu mine... iar eu... azi mîine voi coborî în mormînt... ce se va alege de voi ?

— Lasă, tată, nu te mai frămînta ! Se vor rîndui toate cu bine. Moșia din Mănăștur n-are decît să-i rămînă Annei în întregime. Mie și băiatului meu nu ne trebuie nimic din ea.

*

În cursul verii, femeile se duceau deseori să se plimbe în grădina din Házsongárd, în pădurea Hoia sau la fîntîna Sfîntului Ion. Așa era obiceiul pe acolo, un bun și vechi obicei al băștinașilor din cetatea Clujului. Duminicile, cînd vremea era frumoasă, poporul părăsea casele strîmte, înghesuite pe ulițele înguste și dădea năvală afară din oraș, la aer curat, să se scalde în razele binefăcătoare ale soarelui. Nu le păsa nici dacă uneori îi uda vreun zăpor. După sfînta slujbă a liturghiei de duminică, femei și bărbați, fete și flăcăi, familii întregi, cu moșnegi și prunci, își încărcau cele trebuincioase, unii în coșuri și desagi, iar alții în căruțe și ieșeau afară, la cîmp. Bătrînele coline din jurul orașului acoperite de vii și pomi roditori, pădurile de fagi și goruni, rîturile pline de flori se umpleau de zvon de veselie și viață clocotitoare. Acolo, în pădure, sub cerul albastru, pe pămîntul care ne naște și ne dă viață, haturile abureau, grele de înflorire și rod. Da, pămîntul e singurul care ne învață tainele vieții. Cînd calcă glia care i-a născut, oamenii devin mai deschiși și mai sinceri. Acolo, afară, sub cerul liber, își puteau spune și lucruri care între pereții de piatră ai orașelor sînt oprite ; acolo se simțeau mai apropiați unul de altul, mai sinceri, mai adevărați.

Mica Anna făcea și ea asemenea plimbări, însoțită de obicei de văduva lui Ebeni. De multe ori însă a fost văzut

cu ele și Deák Sándor, cavalerul lat în umeri, cu mustăți mari, cu fața roșie și zîmbitoare. Da, a fost văzut de multe ori, dacă nu chiar de fiecare dată. La urma urmei însă, acesta nu era decît un lucru firesc. Anna era o fată plăcută și frumoasă, de măritat. Cine se ținea pe urmele ei, făcea un lucru foarte cuminte. Și după cît se pare, domnul Deák Sándor era și el convins de asta. Nu vedeți ? E vremea muncilor importante ale cîmpului, cînd gospodarii n-au răgaz nici de somn și cînd și cea mai lungă zi e scurtă pentru ei iar el își face leatul aici, trăncănind, trîndăvind și învîrtindu-se în jurul fetișcanei și războindu-se aprig cu văduva. De fiecare dată îi aducea alt plan de împărțeală, dar fără să se abată de la gîndul lui că această împărțeală trebuie să se facă în două părți egale. A ajuns pînă acolo încît a propus să se taie în jumătate tot : curtea, grădina, chiar și clădirile. Văzînd că nu izbutește, a cerut să i se dea lui întreaga moșie, urmînd ca el să răscumpere cu bani partea care întrece prețul zălogului.

În felul acesta nu era chip să se înțeleagă. Văduva nu se speria de nimic, de nici o greutate. Se lupta, se bătea pentru orice petec de pămînt, pentru orice lucrușor, chiar dacă acela nu prețuia decît o para chioară.

De multe ori, cînd se părea că s-au înțeles, luau harța de la început, din pricina unei cărări sau a unui gard. Iarăși și iarăși de la început.

Mica Anna era veselă ca înseși zilele însorite ale verii. Nici prin minte nu-i trecea să se mai gîndească dacă piscul întreit al bătrînului munte Vlădeasa este sau nu înconjurat de nori, deși din poarta casei lor de la Mănăștur putea să vadă cu mare ușurință acest lucru. Ea însă nu vedea nimic în afară de caisele care se rumeneau și boabele de struguri care începeau să prindă față.

Parcă niciodată n-ar fi fost pe pămînt munți bătrîni și gravi, majestuoși, încremeniți în neclintită taină. Parcă niciodată n-ar fi trăit între acești munți oameni scumpi la vorbă, veșnic îngîndurați, care să se războiască neostoit cu pădurea, cu munții și cu viața cea plină și grea ; oameni din aceia care rareori se încumetă să rostească nimicuri vesele și care nu știu să povestească nici întîmplări minunate, nici snoave ciudate și pipărate care fac să se îmbujoreze obrajii fecioa-

relor. Parcă niciodată n-ar fi fost pe lumea aceasta munți mari și bătrîni, acoperiți de zăpadă...

Dar eu știu că sînt asemenea munți !

Și știu că munții cei bătrîni trăiesc viață vie.

*

Se făcuse toamnă și în grădinile din Házsongárd începuse culesul merelor și al perelor, precum și scuturatul nucilor. Era o toamnă minunată, nespus de frumoasă. Niciodată nu puteai vedea culori atît de vii, de bogate și de variate ca acum, cînd frunza copacilor își schimba culoarea, pregătindu-se pentru săvîrșirea cea de veci. Din verde, se făcea galbenă-aurie, violetă, roșie, cărămizie, uneori și brună ; de un brun catifelat. După strînsul otăvii, fînațele se împodobesc cu brîndușe violete ; boabele de viță sălbatică, care se cațără pe pereții colibelor și ai caselor de petreceri văratice, sînt albastre-închis, iar pe tufele de măliniță ale mărăcinișului atîrnă ciorchine cu boabe negre. Culorile acestea multe, variate și aprinse, nu țipă, nu sînt gălăgioase, ca înflorirea de la începutul verii, ci rămîn blînde și zîmbitoare, se topesc încetul cu încetul una într-alta, în așa fel încît, aruncîndu-ți privirea asupra lor, nu se poate să nu descoperi că se amestecă printre ele și o fărîmă de sfioasă tristețe.

Totul era ca un vechi, foarte vechi și nobil covor pe care un bătrîn negustor turc din Istambul cu turban pe cap l-ar fi întins în mijlocul orașului ca să se așeze apoi pe el ghemuit, mîngîindu-și barba albă, sorbindu-și aromata cafea de Arabia, inspirînd în același timp cu nesaț fumul dulce al narghilelei, ca să-și afunde apoi privirile în depărtări fără țărm, în necuprinse zări, undeva departe, departe spre Soarerăsare, unde pe sub corturi țesute din păr de cămilă fete tinere și femei cu voaluri urzesc taine din lumea basmelor în împletitura migăloasă a covorului...

În ziua de Sfîntul Mihai, cînd se ținea tîrgul de țară, Ambrus, judele din Mănăștur, sosi în amiaza mare în casa Ebeni. Împărtăși de îndată bătrînului boier cum stau lucrurile pe la ei pe acasă : nu era nici o noutate deosebită. Vitele

erau la imaş, strînsul bucatelor se isprăvise, grîul, orzul şi ovăzul erau adunate în şură, iar treieratul nu începuse încă. Nutreţul era grămădit în stoguri, arăturile de toamnă mergeau bine, ba chiar şi semănaseră cîteva holde.

Alte veşti, mai nimic. Ba da! Venind încoace a aflat de la nişte oameni din Gilău, că Maksai László a fost făcut pîrcălab al cetăţii. Şi a mai aflat că la Gilău va sosi din nou oştire. Oamenii mai vorbeau că prin munţi ar umbla fel de fel de străini, ceea ce, de altfel, era pe deplin adevărat. Satele de la poalele munţilor, dar mai ales cele de pe creştet, fremătau de zvonuri şi şuşoteli tainice.

Despre Poiana? Nu ştia nimic. De astă-primăvară nu-i mai văzuse pe cei de acolo. Lumea, bineînţeles, tot mai sporovăia şi trăncănea despre cele întîmplate, despre vestita comoară, despre galbeni, despre felul cum a fost păcălit voievodul... Dar toate acestea nu erau decît vorbe.

Astfel povesti moş Ambrus, cu glas încet şi domol, întîmplările de acasă şi în vreme ce depăna firul lor, se părea că grăiesc înşişi munţii, că auzi glasul piscurilor bătrîne şi singuratice şi că-ţi încîntă urechea vuietul codrilor.

Mica Anna ieşi în cuhnie şi nu se mai întoarse de acolo.

Nu peste mult, baciul Ambrus ieşi şi el să-şi ia rămas bun de la domnişoară. Avea de gînd să mai dea o raită prin tîrg, după care s-o pornească spre casă.

— Moş Ambrus, vreau să-ţi fac o rugăminte.

— Porunceşte, domnişoară.

— Spune-mi, mai trăieşte pasărea mea, corbul?

— Dacă trăieşte corbul? De ce să nu trăiască? Atîta doar că stă în colivie şi de asta îi cam supărat...

— Daţi-i drumul din colivie.

— Dar o să zboare...

— N-are decît să zboare! Scoateţi-i colivia în curte şi deschideţi-i portiţa. Să plece, să zboare biata pasăre, încotro va vrea.

*

În după amiaza aceea, Anna fu poftită de mătuşa sa în oraş. Dar ea nu avea poftă de plimbare. Întreaga după amiază, întreaga seară, chiar şi după ce s-a

urcat în pat să se culce, gîndurile ei erau plecate la corbul grav și întunecat, la pasărea cea mare și neagră. În urechile ei răsuna tot timpul glasul lui Gáspár : „Să-mi îngrijești corbul, Anno ! Să ai grijă de el !"

Ce s-ar întîmpla oare dacă într-o bună zi corbul ar zbura și s-ar întoarce la vatra veche, la fostul lui stăpîn ? Ce-ar crede Gáspár ? La ce s-ar gîndi, dacă într-o zi, stînd lîngă foc, s-ar ivi pasărea neagră și s-ar așeza lîngă el, să moțăie și ea acolo, pe bancă, clipocind din ochi ca și altă dată ? Oare ce și-ar spune unul altuia : un corb celuilalt corb ? [1].

Acum parcă îi părea rău că a poruncit slobozenie pentru pasărea neagră pe care odinioară, cînd i-a cerut-o lui Gáspár, a rîvnit-o atît de mult.

Dar pe vremea aceea ea trăia în mijlocul munților. De atunci ea a plecat de acolo...

Munții, însă, munții au rămas neclintiți, pe loc.

În luna Crăciunului, într-o seară umedă și friguroasă, pe o vreme de lapoviță și zăpadă, la conacul vechi din Mănăștur sosiră fără vestire făcută din vreme și pe nepusă masă bătrînul boier Basa Tamás și Mica Anna.

Ambrus și nevastă-sa, Eszter, erau cît p-aci să cadă de uimire, cînd văzură că din caleașca acoperită ce intra în curte coboară dumnealui boierul cel bătrîn și după el copila.

Doamne, cum se poate întoarce cineva acasă în acest fel ? Odăile sînt reci, înghețate și pustii, pline de aer jilav și stătut, fiindcă ferestrele și ușile nu le-au deschis decît o dată la săptămînă. Așternuturile sînt ca gheața, ba de bună seamă sînt și jilave ; iar de cină n-au chiar nimica. Mare nebunie să pleci așa la drum.

Dar nu mai era vreme nici de scuze, nici de imputări și nici de văicăreli. Bătrînul boier reteză scurt orice vorbă de prisos.

— Eszter ! Pînă se încălzește odaia ia copila și du-o la voi. Tu, Ambrus, pune să aducă lemne, și să se facă focul. Eszter să fiarbă de îndată niște vin cu miere și mirodenii. Ne-a pătruns frigul pînă la oase. Și — adăugă el — să știți că rămînem aici, nu ne mai întoarcem la Cluj ! Asta e !

[1] Varju — în limba maghiară corb — joc de cuvinte.

Așa se petrecuseră lucrurile.

Dar din ce pricină s-au întors ei acasă cu atîta grabă ?

Răspunsul e foarte simplu : Deák Sándor din Căian atîta i-a tot făcut curte frumoasei Anna Basa, atîta a tot încercat s-o zăpăcească de cap, pînă cînd, acum două zile, a cerut-o în căsătorie... pe văduva lui Ebeni, pe Erzsi.

Și era foarte bine așa. În felul acesta nu mai e nevoie de împărțeală, nu se mai judecă nimenea, iar moșia rămîne întreagă și într-o singură mînă.

Basa Tamás nu s-a mirat decît de un singur lucru : cum se face că fiică-sa, Erzsi, n-a fost de loc surprinsă ?

— Am crezut că în felul acesta se împacă toate lucrurile... Micul orfan va avea și el un tată. Sándor, fiind mai vîrstnic decît mine, ne vom potrivi de minune. Și-apoi are și ceva stare... Iar în ce privește hoinăreala și băutura, învățul are și dezvăț...

...În clipele acelea, cînd se dezlega în mod atît de fericit pricina care le-a dat atîtea griji, care le-a cauzat atîta trudă și alergătură și pentru care s-au hărțuit de atîta vreme, cine să se mai gîndească la tînăra fată ? Cine compătimește floarea care-și desfășoară podoabele pentru toată lumea, pregătindu-se de sărbătoare și care în luna Rusaliilor e ucisă pe neașteptate de perfida sărutare a brumei ?

Cui îi pasă oare de plăpînda și delicata floricică ?

În seara aceea Deák Sándor a rămas să cineze la familia Basa. Mica Anna se plînse de oboseală și se culcă devreme.

Pe cînd cei trei ciocneau paharele, bucuroși de o atît de izbutită dezlegare a lucrurilor, nici unul din ei nu se gîndea că tînăra fată zace în pătucul ei scuturată de friguri și clănțăne din dinți. Cînd din camera de alături ajunseră pînă la ea valurile de rîsete, i s-a părut că munții, toți munții aceia mari și fioroși, cu pădurile lor negre și răsunătoare, încep să se miște, să se apropie de ea din ce în ce mai mult, amenințători și înfricoșați și că nu mai este nici o putere pe lume care să-i oprească, care să o ajute să se poată feri din calea lor... Simțea că trebuie să fugă din calea lor, știa, își dădea seama că singura ei scăpare este să se refugieze, să se ascundă ! Dar ea nu era în stare nici să se miște măcar... Aștepta tremurînd, îngrozită, ca namilele acelea fioroase, munții aceia nesfîrșiți, să se prăbușească peste ea...

Trupul ei zăcea mut și nemișcat, iar sufletul i se zbătea în chinuri de coșmar. Nimeni însă nu-și dădea seama de acest lucru, nimeni nu se întreba ce se petrece în ființa ei. Și nici nu trebuia să afle nimenea. Nimenea și niciodată...

A doua zi se trezi tîrziu, palidă și cu cearcăne albastre și adînci în jurul ochilor. Era atît de slăbită, încît nu se mai putea ridica din pat.

— Fetița mea, tu ești bolnavă, îi spuse speriat bunicul, așezîndu-se pe marginea patului.

Mica Anna se uită la el cu ochii ei mari, larg deschiși.

— Te doare ceva ?

— Nu, nu mă doare nimic. Nu sînt bolnavă. Poate mi-a făcut puțin rău vremea asta rece...

Ce ușor a crezut-o bătrînul !

— Slavă Domnului, așadar nu-i nimic grav !...

Și în sinea lui se gîndi : fetele astea sînt nespus de firave ! Cum le prinde puțin vîntul, cum calcă trei pași prin noroi, deodată trece suflul morții pe deasupra capului lor. Totuși, cînd se uită mai cu luare aminte la nepoată-sa îl cuprinse o neliniște :

— Azi să rămîi în pat. Ce vrei să mănînci, inimioara mea ? Sau s-o trimit încoace pe mătușă-ta ?

— Nu, Nu ! Vreau să dorm. N-am putut dormi toată noaptea.

— Poate am făcut noi gălăgie prea mare ?

— Poate, și din pricina asta... dar acum vreau să dorm. La prînz să mă treziți. Acum nu vreau nimica...

Nu peste mult adormi. Se trezi tîrziu după amiază.

— N-am vrut să-ți stric odihna. Dormeai așa de bine, îi spuse bunicul.

Mica Anna se ridică din pat, apoi își netezi fruntea cu podul palmei.

— Aș vrea să te rog ceva, bunicuțule. Aș vrea să te rog un singur lucru...

— Vorbește, copila mea. Dacă stă în puterea mea îți voi îndeplini de îndată dorința.

— Să plecăm acasă, bunicuțule ! Noi doi, să plecăm de aici...

Bătrînul se sperie : nu cumva aiurează fetișcana asta ? Se vede că totuși e bolnavă ! își zise în sinea lui, punîndu-și mîna pe fruntea Annei.

— Fruntea mi-e rece, n-am fierbinţeală şi-mi dau bine seama de tot ce vorbesc. Sînt în toate minţile, bunicule, dar te rog, te rog mult, te implor, să plecăm de aici! Acasă...

— La Mănăştur?

— Da, la Mănăştur. Să plecăm încă azi, acum, acum de îndată. Bunicuţule drag, înţelege-mă, aici nu mai pot sta nici o clipă, nu mai îndur... Te rog.

— Bine. Dar tu ai vrut...

— Da, aşa am crezut atunci. Dar am fost o proastă, nu mă mai întreba.

— Fie. Nu mă împotrivesc. De vreme ce Erzsi se mărită, nu mai are nevoie de noi.

— Vezi! Dar să nu mai stăm nici o clipă. Tuşa Erzsi se descurcă şi singură, cum s-a descurcat totdeauna. N-are lipsă de noi. Să plecăm.

Nu o mai puteai scoate la cale cu ea. Fata plîngea, se ruga, implora. Nu spunea ce vrea, nu scotea nici o vorbă, dar se sculă şi se îmbrăcă, deşi abia se ţinea pe picioare. Tremura toată, iar ochii îi erau aprinşi. Acasă! Acasă! Dacă altfel nu se poate, ea pleacă pe jos. Aici nu mai stă, nu mai rămîne, aici nu poate închide ochii.

Noaptea ce a urmat nici nu s-a culcat. A vegheat tot timpul într-un jilţ. Se temea. Se temea de visuri. Se temea de munţi. Ştia că de îndată ce va închide ochii, ei vor veni din nou aici, în preajma ei...

De asta voia să se întoarcă ea înapoi, la munţii ei.

Bătrînul era îngrijorat. Nu mai ştia ce să facă. S-a sfătuit şi cu Erzsi.

— Plecaţi, tată, îi spuse fiică-sa. Îmi dau seama că trebuie să plecaţi. Nu ştiu tocmai bine de ce, dar simt că aşa trebuie să faceţi dacă nu vrem să ne ajungă neplăceri şi mai mari. Copila e bolnavă. Cred că ea îşi cunoaşte cel mai bine leacul bolii sale. Ea şi numai ea. Eu nu pot şti ce are...

Văduva lui Ebeni era şi înţeleaptă şi femeie.

Deci, plecară. Plecară acasă. Era o zi cu lapoviţă, jilavă şi rece. În luna Crăciunului.

Munţii există. O ştiu foarte bine.

Şi din munţi ne vine vîntul rece şi tăios precum cuvîntul adevărului. El îngheaţă florile timpurii ale pomilor. Nu rămîn

pe urmele lui decît cele tari, cele puternic legate de creanga de baştină.

De acolo, din munţi, ne vine şi ploaia, care înverzeşte ţarinile, care împrospătează florile veştejite şi care umple de sevă şi dă rotunjime fructelor...

De acolo ne vine şi grindina care pustieşte şi doboară în noroi nădejdile prea îndrăzneţe... Şi tot de acolo ne vine şi neaua, neaua curată, care îşi aşterne linţoliul ei alb peste tot şi peste toate.

Înfricoşaţi şi plini de taine sînt munţii ! Nu e bine să-i dai uitării. Munţii îi duşmănesc pe aceia care le sînt necredincioşi, pe aceia care îi părăsesc.

Munţii sînt înfiorători, crunţi, nemiloşi, răzbunători.

Dar eu ştiu că munţii sînt şi drepţi.

CAPITOLUL X

În sărbătorile Crăciunului, lumea a avut despre ce să vorbească. Băiatul nebunului de Varju János a luat-o de nevastă pe Vitéz Ilona, orfana morarului din Căpuş.

Cine şi-ar fi putut închipui una ca asta ? Dar poate că băiatul a avut noroc, luînd-o ! E drept, fata nu era decît odraslă de morar, şi se mai şi vorbeau fel de fel de lucruri pe socoteala ei, dar Vitéz era o familie bună şi veche. Neam mare de nobili. Erau ei cam scăpătaţi, dar, după dreptate, neamul Vitéz erau nemeşi mai de frunte şi mai vechi chiar decît alde Macskássy, Dózsa sau chiar şi decît Szentpál-eştii, deşi toţi aceştia fac pe domnii cei mari, au cuvînt în treburile comitatului, şi sînt gata-gata să se creadă deopotrivă cu neamul Kabós-ilor, a Mikola-eştilor şi a Gyeröffy-eştilor.

Dar bîrfeala e bîrfeală. Trăncăneală de babe. Invidie. Mama fetei greşise — asta era adevărat — dar de ce să ispăşească, în locul ei, fata ?

Ilona avea şi avere şi fiind singură la părinţi nu trebuia s-o împartă cu nimeni. Moara — e drept — nu preţuia prea mult, dar era aşezată pe o moşioară frumoasă, cu pămînt de cel bun. Ce-o să facă ? O să vîndă oare Poiana ? Sau moara şi moşioara din Căpuş ?

Cu un singur lucru nu s-a împăcat lumea : la nuntă n-au poftit decît cîteva dintre rubedenii... E adevărat că celelalte rude poate nici nu s-ar fi dus, deşi gurile rele spun tocmai dimpotrivă, că s-ar fi înfăţoşat cu toţii, numai să-i fi chemat ! Preotul din Căpuş, care i-a cununat, a povestit că

la casa miresei nu s-a ţinut ospăţ, dar cu atît mai mare a fost cel de la Poiana. Au venit acolo oaspeţi mulţi, ca nisipul mării. Preotul, deşi nu-i cunoscuse dinainte, a mărturisit că cei de faţă erau cu toţii bărbaţi de seamă, deştepţi şi dintr-o bucată, iar femeile şi fetele frumoase şi bine făcute, cu duiumul. S-au adunat acolo Botoşii din Călăţele, Vajda-eştii din Sîncrai, cei din viţa lui Ijjgyárto de la Ciucea, cîţiva inşi dintre Porkolábi şi din familia Varga. Precum şi mai mulţi alţii, al căror nume nici preotul nu-l ştia. Dintre rubedeniile mai apropiate nu erau de faţă decît bătrînul Deritei András şi domnul Kémeri Balázs.

— Iotă-te ! Aţi băgat oare de seamă că toţi aceştia, pînă într-unul, sînt din partida lui Bethlen ? Nebunii de Varju s-au priceput să-i aleagă !

Ehei, dar unde mai pui ceata cea mare şi adevărată care a petrecut deosebit de ceilalţi, în şură. Erau acolo jumătate din oamenii codrilor : vechii gornici de-ai lui Bethlen, vestiţi vînători, marii puşcaşi şi arcaşi din munţi împreună cu care Varju-eştii umblau din moşi-strămoşi la goană de lup, la ascultat boncănitul cerbilor, la vînătoare de urşi şi de mistreţi şi împreună cu care cine ştie cîte n-au făptuit în trecut şi cine ştie ce le mai poate trece prin minte să făptuiască de acum înainte. Fiindcă acest neam Varju e un neam ciudat, care umblă pe cărările cele mai ciudate. Le place cu deosebire să deşteleneasca cărări şi drumuri noi, neumblate. Calea pe care o apucă ei nu e niciodată din cele lesnicioase.

Da, e adevărat, sînt oameni aspri şi năpraznici, aşa după cum tot ce trăieşte în codrul munţilor e aspru şi năpraznic.

*

Într-o zi, pe cînd primăvara se furişa sfioasă pe cărările iernii îmbătrînite, Mica Anna primi în dar un buchet de ghiocei.

— Cine ţi l-a adus ?

— Un om.

— Cine ţi l-a trimis ?

— Pîrcălabul din Gilău.

Întîmplarea a tulburat-o într-o oarecare măsură pe tînăra fată, dar în acelaşi timp i-a făcut şi plăcere. Puse bu-

cheţelul într-un pocal pe care erau zugrăviţi trandafiri şi în care turnase apă proaspătă.

— Mulţumesc.

Mai tîrziu, pîrcălabul îi trimise un buchet de viorele, iar apoi unul de dediţei. La începutul verii i-a trimis lăcrămioare.

Într-o zi, slujitorul i-a adus un buchet de bujori. Anna i-a spus :

— Aş vrea să-i mulţumesc celui ce-mi trimite florile, dar nu ştiu cum s-o fac ?

În ziua de Rusalii veni chiar Maksai cu buchetul, un buchet de bujori roşii.

Pe urmă — la fel ca altădată — s-a obişnuit să treacă pe la ei din ce în ce mai des. Se liniştise, vorbea mai puţin, rîdea mai rar şi mai puţin zgomotos.

— Ehei, fetiţo, am îmbătrînit.

Duminica, uneori, se duceau la biserică împreună. Dar tot împreună erau văzuţi şi în grădină şi afară, pe cîmpuri. Dacă era vreme urîtă, rămîneau acasă şi stăteau de vorbă în odaia cea mare. Maksai îi povestea cum e lumea pe la ei pe-acasă, în scaunul Odorheiului, cum se gospodăresc şi cum îşi duc viaţa. Dar Maksai se străduia să-l ajute şi pe bătrîn în angaralele lui gospodăreşti : la poiată ar trebui făcute nişte reparaţii, coteţele se dărîmă şi ele, iar în grădină, pomii îmbătrîniţi s-ar cuveni înlocuiţi cu mlădiţe tinere.

— Ştiu, ştiu, dădea din cap bătrînul. Multe ar fi de făcut. Dar eu de-acu' sînt prea bătrîn. Lipseşte un bărbat în casă ; nu-i cine să poruncească pe moşie. Tot ce vezi se pustieşte. Eu de-acum cobor din ce în ce mai jos... Am ajuns aproape de fund... Mă trage pămîntul.

...Trecu vara şi trecu şi toamna. Era iarnă din nou.

Într-o zi, jupînul Valkai aduse vestea că la Poiana se născuse un băiat, care a fost botezat György.

De Crăciun, Maksai îi aduse Annei, drept dar, un ogar alb, sprinten, o frumuseţe de animal. Fata se împotrivi, îngrozită.

— Nu-l vreau ! Nu vreau să mi se dăruiască animale... E un semn rău.

Şi nu primi ogarul, deşi era un animal blînd şi frumos.

— Dacă vrei să-mi faci daruri, sînt flori destule.

Zilele treceau, vremea se scurgea monoton. Iarna era pe sfîrşite, se ivea primăvara.

De Paşti, Maksai o ceru de nevastă pe Basa Anna. Îi spuse cumpănit şi simplu :

— Te rog să fii nevasta mea !

Anna n-a fugit din odaie, aşa cum fac alte fete în astfel de împrejurări şi nici nu şi-a lăsat privirile în jos. Doar obrazul i s-a împurpurat ceva mai mult decît în alte dăţi.

A rămas o clipă dusă pe gînduri, dar nu prea mult, apoi a răspuns :

— De crezi că va fi bine, mie nu-mi pasă.

*

Astfel deveni Basa Anna nevastă de pîrcălab şi astfel deveni moşia Basa din Mănăştur moşia Maksai.

CAPITOLUL XI

Vara se sfîrşise. Şurile gospodăriilor răsunau de duduiturile îmblăciilor. Spre seară, crestele munţilor se învăluiau în ceţuri argintii, în fumul ce ieşea din lulelele nevăzute ale pădurilor jilave.

Într-o bună zi începu să ningă şi viaţa ce se pregătea de odihna iernii se înveşmîntă într-o hlamidă nesfîrşită şi albă.

Dar deodată, pe neaşteptate, cînd nimenea nu se mai gîndea, peste necuprinsul firii trecu un fior rece şi înfricoşător. Se părea că undeva hăuie un suspin amar, un oftat — poate geamăt sau plîns — sau poate un vuiet de osanale asemănător cu sunetul pe care-l scoate orga după ce s-au cîntat psalmii şi cînd jos, în nava bisericii — deşi nici un credincios nu şi-a părăsit locul — şuşotelile ce se înmulţesc, tîrşîitul nerăbdător al picioarelor, pregătirile de plecare din ce în ce mai zgomotoase, glasul tot mai tînguios şi mai istovit al orgii, dau tuturor de veste că-i sfîrşitul liturghiei.

Minunate lucruri se întîmplă cînd sus în văzduhuri se pregăteşte schimbarea vremii. Jur-împrejur totul e liniştit, nemişcat. Din depărtări însă răzbate un murmur molcom. Apoi pare că se desluşeşte un şopot ciudat, parcă s-ar auzi de pretutindeni zvonuri de pregătiri, parcă s-ar cutremura pămîntul şi parcă ar ofta glia dimpreună cu toate vietăţile de pe cuprinsul ei. Cu toate acestea, firea întreagă este în repaus, nicăieri nu se clinteşte încă nimic. Dar, deodată, pe coastele măgurilor, începe să tremure pădurea, legănîndu-se apoi ca sub puterea unei avalanşe nevăzute, venită din înăl-

ţimi. Încep să tremure şi să se mlădie toate crengile şi toţi copacii, şi firele de iarbă, şi florile, iar păsările se ascund speriate în tufişuri.

— Vine viforul ! Uite-l că vine ! Dar, oare, ce ne aduce ? Ploaie, gheaţă sau secetă ? Binecuvîntare ori blestem ? Sau va trece mai departe, aşa cum a venit, iar firea nu se va alege decît cu spaima ?

Astfel s-au petrecut lucrurile la începutul acelei ierni. Vuietul furtunii se auzea încă de la mari depărtări, dar cu toate acestea, mica ţară a Ardealului era de pe acum înspăimîntată. Nu se mişca încă nimic, dar de bună seamă totul se va pune în mişcare, foarte curînd !

Ceva se pregătea. Nu era om să nu simtă acest lucru. Între ţărani începuse un fel de du-te-vino tainic şi fel de fel de şuşoteli. Se iscau vorbe şi ici-colo ieşeau zvonuri care se răspîndeau din ce în ce mai departe. Veştile veneau şi plecau ca nişte fiinţe. Lumea se întreba unde au fost născocite, de cine şi de ce ? Dar de unde nu-i foc, nu iese fum. Din multele zvonuri, încetul cu încetul unul s-a împlinit : bătrînul Bethlen István s-a pus în mişcare, iar în ţinutul Nyir şi pe meleagurile şerpuitoarei Tise, domnul Péter aduna popor sub faldurile steagurilor cu lebădă.

Fapte aievea întîmplate nu cunoştea nimeni, dar zvonuri ciudate au împînzit ţara de la un capăt la altul. În Ciuc, ca şi în Trei Scaune, ochii secuilor scăpărau şiret ; pe la tîrgurile de ţară nemeşii opincari de la Călăţele şi din Sălaj măsurau şi cumpăneau cu multă luare aminte caii scoşi la vînzare : oare cum ar arăta în chip de cai de călărie ? *Civis*-ii [1], saşi din oraşele împrejmuite, îşi numărau îngrijoraţi talerii, cătînd să ghicească cîţi bani vor trebui să scoată din ladă ca să treacă cu bine peste încercările ce se prevesteau. În schimb, în semeţele oraşe închise cu porţi, precum şi la curtea principelui, cei aciuaţi în umbra mărimilor se iscodeau unii pe alţii... ca în cele din urmă toate privirile să se îndrepte asupra principelui...

Ochii curţii erau în vremea aceasta aţintiţi spre Istambul. Soarta Ardealului nu atîrna de bătrînul Bethlen István, şi cu atît mai puţin de Rákóczi György, ci de Înalta Poartă.

1 *Civis* (latineşte) — cetăţeni, cu sens de burghezi.

Magistrul judecăţilor pîndea plin de grijă pe solii Capuchehaiei de la Poartă, precum şi rapoartele iscoadelor din Buda şi din Timişoara.

Cîţiva magnaţi de rang înalt, care pînă acum făceau stăruitoare ochiade spre Alba Iulia, se ascunseră în mare grabă pe la moşiile lor, nemaivoind să privească nici la stînga, nici la dreapta.

Dar Măria sa parcă n-ar fi ştiut nimica de toate acestea — sau parcă n-ar fi vrut să ştie ! — stătea liniştit la Gilău, petrecîndu-şi vremea cu vînătoarea.

— Domnul ţării vrea să împuşte urşi ! — asta fu porunca ce s-a dat la curte.

În clipa cînd a luat cunoştinţă de ea, Maksai László, pîrcălabul, i-a dat dracului, bineînţeles în gînd, şi pe domnitor şi pe toţi urşii din lume. Ba bine că nu. Pîrjolul putea să înceapă în orice clipă şi măriei sale îi ardea de vînătoare !

Rákóczi era vînător pătimaş. Şi de data asta bătea de zile întregi, neobosit, potecile munţilor. Nici unul dintre boierii oaspeţi nu se putea lua la întrecere cu el. Voievodul făcea în aşa fel de parcă anume ar fi vrut să-şi istovească însoţitorii şi rîdea cu multă poftă cînd băga de seamă că numărul preanobililor vînători se împuţina de la o zi la alta.

Trecuse o săptămînă şi ei tot mai hoinăreau fără rost prin munţi : ursul pe care voia voievodul să-l răpună scăpa tot mereu din încercuirea hăitaşilor. Dihania asta nu putea să fie decît un mascul bătrîn, care cunoştea toate tainele locului şi toate ascunzătorile. De două ori îl avuseră în bătaia puştii, de două ori au tras asupra lui, dar de fiecare dată dihania se făcuse nevăzută cu glonte cu tot. Unul dintre haităi, deşi înarmat cu topoare, fu strivit şi omorît de fiară.

Nu peste mult vremea se muie, aşa că nu se mai putea umbla prin munţi. Într-o sîmbătă seara, principele sosi acasă. În timpul cinei — era bine dispus — îşi rosti gîndurile :

— Tot am să pun eu mîna pe urs !

Noaptea porunci să vie grămăticul la el şi pînă în zori s-a îndeletnicit cu dictatul scrisorilor ce le avea de trimis la Alba-Iulia. Una doamnei, alta domnişorului György, una boierului Kassai, iar alta pentru domnia sa Nagy Pál, căpi-

tanul tălpașilor. O ștafetă călare a plecat cu scrisorile încă în cursul nopții.

Luni și marți vremea s-a înmuiat și mai mult, a plouat, așa că lapovița s-a întins peste tot. Voievodul a rămas în cetate. Marți seara sosi acolo boierul Kassai, dimpreună cu domnișorul György, dar sosiră și patruzeci de tălpași și cincizeci de lăncieri. Oaspeții de vînătoare ai voievodului se uitară mirați unul la altul : ce-o să mai iasă și din povestea asta ?

La cină luară parte și noii sosiți.

— Măria ta — zise dumnealui boierul Kassai — m-ai chemat aici, dar nu știu de ce ?

— Ți-am scris doar ; cred că ai înțeles despre ce-i vorba, magistre vornic ?

— De înțeles am înțeles, dar nu-mi vine a crede să fie adevărat.

— Nu crezi ?

— De unde poate să știe Măria ta ceea ce nici eu, nici Capuchehaia noastră nu știe ?

— D-alde astea domnia ta să nu mă întrebi. Dar te sfătuiesc a nu uita o vorbă veche, care spune că pe vreme de furtună nu-i lucru înțelept să stai sub streașină : te poate lovi trăznetul. Azi-mîine nu va mai fi o taină că pașalei de la Buda i s-a poruncit să se alăture cu oștirile lui din Bosnia domnului celui bătrîn. Deodată cu mijirea ierbii, s-ar putea să se ivească și rezbelul...

Boierii se uitară tăcuți unul la altul, numai domnia sa Gyeröffy Mihály dădu încruntat din cap. Kassai se uită la Gyeröffy și deodată i se încreți fruntea.

— Poate ești și domnia ta atotștiutor, asemeni Măriei sale ?

— Atîta știu și eu cît știe toată lumea pe aici : cum s-o topi zăpada, vine rezbelul.

— Se vede că domniile voastre cunoașteți toate cele mai cu temei decît alții...

— Cîte ceva mai știm și noi, cei de la poalele munților. Și apoi de aceea avem ochi ca să vedem cu ei...

— Ce fel de minunății puteți vedea pe aici, printre lupi și printre urși ? Arătați-mi-le și mie... să le văd și eu...

Boierul Kassai era furios. În schimb, principele avea chef de vorbă. Dar nici dumnealui boierul Gyeröffy nu putea fi scos din sărite cu una cu două.

— Magistre vornice, dacă-i de trebuință pot să-ți arăt eu domniei tale ceva ce-i mai cu temei decît orice dovadă... Și zicînd aceste vorbe își vîrî mîna în brîu, de unde scoase un pumn de bani, pe care-i aruncă pe masă, drept în fața lui Kassai. Boierul încremeni.

— Poftim, uită-te bine la ei!

Kassai István se uită la bani: erau acolo taleri de argint, monede subțiri de ale băișagurilor, precum și cîțiva galbeni.

— Ei?

— Asemenea bani umblă acuma pe aici, prin munți. Ăștia-s bani pentru solda oștenilor, dar nu de la Alba-Iulia au ajuns aici...

— Da' de unde? Nu-nțeleg! — se bîlbîi boierul, deși începea să priceapă despre ce era vorba.

Ceilalți erau și ei cu mare băgare de seamă. Privirea voievodului era ațintită asupra musafirilor săi. Se uita cînd la unul, cînd la altul.

Gyeröffy Mihály fu cel care începu vorba:

— Ei, magistre, boierule mai mare peste judecăți, acuma îți vine să crezi că rezbelul bate la ușă?

Kassai nu-și mai lua ochii de la bănet, se uita cu luare aminte la fiecare taler, la fiecare mărieș [1], la fiecare galben.

— Galbeni ungurești, galbeni turcești. Oare cum de au ajuns banii aceștia aici?

— N-au ajuns. Sînt de mult aici. Dar abia acum au pornit la drum, ca să strîngă oșteni pentru steagurile împodobite cu lebădă. Ehei! mai sînt încă mulți bani de aceștia. Așa de mulți, încît poți ridica o întreagă oștire cu ei.

Auzind aceste vorbe, se trezi și luarea aminte a domnitorului. Cele spuse erau o noutate și pentru el.

— Ce spuneai tu, Mihály?

— Că banii aceștia sînt din comoara Zólyomi.

— Din comoara Zólyomi?

Gyeröffy Mihály s-a speriat și el de ceea ce rostise cu atîta curaj.

1 *Mărieș* — taler cu efigia Sf. Maria.

— Așa se vorbește pe la noi...

Kassai privi spre stăpînul său. Rákóczi György stătea cufundat în gînduri, cu barba în mîini, iar între cei doi ochi mici ai săi apăru o brazdă adîncă. Începu să vorbească, strecurînd cuvintele printre dinții săi încleștați.

— Dar atunci, ce a dus Bethlen Péter de aici ?

— Nu știu, dar după cîte spune lumea, comoara ar fi rămas pe loc, în munți. De altfel, nici nu aveau cum s-o scoată de aici. Ea se află și astăzi în munți, dar acum s-a pus în mișcare...

Nimeni nu mai zicea nici o vorbă. Toți voiau să știe cît mai multe, dar de întrebat nu îndrăznea să întrebe nimeni nimic. În marea sală de mese a cetății se strecură pe nesimțite amintirea tulburătoare a comorii Zólyomi-eștilor, care ispitea astfel încă o dată gîndurile celor de față... Dar comoara din basme dispăruse fără de veste din cetate. De trecerea ei pe acolo nu mai era nici o altă urmă decît cei doi morți și foișorul dărîmat. S-a ascuns, nimeni nu știe unde ! Poate că e aici, printre văgăunile munților ! S-ar putea ca acum cînd Bethlen-eștii au nevoie de ajutorul ei să se pună în mișcare și să vină să năimească oșteni, să ridice oștiri care să pîrjolească nădejdile Rákóczi-eștilor.

Comoara...

Boierul Kassai adună banii risipiți pe masă și îi înapoie lui Gyeröffy.

— De unde-i ai ?

— I-au strîns solgăbiraiele de la niște mocani.

— Am aflat lucruri frumoase. Măria ta, ce vrei să faci după toate acestea ?

— Vreau să împușc ursul. De asta am venit aici.

*

Peste noapte a început să ningă. A nins a doua zi, a nins și a treia zi puțin, dar pe urmă ninsoarea s-a ostoit.

Voievodul plecă în munți să doboare ursul...

În neaua proaspătă se întipăresc fel de fel de urme, urme de lupi, urme de vulpi, dar și urme de urși, iar alături urme

omenești lăsate de opinci butucănoase, urme de cai și de vite, care toate se prefac cu încetul în poteci firave și înguste, care se întretaie și se țes ca firele de păianjen, apoi se bătătoresc și se schimbă în cărări mai late, pe care nu se mai rătăcesc, urmîndu-le, nici muierile și nici chiar copiii... În afară de acestea se mai aflau pe acolo și urme de sănii. Unele de săniuțe trase de oameni, celelalte de sănii cu tălpi grele, trase de cai. Vînătorii știu să citească urmele, precum dascălii știu să citească din cărțile școlarilor. Omului care le înțelege graiul, urmele îi mărturisesc toate tainele pădurii...

Despre Rákóczi György se spunea că e vînător de seamă și priceput. Zile întregi a stat să citească urmele scrise pe zăpadă, de-a lungul și de-a latul și de-a curmezișul munților. Trecea pe cărările de pe piscuri, cum trece vulturul prin văzduh, căutîndu-și prada. Multă și îndelungată vreme au tot pomenit însoțitorii domnului această vînătoare ; ba unii din ei, cînd își aduceau aminte de ea, suduiau în toată legea. S-a întîmplat într-o zi că bătrînul Bánffy Farkas nu s-a mai putut stăpîni și a spus :

— Tare aș vrea să știu și eu ce vrea Măria sa ?

— Ce vreau ? Ursul.

— Bine, dar ați doborît doi pînă acum.

— Da, dar nici unul n-a fost cel adevărat. Eu pe acela îl vreau, pe cel adevărat.

Voievodul n-a mai scos nici o vorbă. Bătrînul Bánffy Farkas, deși se ținea vînător de seamă, nu s-a rușinat să-i spună :

— Mie-mi sînt de ajuns acești doi urși. Și mi-a fost de-ajuns și vînătoarea.

Și cu asta părăsi societatea, ducîndu-se la Zam, unde-i pofti și pe ceilalți boieri.

— Haideți la mine, le spuse el, la o cupă de vin fiert, într-o casă caldă...

Au fost unii care s-au dus. Domnitorul nu s-a supărat.

— Cînd o să dobor ursul cel adevărat veți putea veni boieri dumneavoastră la mine, la Gilău, la pomană. O să vă dau de veste.

...Iar se făcu vreme caldă și senină. Zăpada se terciuise, așa că umbletul prin ea se făcea anevoie. Se prindea omătul de potcoavele cailor, se lipea de copite și bietele animale alunecau mereu. Principele poruncise să lase caii în sat, iar

lucrurile trebuincioase să fie cărate cu desagii, de către slugi. Întîmplarea asta s-a petrecut în satul boierului Gyeröffy, în Dongău. Cînd auziră porunca domnitorului, cîţiva dintre boierii vînători se îmbolnăviră pe loc, lăsîndu-se păgubaşi de vînătoarea domnească. Numai celor din Călăţele le-a fost ruşine să-l părăsească pe domnitor.

Într-o dimineaţă porniră la drum, pe jos. Bolta cerului era acoperită cu nori cenuşii. Gornicii şi hăităii plecaseră încă de cu noapte, după cum poruncise voievodul. Boierii întîrziară puţin să ia o mică gustare : nişte friptură rece şi cîte o cupă de vin fiert. Cînd isprăviră, Rákóczi se ridică, îşi îmbrăcă bunda scurtă şi îmblănită, îşi îndesă căciula în cap, se încinse cu brîul de piele în care-şi puse jungherul de vînătoare, îşi agăţă de gît cureaua de care atîrna tolba cu praf de puşcă, plosca, precum şi o traistă în care îşi ţinea cele de-ale gurii, precum şi felurite unelte vînătoreşti. Apoi îşi luă puşca. Aşa-i plăcea Măriei sale : să aibă asupra lui toate cele ce-i făceau trebuinţă la vînătoare. Nu lăsa în seama slugilor decît căratul mîncării. Dînsul nu lua cu el decît o ploscuţă, iar în traistă o fărîmă de mîncare.

— Boieri dumneavoastră, de-acu' putem pleca.

Se rînduiră alături de voievod, gata de drum, patru inşi : cei doi Gyeröffy — Mihály şi András — Valkai Józsi şi Kabós Ferenc.

— Unde ne ducem ?

— Pe muntele Tîlharul ! Rostind aceste cuvinte, domnitorul se uită adînc în ochii boierilor. Apoi adăugă :

— Se zice că acolo s-ar afla ursul meu...

— Da, asta s-ar putea, încuviinţă Gyeröffy Mihály.

Voievodul ieşi din casă, boierii după el. În curte adăsta un vînător cu puşca în spinare. Principele îi făcu semn să se apropie.

— Ambrus, ai isprăvit ce ţi-am încredinţat ?

— Da, Măria ta. Scrisoarea a plecat încă aseară. În acest ceas poate a şi sosit.

— Bine. Alte veşti nu mai ai ?

— Nu, n-am.

— Atunci putem porni la drum. Ascultă Józsi, aud că în vecinătatea Tîlharului putem găsi adăpost peste noapte...

Valkai Józsi aprobă din cap :

— Da, putem, în Poiana. La nebunii de Varju.

Pe cînd vorbeau astfel se aflau pe coasta dealului și călcau în picioare neaua fărămicioasă. În frunte mergea voievodul cu Valkai József cel tînăr, după ei domnul Kabós Ferenc, iar în urmă cei doi Gyeröffy, tatăl și feciorul, urmați de vînători, care duceau cîinii.

Deodată Gyeröffy András arătă spre vîrful dealului.

— Vezi, tată, acolo sus ?

Pe piscul muntelui, se vedea foarte bine, niște oameni curățau de crengi trunchiul unui brad singuratec.

— L-au cioplit, ca să facă din el făclie vie. Semnal de primejdie ! zise Gyeröffy tatăl.

— De cînd umblu prin păduri am văzut mulți copaci de ăștia.

Nu era încă ceasul amiezii, cînd ajunseră la un drumeag de pădure bine bătătorit, care trecea peste creasta munților, iar apoi cobora, de la Măriesel, spre Mănăștur. Pe drumeag zăriră apropiindu-se în goana mare o sanie trasă de cai focoși cu clopoței la gît.

Voievodul tocmai apucase să treacă drumeagul, dar cei doi Gyeröffy erau încă de partea cealaltă, cînd sania lunecă grăbită printre ei. Era o sanie îngustă, lunguiață, în care se aflau cinci oameni. Unul din ei, de îndată ce îi zări pe boieri, își duse mîna la căciulă :

— Măriile voastre, vremea asta nu-i prielnică pentru vînătoare. Se apropie furtuna.

Sania trecuse pe lîngă ei ca o nălucă. Gyeröffy Mihály mormăi ceva în barbă, apoi își ridică privirea spre cer. Din văzduh sufla un vînt subțire și tăios, iar dinspre Sălaj coborau nori alburii și ciudați. În obraz parcă ți se împlîntau ace ascuțite.

— Haidem taică, ne cheamă Măria sa.

Într-adevăr, principele se oprise și le făcea semne. Stătea de vorbă cu un gornic înarmat.

— Ei — zise el cînd boierii sosiră cu toții în jurul lui — astăzi poate totuși voi da de urma ursului. I-am descoperit bîrlogul.

— Dar în bîrlog trebuie să intre cineva, mormăi dumnealui boierul Kabós.

— O să intre — îi răspunse Rácóczi.

— Poate s-ar încumeta tocmai Măria ta ? — întrebă bosumflat Gyeröffy Mihály.

Rácóczi se uită lung la el :

— De va fi trebuință, am să intru chiar eu, răspunse într-un tîrziu cu glas blînd și liniștit.

— Primejdioasă întreprindere, mai ales că nu-i de nici un folos, se încumetă Gyeröffy. Sînt vînător vechi și știu că nu-i deloc bine să ai de-a face cu un urs bătrîn ca ăsta, mai ales în bîrlogul lui. Dar va fi așa cum poruncește Măria ta... Noi vom fi de față...

În toamna aceea, de îndată ce s-a isprăvit munca cîmpului, Varju János a plecat de acasă și nu s-a mai întors decît o dată cu căderea zăpezii. Atunci însă, Poiana s-a umplut de oaspeți, ca nicicînd. Veniră acolo fel de fel de oameni. Totuși, cei din ogașele văilor erau mult mai puțini decît cei ce coborîseră din munți. La Călățele, în scurtă vreme, se răspîndi vestea că bătrînul Varju János ar fi umblat prin Țara Ungurească. Cică ar fi fost pe la Ecsed, sau poate în altă parte, dar în orice caz acolo unde a fost s-ar fi întîlnit cu domnișorul Péter, dacă nu chiar cu domnitorul cel bătrîn. Bineînțeles, nimeni nu știa nimic sigur, în afară de aceia care trecuseră pe la Poiana. Dar aceia nu scoteau nici o vorbă despre aceste întîmplări, fiind mai bucuroși să sporovăiască despre alte cîte toate, tot lucruri nespus de ciudate... Iată de pildă ce zicea domnia sa Vaida Péter cel din neamul Vaida-eștilor din Meregheu.

— Războiul a și început, turcul stă alături de domnul cel bătrîn. Asta-i tot atît de adevărat, precum adevărat este că fiecare din noi sîntem datori cu o moarte. Nu se va înverzi bine cîmpul și oștirile vor fi aici. Fericiți vor fi cei ce au rămas credincioși Bethlen-eștilor ! O să trăiți și o să vedeți.

E drept că după cuvîntul prea cinstitului Jupîn Vaida Péter nu te puteai lua, dar nu-i mai puțin adevărat că nu se putea ca el să nu știe ceva, fiindcă, să vedeți ce s-a petrecut în făgădăul „Czifra" acum nu de mult, cu prilejul tîrgului. Astea nu-s povești, ci lucruri pe care le știe toată lumea și pe care mulți le-au văzut cu ochii lor. Niște oșteni care petreceau acolo au găsit pricină să se lege de cîțiva moți cu topoare ce ședeau la o masă și sorbeau liniștiți o porție de răchie. Moții răbdară ei ce răbdară, dar cînd oș-

tenii îl loviră pe unul dintre ei, ortacul lui a ridicat toporul și a izbit în oștean. S-a iscat zarvă mare și o bătălie în toată legea. Doi oșteni au fost căsăpiți, iar ceilalți n-au scăpat decît luînd-o la sănătoasa. Moții strigau în urma lor :

— Zadarnic fugiți ! O să vă găsim noi la Gilău. Veți fi spînzurați în fața porții cetății !

După asta, moții plătiră cele cuvenite făgădarului, cu bani de aur. Încălecară și o luară în sus, drept spre inima codrului... Mulți au văzut întîmplarea aceasta cu ochii lor. Adevărul este că moții n-ar fi îndrăznit nici măcar să se uite urît la oșteni, dacă n-ar fi știut ei ceva... Ș-apoi, de unde aveau ei atîția galbeni ?

Dar tot atît de drept și adevărat este că pe acea vreme se urcase mult prețul cailor și al vitelor, dar cu deosebire prețul bucatelor. Or lucrul acesta, după cum prea bine știe orice om cu scaun la cap, e semn de rezbel...

...În casa dinăuntru, masa se sfîrșise, dar Varju János cu musafirii săi mai întîrzie puțin lîngă un pahar cu vin. Oaspeții erau doi, cei doi frați Botos, care gospodăreau împreună aceeași moșie de la Călata. Îndată ce sosiră — era tocmai ceasul prînzului — se ospătară, iar apoi, în vreme ce închinau în tihnă cîte un păhărel de vin, isprăviră liniștiți și treaba pentru care veniseră pînă aici. O isprăviră în pace și liniște, fără multă vorbărie. De altfel, frații Botos erau vestiți ca oameni scumpi la vorbă. Acum se pregăteau să plece acasă. Unul din ei ieși să pună în rînd sania și să înhame caii, dar se reîntoarse repede :

— Nu putem pleca. S-apropie furtuna.

Într-adevăr, afară vîntul de miază-noapte răscolea cu furie zăpezile.

— Norocoși cei ce sînt acum sub acoperiș ! Stați jos și închinați un pahar. Eu dau o raită prin curte, apoi mă întorc la voi.

În casa slugilor, lîngă vatră, stătea un om și-și usca hainele.

— Bună seara, domnule [1].

— Tu ești, Ștefane ? Cînd ai venit ?

— Mai de mult, dar am văzut că ai oaspeți și n-am vrut să te tulbur. Păcătoasă vreme.

[1] În românește, în original (n. tr.).

— Cu muierea ai vorbit ?

— Încă nu. Dar la moară toate cele sînt în bună rînduială. Gheața am spart-o. Am adus și făină. Am dat-o în sama domnului Gáspár.

— Pentru mine n-ai nimica ?

— Ba da. Azi în zori de zi, era încă întuneric, am văzut în cîrciumă un om care petrecea. Cînd am ajuns eu acolo, era beat. Știi cine era ? Ion ! Ion al lui Urs. Știi, omul acela care s-a băgat slugă la domnul cel nou.

— Cel ce a fost cu noi la Săvădisla ?

— Chiar el. S-a băgat la noul stăpîn. Are bani mulți, nu face altceva decît bea și plătește.

— Ei, și pe urmă ?

— Am cerut și eu o porție de răchie și am intrat în vorbă cu el. Era beat. Vorbea verzi și uscate.

— Și pe urmă ?

— Băuse zdravăn. Cred că băutura îi ardea măruntaiele.

N-a fost greu să ne împrietenim. M-a întrebat unde mă duc. I-am răspuns că duc făină la Poiana. Atunci mi-a spus așa : „Să-i spui stăpînului tău să fie cu băgare de seamă, că-l paște o primejdie mare. Să-i spui să fugă, să nu stea locului. Poiana acum nu-i adăpost bun. Și știu prea multe despre dumnealui".

— Ticălosul !

— Da, da. Mi-a spus că a fost trimis anume la Gilău și că Voievodul astăzi vînează pe-aici, prin jurul Tîlharului.

— Chiar aici ?

— Aici ! Voi n-ați văzut pe nimenea ?

— Nu.

— Cu toate acestea, Ion de două ori mi-a spus că cei mari se află pe-aici, pe coastele Tîlharului, la vînătoare de urși, și că pe el anume l-au trimis la Gilău...

— Altceva n-a mai spus ?

— Nu ! L-a doborît băutura. L-am urcat în sanie și o bucată de drum l-am cărat cu noi. Cînd am ajuns într-un loc mai liniștit l-am aruncat în zăpadă și l-am snopit în bătaie din tălpi pînă-n creștet. N-a zis nimic, decît a gemut. L-am lăsat acolo. Poate a pierit ; dar chiar dacă mai trăiește, acolo o să înghețe...

Varju János se întorcea spre casă îngîndurat. Viforul îl izbi în față, căciula îi zbură departe de pe cap. Nămeții de

omăt se prăbușeau durduind pe coaste în jos, de parcă ar fi vrut să strivească toată Poiana. Furtuna tălăzuia din plin. Peste tot se așternea un întuneric alb. Varju János fugi după căciulă ; n-o ajunse decît aproape de șopron. Cînd s-o ridice, de lîngă perete răsări în fața lui un om.

— Cine ești ?

— Eu sînt, Maftei. Acu sosirăm cu o sanie. Sîntem cinci inși.

— Ați putut răzbate ?

— Abia am ajuns pînă aici. Pe la amiază, pe cînd coboram, pe drumul Dongăului, ne-am întîlnit cu domnul Gyeröffy... Erau mai mulți boieri care se duceau la vînătoare. Au luat-o pe cărare, încoace. N-au sosit încă ?

— Nu i-am văzut. Și cine zici că erau ceilalți ?

— Nu-i cunosc. Poate să fi fost printre ei și domnul Kabós.

Varju János rămase pe gînduri.

Din văzduh se stîrni un nou val de furtună.

— Duceți-vă în casa slugilor. Așezați-vă acolo peste noapte ; astăzi nu mai puteți pleca nicăieri. Vasile o să vă arate unde găsiți fîn și paie. Ați descărcat sania ?

— Am.

Varju János intră în casă. Oaspeții lui erau așezați în jurul mesei și închinau. Printre ei, Gáspár. Varju se așeză, apoi se întoarse spre fiul său și-l întrebă :

— Cu Ștefan ai vorbit ?

— Am vorbit.

— Și ce crezi ?

— Știu că de o vreme încoace dau mereu tîrcoale pe aici...

În casă era întuneric, nu lumina decît jăratecul din vatră. Afară totul era învăluit în pîclă cenușie. Vîntul cînd răscolea zăpada în vîrtejuri, cînd se repezea și alerga nebunește de-a lungul vîlcelii. În răstimpuri, cînd viforul se mai ostoia, peste cuprinsul firii cobora o liniște surdă... Dar după cîteva clipe vîrtejurile se trezeau din nou, se repezeau cu furie împotriva muntelui, împotriva pădurii, ca apoi să coboare, vijelios, jos în vale.

Cei patru oameni stăteau îngînduraţi în jurul mesei. Nu prea vorbeau. Erau stăpîniți de un fel de neliniște. O simțire ciudată li se așezase pe piept și pe creier, ca o greutate,

răscolindu-le gîndurile și simțirile. Căutau ceva, un drum, o rază sau un luminiș, care să-i poată lămuri și îndrepta, dar peste tot nu întîlneau decît aceeași pîclă cenușie, aceleași urme întortocheate, aceleași cărări răscolite și în dreapta și în stînga, care îi încurcau și-i tulburau și mai mult. Din cînd în cînd se uitau unul la altul cu tainică nădejde : poate celălalt ? Dar pe toate fețele era întipărită aceeași înfrigurată căutare.

Se temeau ? Nu. Deloc. Oamenii aceștia nu știu ce-i frica ; viața omului de la munte este o luptă nesfîrșită, o războire neîncetată pentru pîinea cea de toate zilele. Omul piscurilor știe în fiecare clipă, ziua și noaptea, că în tot ce făptuiește, în fiecare mișcare pe care o face îl însoțește și îl pîndește moartea. Oamenii munților sînt aspri și-s stăpîniți de astfel de simțiri tocmai în clipele cînd își dau seama că s-au rătăcit pe neașteptate, se pomenesc în locuri străine, neumblate, întunecate, fără de soare și fără de stele, unde curajul nu te mai ajută la nimic.

Între timp se înnoptase de tot. Tînăra femeie făcu lumină în odaie, pe urmă acoperi masa și aduse niște linguri de lemn.

— Oamenii de afară au de mîncare ? — întrebă Varju János.

— Le-am trimis.

— Le duc și vin, zise Gáspár ridicîndu-se.

— Să le dai vin fiert, îi spuse tatăl său, apoi îi trecu prin minte un gînd de care parcă i s-a mai alinat strînsoarea ce o simțea în gîtlej. Femeia intră în odaie, aducînd un blid mare de mîncare fierbinte. Gáspár se înapoie și el.

— Se potolește vremea.

Strînsoarea ce o simțea Varju János în gît se îmblînzi și mai mult.

Sorbeau zeama bună și fierbinte. Pescuiau cu lingurile bucățile de carne ce înotau în blid. Căldura mîncării le pătrunse curînd pînă la oase. Se simțeau bine. Deodată Gáspár puse lingura pe masă :

— De-ar fi slobod drumul măcar pînă la Almaș !

Ceilalți lăsară și ei din mîini lingurile și cuțitele. Se gîndeau cu toții la același lucru. Botos László vorbi, rostind gîndul tuturor :

— De-am putea ajunge măcar pînă la Stîna !

Apoi încet, duşi pe gînduri, începură din nou să mănînce.

Gáspár îşi şterse cuţitul, îl vîrî în teacă, sorbi o duşcă zdravănă de vin apoi se ridică de la masă.

— Trebuie să văd cum e drumul !

Viscolul se liniştise cu totul. Sus, pe cer, printre scamele de nori care goneau în neştire, scăpărau străluciri de stele. Pe pămînt, vîntul nu se mai burzuluia decît din cînd în cînd. Afară, pe prispă, Gáspár îşi legă tălpigele, prinzîndu-le de cizme cu nişte cureluşe. Maftei, bătrînul vînător de la Mărişel, făcea şi el acelaşi lucru, cu singura deosebire că el îşi lega tălpigele de opinci. Femeia era lîngă ei şi le făcea lumină cu o făclie.

Deodată se cutremură.

— Auzişi ?

— Puşcături !

Coborîră în curte, unde glasurile nopţii veneau slobode din toate părţile. Noaptea era neagră, ca de funingine. În liniştea ei minunată şi majestuoasă se topea pînă şi vuietul lung şi uniform al pădurii. Au stat acolo pe loc ascultînd, cu faţa la cer, fără să se mişte.

— Auzi ?

Bubuitura răsună din nou, urmată de un ecou slab. De data asta o auziseră lămurit.

— Dinspre Tîlharul.

— Da, de acolo. Dinspre rîpe.

— Cine să fie ?

— Acolo se petrece ceva rău.

— Să puşc şi eu ?

Gáspár puse mîna pe armă şi trase. O bubuitură îi răspunse aproape îndată. Cei din casă ieşiră cu toţii afară, dar ieşiră şi cei din casa slugilor şi cei ce erau prin şură. Cîinii începură să urle ca scoşi din minţi.

— Ce s-a întîmplat ?

— Se aud împuşcături.

— Sus pe Tîlharul se petrece ceva rău.

Gáspár începu să-şi desfacă tălpigele de la picioare.

— Maftei, adună oamenii şi plecaţi. Să luaţi şi puşti. Să-mi daţi de veste cît mai de vreme cum e drumul. Fiţi cu ochii în patru, iscodiţi ce se petrece la „Czifra". Umblaţi repede, cărarea o ştiţi. Apoi se întoarse spre tatăl său :

— Ei tată, ce zici ?

— Să intrăm în casă. Oameni buni, intrați și voi sub acoperiș ! Dacă celor de acolo li se întîmplă ceva, acum pot nimeri la noi. Lumina se vede de departe.

Curtea se goli. Totul se cufundă din nou în tăcere. Doar cîinii mai hămăiau din cînd în cînd.

În pridvor, tatăl și fiul stăteau de vorbă cu glas scăzut. Într-un colț, ședea moș Ilie, vraciul. Ochii lui mărunți străluceau ca licuricii.

— Crezi că-i stăpînul Sárospatakului ?

— Nu pot fi decît oamenii lui.

— O să dea peste noi.

— Nu peste mult vor fi aici.

Își coborîră privirile în pămînt, apoi se uitară la Ilie, ai cărui ochi săreau tot timpul de la unul la altul.

— Tu ce crezi, Ilie ?

— Trebuie să înlăturăm toate piedicele ce ne stau în cale.

— Are dreptate, întări Varju János, care-și aduse aminte de Székely Mojzes cel tînăr, de Prépostvári, de Ebeni-ești și de mulți alții.

— Da, are dreptate, dădu din cap și Gáspár, în vreme ce îi răsăriră în gînd Bethlen István și Zólyomi Dávid.

— Trebuie să ascundem tot ce avem prin casă, zise Varju János.

— Dar unde ?

— Știu eu un loc bun, mormăi Ilie, unde n-o să le găsească nimenea, după cum n-au găsit nici uneltele moșului tău, făurarul de aur.

Ilie spune toate acestea mormăind liniștit, dar auzindu-l, cei doi Varju au rămas ca trăzniți. Gáspár auzise și el de povestea asta, dar niciodată n-a vorbit cu tatăl său despre ea. Și acum, iată, îi este dat să-l vadă pe părintele său tremurînd și acoperindu-și fața cu palma. Lumea s-a întunecat în jurul lui de parcă i s-ar fi lăsat pe ochi o negreață. Varju János, bărbatul cu tîmplele cărunte, a stat multă vreme așa, nemișcat. Dar deodată se scutură. Își luă mîinile de la ochi și vorbi. Glasul lui era înfiorat și avea un sunet nespus de ciudat :

— Nu, n-a mințit ! Așadar, totuși, n-a mințit.

Gáspár nu îndrăzni nici să se miște.

Liniștea fu întreruptă de vraciul din Drăgoiasa.

— Vă arăt eu locul. Putem duce totul acolo.

— În bîrlog ?

— În bîrlog.

— Dar a nins. Se vor vedea urmele.

— Asta s-o lăsați în grija mea. Pînă dimineața n-o să mai fie urme. Le-oi călca cu oile.

Varju stătu pe gînduri.

— Isprăviți voi doi. Să nu afle nimeni altul. Nici chiar eu. Acu vă las. Dar nimeni să nu știe ce faceți.

Varju János trecu în casa dinainte și se așeză lîngă cuptor, printre ceilalți. Frații Botos sorbeau liniștit din pahare așa că nu-i tulbură. Își lăsă coatele pe genunchi, își sprijini capul în palme și-și aținti privirea în pămînt.

Multă vreme a stat acolo, așa, nemișcat. Oaspeții poate că i-au și vorbit fără ca el să audă. Or fi crezut că a adormit, deoarece nu mai închinau cupele decît între ei. Peste tot stăpînea o tăcere adîncă, nu se mai auzea decît zbaterea surdă a flăcărilor din vatră.

Deodată, cîinii începură să latre furios, ca la apropierea unui străin. Varju János sări drept în picioare și ieși în tindă. Cineva bătea puternic în ușa de la capătul tîrnațului. Varju deschise.

— Ei, cine-i acolo ?

Intră un om plin de zăpadă din creștet pînă-n tălpi.

— Sara bună !... dădu bineț noul sosit, apoi își scoase căciula din cap și o izbi de tureatca cizmei. Pe urmă își desfăcu și cojocelul scuturîndu-l.

— Să dea Dumnezeu ! Doar nu-i fi dumneata domnișorul Valkai József ?

— Ba-s tocmai eu.

— Rogu-te, intră înăuntru. Te-o fi pătruns frigul. Domnișorule, dumneata ai tras cu pușca ?

— Eu. M-am rătăcit și veneam încoace după ajutor. Măria sa a rămas întroienit într-o prăpastie pe coasta cealaltă a Tîlharului. Zăpada a acoperit toate potecile.

— Rákóczi ?

— Da, voievodul.

— Cunosc locul acela. E plin de primejdii.

— Viforul bătea drept acolo. Cărare, nici urmă. Ne tre-

buie ajutor grabnic, mai ales că și-a scrîntit și un picior. Apoi adăugă : Domnia ta faci parte dintre vînătorii cetății...

— Eu ? Nu ! Am fost meșter de vînătoare, dar pe vremea preabunului meu stăpîn, măritul domn Bethlen István. Da, da, pe vremea lui. Ascultă, Győrgy — se adresă el unuia din frații Botos — încălziți o leacă de vin și pentru domnișorul. Iar dumneata trebuie să-ți scoți cizmele și să-ți pui obielele la uscat. Întindeți-i și hainele, că-s toate ude. Treci, domnișorule, și te așează colea, lîngă foc. Apoi deschise ușa și strigă :

— Ehei, Văsălie, Ioane ! Gătiți-vă de drum !

El îmbrăcă o scurtă blănită, apoi își legă tălpigele de picioare. Luă din raftul de pe perete o făclie pe care o aprinse la flacăra focului. În clipa aceea, cineva își vîrî capul pe ușă :

— Să aduceți și frînghii și o săniuță. Nu uitați nici de topoare. Așa... Acum putem pleca. Domnișorule, dumneata să bei vin fiert. Pînă pe la miezul nopții cred că ne întoarcem.

...Într-adevăr, la miezul nopții erau înapoi. Pe stăpînul Sárospatak-ului îl ridicară doi inși din sanie, așa cum era culcat pe o șireglă și acoperit cu țoluri și cergi. Îl duseseră în casa dinainte și-l așezară într-un jilț mare. Boierii încercară să-i scoată cizmele dar, fiind înghețate, au trebuit să crape turetcii cu cuțitul ca să-i poată slobozi picioarele. După ce îi desfăcură și obielele, văzură că gleznele domnului erau vinete și umflate. Voievodul își mușca buzele de durere. Boierii se dezbrăcară și ei, își scoaseră încălțările și se așezară lîngă foc, să se usuce și să se dezmorțească. De vorbit abia de schimbau cîte o vorbă. Domnia sa domnul Gyeröffy mormăia încruntat, uitîndu-se din cînd în cînd pe furiș la cele ce se petreceau în casă. Cei doi frați Botos ieșiră în tindă, fără să bage cineva de seamă. Domnul Valkai, neostenit cum era, se apucă să fiarbă vin. O slugă aduse lemne. Numai cei ai casei nu erau nicăieri.

Principele se întoarse spre Valkai :

— De la Gilău nici o veste ?

Tînărul se uită mirat la domnul și stăpînul său.

— Nici una, Măria ta.

Rákóczi închise ochii. Avea dureri năpraznice. Domnul Gyeröffy mormăi către băiatul său :

— Ei, băiete, ai auzit ? Măria sa a intrat totuşi în bîrlog.

Jupînul Kabós prinse vorba din zbor şi-i răspunse bodogănind :

— Da, dar ne-am împotmolit şi noi în aceeaşi văgăună.

— Văzuşi cîţi oameni îs adunaţi aici ?

— Am şi eu ochi.

Afară Varju János stătea de vorbă cu Ilie.

— Sînteţi gata ?

— Aproape.

— Atunci vino şi unge piciorul măriei sale. A umblat prin locuri necurate. Şi l-a scrîntit.

Boierii îl cunoşteau bine pe Ilie, aşa că bătrînul s-a putut apuca de treabă fără să mai fie nevoie de prea multe lămuriri. Vreo jumătate de ceas a tot frecat piciorul bolnav. De durere, ochii voievodului se împăienjeniră cu totul, aproape nici nu mai vedea cu ei. După ce a isprăvit de frecat, Ilie a înfăşurat piciorul bolnav în cîrpe muiate în rachiu. Apoi dintr-odată a pus o întrebare :

— Măria ta, cine a împuşcat ursul ?

— Ochii voievodului erau închişi, dar auzind întrebarea şi-i deschise mirat :

— Ce îndrugi tu acolo, măi moşule ?

— Aş vrea să ştiu cine l-a împuşcat. Că l-a nimerit în plin. I-a făcut plămînii ferfeniţă. L-a lovit drept în piept.

Măria sa rămase cu gura căscată.

— De unde ştii tu toate aceste lucruri ?

— L-am văzut cu ochii mei. Dar nu ştiu cine l-a împuşcat.

— Eu — răspunse voievodul — dar ticălocul de urs a luat-o din loc, cu glonte cu tot.

— A luat-o el, Măria ta, dar prea departe n-a ajuns. Chiar acuma îl jupoaie oamenii, colo, afară, în curte.

Zicînd acestea, moş Ilie se închină şi ieşi. Boierii se uitară unul la altul.

— Aici e un cuib de vrăjitori, iar ăsta-i pui de drac.

— Bine, dar parcă ursul s-a băgat iarăşi în bîrlog ?

— Da. S-a băgat în bîrlog.

— Şi n-a mai ieşit.

— Nu.

Varju János intră în încăpere şi întinse pe jos o piele de urs plină de sînge.

— Iată pielea ursului.

— Ăsta a fost ?

— Îl cunosc bine. A fost o fiară și jumătate. Anul trecut i-am trimis și cu un glonț, dar s-a dus cu el cu tot.

Boierii se adunară în jurul blănii, cercetînd-o și pipăind-o. Kabós îi arătă voievodului urma glontelui.

— Iată gaura. Se vede că împușcătura îi proaspătă. Asta-i dihania.

— Dar cum a ajuns aici ? întrebă voievodul, uitîndu-se la Varju János, care dădu din umeri, fără să scoată o vorbă...

Domnii se uitară unii la alții. În privirile lor se puteau desluși oarecare urme de îngrijorare. Totuși, nici unul din ei nu zise nimic. Voievodul îl măsură cu multă luare aminte pe Varju János.

— Tu ai un băiat, nu-i așa ?

— Am.

— A fost grămăticul lui Zólyomi ?

— Da, a fost.

— Acum unde-i ?

— Aici, acasă.

Rákóczi se uita din nou la Varju, iar acela la voievod.

— Ceva de-ale mîncării ne dați ? — întrebă apoi voievodul, schimbînd vorba.

— Îndată o aduc Măria ta. Dar n-avem decît tocăniță de oaie.

— Las' că-i bună.

Varju János ieși din încăpere. Măria sa rămase pe loc, clătinînd din cap.

— Nu înțeleg, nu înțeleg nicicum. Văd că n-a sosit nici Maksai. Nu înțeleg.

Boierii se așezară tăcuți la masa tîrzie, dar mîncară zdravăn. De băut însă băură și mai zdravăn.

După cină se pregătiră de culcare. Gazda porunci să se aducă în casă țoale și otavă.

— Iertați, măriile voastre. Vă dăm și noi ce avem. Așternuturile mai bune ne lipsesc.

Boierii erau somnoroși. Nu răspunseră. Voievodul se părea că a și adormit în jilțul său. Piciorul oblojit și-l ținea întins pe o bancă. În clipa cînd Varju János ieși din odaie, îi făcu semn tînărului Valkai să se apropie.

— Joska, băiete, puştile noastre unde sînt ? Nu le văzuşi ?

— Sînt aici, Măria ta. Stau toate rînduite, colo în colţ. Le-a prins puţin ploaia, mîine va trebui să le curăţăm să nu ruginească.

— Nu înţeleg, nu înţeleg şi pace ! murmură Rákóczi, închizînd ochii. Dar culcă-te şi tu, Mihály. E tot un drac. De înţeles nici aşa nu înţeleg nimic.

Domnii sforăiau. Voievodul se trezea din cînd în cînd săgetat de durerile din picior şi tulburat de atîtea lucruri neînţelese, de care era plină această casă. Niciodată în viaţa lui nu fusese într-o astfel de stare. Auzea fel de fel de sunete ciudate, uneori urlet de cîini, apoi zarvă de mişcări omeneşti. I se părea că aude scîrţîitul zăpezii din jurul casei sub paşii grei ai unui om. Între timp aţipea, apoi se trezea din nou, speriat. De data aceasta i se păru că aude glasuri aspre şi ţipătoare, înjurături şi zgomot de hărţuială, apoi parcă cineva ar fi deschis uşa. În clipa aceea, foarte aproape de el, auzi, vorbă omenească. Cineva vorbea încet, dar morocănos.

— Să nu faceţi gălăgie ! Dorm boierii.

— Ce facem cu ei ? Îi căsăpim ?

— Doborîţi-i şi legaţi-i unul de altul. De spînzurat avem vreme să-i spînzurăm. Dar pînă atunci să nu li se clintească nici un fir de păr. Maftei n-a trimis încă vorbă ?

Voievodul mai dormi puţin, apoi auzi alte glasuri :

— Ilie ! Trimite-l pe nepotul tău încoace.

— Ce s-a întîmplat ?

— Să vină să vorbească cu muierea.

— E vreun bai ?

— Nu ştiu. Dar să vie...

...Lătrat furios de cîini. O haită întreagă de cîini lătrau deodată. Cineva trînti o uşă.

— Spune, Maftei ! Calea-i slobodă ?

— Nu-i slobodă, stăpîne... Drumul cel mare e plin de cătane.

CAPITOLUL XII

În vremea mesei de prînz, cerul prinse să se întunece. Dinspre valea Căpușului, vîntul începu să șuiere și să plîngă. Cuprinși de frig, oștenii care străjuiau pe ziduri își strîngeau cojoacele în jurul trupului și se gîndeau cu jind la lăncierii care stăteau și petreceau la căldură, înlăuntrul cetății. Cînd venea vremea rondului, căprarii umblau pe ziduri încruntați și se grăbeau să ajungă cît mai curînd înapoi la încăperea de unde se făcea schimbul străjilor, ca să-și vadă netulburați de jocul cu zarurile.

Boierii stăteau la masă în sufrageria cea mare. Dumnealui căpitanul Nagy Pál de cîte ori izbucnea focul afară din vatră, umplînd încăperea cu fum usturător, își făcea auzit glasul său adînc, rostind cîte o sudalmă din cele aprige. Domnul Kassai nu se încumeta să răspundă decît din cînd în cînd întrebărilor pe care i le punea domnișorul György. Numai flăcăii cei tineri, domnișorii nobili de la curte, mai chicoteau și se veseleau, povestind năzbîtii. Slujitorii boierilor căscau în taină, acoperindu-și speriați gura cu palma.

Vîntul izbea tot mai furios zidurile cetății. Zăpada spulberată pătrundea prin crăpăturile pereților, făcînd dungi albe pe podea.

Domnilor le era frig și cînd mai trecu un val de vînt prin încăpere, dumnealui boierul Kassai, fiind cuprins de tremur, porunci să se aducă vin fiert.

În sala de mese își făcu intrarea pîrcălabul. Se duse drept în fața magistrului judecătilor, cum i se zicea acolo vornicului domnesc.

— Veşti noi ?

— Sînt şi nu sînt. N-am primit nici o înştiinţare. Iscoadele pe care le-am trimis n-au aflat nimic nou. Un plăieş a venit să-mi spună că astăzi dimineaţă a întîlnit în făgădăul de la Căpuş pe un gornic care a fost trimis cu măria sa...

— Pe Ambrus ? — întrebă domnişorul György.

— Nu. Pe un altul, de aici, gornic de pădure. Îl cheamă Ion.

— Pe omul ăsta să mi-l scoateţi la iveală din fundul pămîntului ! porunci judecătorul.

— Tocmai de asta venii pe-aici. Aş vrea să trimit în cercetare pe cîţiva dintre paznicii cetăţii, dar trebuie să cer în locul lor, ca să împlinesc straja, nişte tălpaşi. Am oameni puţini.

— De ce ţi-e frică ?

— Eu nu-s prea sperios, dar am văzut că în munţi oamenii pregătesc peste tot semne de primejdie...

— Ia cîţi oameni îţi trebuie. Asta tu o ştii, zise căpitanul.

Cînd pîrcălabul se îndreptă spre ieşire, domnul Kassai strigă după el :

— Nu ţi-am văzut nevasta de două zile.

— Mi-e bolnavă copila, stăpîne.

Într-adevăr, fetiţa lui era greu bolnavă. Tuşea şi se îneca ; avea gîtul umflat şi se făcuse galbenă la faţă, ca ceara. Avea obrăjorii încinşi şi cînd se zbătea după aer ca să nu se înece se uita atît de sfîşietor la mamă-sa, încît bietei femei i se rupea inima.

Uneori, cînd pentru scurtă vreme o lăsa tusea în pace, adormea cu gura deschisă şi horcăia, răsuflînd aspru de parcă aerul ce-i intra în plămîni i-ar fi zgîriat gîtlejul. Mînuţele ei prindeau şi strîngeau, o, doamne, cît putea ea de tare, strîngeau mîinile mamei.

— Sfinte Dumnezeule, greu mă loveşti !

Biata femeie punea fără încetare pe micul piept oblojeală caldă, aşa cum o învăţase moaşa atotştiutoare.

Bărbatul său intra uneori în încăpere să vadă ce se petrece. Se oprea lîngă uşă, fără să se apropie de pat ; nu voia ca aerul proaspăt să o atingă pe fetiţa încinsă de văpaia bolii. Stătea locului un răstimp, uitîndu-se încremenit la pătuc, apoi se întorcea şi ieşea afară, avînd grijă să închidă uşa încet şi

cu grijă în urma lui, ca să nu se trîntească ivărul. Pe urmă se urca pe ziduri, stătea pe metereze, ca să-l biciuiască vîntul, ca să se înfigă în obraz ghearele ascuţite ale crivăţului. Străjile mormăiau cînd trecea prin preajma lor.

— Se roteşte pe-aici, ca un nebun. N-are altă treabă decît să stînjenească pe bieţii ostaşi ? Cine a mai văzut una ca asta ?

În ghearele foişorului era de strajă un oştean bătrîn şi smead, care se ghemuia, tremurînd, sub ţundră. Era un om bătrîn cu casă grea şi cilezi [1] mulţi. Maksai se opri în faţa lui.

— Ce mai faci, Minea ?

— Urîtă vreme. Să nu scoţi nici cîinele din casă.

— Văd că nu prea eşti în apele tale.

— Mă doare capul. Şi apoi în clipe ca aceasta mă bat gînduri negre : ce s-o alege oare de viermişorii mei, dacă eu mă duc pe copcă ? Căci nici mamă n-au...

Maksai nu zise nimic. Trecu repede mai departe.

Nu peste mult, însă bătrîna strajă fu schimbată. Primi porunca să se ducă la grajduri, să facă slujbă pe lîngă vacile cu lapte.

Străjerului din foişorul porţii i se păru că aude de afară zurgălăi de sanie, aşa că ieşi pe coridor să se uite în jos. Crivăţul îl izbea în faţă. Îşi făcu palma streaşină în faţa ochilor şi privi : jos, în zăpada învolburată, desluşea o mişcare ; un ghemotoc fără formă şerpuia pe şosea înspre cetate. Zurgălitul venea de acolo, dinspre acel ghemotoc. Acum, urechile strajei desluşeau şi glasuri omeneşti.

Dar cei de jos, fie că auzeau, fie că nu auzeau, continuau să urce grăbiţi spre cetate. Poarta era deschisă, intrară deci de-a dreptul înăuntru. De bună seamă erau oameni de-ai noştri. Cine alţii se încumetă să pornească la drum cu gînduri viclene pe o vreme ca asta ?

Era o sanie, urmată de plăieşi din cetate, din care coborîră un om îngheţat.

— Asta-i Ion. Urs Ion, gornicul, îl lămuriră pe Maksai. L-am găsit jos în vale, singur. Numai un cîine urla lîngă el. L-am adus încoace.

[1] *Cilezi* — din limba maghiară „*cseled*" — copii (n. tr.).

— Poate mai trăiește. Scoateți-i repede straiele și frecați-l cu zăpadă, grăi bătrînul oștean, pe piept și pe inimă. Frecați-l zdravăn cu zăpadă.

Din cojocul gornicului ieși la iveală o scrisoare cu iscălitura domnitorului și purtînd pecetea inelului de pe degetul său cel mic. Scrisoarea era adresată în acest fel :

„Domniei sale domnului Kassai István, mare magistru și căpetenie a judecăților din cetatea Gilăului. Cito, cito, citissime“. [1]

Pîrcălabul duse el însuși scrisoarea.

Boierul Kassai se uită mai întîi la dată : *anno 1636. die. 13 mensis Februarii.*

— Scrisoarea a fost scrisă ieri și e grabnică. E din Dongău.

O citi cu oarecare greutate. Scrisul voievodului n-a fost niciodată prea citeț, dar de data asta se vedea graba cu care a așternut literele pe hîrtie. Domnișorul György auzind de scrisoare veni repede în casă.

Fața slabă a lui Kassai era plină de zbîrciturile mîniei.

— Ce este ?

Înfuriat, aruncă scrisoarea pe masă.

— Douăzeci de oameni să fie gata să plece în munți ! Poruncă !

— Nu se poate, zise Maksai.

Domnul Kassai se uită la el și încruntă din sprîncene.

— Poruncă ! Douăzeci de oșteni, pușcași aleși. Trebuie să prindă pe un oarecare Varju János și pe fiul său. Măria sa așteaptă răspunsul, sus, pe Tîlharul. Să vie încoace Nagy Pál !

Se lăsă pe spate în jilț și se holbă la tavan. Maksai porni, domnișorul György se ținu după el.

— Plec și eu.

— Unde ?

— În munți, cu oștenii.

— Ba, domnișorule, nu te duci nicăieri. Ai face mai bine să priveghezi asupra rînduielii din cetate. Cu oștenii se duce pîrcălabul. Așa-i porunca domnului.

Maksai se opri :

[1] În latinește, în original — foarte urgent, sau literal — repede, repede, cît mai repede (n. tr.).

— Eu, adică ?

— Aşa-i porunca ! Tu cunoşti cărările.

Sosi jupînul Nagy Pál.

— Căpitane, domnia ta ! Să-mi dai douăzeci de oşteni buni. Trebuie, zor, să plece în munţi.

— În munţi ? Pe o vreme ca asta ? Crezi că mi-am pierdut minţile ?

Domnul Kassai se uită întîi la el, apoi la domnişorul György şi adăugă încet :

— Porunca Măriei sale. E vorba de viaţă şi de moarte.

Maksai ieşi pe uşă.

— Să le fi venit rîndul şi la cei mai mici ? — bombăni căpitanul, aplecîndu-se spre judecător.

— Nu-i treaba noastră. Domnia ta ai face mai bine să-ţi păzeşti pielea dumitale.

Cei douăzeci de tălpaşi se adunară în curte. Erau flăcăi zdraveni, secui din Gheorghieni, pe care nu-i speria nici muntele, nici furtuna. Îi muştruluia un hotgon.

În odaia judelui intră un oştean care împărtăşi ceva cu glas scăzut căpitanului.

După ce plecă oşteanul, domnul Nagy Pál vorbi. Era întunecat la faţă :

— Gornicul n-a îngheţat ! I-au tras o mamă de bătaie, pe urmă l-au aruncat în zăpadă.

Cei doi boieri se uitară unul la altul.

— Jupînul Varju înfruntă toată ţara.

— A fost omul Bethlen-eştilor, iar băiatul lui, grămăticul lui Zólyomi Dávid.

Căpitanul dădu porunci.

— Să iasă patru sănii cît mai repede ! Unde-i părcălabul ?

Maksai se îmbrăcă de drum, dar pregătirile mergeau tare încet. Pieptarul şi-l îmbrăcase pe dos şi abia după ce s-a chinuit mult cu nasturii a băgat de seamă ! Se încinse peste manta cu un brîu de piele, în care a ascuns un pistol. Îşi căută ciomagul ferecat la capete şi îşi puse în cap o căciulă largă, apoi porunci unui slujitor să-i ungă încălţările cu seu. Isprăvind pregătirile, intră încet în odaia bolnavei. Mica Anna se ridică să-l întîmpine :

— Unde pleci ?

— În munţi. Ce face copilul ?

Mica Anna nu răspunse. Își ținea gura încleștată, iar în jurul ochilor avea cearcăne adînci.

— Să nu pleci tocmai acum.

Peste inima lui parcă s-ar fi prăvălit bolovani.

— Am primit o poruncă. Ce face copilul ?

— Pe jumătate e al Celui de sus.

— Anna ! Mica mea Anna.

— László ! Dumneata ești dator Domnului Dumnezeului nostru cu o viață de om. Bagă de seamă ce faci, s-ar putea ca Cel de sus să vrea să te încerce tocmai acum și să-ți ceară să-i plătești datoria.

— Anna !

Dar ea se duse înapoi, lîngă patul bolnavei, să se lupte pentru viața aceea mică și plăpîndă. Maksai își aplecă fruntea, apoi se întoarse încet pe loc și ieși afară din odaie, închizînd cu grijă ușa. Femeia nu auzi decît pașii grei și rari care se îndepărtau.

În curte așteptau, cu caii gata înhămați, săniile. Oamenii îl căutau pe mai marele cetății.

— Ar trebui să mă împotrivesc. Nu se poate să plec tocmai acum ! Să plece altcineva ! — se răzvrătea Maksai în gînd.

Deodată se opri. Privi jos în curte. În mintea lui se perindau, tulburi, cele mai felurite gînduri. Poate că e mai bine să plece el și nu altul ? Se poate ivi vreo primejdie mare. S-ar putea să le fie de ajutor, cu o vorbă, sau cu un semn. Dar oricum ar fi, el nu va ucide. Ucigaș nu se va face, nici măcar de dragul Măriei sale ! E dator cu o viață de om. Cine știe, poate a sosit clipa să-și poată plăti datoria...

Strigă jos în curte :

— Să se dea tălpige pentru toți ostașii. Vin și eu acuși ; și începu să coboare treptele scării repede și plin de hotărîre.

Se urcă în sania din față, luă hățurile în mînă.

Biciul sfichiui spinarea zburlită a căluților mocănești.

— Urmați-mă cît mai de aproape.

Boierii se uitau din curte la săniile care ieșeau șerpuind pe sub poartă și intrau de-a dreptul în vîltoarea viforului, care îi biciuia din față. Apoi cu încetul boierii se urniră spre scările care duceau în casă. Cînd ajunseră în fața sălii de mese, se opriră.

— Domnia ta, domnule magistru al judecăților, îți mai amintești de adunarea de la Oșorhei, care s-a ținut acum trei ani ?

— Te gîndești la Zólyomi Dávid ?

— Întocmai. Îmi aduc aminte cît de prevăzător a venit între noi și cît de bucuros era că are un *salvus conductus* [1]. Acum îi putrezesc oasele la Făgăraș.

— Cum de te-ai gîndit la el tocmai acum ?

— Mi-am amintit de el... fiindcă dacă s-ar mai găsi un om curajos, acolo în munți, acum ar trebui să încerce...

— Stai ! Să intrăm mai întîi în casă.

Așa. Acum poți grăi netulburat.

— Cu cai buni, cu o sanie ușoară, într-o singură zi ajungi la Sătmar. Și nu te oprește nimenea pe drum...

— Crezi că ar avea cineva curajul ?

— Nu știu. Dar s-ar putea. Bătrînul domn s-ar bucura foarte...

Tăcură. Dumnealui, boierul Kassai se uită la căpitan într-un fel ciudat.

— Și ce vei face de-acu înainte ?!

— Voi porunci lăncierilor să încalece și-i voi trimite, împărțiți în roate, pînă la Sebeș. Cei din Sebeș o să trimită vorbă la Almaș.

— Ai dreptate.

[1] *Salvus conductus* — document care asigură libera trecere.

CAPITOLUL XIII

Măria sa se trezi din somn. Afară în curte forfoteala era în toi. Parcă ar maji de ziuă. Voievodul îi vorbeşte lui Valkai Jóska, îmboldindu-l cu blîndeţe.

— Jóska, băiatule ! Ia vezi de trezeşte-i pe cei domni din somn şi scurmă puţin şi focul, să ne mai lumineze.

Boierii se trezesc buimăciţi, cu ochii umflaţi. Orbecăiesc prin întunericul din casă.

Cînd ţîşni flacăra din jăratecul ce ardea sub spuza din vatră, începu să clipească din ochi şi să-şi îmbrace straiele din care ieşea încă miros greu de umezeală.

Dumnealui boierul Gyeröffy luă cana cu vin în mîini şi trase o înghiţitură zdravănă, în timp ce fiul său şi Valkai Jóska stăteau lîngă foc. Curăţau şi ungeau cu grăsime armele.

Domnul Kabós se înclină în faţa principelui.

— Măria sa cum se laudă cu sănătatea ?

— N-am prea avut somn. Sînt nerăbdător să ajung la Gilău. Du-te pînă afară şi vezi cum e vremea.

Boierul ieşi, dar peste puţin se întoarse strănutînd.

— Gerul e aspru. Luna străluceşte. Zăpada troznește.

— Văzuşi pe cineva afară ?

— Nici ţipenie. Doarme toată lumea.

— Nu înţeleg, nu înţeleg de loc, mormăi în sinea lui Rákóczi. Apoi, deodată tresări şi izbucni : Căutaţi-l, sculaţi-l pe stăpîn. Să înhame caii. Vreau să plec !

De afară începe să pătrundă zvon de viaţă. Zăpada scîrţîie sub nişte paşi grei şi îndesaţi. Caii nechează şi se aud răbufnind sudălmi. Cîinii latră.

— Dați-mi o înghițitură de vin cald. Flăcăi! Să vie Ambrus.

Unul dintre vînători se înfățișează împleticindu-se. Are ochii holbați și obrazul buhăit. Îl sprijină un țăran.

— Ce-i cu tine?

— Sînt ucigași măria ta! Bandiți și tîlhari! — țipă flăcăul. M-au doborît.

— Ce s-a-ntîmplat?

Ștefan, care îl sprijinea, grăi și el.

— S-au îmbătat astă noapte și au pus mîna pe cuțite... Domnul ne-a spus să-i astîmpărăm, ceea ce și făcurăm... O să-i treacă! N-o să aibă nici pe dracu'.

— Du-l afară!

...Două sănii trag la scară. La cea dea treia se înhamă caii.

— Ajutor!

Valkai József și Gyeröffly András se reped la principe și-l prind de subsuori. În acea clipă intră în tindă și Varju János.

— Sania-i gata.

Sînt cu toții, afară, pe tîrnat. Luna începe să coboare la vale. Curtea e îngrădită cu un gard înalt, peste care sînt aruncați spini. În jurul porții trebăluiește un om. De pe tîrnat, la lumina lunii, ochiul omului poate vedea pînă departe în vale. Rákóczi stă acolo pe tîrnat și privește. Dincolo de poartă, pe zăpada strălucitoare, ochii lui descoperă niște mici punctulețe negre, care se apropie, urcînd coasta dealului. Omului de la poartă i s-a năzărit și lui ceva, fiindcă-și întrerupe treaba, își îndreaptă spinarea și se uită țintă în jos. Se aude un strigăt aspru:

— Hei, cine-i?

Răspunsul vine de departe.

— În numele Măriei sale, voievodul!...

Inima lui Rákóczi bate puternic.

Apoi strigătul se aude din nou, de data asta mai aproape.

— Poarta, deschideți poarta!

Omul de la poartă se dă la o parte, lîngă gard. La lumina lunii strălucește țeava unei puști.

Omul din curte țipă:

— Cătanele!

Varju János iese și el afară pe tîrnat.

— Ce va să zică asta, Măria ta?

Rákóczi se face că nu-l bagă în seamă și strigă tare :
— Aici, Maksai, oștenilor, aici ! Spargeți poarta !
De undeva șuieră un glas ascuțit :
— Cîinii, Gheorghe, cîinii !
Apoi dincolo de poartă se aude o împușcătură și odată cu ea un răcnet înfiorător.
Varju János se proțăpește în fața lui Rákóczi.
— Ce va să zică asta ? — Glasul îi tremură, iar mîna ce și-o vîră repede în brîu strînge un pumnal. Voievodul, fără să vrea, își duce și el mîna la frunte, parcă ar vrea să se apere. O clipă se încruntă astfel, dar boierul Gyeröffy sare între ei și izbi cu pumnul în pieptul lui Varju :
— Pe domnitor să-l urcați de îndată în sanie ! Iar pe acest țărănoi să-l doborîți.
Deodată cu porunca pe care o dase îl prinde el însuși de subsuoară pe Rákóczi. Coboară cu el treptele și-l urcă în sanie, apoi sare pe capră și apucă hățurile în mînă.
La capătul curții, poarta se prăvălește troznind. În curte năvălesc umbre negre și întunecate. Nu peste mult se aude din nou strigătul sălbatic :
— Taie-l ! Lovește-l ! Ura !
În coridor, Valkai Józsi și domnișorul Gyeröffy tăbărăsc cu patul puștilor asupra bătrînului Varju János.
— Tulai !...
Varju János se prăbușește peste treptele tîrnațului, în zăpadă. În clipa aceea, din dosul șurilor și al poietelor se năpustesc lătrînd niște umbre negre, care se aruncă asupra oștenilor ce se apropie dinspre poartă. Străfulgeră și bubuie cîteva împușcături, se aud răcnete turbate. Sania se poticnește și se oprește. Unul din cai a fost doborît.
— Aici, aici, ostași. Voievodul e aici !
Din poartă și din curtea din fund oamenii dau năvală spre sanie. Sania cealaltă, în care erau domnișorii și vînătorii, ajunse și ea acolo.
— Repede băieți. Mutați-l pe domnitor dincoace !
Boierii fac zid în jurul voievodului.
— Oșteni, aici, aici ! Taie-l, lovește-l.
În fundul curții izbucnesc vîlvîtăi. Cineva a aruncat un tăciune aprins în paiele îngrămădite în jurul bradului menit să fie semnal de primejdie. Focul se răspîndește fulge-

rător pînă în vîrful copacului. Lumina roșie a flăcărilor cade peste sălbateca încăierare din curte.

Dinspre șură se apropie în fugă Gáspár, urmat de aproape de cei doi frați Botos, cu puștile în mîini. Învîrtind deasupra capului o spadă lată și lungă, tînărul Varju aleargă țipînd :

— Vin, tată, uite că vin !

Prin fața oștenilor cineva trece săltînd cu avînt. Își face drum printre ei.

— Borbás ! Vincze ! După mine !

E o întrecere sălbatecă : cine va ajunge mai repede la sanie ? Oștenii au apucat-o la deal. Gáspár alergă la vale :

— Vin, tată, vin !

Ajuns în dreptul tîrnațului, băiatul se oprește din fugă. Pe scări în jos, coboară, ducînd o șireglă, ca o targă, moș Ilie și nepoată-sa :

— Ce s-a întîmplat Ilie ?

— Cătinel, Saveto, cătinel și n-avea teamă ! mormăie moșneagul, apoi se întoarce spre Gáspár, bodogănind : Îți strămutăm nevasta de aici. E în durerile facerii. Nu mai poate rămîne pe loc. O luăm la noi... Cătinel, Saveto...

Creierii tînărului sînt năpădiți de sînge. Se avîntă înainte :

— Cîinilor ! Cîini turbați ce sînteți !

A ajuns în fața saniei, s-a oprit. În sanie e însuși Rákóczi. Între ei însă se află Maksai, părcălabul.

— Pleacă din calea mea, hotnogule ! Nu pe tine te caut...

Gáspár îl apucă de piept pe părcălabul ce gîfîie cu gura deschisă, iar cu sabia îl izbește pe Valkai József, care sări între ei în toiul învălmășelii. Tînărul se apără ținînd arma deasupra capului. Sabia aluneca de pe țeavă și i se oprește în umăr. Băiatul se clatină pe picioare. Gáspár ridică din noul paloșul. În clipa aceea, frații Botos își descarcă sinețele aproape în același timp. Domnul Kabós și un vînător din cetate sînt doborîți. Voievodul e fără ocrotire, sabia e gata să izbească... Își ridică și el spada, încercînd să se apere...

În clipa aceea, Maksai își scoase pistolul de la brîu și-l descarcă în obrazul lui Gáspár. Sosesc oșteni, care-l ridică pe pîrcălab. Frații Botos îl duc în tîrnat pe Varju János, apoi își încarcă din nou pușca.

O clipă se face liniște. Oștenii se adună în jurul pîrcălabului, care bea rachiu dintr-o ploscă. Sania alunecă spre

poartă, unde a fost doborît și cel din urmă dintre cîini. Curtea este pustie.

În fața porții, caii se poticnesc : în zăpadă se zvîrcolesc două trupuri omenești. Sania se oprește, boierul Gyeröffy Mihály sare jos, înjurînd furios. Rákóczi întreabă :

— Boierii mei, unde sînteți ?

— Cred că am fost rănit oleacă — mormăie domnia sa boierul Kabós, apoi adăugă : dar nu îmi părăsesc fiul...

Și cu asta coborî și el din sanie. Gyeröffy Andrásko îl urmează. Tatăl, în timp ce se îndeletnicește cu caii, își îndeamnă băiatul :

— Zvîrle hoitul ăla din fața cailor !

— Pe drum, în zăpadă, zace un oștean înțepenit. Lîngă mort, un alt oștean rănit scurmă zăpada gemînd în chinuri mari. Băiatul îl trage mai întîi la o parte pe oșteanul viu. L-a prins de cizme, făcîndu-l să lunece ca o săniuță. Apoi înlătură în același fel și pe cel mort. În zăpadă zace o sabie. Se aplecă și o ridică.

Dinspre casă se aude răpăit de gloanțe. Focurile armelor izbucnesc și se sting cînd dincoace, cînd dincolo de casă, cînd în jurul șurei, cînd în jurul casei slugilor.

— Uite-i că nu se risipesc, mormăi voievodul. Se vede că vor să înceapă o nouă bătălie.

Alte împușcături. Căciula lui Rákóczi zboară în zăpadă.

Urcați în sanie ! Sus ! Mihály, dă bici cailor !

Bălăbănindu-și sabia, Gyeröffy Andráska aleargă înspre oșteni. Sania pornește, principele întoarce capul să se uite la hărțuială. Începe să se lumineze de-a binelea.

Cînd ajung la vîlcea, domnul vede niște oameni care ies în fuga mare pe poartă, în vreme ce în curte împușcăturile nu mai contenesc. Unul dintre cei care aleargă scoate un țipăt și cade de-a berbeleacul. În curte, oamenii năvălesc spre casă și turbatul strigăt de luptă răsună iarăși peste tot : „Taie-l ! Lovește-l".

Casa e asediată. Împușcături. Alți doi dintre cei ce aleargă se prăbușesc în țărînă.

— Trag al dracului, ticăloșii !

Alte împușcături. Asediatorii se poticnesc, apoi fac cale întoarsă.

— Fug ! Mihály, au început oștenii s-o ia la sănătoasa !

Boierul Gyeröffy mormăie printre dinți, fără să se mai întoarcă :

— Ursul a lovit și el !

Oamenii sar peste garduri și aleargă înspre mestecenii dimprejur. Cei din curte îi urmăresc. De după copaci se trag focuri de arme. Urmăritorii se opresc, apoi se retrag în dosul pălanului.

Sania voievodului ajunge la drumeagul îngust. Gyeröffy Mihály dă bici cailor. Sania coteşte și pătrunde, gonind cît poate, în pasul îngust al văii.

...În acea noapte, în coliba lui moș Ilie, în vreme ce răsunau bubuituri de armă și se auzeau țipete de oameni care se năpusteau unii asupra altora, ca să se omoare, Vitéz Ilona, nevasta lui Varju Gáspár, născu un băiat... Gáspár era mort.

CAPITOLUL XIV

Pînă în cetatea Gilăului, sania a zburat în goană nebună. Voievodul n-a scos un singur cuvînt tot drumul.

În curtea cetății așteptau dumnealor boierii Kassai și Nagy Pál, precum și domnișorul György. Cînd îl coborîră din sanie, voievodul îi vorbi căpitanului :

— Tu, Pál, să aduni de îndată pe toți oștenii și într-o clipită să plecați în munți, la Poiana. Să nu întîrzii ! Grăbește !

Văzînd uimirea de pe fețele boierilor săi, adăugă :

— Bine să pricepi, ce ți-am spus, căpitane : am zis toți oștenii. Să iei cu tine toată trupa de pază, chiar acuma.

Apoi întorcîndu-se către Kassai, adăugă :

— Solgăbirăul să cheme de îndată pe nemeșii din Gilău. Să vie cu toții aici, în cetate. Înarmați.

Altceva nu mai zise nimic. Îl urcară în odaie, îl dezbrăcară și îl culcară în pat. Apoi îi oblojiră piciorul cu alifie.

— Vreau să dorm, grăi domnitorul. Dacă ar veni însă cineva din munți, să-mi dați de știre. Magistre al judecăților, să trimiți scrisoare cu iscălitura și pecetea mea la Cluj, poruncind ca din oștenii cetății și dintre nemți să pornească încoace, de îndată, cu săniile, o sută de mușchetari. *Cito, citissime.* Scrisoarea să o ducă un sol călare.

Boierii se risipiră. Kassai a rămas. El și Gyeröffy Mihály.

— Ce s-o fi întîmplat ? Care o fi necazul ?

— Măria sa a intrat în bîrlogul ursului. Asta-i tot, mormăi dumnealui boierul Gyeröffy, aşteptînd să i se aducă vinul fiert, pe care-l poruncise. Ursul era cît pe-aci să dea peste el în bîrlog, adăugă într-un tîrziu.

În vremea prînzului, voievodul porunci ca boierul Kassai să se înfăţoşeze înaintea lui.

— Oştenii de la Cluj n-au sosit ?

— Încă nu.

Măria sa dădu poruncă să se scrie de îndată carte către dumnealui Bodor Benedek, ispravnic al curţii, după cum urmează : „Domnia ta să nu întîrzii a da slujitorului curţii mele Kerekes Pál, anume încredinţat cu îndeplinirea acestei porunci, trei butoiaşe de galbeni, precum şi o ladă cu aur... !"

Aşadar, războiul era ca şi început. Uite-l că bate la uşă.

Înspre seară sosiră de la Cluj muşchetarii nemţi, care schimbară de îndată pe nemeşii ce făceau de strajă sus pe ziduri. De la munte veniseră, ceva mai de vreme, trei sănii. Într-una erau domnul Kabós, Gyeröffy Andráska şi Valkai József, rănitul, iar în celelalte două, vînătorii şi ceilalţi oşteni răniţi. Maksai László era şi el printre ei.

Domnia sa boierul Kabós a raportat Măriei sale :

— Pînă să sosească Nagy Pál, nu mai rămăsese acolo nici un suflet de om. Au zburat, se vede, cu toţii sau i-o fi luat dracu ! N-am putut afla pe unde au tulit-o. Noi ne-am tras în pădure. Am pus oştenii să-i caute peste tot, dar n-am găsit nimic, nici măcar urmă de fiinţă vie, în afară de o muiere, cu un prunc nou-născut — soţia acelui Varju Gáspár — şi pe un moşneag flecar. În dosul casei se afla un mormînt proaspăt. Altceva nimic.

Rákóczi ascultă dus pe gînduri.

— În casă n-aţi găsit nimic ?

— Nimic măria ta.

— Dar sub casă ?

Boier Kabós se uită nedumerit.

— Ce te holbezi aşa la mine ? N-ai auzit ce vorbesc oamenii ?

— Despre comoara Zólyomi ?

— Da, dădu din cap măria sa.

— Nu se află acolo nimica, Măria ta ; dar chiar nimica. Ş-apoi, chiar dacă s-ar afla ceva, a ars totul. Tot ce a fost acolo. Dar uite-l şi pe Nagy Pál. Soseşte cu oştenii...

...Pîrcălabul Maksai László se grăbea să ajungă la sălaşul lui. Oboseala îl dobora din picioare şi o teamă mare i se cuibărise în suflet. Ajuns acasă, deschise cu grijă uşa şi, trecînd prin tindă, se îndreptă în vîrful picioarelor spre odaia copilului bolnav. Ca un hoţ, îşi apăsă urechea de lemnul uşii, fără să deschidă. Vroia să audă răsuflarea copilului, vroia să-l audă tuşind. Da, voia să-l audă, el cu urechile lui. Îşi lipi tîmpla de uşă. Dar nu auzi nimic. O fi dormind copilul ? I-o fi mai bine ? Sau poate să-i fi trecut de tot boala ? Totuşi inima i se strînse, genunchii i se muiară. De ce nu aude nimic ? De ce oare ?

În cele din urmă apăsă clanţa şi intră. Închise uşa în urma lui şi se opri lîngă perete. În odaie, totul era neschimbat, aşa cum fusese cu o zi înainte. În fundul încăperii, lîngă perete, patul, iar lîngă, pat pe un scaun, şedea Mica Anna. În pat copila. Da, era şi acum tot acolo, acoperită toată.

Femeia îşi înălţă privirea spre el, apoi îi făcu semn din cap. Maksai se apropie.

Anna se ridică. Arătă cu mîna spre pat :

— A murit.

...În noaptea aceea, Maksai László şi nevastă-sa părăsiră cetatea Gilăului. Au plecat să-şi ducă odrasla moartă la Mănăştur.

A doua zi dimineaţa, boierii prînziră împreună. Voievodul coborî şi el printre ei, dar şchiopăta. N-au vorbit prea multe fiindcă fruntea măriei sale era peste măsură de încruntată. Nagy Pál, care sosise peste noapte din munţi, era şi el acolo cu ei şi le-a vorbit în acest fel :

— Părerea mea este că tot muntele ăsta ar trebui pîrjolit. După cît se pare, bătrînul răzvrătit Varju János nu s-a prăpădit. Toată lumea de aici, da, toţi sînt nişte tîlhari de-ai lui Bethlen. Ăştia sînt în stare să năvălească într-o bună zi asupra Gilăului. S-o ştiţi ! !

Rákóczi rămase pe gînduri, dar apoi dădu din umeri :

— Nu mai trimit în munţi nici un singur oştean. Îmi pare rău din tot sufletul şi de cei pe care i-am trimis. V-o

spun eu domniilor voastre, răzvrătirea nu se coace aici, ci colo, la Ecsed. Ursul meu acolo își are bîrlogul. Dar și de acolo, fac legămînt că-l voi zăhăi. Și n-am să aștept pînă ce va veni el încoace. Vom începe vînătoarea în cetatea Hustului.

...După prînzul de dimineață, Rákóczi călători la Alba Iulia...

Solgăbiraele împînziră satele cu oșteni lefegii, cotrobăiră peste tot și puseră în fiare pe oamenii din popor, la care au găsit arme. Doi țărani, bănuiți că ar fi luat parte la lupta din Poiana, au fost spînzurați. Altceva însă nu știa nimeni să se fi petrecut. Răzvrătiții n-au fost descoperiți ; niciodată nu s-a aflat cine au fost. Boierii din Călățele, care i-ar fi putut recunoaște, nu vroiau nici să știe și nici să-și aducă aminte de nimic.

Lui Varju János i se pierdu urma.

La Călățele însă, și prin munți, se răspîndi o poveste minunată despre lupta de la Poiana, pe care a dat-o Varju cu însuși Măria sa. Lumea zicea că Rákóczi era cît pe-aci s-o pățească, cică n-ar fi scăpat decît luînd-o la sănătoasa. Ce se va petrece însă cînd stăpînul Sárospatakului va da față cu bătrînul Bethlen István ?! Ș-apoi, ce se va petrece oare cînd se va întîlni cu turcul, dacă pînă și la Poiana a dat bir cu fugiții... ?

Vestea-povestea s-a răspîndit, s-a lățit, a crescut și s-a îmbogățit, devenind din ce în ce mai minunată. Oamenii se întrebau : unde poate fi Varju János ? Unde s-o fi ascuns ? Ce o mai fi punînd la cale ? Toată lumea era convinsă că odată și odată se va întoarce printre ei.

Toate acestea se întîmplară în anul 1635, în a cincisprezecea zi a lunii făurar, fiind atunci iarnă aspră și lungă, dar în care bucatele se păstrară și iernară cu bine.

Deodată cu înverzitul ierbii, războiul începu. Stăpînul Sárospatakului fu însă biruitor și pînă în toamnă se făcu și pace.

Ardealul nu a avut nimic de suferit. Nu s-a scos din teacă nici o sabie și nici o pușcă n-a fost slobozită.

Dar și în alte privințe anul a fost bun.

Un an binecuvîntat, bun și îmbelșugat.

CAPITOLUL XV *)

La Mănăştur murise jupînul Mike Menyhárd, cucernicul. Era om bătrîn, de multă vreme văduv şi fără copii. Fusese un om posac, singuratic, bărbos şi care se alesese odinioară cu numele de „cucernicul" deoarece nu trăgea la nimeni decît la Dumnezeu. E adevărat că nici nu era de prin partea locului, ci de undeva de pe lîngă Cluj, poate de prin Suceagu sau de şi mai departe ; nici nevastă-sa nu era de pe aici, de moşie făcuse rost, pe calea unui tîrg cu vite, de la Veres Gergely care rămăsese stăpîn la Sfăraş pe zestrea nevestei. Era un om zgîrcit, care ţinea de bani cu dinţii, nu bea, nu cheltuia, îi părea rău şi de paralele ce se duceau pe mîncare. Oamenii nu-l îndrăgeau, dar lui nu-i păsa. Îi păsa doar de biserică. Avea un glas frumos, puternic, mai acătării decît cel al preotului sau al cantorului şi, cînd se întîmpla să lipsească, biserica era pustie fără vocea lui. De la o vreme îl doborîse boala şi abia dacă se mai încumeta să iasă din casă sau din grădină în altă parte decît la biserică, duminica şi în zilele de sărbătoare. Apoi, din toamnă, încetase cu totul să mai iasă. I se umflaseră picioarele şi moşneagul căzuse la pat.

Preotul îi făcu o vizită enoriaşului său bolnav şi, de vreme ce umflătura nu se ogoia ci mai degrabă se împlinea din ce în ce, preotul luase obiceiul de a se înfiinţa măcar o dată pe săptămînă la poarta lui Mike şi adeseori îşi petrecea

* Capitolele XV—XXIII au fost traduse de Paul Drumaru.

aici lungile seri de iarnă. Îi înșira veşti ce le auzise şi el şi se străduia să afle de la moşneag lucrurile ce-l interesau. Iar pe el l-ar fi interesat peste măsură să afle cui îşi va *testa* jupînul Mike Menyhárd, cucernicul, averea lui cea lumească. Nu se îndoia că, neavînd copii, dar fiind un om cuvios, se va gîndi să-şi lase totul în scopul unei prea sfinte milostenii, dar i-ar fi fost pe plec să ştie că i se va face parte cît mai mare tocmai *sallarium*-ului preoţesc. Căci faptul că bătrînul n-o mai duce mult e neîndoios : cînd gîlma îi ajunge la inimă s-a zis cu el.

Aşa se socotea preotul.

Iarna era pe sfîrşite şi dumnealui Mike Menyhárd sporea, se umfla tot mai tare. Într-o seară umedă, pe zloată — zăpada începuse să se topească, bătea şi vîntul, din nourii cenuşii cădea o lapoviţă vîrtoasă — iată numai că bolnavul îl întrebă pe preot :

— Nu ştii, vere, ce s-a ales din de-alde Varju, aici, sus, la Poiana ?

Preotul tresări uimit, căci bătrînul nu avea obiceiul să întrebe despre treburi lumeşti, dar răspunse :

— Ăia s-au risipit de pe-aici cu toţii.

— Oare ?

— Nu ştii nimic, bădie, despre cele ce s-au petrecut cu doi ani în urmă ?

— Am auzit cîte ceva. Gáspár a murit.

— Aşa e. L-au puşcat ostaşii voievodului.

— Dar János, taică-său ?

— Pe ăla nu l-a văzut nimeni de-atunci.

Jupînul Menyhárd căzu pe gînduri.

— Plozi au rămas ?

— A rămas văduva, cu doi.

— Şi cu ăia ce s-a întîmplat ?

— Îmi închipui că femeia s-a aciuat pe la Căpuş. Au acolo o moară. La Poiana a ars totul. Acolo n-a rămas nimic. Şi femeia era bolnavă tare, în noaptea aia l-a născut pe mezin.

— Aşa, aşa. L-am cunoscut pe tatăl lui János ăsta. Era moşier la Valcău, dar era nebun. Păgubos. Nu era om întreg la minte... Un neisprăvit.

Preotul îi povesti jupînului Basa Tamás că moşneagului îi umblă mintea pe la alde Varju.

Basa Tamás îl ascultă cu atenţie :

— E pe moarte Menyhárd, aşa se vede. Bătrînul era frate bun cu mama Ilonei Vitéz.

— Cea despre care s-a vorbit atîta într-o vreme ? întrebă preotul, neliniştit.

— Întocmai. Chiar de aceea s-au învrăjbit într-atîta. Menyhárd şi-a renegat sora şi a interzis să i se pomenească numele în faţa lui.

Preotul se linişti puţintel, începu să-l viziteze pe bolnav cu şi mai multă rîvnă şi-i tot dădea tîrcoale cu vorba, că ar fi bine să facă un testament, că Domnul-Dumnezeu aşa şi pe dincolo, că nu ştie niciodată...

— N-am pierdut din vedere nimic. O să vină vremea şi atunci tot ceea ce am va încăpea pe mîini potrivite, încît, din cauza asta, n-am să mă înfăţoşez fără merit la scaunul de judecată al Domnului meu.

Preotul se linişti întru totul şi se puse să aştepte cu răbdare.

Apoi, într-o bună zi, moşneagul le trimise vorbă grabnică de chemare preotului şi jupînului Basa Tamás, mai marele eclesiei.

— Mi-a venit vremea, aş vrea să fac testamentul. Tu, părinte, scrie ce spun. Scurt de tot, fără înflorituri :

...„Eu, Mike Menyhárd, nimănui dator nu-i sînt cu nimic"...

...„Din toţi banii peşin pe care-i am, o sută de taleri să fie ai bătrînei Ambru Kató, care pe timpul bolii mele m-a îngrijit cu credinţă, ale ei să fie toate găinile, puii, gîştele, două oi fătătoare pe care vrea să şi le aleagă ea..."

...„Toată averea, terenuri, casă, vite, cai, oi, unelte şi tot ce se află în casă şi prin ogradă o las celei care face mai mult decît mine, om bătrîn, păcătos, căci a îndurat mai multe, a trecut prin mai multe, fiicei surorii mele, lui Vitéz Ilona, văduva lui Varju Gáspár"...

Mîna preotului tremura scriind, iar dumnealui, Basa Tamás, căsca gura de mare uimire ce-l cuprinsese.

Moşneagul închise ochii, preotul scrise tot.

— Jupîne Menyhárd, dar sfînta eclesie ?

Bolnavul deschise ochii şi se uită la preot :

— Pe ea n-am uitat-o niciodată, cît am fost în viaţă. Scrie, părinte :

...„Mai am bani peşin în lada ferecată, cincizeci şi cinci de florini de aur. Din aceia îi las cinci galbeni preotului, pentru îngropăciune, restul..."

Limba i se împleticea şi-i pierea graiul, preotul vru să-l ajute :

— Pot să scriu pentru nobila şi sfînta eclesie ?

Ochii bolnavului scăpărară mînioşi :

— Nu. Pentru orfani. Pentru orfanii lui Varju Gáspár. Aşa vreau şi aşa vrea şi Domnul Dumnezeu. Amin...

Preotul mai scria, dar Mike Menyhárd murise.

Cînd amîndoi, preot şi curator, părăsiră casa în care zăcea mortul, jupînul Basa Tamás nu se putu opri să nu spună :

— N-aş fi crezut niciodată că bufniţoiul ăsta bătrîn e un om atît de cinstit.

Preotul nu vorbi, dar gîndi de bună samă că nici el n-a avut de-a face în viaţa lui cu un vulpoi mai viclean, cu un asemenea taler cu două feţe : toată iarna asta lungă, ce de vreme i-a furat tîlharul de moşneag...

Iar vremea trecea, trecea mereu. Un an se ducea după altul şi încet-încet oamenii uitară multe cele. Poiana devenise aproape pustie, întocmai ca odinioară, înainte ca Varju János să-şi fi clădit acolo casă. Doar bordeiul lui Ilie mai stăruia pe sub Tîlharul, chiar în capătul grădinii şi sub bradul cel mare se iţea o cruce. Curtea fusese năpădită de urzici, de muşchi, de bălării. Aici, sus, pe munte, se strică şi putrezesc toate mult mai degrabă, căci văzduhul e mai umed, dar apoi, deasupra celor trecute în moarte, viaţa nouă creşte mai repede şi mai puternic. Pietrele fundamentului şi pereţii se acoperiseră peste tot de vrejuri, de tufe de zmeură şi ferigi. Acum era un ascunziş minunat pentru vulpi şi pisici sălbatice.

Numai Ilie, moşneagul bănuit că umblă cu farmece, numai el n-a părăsit Poiana. Nu se trăgea către sat nici iarna, cînd turmele erau mînate în vale.

O dată, pe vremea înţărcatului, cînd văduva urcase pînă în Poiana, i-a spus :

— Ai putea veni jos la Căpuş, acolo ai duce-o mai bine ca aici.

— Nu mă mai duc eu de-acum nicăieri.
— Bătrînii au nevoie de linişte şi tihnă.
— Nu de mai multă ca aici. Ăsta e locul meu.

Ilona nu-l mai cercetă. Avea şi fără asta destule pe cap. Nu mai făcea faţă cu gospodăria, ca înainte. Îi dădea şi moara de furcă. Nu era treabă de muiere. Morarul năimit fura şi apoi nici nu se pricepea. Moştenirea, cea lăsată de Mike Menyhárd, era un mare noroc, e adevărat, dar sporea şi grijile, căci nu te poţi gospodări la Mănăştur, stînd la Căpuş. Arendaşul o înşela, o fura, totul se strica, se părăginea, pierea.

Apoi, o dată, cineva îi ceru moara. Dădea preţ bun. Văduva se gîndi, se socoti, pînă ce, în cele din urmă, bătu palma ; vîndu moara şi toată partea ei de la Căpuş.

Aşa se întîmplă că în primăvară văduva lui Varju Gáspár s-a mutat cu cei doi copii ai ei la Mănăştur, în casa lui Mike. Băiatul cel mare avea pe atunci şase ani, cel mic — patru.

O dată, în prag de toamnă, cînd grîul fusese deja treierat şi adus acasă, spre seară, la gospodăria Mike se înfăţişă un om. În curte femei cu ziua meliţau cînepa şi în văzduhul tăcut, în lumina soarelui gătit de odihnă, puzderiile pluteau scăpărînd. Era cald tare şi totul mirosea a cînepă. Se învîrtea pe-acolo şi un copil şi se străduia să-şi împletească un bici. Omul era de-acum bătrîn, pe cap purta o cuşmă, avea părul tuns şi mustăţile-i lungi atîrnau încîlcindu-se cu barba sură. Ducea un cal de căpăstru, în dosul şeii, într-o parte, se bălăbănea o puşcă scurtă. Şi omul şi calul erau asudaţi şi colbuiţi.

— Aici şade văduva lui Varju Gáspár, Vitéz Ilona ? întrebă.

— Aici, de bună samă — şi mîinile femeilor care meliţau cînepa se opriră o clipă — e înăuntru, în casă.

— Duceţi calul în grajd, zise omul şi-i trecu căpăstrul uneia dintre femei. Iar el o porni către casă.

Văduva pregătea cina la vatră, un copil i se ţinea de fustă. Moşneagul se opri în faţa ei.

— Bună sara, Ilona !

Femeia îl privi lung.

— Tată socrule !

Se priveau, apoi bătrînul o apucă de umeri şi o îmbrăţişă uşurel. Nu rosti o vorbă şi nici de plîns nu plînse nici unul dintre ei. Apoi moşneagul se aşeză pe marginea vetrei. Ilona stătea în faţa lui.

— Am trecut pe aici — vorbi Varju János. Am auzit că v-aţi aciuat aici. Şi-apoi am vrut să vă văd.

— Aşadar trăieşti, totuşi — zise femeia, — nimeni nu ştia nimic. De-acum rămîi cu noi, aşa-i ?

— Numai un minut, copila mea. Îmbuc ceva, văd că tocmai faci mîncare. Apoi copiii... să-i văd şi pe ei. Pe cel mic nici nu-l ştiu... Am fost şi pe la Poiană...

Făcu precum spusese. Nora căţă să-l reţină, dar bătrînul nu rămase.

A doua zi află tot Mănăşturul şi apoi tot ţinutul Călăţelelor că bătrînul Varju János a trecut pe aici, şi-a văzut nepoţii, a fost şi pe la Poiana. Apoi a plecat din nou. De unde venea, încotro plecase, Domnul ştie.

Maksai László îi spuse vestea socrului său, Basa Tamás.

— Annei i-ai spus de-acum ?

— Eu nu ! Dar ştie, desigur. Ştie tot satul.

În seara aceea Mica Anna nu mîncă împreună cu bărbaţii. Puse de cină fără o vorbă, dar nu se aşeză. Bărbatul o privi, dar tăcu. Chipul femeii era dur, ca săpat în piatră, gura încleştată, abia i se vedeau buzele. Privirea jupînului Basa Tamás sărea de la unul la celălalt. Nici unul nu scoase o vorbă.

Curînd, Maksai se sculă de la masă şi ieşi în curte. A doua zi voia să înceapă treieratul, oamenii curăţau podeala şurii, măturau, stropeau, presărau pleavă şi măturau din nou. Trebuia să şi lipească din nou pe ici-colo.

În iarna aceea Mica Anna născu o fetiţă. O botezară Kata.

CAPITOLUL XVI

Roata vremii se-nvîrteşte. Mor oameni şi se nasc oameni noi, în ţintirime putrezesc vechile cruci şi se îmburdă, dar în locul lor se sădesc altele în pămînt şi cîte cruci noi cioplește lemnarul tot atîtea leagăne micuțe împodobeşte cu lalele roşii şi bujori, întru bucuria inimii tinerelor mame. Iar copiii cresc şi mîna veşnic dătătoare de viață a Domnului le pune pe feţe şi le pune în inimi chipurile primenite ale părinţilor şi căldura sîngelui lor.

Mănăşturul are şcoală. Atît s-au tot luptat oamenii, pînă ce şcoala s-a înălţat din vrerea comună. Le-a fost de ajutor şi boierul Gyeröffi Mihály, le-a dăruit lemn din pădure, iar în sat un *fond* întru folosinţa şcolii şi pămînt pentru întreţinerea dascălului. Iar nemeşii dădură şi ei grîu şi ovăz, miere şi ghindă, parte de păşune şi parte de fîn; iobagii îşi dădură munca, sudoarea nouă.

Şi şcoala de la Mănăştur se umplu de copii. Mici şi mari, fete, băieţi, iobagi, nemeşi. Cu opinci şi cu cizme. Fură aduşi către iarnă şi copiii din Vălcău, ca să înveţe carte măcar o lună-două şi ei. Magistrului îi aduseră în schimb lemn cu sania şi, către Crăciun, slănină.

Cînd se făcu toamnă, copiii cu tăbliţele mergeau dimineţile la şcoală şi veneau acasă cînd băteau clopotele de nămiezi, morţi de foame. Pe atunci, fetiţa lui Maksai avea şapte ani, dar ea se uita la copii doar de după gard. Zile în şir se uita la ei. Ar fi vrut să întrebe încotro se duc şi de unde vin aşa, în cete, gălăgioşi, dar nu îndrăznea, aşa că rămînea tăcută.

Totuşi o dată o întrebă pe maică-sa :

— Unde se tot duc copiii dimineaţa şi vin la amiază şi se duc şi după masă ? Unde, mămico ?

— La şcoală, fata mamei.

— Ce-i aia, şcoală ?

— La şcoală învaţă copiii.

— Ce învaţă ?

— Să citească, să scrie.

— Ştiu, ştiu. Şi-apoi se duc mulţi copii acolo ?

— Mulţi.

— Tot numai copii ?

— Tot.

Copila tăcu o vreme, apoi împlini întrebările :

— Dar eu cînd mă duc cu ceilalţi copii la şcoală ?

Maică-sa o privi :

— Eşti încă prea mică pentru asta.

— Şi cînd o să cresc, o să pot merge şi eu ?

Femeia făcea mîncare şi abia o băga în seamă pe copila care-i dădea tîrcoale şi nu mai contenea cu întrebările. Nu vedea cu cîtă îngrijorare o privesc ochii aceia mari, albaştri. Şi nu văzu nici că atunci cînd, drept răspuns la întrebări, îi aruncase un „nu" scurt, ochii albaştri se umpluseră brusc de lacrimi. Femeia nu văzu şi auzi doar după o bucată de vreme că, înghemuindu-se toată, fetiţa plîngea amarnic.

— De ce plîngi, Katka ? şi o luă în braţe.

Dar copila nu răspunse, doar lacrimile mari îi izvorau din ochi, brăzdîndu-i obrăjorii.

Apoi se linişti şi nu-i mai vorbi maică-si despre şcoală. Dar o dată, cînd odaia cea mare se învăluise în umbră şi bunul cu părul alb şedea înăuntru, iar pe-afară tocmai treceau în fugă, gălăgioşi, copiii venind dinspre dealul bisericii unde era şcoala, se apropie de moşneag :

— Bunule dragă, te-aş întreba ceva.

— Ce, sufleţelule ?

— Spune-mi, bunicuţule drag, de ce nu pot merge şi eu la şcoală cu ceilalţi copii cînd o să fiu mare ?

— De ce să nu poţi merge şi tu ?

— Mama a spus că nu.

— Mama ?

— Ea.

— Şi-apoi ţi-ar place să te duci şi tu acolo ?

— Mi-ar place. Acolo sînt așa de mulți, așa de mulți copii.

— Nu ți-e mai bine acasă ?

— Nu, bunicuțule scump. Aici nu-i nimeni.

— Dar maică-ta ? Taică-tău ?

— Asta-i altceva. Ei nu-s copii. Eu n-am pe nimeni...

Atunci copilul băgă de seamă că ușa era deschisă și că tatăl ei stătea în prag. Tăcu și iar nu mai aduse vorba despre școală. De altfel, în casa asta nu se prea vorbea. Era o casă tare tăcută, pînă și slugile erau parcă mai puțin guralive decît în alte părți. Își vedea fiecare de treabă și părea că nici nu-i pasă de treaba altora.

Iarna, cînd se mîntuiră muncile de pe afară și căzu zăpada, maică-sa o luă pe micuța Kata ca s-o învețe să deprindă buchile. Întîi scriau literele pe hîrtie doar cu plumbul și fetița învăța repede. După ce învăță să scrie și cîteva cuvinte, căpătă o trestie de scris și cerneală ; maică-sa îi spunea cuvîntul și copila silabisea pe rînd literele și le scria, le scria cu mare băgare de seamă. Desigur, avea multă bătaie de cap cu cerneala și, de asemenea, cu bețigașul de trestie care trebuia tot mereu potrivit, ascuțit.

Într-o zi — era duminică după amiază și vreme urîtă, viscolită, afară nu se putea face nimic — după prînzul sărbătoresc, ședeau cu toții înăuntru, în casa cea mare. Părinții la masă, moșneagul picotea în jilț, copila își făcea de lucru, umbla de colo-colo. Îi era urît. Apoi își scoase uneltele de scris, abecedarul, cerneala, bețigașul : cum că ea vrea să scrie. Dar trestiile nu erau bine ascuțite, scîrțîiau și se agățau dacă le apăsa. Nici hîrtia nu era liniată. Într-un cuvînt, nu prea mergea fără o mînă de ajutor.

Copila se uită la maică-sa care torcea în capul mesei și ochii îi rătăceau cine știe pe unde, apoi la taică-său.

— Tată, știi să tragi linii ?

— Oi fi știind.

— Atunci trage-mi cîteva linii — și-i împinse în față hîrtia, cerneala și plaivazul.

Maksai László linie. Cînd fu gata cu o foaie, i-o întinse fetiței.

De-acum îi privea și femeia. Cu ochii holbați, cu gura pe jumătate căscată.

Numai că nici trestia nu e bună :

— Tăicuțule, nu-i așa că ai un cuțit ascuțit ?

Avea, sigur că avea.

— Ai putea să-mi tai o peană.

Maksai îi rostui bețigașului un vîrf. Cu grijă, frumos, cu mare migală. Cînd fu gata, mica Kata îl încercă : era mulțumită.

— Bine, tăicuțule, te pricepi chiar mai bine decît mama. Da, dar știi dumneata să-mi spui, ca eu să scriu după aceea ?

— Știu, fata tatii.

— Bine, atunci eu am să scriu.

Femeia nu mai torcea. Își lăsase fusul în poală și nu-și lua ochii de la ei ; se uita cînd la fetiță, cînd la bărbat. Ei n-o băgau în seamă. Afară vîjîia vîntul și bășicile de la ferestre pocneau.

Iar scrisul nu voia să meargă nicicum. Literele, pînă să ajungă pe hîrtie, se preschimbau. Litera „z" devenea litera „g", literei „n" îi mai creștea un picior, fetița se necăjea.

— Ai putea să-mi scrii un rînd, eu m-aș lua după el. Așa e mai ușor.

Tatăl, parcă ar fi zîmbit. Luă din fața copilei hîrtia, pana și scrise.

Atunci femeia se ridică brusc, fusul căzu pe jos. Bărbatul și fetița se uitară într-acolo.

— Ce-i ?

Moșneagul bîigui din jilț :

— Sînt douăzeci de ani de atunci. Era tot o vreme ca asta. Și tu erai cam cît copila asta. Îți aduci aminte, Mică Anna ?...

Dar femeia nu se mai afla în odaie. Furca rămăsese acolo, orfană, fusul pe jos. Maksai se uită în jur, uimit.

— Ce s-o fi întîmplat aici ? Du-te, Katka, vezi ce are maică-ta !?

Fetița ieși, dar se întoarse curînd.

— Măicuța s-a dus în casa mică, dar a încuiat ușa. N-am putut intra...

S-a sfîrșit cu învățătura. S-a sfîrșit de tot. Cînd, în seara zilei următoare, fetița își aduse lucrurile, maică-sa se răsti :

— Pune-le la loc, drăguță. Nu mai facem lecții. O să înveți la școală !

Astfel ajunse și micuța Maksai Katka la școală, printre copiii cei mulți, unde a învățat să rîdă din toată inima, fericit.

Prin preajma Crăciunului iarna se înteți ; vreme frumoasă, cu multă zăpadă și ger. Și în zilele sărbătorilor copiii se adunară la săniuș pe dealul mare de sub pădure. De cînd era școală în sat copiii se mai obișnuiseră unii cu alții și se adunau și în afara școlii, la joacă. Erau în sat doi băieți mai răsăriți, care urmau colegiul la Cluj și care aduseseră de acolo multe jocuri noi ; cei mici le învățaseră sîrguincioși. Astfel, acea nouă plăcere și petrecere a săniușului ! Încropeau săniuțe lungi și înguste, se așezau cîte doi, cîte trei și-și dădeau drumul pe coasta lungă a dealului. E o joacă grozavă și trebuie să te pricepi. Dacă ești mai îndemînatic îți lunecă și săniuța mai iute și te răstorni mai rar.

În iarna aceea cea mai bună sanie o avea Varju Gyurka, toți copiii îl pizmuiau pentru ea. Și era fericit cel pe care-l lăsa să se dea cu sania lui. Dar nu le dădea voie, cel mult lui Budai Erzsi sau domnișorului, lui Kabós István. Însă cînd se așezau toți trei, cu fata la mijloc, să tot stai și să cești gura. Micuțul Varju Jankó avea o săniuță șuie, cu tălpicele groase, nu lunneca bine. Doi oameni abia dacă încăpeau pe ea, căci tălpicele mai erau și scurte. Cei mai mulți copii aveau săniuțe la fel. Fetele erau luate de băieți, toate aveau cîte-un frate mai mare sau mai mic, stăpînind cîte o săniuță și-apoi și dintre rubedenii se mai nimerea un băiat pentru o fetiță, întotdeauna.

Ieșea și micuța Maksai Katka pe coasta dealului ca să privească zbenguiala. Însă ea nu avea săniuță și nici un băiat cu care să se fi înrudit. Și-apoi mai era și mică, firavă și nevolnică. Desigur, i-ar fi plăcut și ei să se dea cu sania dar nu îndrăznea să se roage de nimeni ca s-o ia. E adevărat că simțea mare plăcere chiar și numai văzînd cum coboară în goană, una după alta, săniuțele, pe zăpada bătătorită, netedă, lucioasă, iar pe ele copiii, singuri sau mai mulți, ținîndu-se unii de alții. Și chiotele, rîsetele, țipetele — cînd cîte-o săniuță se răsturna și toți cîți ședeau pe ea se trezeau

azvîrliți care-ncotro, ce mai haz și veselie! Cîte-un omuleț se pornea pe plîns, cîte doi mai răsăriți se luau la palme. Toate acestea, așa, laolaltă, erau numai și numai lucruri vesele și viață, viața cea mare, frumoasă. S-a întîmplat ca, în vreme ce luneca la vale cu puiul lui de săniuță, pe micuțul Varju Jankó să-l ajungă din urmă sania cea mare și lungă pe care ședea fratele lui, Budai Erzsi și Kabós Pista. Ăia strigau să se dea la o parte dar degeaba zgrepțăna Jankó zăpada cu picioarele, că nu se putea feri. Sania cea mare o încăleca pe a lui, se răsturnară cu toții în zăpadă. Copiii rîdeau, Varju Gyurka era furios. Îi era rușine, căci el cîrmise sania. Sări în picioare înciudat și se repezi la frate-său:

— De ce nu te-ai ferit, prîsleo?

— N-am putut. De ce nu m-ai ferit tu?

Fratele mai mare ridică mîna.

— Nu mă lovi, Gyurka — dar celălalt îl și lovise, îl izbise în obraz răsturnîndu-l din nou în zăpadă.

Micuța Maksai Katka stătea pe aproape și văzu totul:

— Vai!

Băiețașul se ridică din zăpadă. Avea gura însîngerată. Gyurka nu se clintise.

— Lasă, Gyurka. Îi spun eu mamei — plîngea copilul. Celălalt dădu din umeri:

— Spune-i, nu-mi pasă, de ce mi te-ai pus în cale? Și se duse la sania lui.

Săniușul continua, dar micul Jankó stătea deoparte, cu buza însîngerată și-și privea săniuța frîntă. Nu mai plîngea. Katka se dădu mai aproape:

— Dacă-l spui, o să-l bată pe Gyurka?

Jankó se uită la ea.

— Da. O să-l bată foarte tare. Dar nu-l spun.

— De ce nu?

— Pentru că atunci o să mă răstoarne întotdeauna și o să mă și bată iar. Am să fac altceva.

Fetița se interesă:

— Ce?

— Cînd o să fiu mare, o să-l bat pe Gyurka de-o să-l ologesc.

— Zău?

— Zău. Poți să mă crezi, am s-o fac.

Fetiței îi plăcea treaba asta.

— Șterge-te la gură, ești mînjit de sînge.

— N-am cu ce, cojocul nu mi-l murdăresc căci e nou. O să mă spăl acasă, la Ștefan. Să nu mă vadă mama.

Băiețașul se uită la săniuța dezbinată.

— Nu mai e bună de nimic — și, înciudat, izbi în zăpadă tălpica frîntă.

— Nu se poate drege ?

— S-ar putea, dar ia stai. Fac alta. O să fie mai bună decît a lui Gyurka. Copilul se luminase tot la față : Ai să vezi, Katka, poimîine o să fie gata. Să vii și tu. O să te las, poți să te dai cu mine.

— Zău ? Și fetița bătu din palme.

— Dar să nu spui nimănui. O să vezi. Îl rog pe Ștefan, și-apoi o să am săniuță cum nu are nimenea. Dar nu i-o dau nimănui.

— Dar pe mine ai să mă iei la săniuș, nu-i așa ?

— Pe tine da. Numai pe tine. Pentru că tu n-ai rîs de mine.

Micuțul Jankó, înveselit dintr-o dată, adună iute frînturile săniuței și se duse acasă. În odaia slugilor, la Ștefan, chiorul, se spălă, dar nu spuse nimic. Iar frate-său tot aștepta pîra, pregătindu-se pentru bătaia maternă. Cum nu se întîmplă nimic, simți un fel de părere de rău și a doua zi, cînd o porni cu săniuța, îi zise fratelui mai mic :

— Jankó, nu vii ?

— Nu mă duc azi.

— Hai, și-apoi poți să te dai cu mine.

— Nu mă duc.

Omulețul nu se duse la săniuș. Dar cît fu ziulica de lungă meșteri cu Ștefan chiorul în fundul ogrăzii. Iar badea Ștefan, ca orice om de la munte, se pricepea să lucreze lemnul ; se vede treaba că se pricepea mai ales la făcut săniuțe. Și-l îndemna și omulețul :

— Bade Ștefane, să zboare ca pasărea, /să nu fie altă săniuță ca asta !

— N-o să fie alta ca asta, ai să vezi.

Și ieși o săniuță pe cinste. Îngustă, cu tălpici lungi din fag, cu legături din corn, cu cruce din mesteacăn și cu fața din scîndură de brad, geluită. Și, în sfîrșit, ca o încoronare a tuturor acestora, îi țintui șine de fier pe tălpici.

De unde făcuse rost Ştefan de fier nu se poate şti, dar important e că avea : săniuţa se făcuse cu tălpici subţiri, înguste, de fier.

Pînă-n seară fu gata, dar nu i-o arătă lui Gyurka. Mîine, lasă...

A doua zi era duminică. O vreme minunată. În asemenea după-amieze erau şi mai mulţi cei ce se duceau cu sania pe coasta dealului. Şi veni, cum să nu fi venit, micuţa Katka. Jankó era acolo, dar încă nu coborîse cu săniuţa. Se temea, gîndea că poate nu va avea succes. Însă îndată ce o zări pe fetiţă o strigă, plin de mîndrie :

— Ei, Katka, poţi să vii cu mine !

Şi o luară în sus pe deal, sub poala pădurii, de unde porneau săniuţele. Acolo se opriră.

— Să încălecăm — propuse fetiţa.

— Aşteaptă. Întîi să pornească Gyurka, vreau să-i ajung din urmă.

Şi chiar aşa s-a şi întîmplat.

Veni Gyurka cu sania lui, era şi domnişorul acolo şi luară între ei o fată, de data asta pe sora domnişorului, Budai Erzsébet se uita doar de departe.

— Ei, acum.

Jankó încălecă, iar Katka, în spatele lui, aşa cum îi văzuse pe cei mari.

— Ţine-te bine de mine, ridică picioarele cît poţi.

Porniră şi săniuţa nu-i dădu de ruşine. Totuşi, fierul e fier : ca săgeata lunecau tălpicile înguste, ca şi cum nici n-ar fi atins zăpada. Katka ţipa :

— Nu-mi ţipa în urechi, ţin-te bine, păzea !

Prindeau din urmă sania cea mare şi Jankó strigă asurzitor :

— Fereşte, Gyurka !

Desigur, cu toate astea, Jankó fu cel care-l feri, dar îi făcu plăcere că putuse striga. Şi rîse tare cînd sania lui lunecă pe lîngă aceea a fratelui mai mare. Făcea bătaia de alaltăieri. Iar micuţa Katka era fericită, atît de fericită încît îi venea să rîdă mereu.

Apoi urcară sania amîndoi, în fugă, sus pe deal şi coborîră din nou şi din nou. Săniuţa îşi slujea micii stăpîni tot mai bine şi mai bine. Şi toată lumea îi pizmuia. Toată lumea. Iar ei nu pizmuiau pe nimeni, pe nimeni.

Jos, pe drumul dinspre Dumbrava, venea o sanie cu cai, cu mare zgomot voios de zurgălăi. În ea ședeau Maksai cu nevastă-sa. Fuseseră la un botez și se întorceau acasă.

În dreptul dealului unde se dădeau copiii cu săniuțele, Maksai încetini, apoi opri caii.

— Am putea s-o luăm de-acum acasă și pe micuța Katka.

— Unde e ? O vezi ?

— Colo sus, tocmai pornește săniuța. Oare cu cine s-a împrietenit ?

Femeia se uită într-acolo, apoi își mută privirile la bărbat. Nu vorbi. Maksai zise, încetișor :

— Dacă văd eu bine, e unul dintre băieții lui Varju. El e. Cel mic.

Katka își văzuse părinții și luneca și mai mîndră cu săniuța la vale. Acolo își luă rămas-bun de la Jankó.

— Mă duc acasă. Mă așteaptă mama. Vii și mîine Jankó ?

— Viu, după-amiază.

— Bine, vin și eu.

Jankó stătu locului o clipă, apoi apucă frînghia și o porni în sus pe deal. Copiii îl înconjurară.

— Du-mă pe mine, Jankó, lasă-mă pe mine, Jankó.

Se apropiară și Kabós Eszti și Kabós Pista.

— Jankó, dă-ne săniuța o dată, s-o încercăm și noi.

Jankó stătea și rîdea, dar sfoara era în mîna lui. Îi plăcea să vadă cum i-o cere domnișorul care umblă la colegiu și taică-său e domn mare.

— S-o dau, zău ?

— Hai, dă-o, nu te mai lăsa rugat.

Jankó întinse frînghia. Atunci îl zări pe frate-său, pe Gyurka.

— Lui Gyurka nu, el să nu pună mîna pe săniuța mea. Altfel nu v-o dau de loc.

Gyurka se înfurie.

— Mare măgar mai ești, Jankó ! Ai luat o palmă de la mine pentru că m-ai răsturnat, dar cu Katka te dai, deși tatăl ei l-a omorît pe tatăl nostru. Păi, n-ai decît să te dai cu ea.

Jankó avea nouă ani pe atunci și pricepea multe. La vorbele astea se făcu alb ca varul.

— Minți !

Gyurka dădu din umeri.

— Întreabă pe oricine, întreab-o pe mama.

Copilului i se strînse inima și căță cu ochii spre copiii adunați în jur. Apoi, brusc, se răzgîndi :

— Nu i-o dau nimănui, mă duc acasă !

Pe maică-sa n-o întrebă nimic, dar pe badea Ștefan îl descusu. Și Ștefan, bătrînul gornic cu un singur ochi, îi povesti despre lupta pe care o purtaseră cei din neamul Varju cu Măria sa, principele.

A doua zi, Katka îl așteptă zadarnic pe Jankó. Nu era printre cei ce se dădeau cu săniuța. Și nici a treia zi. Niciodată de atunci înainte. Nici săniuța nu mai ieși la iveală, deși Gyurka i-o ceruse și o și căutase. Și nici micuța Maksai Katka nu se mai dădu cu săniuța pe deal și, încet, încet, uită această joacă.

CAPITOLUL XVII

În fiecare an, bătrînul Varju János se ivea de pe undeva. Îl vedeau oamenii și sus, în Poiana, și jos, la Mănăștur. Stătea de vorbă cu noră-sa, își vedea nepoții, apoi dispărea din nou.

— Nebunul de Varju își socotește averea — ziceau oamenii și nu-și mai băteau capul cu el.

Nora îl ruga de fiecare dată : de-ar rămîne la ei, să nu mai colinde lumea, are aici destul de lucru, dacă vrea ; să nu muncească pentru alții. Dar moșneagul dădea din cap :

— Nu stau, fata mea, degeaba vorbești. N-a venit încă vremea mea. O să vie și ea odată.

Și încăleca și se ducea. Oamenii aflaseră de-acum că trăiește la Ecsed în slujba bătrînului domn Bethlen István. De acolo umblă cu vitele pînă sus la Beci și la Buda, la Timișoara. Scoate puzderie de bani, face și el pe geambașul. Ce-i drept e drept, e tare de vîrtute moșneagul !

Toamnă timpurie și vreme însorită, uscată ; Poiana e pestriță, ca rochia frumoaselor trecute. Clopotele oilor se aud pînă departe acum, iar noaptea roua doar că nu se face pîrîiaș să curgă-n vale.

Crugul serii. Ilie șade în fața bordeiului. Face focul, pregătește de cină, potrivește crengile uscate de brad, le aprinde, apoi, cînd flăcările se împletesc, scoate la iveală niște pești și se apucă să-i curețe. Păstrăvi frumoși, proaspeți, în pîrîu

sînt mulțime. Ciobanii și cîinii mînă oile spre stînă ; Poiana răsună de behăit, de strigăte, de zvon de tălăngi și lătrat de cîini, apoi se potolește totul.

Focul s-a surpat și Ilie așează un grătar deasupra jarului, iar pe grătar pune peștii.

Brusc, cîinii încep să latre cu turbare și dau năvală să iasă din stînă. Dinspre gura văii de sus se apropie niște oameni : doi în față, unul în spate ; cel care vine în urmă ține doi cîini în lesă. Ilie își duce palma streașină la ochi : cine or fi ?

— Cheamă-ți cîinii, se aude strigătul.

— Cine sînteți ? întrebă moșneagul.

— Vînători de la Gilău, nu te teme. Cheamă cîinii.

Ilie dă porunca, ciobanii dau fuga cu bîtele și, fluierînd, strigînd, gonesc dulăii înapoi, la colibă.

Străinii se apropie. Unul e un om bărbos, tras la față, celălalt e tînăr, cel de-al treilea, cu cîinii, rămîne în urmă : pare a fi servitor.

Dau bineți. Ilie răspunde dar nici nu se clintește, peștii au început să se rumenească frumos.

— Așezați-vă la foc, peștii se și prăjesc, mîncați.

Cel mai în vîrstă se așează de îndată. Pare obosit, din cale-afară de ostenit. Cel tînăr, se așează ceva mai încolo.

— Leagă cîinii de un copac, apoi dă-mi plosca, Amburus — zise cel mai în vîrstă. Mi-e frig.

Focul îl bătea în față. Ilie îl privi cu atenție.

— Ești bolnav, Măria ta !

— De unde știi cine sînt ? Și se uită la moșneag.

Ilie nu răspunse la întrebare, ci își legă mai departe firul vorbei :

— Ești bolnav, zic. Tare bolnav. Intră în casă, noaptea aici, afară, nu e de tine.

— Cine ești, moșnege ?

— Sînt păcurar.

— Dar pe mine de unde mă cunoști ?

— Știu că tu ești domnul, voievodul acum.

Pe Rákóczi îl scuturau frigurile, era ostenit de moarte, capul îl durea și-i vuia, dar nu lăsă fără răspuns vorba moșneagului.

— De ce acum ?

— Pentru că ieri a fost Bethlen Gábor, mîine se prea poate să fie domnişorul acesta.

Omul pe care-l chema Amburus aduse plosca şi i-o întinse stăpînului său. Îi şi spuse ceva, încetişor. Apoi aşeză o traistă îndesată în faţa celui tînăr. Acela o deschise, scoase o pîine, tăie din ea şi-l îmbie pe voievod.

— Nu mănînc, György, mi-e rău de la stomac. Mănîncă tu.

Şi se întoarse spre Ilie :

— Zice sluga mea că numele tău e Ilie şi că eşti vraci, cum s-ar zice un fel de vrăjitor.

— E drept, numele meu e Ilie, dar vrăjitor nu sînt. Cunosc puterea ierbilor, e adevărat, cunosc multe boli şi ştiu leacul multor necazuri. Vindec oameni şi animale şi din ochii oamenilor citesc multe. Tu, doamne, eşti bolnav, eşti tare bolnav, asta o văd.

— Dar zice sluga mea că tu vezi cele trecute şi priveşti viitorul.

— Da. Văd cele trecute şi privesc în ele şi din ele citesc ce va să vină. Asta e drept. Dar, doamne, îţi zic, scoală-te de aici, uite, se aşează roua peste noi, şi culcă-te în casă. E curată, nimeni nu stă în ea, doar stăpînul meu din cînd în cînd, dacă trece pe aici. Ai fîn proaspăt şi pături de lînă noi-nouţe, două. Vino după mine.

Ilie se sculă, voievodul după el, fără vorbă. Intrară şi iată că moşneagul avea dreptate. După tindă mai urma un mic ungher, o vatră şi un culcuş de fîn proaspăt acoperit cu pături de lînă în dungi.

— Culcă-te aici, doamne, sluga ta o să-ţi facă focul, iar eu îţi pregătesc pentru la noapte o băutură ca să asuzi. Apoi dă-i poruncă slugii tale să meargă şi să aducă o căruţă. Tu nu poţi pleca pe picioarele tale de aici.

În curînd focul juca în vatră şi Ilie încălzea apă într-un căzănel deasupra focului.

Voievodul se întinse pe fîn şi se înveli cu păturile. Dar dinţii îi clănţăneau în gură.

După o vreme prinse a grăi :

— Spune, moşnege, de unde m-ai cunoscut pe mine ?

— Te-am văzut, doamne, cu doisprezece ani în urmă, aici.

Adevărat.

— Stăpînul tău, aud că trăiește. De ce nu și-a ridicat casa din nou ?

Stăpînul meu n-a avut nevoie de ea. Cui să i-o fi clădit ? Feciorul lui a murit. L-au pușcat atunci soldații.

Tăcură o vreme, apa bolborosea în cazan.

Moșneagul scoase dintr-o lădiță lipită de perete o cutie de lemn și din ea turnă ceva în cazan. Din cînd în cînd învîrtea licoarea. Cămara se umplu de un fum ciudat, amirosind plăcut și de abur mare.

Rákóczi se săltă într-un cot și se uită la moșneag. Stătea pe vine în fața cazanului și din cînd în cînd învîrtea. Părul — ca argintul strălucitor, iar obrajii, la lumina fluturată a focului, — ca arama arzînd în flăcări. Cazanul bolborosea, fierbea, bătrînul vraci mormăia, bodogănea. În mintea voievodului dansau ciudate, tulburi, înghesuite, gînduri vechi. Se făcea că întreabă :

— Moșnege ! Știi tu oare ce s-a ales din comoara lui Zólyomi ?

Se clătina, se împleticea capul bătrîn în lumina șovăitoare și bîiguia gura bătrînă și știrbă. Poate spunea într-adevăr :

— Comoara există !

— Comoara !

— Ea ! Aici ! Nu s-a atins de ea nimeni !

— Nici Varju János acela ?

— Nici el. Nimeni. Ce intră o dată aici, de aici nu mai iese.

— Vorbe de clacă !

— Nu-mi stă în fire să mint. Dar știu multe lucruri.

Dinții lui Rákóczi clănțăniră. Ochii lui vedeau lucruri ciudate. Și cămara, parcă s-ar clătina, parcă s-ar clinti și ea. Iar moșneagul se face tot mai mare. Deodată îi vede chipul aproape. În mînă ține un păhărel de lemn cu toartă.

— Asta-i leacul ! Trebuie băut. Ai grijă, e fierbinte.

Și întinde paharul spre el.

Voievodul tresări brusc :

— Mă otrăvești, vrăjitor bătrîn !

— Dacă ți-e teamă, varsă-l. Mie mi-e totuna.

Rákóczi apucă toarta paharului de lemn. Moșneagul se întoarce lîngă vatră.

Bolnavul încearcă să se gîndească, dar capul îi vuiește, ochii îi văd lucruri ciudate, apoi duce totuși paharul la gură și cu înghițituri rare bea. Parcă ar auzi :

— Acum culcă-te și învelește-te bine. Dormi.

Cineva îi ia paharul din mînă, apoi îl învelește cu pătura, pînă la bărbie. Ochii nu-i mai văd, dar o căldură binefăcătoare îi străbate trupul.

— Să intre fiul meu, bîiguie.

Dar nu-și vede fiul și uită că l-a chemat. Ci în locul lui vede comoara, iat-o acolo, în fața lui, miraculoasa comoară a lui Zólyomi. În butoaie și în lăzi și în grămezi lucitoare. Iar bătrînul vraci șade în vîrful tuturor acestora. Șade și scurmă cu picioarele prin puzderia de nestemate. Și zice :

— Nu se poate. Astea nu vor fi ale tale !

Îl cuprinde o groaznică furie și răcnește :

— Oșteni ! Oșteni ! György !

Drept care comoara dispare deodată.

— Trebuie învelit — aude apoi vorba mormăită a moșneagului. Vede și focul pentru o clipită, și aude și glasul băiatului :

— Dormi, tată. Liniștește-te, nu-i nimic !

Apoi vede alte fețe, din nou : pe Varju János și pe fiul lui, vechea casă din Poiana și oamenii care aduc pielea ursului :

— Cum a ajuns ursul aici ?

Apoi aude împușcături și strigăte sălbatice, îl vede pe Gáspár cum izbește cu sabia în Valkai cel mic și ridică sabia asupra lui. Iar el le strigă ostașilor :

— Uite prada, puneți mîna pe ea, să nu fugă !

Atunci aude vocea bătrînului Ilie :

— Tot n-o capeți. Nimeni nu va pune mîna pe ea. Dar o dată, dacă va fi nevoie va ieși la iveală.

Apoi își aude fiul :

— Țineți-l cu grijă. Eu trec la cap. Încet, încetișor.

Parcă l-ar mîngîia un vînt răcoros pe obraji. O clipă vede lumina lunii rîzîndu-i în ochi.

— E bolnav, e tare bolnav — aude, apoi, brusc, ceva începe să-l scuture, îl scutură, îl scutură...

În toamna aceea muri bătrînul Rákóczi György.

CAPITOLUL XVIII

O dată, bătrînul Varju János sosi la nora sa zicînd că de-acum rămîne locului.

— Vremea mea a venit. O să am treabă acasă. Trebuie să orînduiesc Poiana.

Adusese şi un om cu el, părea să fi fost vreun rob tătar, cine ştie pe unde se alipise de Varju János.

— I-am dat de veste şi lui Ştefan, vine şi el cu mine, iar tu ia-ţi alt argat în locul lui, fata mea. Cu băieţii cum o duci ?

— Nu prea bine. Pe Gyurka aş fi vrut să-l ţin pe-acasă, dar l-a năimit băiatul lui Kabós János, Pista, la domnul Kémeri János drept ucenic sau învăţăcel.

— La Cuzăplac ?

— Acolo. E un loc bun, vede multe, învaţă, deşi sînt oameni cam neaşezaţi, cam cu capul în nori.

— Şi Jankó ?

— E la Poiana acum. Nici la el nu prea am nădejde. E băiat bun, dar cam ţineş, cam răzleţ. De multe ori nici nu ştiu pe unde umblă şi chiar cînd e pe-acasă zile-n şir nici glasul nu i-l aud. N-am cu cine schimba o vorbă măcar. Cu toate că munceşte din răsputeri. Ci dacă-l apucă, parcă nici n-ar mai fi omul care-i de obicei.

— Prin sat ce se aude ?

— Anul trecut a murit bătrînul Basa Tamás. A avut o înmormîntare mare, frumoasă, au venit toţi domnii de prin împrejurimi.

Varju János nu răspunse, ci privi doar o vreme în pămînt.

— Ei!

Era luna Rusaliilor și muncile de primăvară peste tot în bună rînduială. Boii de jug, caii se odihneau. Puteau fi luați la Poiana.

— Doi băieți, două moșii — zise moșneagul. Gyurka azi-mîine își poate lua nevastă...

Și Varju János se mută la Poiana.

După seceriș avu loc logodna lui Budai Erzsi cu Kis Péter, un flăcău din Bical. Erzsi era singura fată a lui Budai Ferenc, bătrînul; se țineau tare mîndri, așa că făcură mare petrecere, chemară mulțime de popor. Veni și Varju Gyurka de la Cuzăplac, și se duse și Jankó, împreună cu maică-sa. Veniră și de-alde Maksai și o aduseră pe Katka care, de la confirmare încoace, ieșea pentru prima oară în lume. Mergînd într-acolo se întîmplă ca Maksai cu ai lui să se oprească în curte, în fața tîrnațului, stînd de vorbă cu ai casei, tocmai cînd văduva cu cei doi băieți ai ei intra pe poartă. Nevasta lui Budai Ferenc îi observă cea dintîi.

— Ia te uită, a venit și Vitéz Ilona. Pînă acum n-a călcat pe la nimeni.

— Are doi băieți mari, are cu cine — observă jupînul Budai Ferenc și porni ca să le iasă în întîmpinare. Maksai stătea nemișcat, nu-și lua ochii de la nevastă-sa. Anna se uita la văduvă. Buzele îi tremurau.

— E femeie frumoasă și-acum. Uite-o ce dreaptă se ține — zise nevasta lui Budai. Mulți au pețit-o, știu și azi doi văduvoi de treabă care ar lua-o dacă ar vrea și ea. Domnul știe de ce nu vrea să intre în vorbă cu nimeni.

Se întîmplă să fie pe-aproape și Veres József cu femeia lui. Maksai intră în vorbă cu omul, întrebîndu-l de noutățile de pe la Sfăraș și altele de-acestea, iar soția lui Veres — o fată de prin partea locului —, de vreme ce Anna nu zicea nimic, îi răspunse nevestei lui Budai:

— Nu mă mir, dragă mătușă, de Vitéz Ilona. Om cum a fost bărbatul ei tot n-ar mai afla niciodată. Nu se găsește altul ca el în Călățele. Am sau n-am dreptate? Unul care să-i stea împotrivă voievodului însuși. Dacă nu-l omora atunci glonțul ăla nebun...

— Ce-ar fi să intrăm în casă — zise deodată Basa Anna și o luă înainte. Celelalte două schimbară o privire.

Între timp, jupînul Budai Ferenc le da bineațe cu mare bucurie celor trei noi veniți. Și cică bătrînul Varju János de ce n-a venit ? Îl așteptase cu nerăbdare și el, dar toată lumea ar vrea să-l vadă o dată.

— Tata trimite vorbă că chiar dacă n-a putut veni la logodnă, la nuntă o să vie nesmintit. E multă, e din cale-afară de multă muncă.

— E adevărat că ridică iar Poiana ?

— E adevărat.

Mîncară, băură din belșug, fu o petrecere de i se duse vestea. Se așezară la masă la amiază și unii mai ședeau acolo și a doua zi dimineața.

Un nou venit îl întrebă pe stăpînul casei :

— Am văzut-o adineauri pe-aici pe Vitéz Ilona, a venit cumva și bătrînul Varju ?

— Nu. Dar a promis că vine la nuntă. Bătrînul ridică Poiana.

— Cîți ani o fi avînd ? întrebă domnul Mikola.

— Vreo șaptezeci, așa cred, zise Derittei András, acela mai în vîrstă.

— Nu se poate — zise unul dintre bărbații mai tineri — l-am văzut marțea trecută la Huedin. N-are ăla șaptezeci de ani.

— Cu toate astea, are — zise Budai Ferenc — la iarnă or fi douăzeci de ani de cînd s-a dus de prin părțile astea.

— Așa e, adevărat — dădu din cap Derittei András cel cărunt —, de lăsata secului de carne sînt douăzeci de ani.

Apoi multă vreme nu mai vorbiră despre altceva decît despre neamul Varju. Cei de pe aici, mai ales bătrînii, știau multe despre ei, iar cei veniți de prin alte părți nu mai conteneau cu întrebările.

Veni vorba și de istoria cu comoara de basm și despre marea luptă din Poiana despre care mai vorbeau atîția și în atîtea feluri pe-atunci. Dar mai vorbesc și astăzi.

— Căci nu fără pricină a ajuns bătrînul Voievod la Poiana, căuta el ceva pe-acolo !

— Adevărat. Și dumnealui domnul Gyeröffi zicea cam tot așa. Vînau, e drept, dar nu ursul era ținta lor. Și-apoi oș-

tenii ce căutau prin munți ? Ăia aveau poruncă să se ducă acolo, tocmai acolo.

— Varju era dintr-ai lui Bethlen.

— Ăsta-i adevărul — mîrîi bătrînul Derittei András —, treaba era pusă la cale. Așa a fost ? — se întoarse spre Maksai —, tu erai pe-atunci pîrcălab la cetate.

Maksai nu adăugase pînă acum nimic la toate vorbele astea. Dar acum dădu din cap.

— Adevărat ! nu zise mai mult.

Drept care oamenii se apucară să descîlcească mai departe firul învălmășit al vremurilor de mult trecute.

Știa și unul ceva, auzise și altul ceva, le lipeau, le întorceau, le încîlceau, le descîlceau, le tulburau, le limpezeau. Apoi se aventurară și mai departe în trecut, pînă la tatăl lui Varju János, la voiosul Varju Miklós și la tatăl aceluia, la Varju făcătorul de aur, care fusese cîndva, încă pe vremea voievodului János cel tînăr, profesor și zăcuse în temniță pentru vrăjitorie. După aceea, înapoi la Varju János care, acum, la șaptezeci de ani, își înalță casă nouă sus, în munți.

— Altfel de oameni ca noi.

— Oameni nebuni.

— Altfel de oameni. Noi trăim aici, nici nu știm pentru ce. Muncim, scurmăm pămîntul, ne însurăm, creștem copii, mîncăm și bem, apoi, murim. Ca vitele. Nu noi ne facem soarta, nici nu încercăm. Ăia pun mereu cîte ceva la cale. Mereu vor cîte ceva. Noi mergem pe cărări bătute, ei își taie calea lor, deosebită.

— Dar tot ăla-i sfîrșitul !

— Și asta e adevărat — sfîrșitul e tot la sase picioare sub pămînt. Să bem, boieri dumneavoastră !

Unul se și apucă să închine paharul :

Vitele de sete beau,
Oamenii de drag se iau,
Vinu-i vin de gospodar,
Vița-i bună-n dar.
Doamne miluiește
Pe cine muncește,

Pe cine aduce
Ca să bem vin dulce
Vivat sincera sincerorum sinceritas [1].

Și domnii ciocnesc pocalele :

— Vivat !

Afară, în șura largă, răsună vioara și duduie danțul. Tineretul nu stă pe gînduri, ci își trăiește traiul. Care cum poate. Flăcăii le apucă, le strîng și le învîrt, fetele chicotesc.

— Katka, n-ai vrea să faci cîțiva pași ?

Și Katka făcu. E acum o copilă ca fulgul, subțire, blondă cu ochi albaștri și cu gene lungi, castanii.

În timp ce dansează, afară, în șură, se pomenește față în față cu Varju Jankó.

— Tu, Jankó, nu joci ?

— Nu prea mă pricep, dar tot am jucat.

— Cu mine încă nu.

Băiatul se făcu roșu la față.

— Adevărat, cu tine n-am jucat.

— Nici n-ai vrut, Jankó. Spune drept, nici n-ai vrut.

Băiatul răspunse brusc :

— Aș fi vrut, dar nu s-a putut. Jucai mereu cu alții.

Mințea dar își zicea că e mai bine așa și adăugă în grabă :

— O să joc și cu tine, Katka, aș vrea...

O zări pe maică-sa care venea către el.

— Îndată, Katka, vine mama.

— Bine, te aștept, Jankó.

— Nu era Maksai Katka fetița asta ?

— Ba da, ea era, mamă.

— Drăguță, copila — și privi în urma ei.

— Ce dorești, mamă ?

— Vreau să-ți spun doar că mă duc acasă. Cred că mă așteaptă bunicul.

— Te conduc, mamă.

Mergeau spre casă și Jankó se uita la maică-sa, minunîndu-se de frumusețea ei, de felul cum se ținea, mîndră și dreaptă. Și cînd te gîndești că e văduvă de douăzeci de ani și că

[1] Vivat sincera sincerorum sinceritas — Trăiască sinceritatea sinceră a celor sinceri (lat. în text).

muncește, robotește mereu. Și n-are pe nimeni. Nimeni pe lume.

Bătrînul Varju János sosise, într-adevăr. Venise cu căruța, ca în fiece duminică, să ia primeneli și merinde pentru o săptămînă.

— Mă întorc chiar azi — îi zise nurorii. Mîine în zori se pune acoperișul și am făcut niște stinghii, acum mi-ar trebui și alea.

Ilona intră în casă, ca să-și scoată hainele de sărbătoare. Jankó se pregătea să se întoarcă la danț. Dar mai înainte intră în grajd. Voia să vadă caii bunicului. Bătrînul îi cumpărase de curînd și erau tineri, niște dobitoace mărunte și de nădejde. Pînă acum nu fuseseră puși la ham.

Cînd se întoarse din grajd, o văzu pe maică-sa aducînd cele de trebuință. Jankó se uita la bunicul care ședea pe tîrnat, în cămașă, și-și ștergea fruntea de nădușeală. Pe vremea aceea Varju János avea un păr alb și curat ca neaua.

Dacă s-ar apropia acum și i-ar spune : „Bunicule, eu mă duc înapoi să petrec și să joc cu o fată a cărei tată l-a omorît pe tatăl meu“ — oare ce-ar gîndi moșneagul ?

Dar ce-o fi gîndit neghioaba aia mică de Katka ?

Jankó nu se întoarse la petrecere, își scoase și el veșmintele de sărbătoare și se apucă s-o ajute pe maică-sa să încarce în căruță pîinea, brînza și slănina.

— Mă duc cu bunicul la Poiana...

Duminica următoare fu sărbătoarea grîului. În această zi fiece om bun să se țină pe picioare singur se duce la biserică. Iar tinerii aduc cununa împletită din spice de grîu. Încă de la primul clopot se adună mulțime de oameni în țintirim.

Jankó își auzi numele. Se întoarse și văzu că cea care-l strigase era micuța Katka. Părinții ei intraseră în vorbă cu vecinii, iar fetița stătea singură sub un măr păduret. Băiatul se roși.

— Jankó ! Eu mă împărtășesc azi, dar tare m-am supărat pe tine că m-ai înșelat duminica trecută.

— Iartă-mă, Katka, dar...

— Știu, am fost obraznică și neghioabă. Atunci încă nu știam ce știu acum : tu nu poți să joci cu mine.

— Katka !

— Nu, nu. L-am întrebat pe tata și el mi-a spus. Dar să nu fi supărat pe mine, eu n-am știut. De asta n-ai mai venit

la săniuş cînd eram mici. Acum ştiu, cu toate că atunci am plîns amarnic. Şi nu m-am mai dat cu sania niciodată.

— Nici eu, Katka.

— Katka, Katka — se auzi vocea lui Basa Anna. Unde eşti ?

— Ei, Jankó, dă-mi mîna, arată-mi că nu eşti supărat.

Plecă în fugă. Jankó privi în urma ei şi simţi că îl cuprinde furia. Nu ştia de ce, dar i se strîngea gîtlejul de furie şi amărăciune. Se uită în jur. Oamenii intrau în biserică. Porni şi el cu flăcăii sus, în strană.

CAPITOLUL XIX

Pregătirile pentru nuntă erau în toi. Budai Ferenc ar fi dorit să se pomenească de nunta asta pe tot cuprinsul Călăţelelor. Iar de pomenit s-a pomenit, dar jupînul Budai Ferenc, care ţinea mult la faima casei sale, căruia îi plăceu petrecerile lungi şi îmbelşugate, n-a prea avut parte de bucurie de pe urma norocului ăstuia.

Ziua nunţii fu hotărîtă cu îndelungă şi cumpănită socoteală, la jumătatea lunii Crăciunului. Şi rubedeniile şi cunoscuţii se pregăteau vîrtos pentru această zi. Dar toate socotelile fură stricate de un singur cuvînt al domnitorului, care dădu poruncă întregii ţări să se înfăţoşeze cu armele în bună rînduială de întîia zi a noului an, în ţinutul Maramureşului. Porunca se adresa întregii nobilimi, fără excepţie. Şoltuzii de judeţe o vestiră grabnic fiecărei case de nobili.

De doisprezece ani încoace, de la războiul domnului Rákóczi György cel bătrîn împotriva împăratului, aşa ceva nu se mai întîmplase. Ce naiba îl apucase pe voievod de voia acum, în puterea iernii, să ridice tot Ardealul împotriva Lehiei ?

Vremuri ca acestea nu-s tocmai vremuri de nuntă. Se adunară totuşi destul de mulţi, dar ospăţul cel îndelungat a fost să se scurteze foarte. Grija războiului care bătea la uşă omorî voioşia. Domnii cei tineri beau vîrtos, dar nu se îndemnau la joc. Se apucară să cînte în schimb vechi cîntece războinice. De undeva se ivi şi un muzicant vagabond şi cîntecul ce părea aproape uitat răsună deodată :

Înverzește, Doamne, codrii mai degrabă,
Să cercăm tăișul armelor de pradă,
La vrăjmași viteji dau năvală-n cete,
Să ne batem vajnic cu păgîne cete.

Mare parte dintre cei tineri auzeau cîntecul acum pentru întîia oară, dar sunetul frînt de tristețe al naiului le înfioră sîngele ; iar inimile oamenilor mai bătrîni, care-l învățaseră poate cîndva la vreun foc de tabără, departe, pe Morava sau la vreun popas, între două bătălii victorioase, în Ungaria de Sus, se strînseră de o durere ciudată.Unii își plecară capetele, alții rămaseră cu privirile pironite în depărtare, ca și cum ar fi vrut să pătrundă trecutul bătrîn și, deodată, se auziră și vocile lor, adînc răgușite :

Dă-ne doamne slava-n capete leșești,
Să împodobească capetele noastre [1].

Iar cînd fluierul se stinse într-un ultim țipăt, falnicul Nagy György, cel cu mustața mare, sări în picioare și răcni :

— Vivat Georgius Rákóczi, principele nostru glorios !

Și goli pocalul pînă la fund.

Cei mai tineri săriră cu toții de la masă și strigară și ei, flăcăii dădură buzna în casă și săbiile prinseră a zăngăni. Ploua cu parale în căciula muzicantului.

Dar mulți dintre cei în vîrstă rămaseră așezați, iar în fața lor cupele pline, neatinse. Și bătrînul Varju János îl ocărî pe năier.

— Lighioană spurcată ! La anul o să înveți alt cîntec și tu. Eu unul vă spun oameni buni, nu ăsta e războiul nostru. E al domnilor de la Patak. Li se pare strîmtă de-acum țara asta a noastră, i-ar trebui coroană leșească domnului György, dar ăsta nu-i Báthori István și-apoi nici din treaba aia noi nu ne-am ales cu nimic bun ci numai cu necazurile. Muzicantule, cunoști tu cîntecul jupînului Zólyomi Dávid ?

Muzicantul îl știa. Cei vechi schimbară cîte o privire. Era un cîntec oprit, un cîntec vestit odinioară. Se putea trezi pus în fiare cel care-l cînta. Însă muzicantul își tînguia de-acum fluierul, cîntărețul cînta :

[1] Cîntec soldățesc din sec. XVII ; cu modificări neesențiale.

În cetatea Mureșului cînd am fost să merg,
Nu m-am dus cu oaste, eu și încă-o sută,
Oaspete la domnul Țării Transilvane,
Fără de zăbavă, am plecat degrabă.
La poarta cetății, la poarta cetății,
Iată-i vin șuvoaie-n săbii să ne taie,
Ce lucrare-i, Doamne, pe ai mei că-i taie ? !
Să n-o mai văd oare mîndra-mi soțioară,
Pruncii mei frumoși să nu-i mai văd dară ?...

— Sună mai altfel, nu-i așa ? mormăi moșneagul și oamenii se priviră într-un chip ciudat. Naiul se tînguia, gemea și țipa ca vîntul de toamnă sau cobea în beznele reci.

Toldalagi Mihály mîinile-mi le ține
Și-și cheamă secuii să mă lege bine,
Ce-i, voinici, de ce mă ferecați în fiare,
V-am greșit vreodată-n viața asta oare ?
În Ardeal avusem cinste-n rang și-n rost,
Scut al vitejiei numele mi-a fost.
Varju Gáspár, du-te credincios flăcău,
Fugi, aleargă, urcă-n cetate la Gilău,
Strigă-n gura mare că m-au pus în fiare,
Rákóczi mă duce azi la închisoare.

Ochii tuturor fulgerară spre omul cu părul ca neaua. Încet, Varju János își trecu mîna prin barbă și ochii lui albaștri întîrziară scrutători asupra fiecărui om. Privirea lui pătrundea în suflete, în inimi. Era o liniște încremenită, nimeni nu îndrăznea să se clintească, doar răsuflarea oamenilor se făcu mai scurtă. Femeile se priveau, palide, Basa Anna își simțea capul vuind, simțea că e gata-gata să cadă din picioare. Moșneagul vedea tot.

Bateți toba, bateți în piața mare,
Sus în turn să țipe fluier cu turbare,
Despre a lui Rákóczi prea-mîrșavă faptă,
Și a lui Zólyomi Dávid tristă soartă.

Pentru că voievodul m-a vîndut pe mine,
Prietenii ca Iuda m-au trădat pe mine.
Rákóczi, să-ţi deie Domnul să nu mori,
Veşnic să te zbuciumi căutînd comori,
Şi am scris acestea-n Făgăraş pe stei
Leat o mie şase sute treizecitrei...

— Beţi, boieri dumneavoastră, şi strigaţi dară : Să murim pentru Rákóczi ! Nu se auzi nici un glas. Şi oamenii se potoliră, şi un simţămînt de nelinişte se cuibări în multe inimi.

Varju János se ridică şi-l strigă pe muzicant :

— Vezi, acum ai cîntat de-adevărat şi nu capeţi nimic. Dar aşa-i viaţa. Aşa a fost mereu. Ci nu eşti tu pricina acestor lucruri.

Şi lepădă un dublon de argint la picioarele muzicantului trenţăros.

— Minte-i mai departe. Bătrînul bău.

Budai Ferenc era mînios, deoarece cheful se spărsese în acest fel, şi tocmai pe Varju János era mînios.

— Trebuie să plece şi nepotul tău, bădie János.

Se încruntă bătrînul :

— Pe Gyurka îl dau pentru că n-am încotro, dar Jankó rămîne. La anul pe vremea asta punem şi noi mîna pe armă. Ori poate mai degrabă. Pînă atunci va fi bine să dregeţi zidurile de piatră ale ţintirimelor şi să adînciţi şanţurile. Vă spun eu...

...De Anul nou, întreaga oaste a Ardealului se înfăţoşă la Visk : lefegii, bună parte a gărzilor, secui, nobilimea înarmată : optsprezece mii de lăncieri călare, cinci mii de pedestraşi, başca şase mii de valahi şi douăzeci de mii de cazaci.

Iar cînd voievodul trecu călare prin faţa oştirii, strigătul izbucni cu însufleţire :

— Vivat Georgius Rákóczi, princips Transilvaniae ! [1].

Săbiile zburară din teacă, steagurile se înclinară, caii jucau pe loc, pedestraşii îşi descărcară flintele.

Vremea stăruia frumoasă, blîndă, zăpadă mai deloc, şi cîtă era se topea în soarele călduţ.

Şi era atunci Anul nou, 1657...

[1] Trăiască Gheorghe Rákóczi principele Transilvaniei (lat. în text).

CAPITOLUL XX

Apoi prinseră să sosească veştile :

Către sfîrşitul lunii lui mărţişor, oştirea intrase în Cracovia. Voievodul s-a unit cu grosul trupelor regelui şvezilor şi îi fugăresc împreună pe leşi ; cetatea Brzestului a capitulat...

E adevărat, cam pe vremea cositului, se răspîndiră şi nişte zvonuri cum că niscaiva pîlcuri poloneze s-ar fi năpustit prin părţile locului ; că jefuiesc, dau foc, omoară, că fac mare prăpăd pe unde trec. Într-o bună zi *gubernatorul* trimise poruncă să se ridice toţi, cu mic cu mare, către Someşeni. Dar pînă să se fi adunat nobilimea, se lămuri că cei care năvăliseră peste Bereg şi Satu-Mare nu erau oşteni ci doar o adunătură de tîlhari şi de hoţi, care au jefuit, e drept, averea voievodului, dar de îndată ce-au mîntuit jaful şi-au şi luat tălpăşiţa. Nemeşii adunaţi la Someşeni se împrăştiară pe la casele lor cu vestea că voievodul trecuse Vistula şi că Varşovia a capitulat. Întreaga Polonie făcea închinare.

Numai veşti bune. Întru gloria lui Rákóczi György cel tînăr.

Dar cam după treieriş se arătară nişte oameni fugiţi de la oaste şi vorbele lor răvăşiră ţara de la un cap la altul.

Şi, pe deasupra, un lucru sigur : voievodul se întorsese acasă, la Ecsed, grav bolnav.

Ce-i asta ? Şi oştirea ?

Ea vine mai încet, vine agale, dar pacea s-a încheiat. Pacea e sigură.

Fără coroana Poloniei, e adevărat. Dar asta nu-i treaba țării. Pacea contează. Și oștirea care vine acasă. Numai de-ar veni o dată. Oamenii. Tinerii, flăcăii, floarea națiunii. Vin, vin cu siguranță.

Apoi trecu vremea, o săptămînă, două săptămîni. Nimic. Nici urmă de oștire. Principele — la Ecsed. Și vorbe neastîmpărate, înfiorînd buzele celor ce le rosteau. La început mai încet, mai pe șoptite, apoi tot mai tare. Vorbe de spaimă, vorbe de necrezut.

În cele din urmă, groaznicul adevăr : Ardealul nu mai are oaste, hanul tătarilor i-a prins pe toți și i-a dus, i-a tîrît la Crîm...

Iar voievodul șade la Ecsed și tace...

Rákóczi știe toate astea și nu îndrăznește să vină în Ardeal.

Ce se va întîmpla ? Doamne-Dumnezeule, ce se va întîmpla ?

Tătarii ! Oameni buni, tătarii ! Vin !

De cînd se știau, oamenii nu mai pomeniseră zărgheală ca asta. Oaste de țară nu mai era de pe vremea voievodului Báthori Gábor. Și vin tătarii. Vin, cu siguranță, și iată „Ardealul e pustiu de floarea nobilimii și de oști și peste tot, cît vezi cu ochii, lacrimi, vaiere și blesteme".

În cele din urmă, cînd nimeni nu mai gîndea, principele trimise carte de chemare Dietei, la Dej.

De undeva, cineva stîrni o vorbă : Toți cei cărora le-a plecat cîte cineva cu oastea să se adune la Dej. Toată comuna să fie de față, și nu numai capii.

Cineva, de undeva, a stîrnit vorba asta. Poate că a gîndit-o doar și că nici n-a rostit-o. Dar vorba s-a pornit, s-a răspîndit și toată țara a început să se miște.

— Ai putea veni și tu — îi zise jupînul Kabós lui Varju János.

— Aș putea.

În prima zi a lunii Sfîntului Mihail tîrgul Dejului prinse a se umple de popor. Veneau comunele, toată țara. Cu căruțe și călare pe cai, mulți cu muierile după ei și, adeseori, numai muierile singure, căci oamenii se duseseră cu oștirea.

N-ar fi încăput în oraş, dar nici nu făcură încercare. Căldura verii mai stăruia şi afară, pe malul Someşului, era loc deajuns. Se adunară acolo.

Tabără încă potolită, cu ochii mocnind, înecaţi în mîhnire.

Iar Rákóczi se răzgîndi deodată şi dete poruncă dietei să-şi mute locul la Gherla. El însuşi descinse de la Ecsed drept acolo şi poposi în cetate.

— Domnia sa se teme — şuşoteau oamenii şi chipurile le erau mohorîte.

Dinspre Cluj şi dinspre Külsö-Szolnok se adunau în oraş dragoni nemţi şi haiduci [1] din Bihor.

— Măria sa se teme...

Paza cetăţii fu schimbată şi papistaşul acela de cumătru al voievodului, Rákóczi László, aduse ostaşi de pe domeniile regelui.

Dar mulţimea adunată la Dej se urni deodată şi se aşeză sub zidurile Gherlei. Şi creştea, se umfla de pe o zi pe alta, de la un ceas la altul.

Cei mai mulţi erau de prin împrejurimi. Dar veniseră şi mulţi secui şi oameni de pe Tîrnave, de la şes şi de pe la Huedin, sătmăreni şi oameni din inima Ardealului.

Dieta nu se întruni în ziua hotărîtă, căci nu se putuseră rîndui sălaşuri pentru domni în aşa mare grabă. Dar în oraş nu era nici clădire potrivită în care să fi încăput adunarea.

Gubernatorul, cinstitul Barcsai Ákos, îşi făcea destule griji din pricina asta, însă Rákóczi György hotărî :

— În cetate nu dau drumul nimănui. Dacă le ia Dumnezeu minţile, ne trezim că sar la noi, tîlharii.

Jupînul Barcsai era un om blajin, dar nu se putu stăpîni :

— Măria ta, te-ai făcut tare blînd de cînd ai bătut Ţara Lehiei.

Voievodul bolnav se întunecă la faţa şi-l pironi cu privirea :

— Taci, Ákos, aş putea crede că şi tu îmi stai împotrivă.

— Sînt alături cu ţara, Măria ta, şi am credinţă că tot acolo e şi locul Măriei tale.

Rákóczi înghiţi în sec, dar nu i-o întoarse. Apoi zise încetişor :

[1] haiduc — nume dat în trecut soldaţilor mercenari.

— Dieta să se întrunească în oraş, dar aproape de cetate.

Barcsai dădu din cap. Raportă încă în seara aceleiaşi zile :

— Cetatea are o şură mare. Dacă s-ar aduna acolo ?... Vremea e frumoasă.

— Fie...

Dieta fu anunţată pentru a doua zi.

În noaptea aceea oraşul nu cunoscu tihna. Fiece han, fiece cîrciumă — ticsite de oameni. Şi-apoi jale, jale, dar fluierele ţipau, viorile plîngeau, cimpoaiele icneau şi oameni băuţi băteau străzile ţinîndu-se de după gît şi umplînd noaptea cu cîntecele lor. Iar afară, pe malul Someşului, se aprinseră focuri mari şi flăcările lor jucară pînă-n zori.

Voievodul n-avea somn. Se scula tot mereu din patul în care se zvîrcolea îmbrăcat. Îl chinuia durerea de cap şi ieşea afară, la aer. Rătăcea pe metereze ; asculta larma sălbatică care urca dinspre oraş şi privea focurile care jucau, roşietice.

Acolo, pe metereze, se întîlni cu vărul lui, cu László, papistaşul, căpitanul lefegiilor nemţi.

— Ce faci pe-aici, vere ?

— Văd de străji, şi-apoi ascult zvonul ăsta turbat de colo, de jos. Dar Măria ta ?

— Nu pot dormi, simt că-mi plesneşte capul. Măi, László, ce gîndeşti tu, ce va fi mîine ?

— Nu-mi fac gînduri.

Priveau amîndoi oraşul şi focurile.

Veni şi Barcsai Ákos.

— Am auzit vocea Măriei tale. Am fost în oraş şi în tabăra de pe malul Someşului.

— Ce vor haimanalele astea ? întrebă Rákóczi László.

Jupînul Barcsai Ákos era o mîndreţe de bărbat, blajin la chip. Se zicea că era român de neamul lui, de prin ţinutul Hunedoarei ; vocea îi sună blajin-potolită cînd zise :

— Taţii îşi vor fiii, femeile bărbaţii, copiii taţii. Fiii Ardealului îşi vor ţara.

Voievodul arunca priviri întunecate spre oraşul care veghea.

— Aceasta e treaba dietei.

— De aceea au venit la dietă și la Măria ta. Au venit să-și spună pașul.

— Cu oastea ?

— Nu. Oastea e în Crîm, oastea nu e aici. Ardealul e deșert, știi și Măria ta, și mai știi că acum îl pradă cine vrea, fără nici o vărsare de sînge. În oraș umblă multe vorbe, cică vin tătarii.

— Și ce vorbe mai umblă ?

— Dacă vrei să știi Măria ta, mai umblă vorba despre supărarea Înaltei Porți și despre ce-au scris sașii.

— Și despre asta ?

Tăcură. Voievodul căzu pe gînduri, apoi, brusc, înălță fruntea.

— Mă duc, noapte bună, Ákos. Om vedea mîine. Vere László, cu tine mai am o vorbă. Poate că pune cineva ceva la cale pe-aici, dar avem noi ac de cojocul lui...

...Afară, în tabăra nemeșilor, viața e în toi. Cei din același loc s-au adunat, și-au alipit căruțele cum fac negustătorii prin iarmaroace. În spatele căruțelor stau caii, în fața lor ard focurile și în jurul acestora stau întinși oamenii. Femeile — în căruțele cu coviltire. Cei care nu putuseră veni decît călare își aduseseră încărcate pe cai corturile și merindea ; acum corturile au fost ridicate, caii pasc pe malul apei, priponiți, iar oamenii șed și aici în jurul focurilor și frig slănină. Cei de prin Sălaj și de pe valea Mureșului au adus și vin de-acasă, cîtă vreme secuii, cei de prin Călățele și cei din cîmpie își făcuseră rost cumpărîndu-l de la cîrciumile din tîrg. Mulți plecaseră să dea o raită prin oraș și acolo își treceau vremea împreună cu delegații localnici.

Orașul acesta fusese dintotdeauna vestit pentru iarmaroacele sale, în piață cîrciumile, cramele, hanurile se urmau casă lîngă casă. Dar nu-l năpădise niciodată popor cît în noaptea asta. La *Csillag*, secui de-alde Mikó, Mikes, Béldi, dincolo, la *Császár* — tot secui, precum și oameni din Ciuc și Gheorgheni : jupînul Lázár, fruntea nobilimii mai mici, dar se adunaseră acolo și simpli răzeși cu sumane, al căror ales era Puskás Istók din Ditrău. La *Bárány*, în odaia din fund — nobili din județul Clujului, cărora li se alăturaseră și cei de pe Valea Someșului : de-alde Kemény, Bánffy, un Macskássi, jupînul Gyeröffi István și chiar și trei bărbați din

familia Bethlen din Bethlem. În crîşma din faţă petreceau nemeşi din Călăţele şi din Solnoc. Iar lăutarul tocmai le zicea cîntecul ce atunci ieşise :

Du-te vezi pe-acasă,
Casa mea frumoasă,
Han tătar de-o pradă
Dă-mi răspuns degrabă.

Veste du prin ţară,
Şi cu jale-amară,
Prin judeţe pline
Şi prin secuime...

— Vezi dară, pe saşi nici nu-i pomeneşte. Ăia nu şi-au dat nici un fecior la oaste, mormăi jupînul Veres Mojzes din Sfăraş.

De te-ntreabă zi-le
Că murim cu zile,
Robi bătuţi în fiare
Buni doar de vînzare.

În odaia din fund domnii tăcură.

— I-auzi, auzi ce leorbăie golanul ?! mîrîi jupînul Gálfi János.

— Lasă-l, János, nu spune decît adevărul — zise Bánffy Ferenc.

Mîinile în lanţuri,
Trupurile-n şanţuri,
Şi la grea strîmtoare
La tătari în ghiare.

Domnul Kemény János
Spre credinţa ţării
Încunoştinţează
Povara robiei.

— Deschide, vere, uşa aia, s-auzim şi noi cîntecul ăla, zise bătrînul Kemény György.

Zece mii şi încă
Opt cu jale-adîncă,
Robi la tătărime
Nu mai ştim de bine.

Şi ne-au dus opt sute
Pe Marea cea Roşe,
I-au lăsat să cadă
Morţii grele pradă.

Rogu-te Rákóczi,
Domnul nostru mare,
Vezi de pruncii noştri
Şi de văduvioare.

Dumnezeu e unul,
Credem cu tărie
Că se-ndură şi ne
Scoate din robie.

— Asta să i-o spuneţi mîine chiar lui, voievodului. Întocmai — strigă jupînul Kabós.

— Da, da, întocmai, are dreptate Kabós Mihály.

— De asta am venit. Să spunem tot ce-avem pe suflet — zise un al treilea. Dar vrem să ştim ce are de răspuns voievodul György.

— Ci o să mergem şi noi la Sfatul ţării, după răspunsul acela — se auzi un mîrîit răguşit.

Domnii, şezînd înăuntru, tac. Căci chiar dacă li-i dreaptă vorba, oamenii de rînd n-ar trebui să aibă vorbă...

În curtea păgînului,
În temniţa Crîmului,
Cu obrazu-n tină,
Robi fără lumină.

Ni se iau culorile,
Ne uscăm ca florile,
Se topesc sprîncenele,
Ochii şi cu genele...

Cîntecul se pierdu ; nici oamenii nu mai vorbiră. Era o linişte mare. Şi de afară, dinspre piaţă, se auzi un duduit greu, ca atunci cînd mai mulţi oameni păşesc deodată. Derittei deschise uşa :

— Nemţi cu sîneţe.

Oamenii schimbară priviri. Şi ici, şi colo, săbiile zăngănră...

A doua zi, locţiitorul domnesc, *locumtenens* Barcsai Ákos, *presidens Dietae,* deschise Sfatul ţării în şură. Rosti numai vorbe potolite, nu-şi înflori cuvîntarea. Vorbi despre alianţa cu şvedul protestant, despre legămîntul cu hatmanul cazacilor, despre înţelegerea cu domnii Moldovei şi Ţării Româneşti, despre cartea de chemare a panilor polonezi, despre întreaga campanie. Le spuse că suedezul a trădat alianţa, că panii polonezi şi-au călcat cuvîntul dat, iar cazacii numai cît au jefuit de şi-au împlinit poftele şi au dat oastea pe mîna tătarilor.

„Floarea naţiunii a fost tîrîtă la Crîm, în robia păgînilor, iar Poarta, de vreme ce războiul s-a terminat în chip nefericit, vrea să pedepsească nevinovatul Ardeal. Domniile voastre vă aflaţi aici spre a ne sfătui şi a hotărî. E nevoie de multă şi adîncă judecată, deoarece în cumpănă stă soarta multor mii de oameni nenorociţi şi a unei ţări întregi".

În linişte mare, demni şi gravi, dregătorii ascultau cuvintele *gubernatorului,* iar cînd acesta încheie, tăcerea se făcu aproape înfricoşătoare.

Adus din spate, Rákóczi ședea în jilțul lui; privea în gol dar din cînd în cînd ochii lui scormonitori fulgerau roată neliniștită prin șură.

Nimeni nu ceru cuvîntul, dar toate privirile se îndreptară spre chipul voievodului. De la el așteptau răspuns, consolare și sfat.

Rákóczi simți că e rîndul lui și începu să vorbească:

— S-a întîmplat o nenorocire. Josnica vînzare este pricina ei. Nimeni anume nu e vinovat. Voi, cinstite fețe, știți mai bine decît alții că n-am urmărit răul, că pentru credință, precum părinții noștri, am pus mîna pe sabie. Ne-au cerut ajutor, am socotit că e datoria noastră să le dăm ajutor. Ce s-a întîmplat s-a întîmplat, ce-a fost a trecut. N-o mai pot drege nici eu, nici nimeni altul. Dacă aș fi știut să văd în inimi, aș fi văzut stricăciunea lor, dar numai Dumnezeu cel atotputernic poate pătrunde inima omului. El să ne dea tărie și bună voință ca să ne sfătuim despre cele viitoare.

Voievodul tăcu, dar nu răsună nici un strigăt, nici un *vivat*. Oamenii tăceau și ei cu îndărătnicie.

Din mijlocul adunării s-a ridicat atunci Vas Ádám cel cu barba mare și vocea lui adîncă părea că vine din pămînt:

— L-am ascultat pe domnul *gubernator presidens*, l-am ascultat pe Măria Sa, principele Ardealului și nu avem răspuns la vorbele lor. Noi nu știm azi decît să plîngem, ci nu să stăm la sfat, noi nu putem azi decît să jelim, ci nu să cugetăm. Așteptăm răspuns și ajutor doar de la Măria sa, principele nostru, căci nimeni în afara lui n-are căderea de a sfătui. Azi nu se află aci mai marii unei țări, ci numai tați, fii, frați, veri, prieteni, rude, semeni, fiii Ardealului rămas orfan, fiii Ardealului cernit. Simțim nenorocirea cum n-a simțit-o această țară vreodată, simțim călcîiul care ne-a lovit, simțim jalea, simțim durerea și simțim primejdia care amenință mica noastră patrie, cîtă ne-a mai rămas. Dar mai simțim și că acum numai voievodul nostru ne-ar putea ajuta și izbăvi. Nu vom zice în ce fel, nu știm cum, azi mintea noastră n-are liniște, dar te rugăm, te poftim cu smerenie, frînți cu durere, plîngînd și sîngerînd din răni...

Vorbitorul se opri căci ușa se deschise și o lume grazav de ciudată își făcu intrarea în sala Sfatului. În șir lung, fete și femei înveșmîntate în straie cernite. Tăcute, cu pași înceți,

cu capetele plecate, păşeau către scaunul de domnie. Boierii se ridicară în picioare ca un singur om :

— Ce-o să fie aici, încă azi, Doamne-Dumnezeule !

Capul şirului de femei se afla în faţa lui Rákóczi, dar pe uşă tot mai veneau, perechi, perechi. Se ridică şi voievodul.

— Ce-i asta, femei ? Aici e casa Sfatului ţării.

Atunci una dintre femei prinse glas. Era soţia lui Veér Ádám, căreia îi plecaseră feciorul şi ginerele cu oastea.

— Aici am venit, Măria ta, n-am greşit drumul. Am venit la Măria ta să te rugăm în faţa mai marilor ţării să-i scapi pe fiii noştri, pe bărbaţii noştri, floarea Ardealului, viitorul nostru, tot ce avem pe lume...

Şi prinse a hohoti bătrîna şi căzu în genunchi.

Şi o dată cu dînsa căzu în genunchi întreaga adunare de femei şi plînse cu dînsa şi bărbaţii cu bărbile mari, oamenii cu săbii şi cu pene de vultur, plîngeau cu ele o dată.

Îngropau un mort de seamă, dar încă mai sperau în înviere.

Iar voievodul sta, nu se clintea şi se uita şi-i tremura glasul şi i se lega limba :

— Ce pot face eu, ce poate face un om...

Nimeni nu băgase de seamă că în sala sfatului, în urma femeilor intraseră şi nişte bărbaţi. Oameni cu ochii neliniştiţi şi cu cizmele pline de colb. Uimirea zvîcni doar atunci cînd unul dintre ei prinse a vorbi cu glas răsunător :

— Poţi să faci totul, Măria ta. Deschide-ţi doar vistieria de la Patak şi Munkács şi totul e în bună rînduială.

— Aşa e ! Asta trebuie să facă ! A fost războiul lui, nu al Ardealului. Să-i răscumpere pe robi. O poate face.

Voievodul căută să vadă dincotro vine glasul.

— Cine-s ăştia ?

Rédei Ferenc stătea lîngă el şi îi şopti :

— Asta e ţara, Măria ta !

Şi, ca un ecou al acestor vorbe, izbucni vocea secuiului Mikó Ferenc :

— Ceea ce cer mamele şi soţiile îndoliate, cerem şi noi, mai-marii ţinuturilor, cele trei naţiuni, ca şi întreaga ţară. Şi aşteptăm răspunsul.

Fruntea voievodului se încreţi. În spatele lui stătea vărul László. Îi aruncă o privire, apoi îşi netezi mustaţa.

— Tezaurul meu e gol, multele războaie mi-au stors și ultimul ban, cît mai este va încape tot pe mîna leșilor. Așa să știți. Eu nu numai că nu-i pot răscumpăra pe robi, dar nici nu-i pot da vreun ajutor țării la răscumpărare. Nu am nimic. Credeți-mă...

Izbucni un murmur de spaimă. Nimeni nu credea vorbele spuse de Rákóczi. O clipă, nimeni nu putu să rostească măcar un cuvînt.

Prima își veni în fire, dintre femei, soața lui Veér Ádám. Se îndreptă și se întoarse :

— Ridicați-vă, femeilor, nu plîngeți în fața acestui om. Nu cereți nimic acestui domn preamărit. A rostit verdictul, haidem la *apellata.*

Și porni deîndată ; în urma ei femeile, toate, toate.

În schimb oamenii, cei nechemați, rămaseră pe loc, ba, cînd încăperea se goli de femei, apărură alții, bulucindu-se peste cei din față.

Rákóczi László făcu semn și dorobanții din gardă, cu suliițe lungi, le ieșiră în față :

— Cine n-are lor aici, afară !

Mulțimea se opri în fața suliițelor și se îndesă. Un glas ascuțit șuieră spre dorobanți :

— Soldații n-au loc aici, noi avem !

Dorobanții înaintară un pas, vîrfurile suliițelor mai că atingeau trupurile celor din față.

— Afară de aici, oameni buni !

Mulțimea se dădu înapoi, cei din spate începură să se strecoare pe ușă, dar erau destui care nu se clinteau, ci chiteau la arme cu ochi arzători.

Locotenentul dorobanților nu știa ce să facă și-l cercetă din priviri pe voievod.

Rákóczi György, cu buzele strînse, cu ochii întunecați, se uita la cinstitele fețe din sfatul țării ; dar boierii ședeau la locurile lor, nemișcați.

Rákóczi László strigă :

— Dă-i, Kapi, băiete ! Mînă gunoiul ăsta !

Cu brațele încrucișate sta căpitanul.

Vînzoleală sălbatică, apoi o voce izbucni :

— Gunoi ești tu, lefegiu al împăratului !

Și o sabie șuieră fulgerînd prin aer. Rákóczi László se aruncă la pămînt, sabia îi zboară pe deasupra capului, se

izbeşte de un stîlp şi cade pe jos frîntă în două. Chiar lîngă voievod.

Rákóczi György sare în picioare. Boierii sar şi ei cu toţi în picioare.

— Prindeţi-l pe omul acela !

Dorobanţii dau iama printre oameni. În spatele celor din sfat se deschide o uşă şi dau buzna în sală haiducii, cu săbiile în pumn.

De-acum mulţimea dă să o rupă la fugă. Se-aud cîteva vaiere.

Dar sala s-a golit.

La uşă mai are loc o mică încăierare. Cîţiva oameni au smuls suliţa unui dorobanţ şi-i cară la lovituri peste scăfîrlie, pînă ce oşteanul se prăbuşeşte într-un lac de sînge. Haiducii se reped într-acolo şi înjurînd, îşi năpustesc săbiile în mulţime.

Apoi uşa se izbeşte şi în încăpere se face linişte.

Rákóczi György îi şopteşte ceva la ureche vărului său, privirile i se rotesc întunecate peste adunare. Îşi îndeasă cuşma în cap, se răsuceşte pe călcîie şi părăseşte Casa sfatului... Cu el se duc Rákóczi László, Gyulai Ferenc şi încă vreo cîţiva. Dar rămîne *gubernatorul* şi dregătorimea toată.

Şi sfatul se deschide.

Jupînii nu pierd vremea şi nu cuvîntează prea mult. Voievodul nu vrea să-i răscumpere pe robi, acesta e adevărul adevărat. Nici bani pentru Poartă n-o să vrea să dea. Aleseră aşadar un sol, care, în numele ţării, să se ducă la hanul tătarilor, un alt sol, care, de asemenea în numele ţării, să se înfăţişeze la Înalta Poartă. Pînă ce nu-i vor vedea întorşi pe aceştia, nu vor avea nimic de făcut. Să se ducă deci toţi pe la casele lor şi să adune cu toţii tot ce au, pentru răscumpărarea robilor.

Şi cu asta adunarea se risipi încă în ziua aceea.

A doua zi dimineaţă oraşul se golise şi pomenirea taberei nemeşilor o făcea doar mulţimea de pete negre de pe malul Someşului, locul unde arseseră focurile cu o noapte în urmă.

Peste o lună Rákóczi György lepădă cuşma de voievod, şi sfatul ţării îl alese pe bătrînul Rédei Ferenc domn al Ardealului.

CAPITOLUL XXI

Pe bătrînul Varju János cumetrii îl aduseră de la Gherla culcat în căruță. Căpătase o lovitură grea în stomac cu coada unei sulițe. De cum sosiră la Mănăștur, la casa nurorii sale, îl dădură jos și-l duseră în casă pe codirlă. Îl așezară pe pat. Era tare prăpădit bătrînul, avea chipul negru de suferință.

Primul lui gînd fu să întrebe :

— Unde-i Jankó ?

— La Poiana.

— Cheamă-l. Nu mai am mult...

Apoi, vreme de două zile nu mai știu de el, doar scîncea și gemea.

Vitéz Ilona trimise după băiat și după Ilie.

Vraciul își privi îndelung stăpînul, dar pînă la urmă dădu doar din cap :

— Cel de Sus !

Încropi o licoare, cică să-i aline durerile. Și zise că n-aveau voie să-l clintească pe bolnav.

A treia zi, părea că moșneagul se simte mai bine. Nici ochii nu-i mai erau atît de tulburi.

— Ce vești despre Gyurka ? întrebă.

— Nimic, nimic.

— Dar acasă ?

— Nimic.

Ceru apă bătrînul, apă, apă, apoi ațipi. Către seară se trezi și, cu glas molcom, începu să vorbească. Văduva ședea

la masă. Jankó, de asemenea, Ilie se ghemuise la capul patului.

— Grăbiţi-vă, Jankó, grăbiţi-vă. Trebuie să faceţi şanţuri, să ridicaţi garduri. Drumul să-l tăiaţi unde-i mai îngust. Aţi priceput ? Eu ştiu ce trebuie. Vin vremuri grele. Şi Poiana e mai de preţ decît orice... Pînă la Crăciun să scoateţi bani pentru răscumpărarea lui Gyurka.

— De unde ?

— La Poiana sînt destui. Nu vă temeţi, sînt destui. De-ajuns pentru toate. Dă-mi să beau, Ilie... Să nu cumva să vindeţi Poiana. Să nu cumva să coborîţi în vale. Locul nostru e acolo, sus. Noi am fost nebunii Varju şi o să fim mereu. Mereu... Jankó, băiete, ia vino încoace. Chiar lîngă mine, aproape de mine... Tragi la taică-tău. A fost un om dîrz. Cu el am făcut Poiana. Cum se duce zăpada, pune să se cureţe şanţurile, parii pentru garduri rostuieşte-i încă de cu toamnă, ascute-i. Dă-mi să beau, Ilie...

Dar nu mai putea bea.

— Încă nu ! Nu !

Se împotrivea, se lupta cu tărie. Ilona ţinea mîna băiatului, o strîngea. Apoi bolnavul se linişti din nou, se potoli. Vocea lui şopti mai departe.

— În lădiţa veche, ferecată, dai peste cartea arsă. A fost a bunului meu. În ea stă scris totul, trebuie doar să citeşti. Şi Ilie ştie locul. Ne-am luptat mult pentru asta, bunicul meu a pierit pentru asta, şi taică-tău. Dar am păstrat-o, există. La Poiana. Acolo, sub Tîlharul, izvorul... ştii şi tu. Ilie o să-ţi arate dacă o să fie nevoie.

Dădu să apuce aerul cu mîna.

— Am fost nebunii Varju... Auzi-mă, Gáspár ? Auzi ? Poiana n-o dau, n-o dau...

Bătrînul se mai chinui o zi, apoi muri. Duseră mortul sus, la Poiana şi-l îngropară acolo, lîngă feciorul lui, sub brad.

Iar viaţa trecea, se petrecea mai departe.

După înmormîntare, Jankó şi maică-sa rămaseră cîteva zile la Poiana. Şi serile, şezînd deolaltă lîngă foc, multe lucruri le umblau prin minte. Ilona îi povestea cu vorbă domoală despre vremile trecute. Lucruri ciudate şi tainice din viaţa ciudată a soţului şi socrului ei, lucruri pe care

mulți oameni nu le înțelegeau atunci și nu le înțeleg nici astăzi. Îi vorbi lui Jankó de comoara despre care oamenii vechi mai băsmuiau și astăzi și în care cred mulți, dar pe care poate că nici n-a văzut-o nimeni vreodată. Prin munți umblă multe basme de acestea, umblă de-o vecie și vor umbla veșnic. La sfîrșitul fiecărei povești băiatul își aducea aminte de ultimele cuvinte, tulburi, neînțelese ale moșneagului muribund.

— De pari fac rost la toamnă, îi ascut, șanțul îl curăț la primăvară, ridic gardul — îi zise maică-si Jankó.

— Fă-o, băiete, fă-o. Bunicul tău era un om ciudat, dar știa multe, văzuse multe.

— Dar comoara ?

Scoase din lada ferecată cartea arsă. Trebuia să fi fost un lucru tare vechi : era legată în piele, pielea pîrlită, arsă și marginile foilor pîrlite. Apoi... nu știu s-o citească. O răsfoi, filă cu filă, pînă la capăt. Mîzgăleli străine, ciudate. Ici-colo, pe marginile foilor, parcă ar fi și cîteva cuvinte ungurești. Dar și alea fără vreun înțeles, marginile cărții arseseră...

Jankó sucea cartea pe toate fețele. Lumînarea se împleticea ciudat, băiatului îi ardeau ochii și-și rezemă capul în pumni.

Maică-sa îi zise :

— Culcă-te odată, Jankó.

— Dar dumneata, mamă ?

Mama și feciorul ședeau așa, îndelung, serile acelea, pînă noaptea tîrziu.

Prin preajma Crăciunului, de-alde Kémeri îi înștiințară să trimită o mie de taleri, răscumpărarea pentru Gyurka. Și cum tributul pentru jupînul Kémeri tot se trimite la Iași cu un om de încredere, s-au gîndit că ar putea pleca și cea pentru Gyurka cu aceeași cheltuială, numai să se grăbească cu banii...

N-aveau atunci decît vreo două sute de taleri în casă.

Jankó și maică-sa ținură sfat îndelungat și greu. Trecură pe răboj tot ceea ce putea fi prefăcut la repezeală în bani : vite, cereale, lînă, țesături. Răscoliră gospodăria din Mănăștur și Poiana, adunară puținele lucruri de aur și argint : nasturi, medalioane, cercei, lănțișoare, armele, săbiile, tot felul de lucruri pe care se putea pune vreun preț. Dar o mie de taleri

sînt bani, nu glumă. Și Varju János, sărmanul, vîrîse totul în Poiana.

Văduva Ilona se pregăti de drum :

— Așa n-o să se adune niciodată banii ăia. Mă duc să fac rost.

— Ce vrei să faci, mamă ?

— Să zălogesc moșia.

Jankó se uită la maică-sa cu reproș.

— Mănăștirul — zise Vitéz Ilona.

— Să nu te însoțesc ?

— Rămîi acasă.

Jankó plecă fruntea. Sania stătea în fața casei. Maică-sa în prag.

— Mă duc la Poiana, ridică băiatul fruntea.

A doua zi, flăcăul urcă la Poiana ; nu-l află acolo pe Ilie ; plecase cu niscaiva oameni la Dîngău, să doftoricească un bolnav. Era zăpadă mare și Jankó își puse niște tălpici la cizme, luă pușca în spinare, își înfipse la brîu o toporișcă și o porni spre stîncile Tîlharului.

Ia să vedem, cum spusese bunicul ?

La izvor.

Izvorul ieșea din stîncă chiar la începutul povîrnișului. Era un izvor bogat în apă, cum sînt multe pe aici. Se prăvălea din măruntaiele muntelui, dintr-o văgăună mare, prăpăstioasă. Jankó o luă într-acolo și se apucă să cerceteze. Nu știa ce caută, dar căuta. Ceva ce i se înfățișa ca o taină, cea despre care vorbise bunicul pe patul de moarte.

Apa se revărsa dintr-o deschizătură largă ca o gură de peșteră și se prăvălea vuind în josul stîncilor. În copilărie, Jankó își frămîntase adeseori mintea întrebîndu-se cum s-ar putea strecura în gaura aceea, căci era curios să afle de unde vine apa care iese pe-aici. Cine știe ce-o fi ? Dar nu se putuse strecura, nu putuse trece prin apa repede.

Acum stătea aici și privea apa și se gîndea iar și iar, întrebîndu-se cum ar putea ajunge el înăuntru. Acolo trebuie că e o peșteră mare. Cu siguranță, căci Tîlharul e plin de văgăuni tainice, întunecoase și adînci. Dar zadarnic își tot roti ochii, zadarnic cercetă locul din jur, sus, pe de lături, nimic nicăieri. Doar stîncă, prăpastie înzăpezită, lunecoasă și jnepi.

Ci mai sînt multe izvoare pe Tîlharul. Şi văgăuni pe care apa le-a săpat din negura vremilor.

Iar seara, la lumina lumînării, scoase iar la iveală cartea arsă şi începu s-o răsfoiască, s-o sucească în mîini.

Într-un loc, pe o margine a uneia dintre ultimele foi, zări un număr : 1626.

Dar alături hîrtia era arsă, precum şi dedesubt.

Oare ce-o fi fost scris acolo ?

Şase zile bătu Tîlharul de dimineaţă pînă seara, stătu să cerceteze cartea pînă noaptea tîrziu.

A şaptea zi, cînd ajunse acasă, îl găsi în tindă pe Ilie.

— Ce-ai căutat pe Tîlharul, Jankó ?

— Izvorul l-am căutat, în care se poate intra.

Ilie se uită cu atenţie la băiat.

— Şi tu, ca străbunicul tău, demult. Dar el a aflat şi-apoi a murit.

— Comoara ?

— Comoara nu, ci drumul către ea.

Jankó se aşeză. Îi tremurau genunchii.

— Ilie ! spune drept : nu-i minciună, comoara ?

Vraciul dădu din cap :

— Nu-i minciună ! Comoara e aici, la Poiana.

— Ştii unde e ?

— Ştiu.

— Trebuie să-i plătim o mie de taleri tătarului pentru Gyurka. Mama a pornit să facă rost de bani. Vrea să zălogească moşia.

Ilie îi asculta vorba şi clipea. Apoi întrebă :

— Oare se-ntoarce cu bani maică-ta ?

— Nu ştiu.

Mai încolo vraciul ieşi, cică se duce să se culce. După ce-i ură noapte bună, zise :

— Mîine te duc la comoară. Nu cred că maică-ta face rost de bani. E greu în ziua de azi...

Era o noapte senină, cu lună, şi Jankó visă tot felul de lucruri ciudate. O dată tresări ca şi cum ar fi auzit un strigăt. Dar se prea poate să fi visat şi strigătul acela.

Abia se crăpă de ziuă, cînd îl trezi o vînzoleală de voci şi de paşi. Sări în picioare şi-şi luă în mare grabă ciorapii, cizmele, cojocul.

— Azi-noapte a murit Ilie. Rătăcea pe Tîlharu, pe la izvor şi trebuie că a alunecat, a căzut. Şi-a frînt gîtul.

Jankó o luă la goană spre izvor. Zăpada era călcată în picioare. Cercetă în dreapta şi-n stînga şi către stînga zări într-adevăr o urmă mergînd în sus, pe povîrniş. O urmă de opincă, a lui Ilie, se prea poate. Se luă după ea. Deasupra gurii izvorului zăpada era răscolită : moşneagul trebuie să fi căutat ceva. Dar ce ?

Apoi nimic şi iarăşi nimic.

A alunecat, a căzut, şi-a frînt gîtul.

...Iar comoara a dispărut...

Dacă e adevărat că a fost vreodată. Nu pomenea despre ea decît povestea şi vorba tulbure a muribundului, şi vraciul, care e mort şi el de-acum. Şi totuşi ! Ce căutase moşneagul acolo, printre stînci ?

O săptămînă încheiată bătu Vitéz Ilona la porţile rubedeniilor şi ale oamenilor la care gîndea că ar putea afla bani. Dar pe-atunci aşa ceva era o treabă grea. Mulţi oameni aveau trebuinţă să-i adune de asemenea şi văduva sosi la Mănăştur cu mîna goală, sîmbătă seara.

Se aşeză la masă singură ; cînd se deschise uşa, în faţa ei mîncarea era încă neatinsă. Nu auzise lătratul cîinilor.

— Bună seara, Ilon.

Era Maksai.

Femeia înclină capul. Nu putea vorbi. Maksai se aşeză pe o laviţă lîngă perete.

— Nu-ţi închipuieşti de ce-am venit ?

Femeia nu-şi închipuia. Nimeni dintr-ai lui Maksai nu-i călcase vreodată pragul.

— Tu te zbaţi să faci rost de bani ?

— Pentru răscumpărarea feciorului...

— Ştiu. O mie de taleri. I-ai adunat ?

— Nu.

— E şi greu. Cei pe la care ai fost adună şi ei, tot pentru răscumpărare. N-au nici ei alt gînd decît ăsta.

Femeia nu răspunse.

— Nici măcar zgîrcitul de Bogdan, cel care ia şapte piei de pe om, nu ţi-a dat ?

— Nici.

— Ala răscumpără robii pentru el. Răscumpără iobagi, nu oameni liberi. Mulți moșieri fac azi la fel. Azi omul e marfă ieftină și e marfă bună...

Femeia nu răspunse.

— Și-apoi acum ce-ai de gînd ?

— Mă duc mai departe să cer, trebuie să capăt. Dau moșia în schimb.

— Știu. Și dacă tot nu capeți ?

— Trebuie ! Degrabă ! Nu pot zăbovi !

Tăcură, tăcere afundă, grea. Apoi omul prinse a grăi din nou :

— La noi n-ai fost, Ilona !

— Nu, nu !

Maksai scormoni focul și nu întrebă de ce. Astea sînt treburi atît de încîlcite.

Brusc se ridică și vocea i se frînse ca de plîns :

— Ci e chiar așa de mare blestemul nostru ?

Părea că se speriase singur de glasul lui. Femeia îl privea cu ochii mărițiți. Vîrî mîna pe sub cojoc și scoase o pungă burdușită, se apropie de masă și o puse pe tăblia ei.

— Nu, nu !

— Nu vorbi — cuvintele lui răsunau poruncitor — așteaptă !

Se așeză la loc, lîngă vatră.

— În pungă sînt o mie de taleri, argint și aur, socotiți fără greș, pînă la ultima poltură. Ți i-am adus, cu împrumut, pentru răscumpărarea feciorului. Stai așa, nu spune nimic pînă n-am terminat. Îți aduci aminte Ilon ? S-a întîmplat cu douăzeci și doi de ani în urmă... Nu vorbi, știu, îți amintești. Și eu. Aveam o fetiță frumoasă. Primul nostru copil. Eram pîrcălab la cetate, eram tînăr, puteam ajunge mai mare în scurtă vreme. Mă știam iubit. Atunci veni principele la vînătoare. Bătrînul Rákóczi György. Știi prea bine ce vîna. Fetița îmi era bolnavă. Cu gîtul, sărăcuța, cu gîtul. Apoi a venit porunca. Măria sa o trimesese în scris, eu am primit-o din gura jupînului Kassai : să mă duc la Poiana, cei doi Varju trebuie prinși. Poiana trebuie cercetată, răscolită, pînă sub pămînt dacă o fi nevoie. Domnul căuta comoara Zólyomi. Nu m-am dus cu dragă inimă, dar porunca-i poruncă. Și m-am mai gîndit că poate e mai bine să mă duc eu. Știu ce vrei, așteaptă. Pe-atunci eu îi eram deja dator lui Gáspár o

viață. Tu poate că nici nu știi asta. Îi datoram viața mea, lui și nevestei mele. Aș fi vrut să mă plătesc de datorie. Căci știam că va fi luptă pe viață și pe moarte. Eu știam... Așteaptă... Intru la Anna, stătea la căpătîiul copilei. Intru și îi spun : „mă duc cu oștenii la Poiană." Mă durea sufletul atunci, ce mă mai durea ! Anna zice : „Nu te duce — așa a spus, n-am să uit niciodată — nu te duce să faci moarte de om, ei te trimit să tai cu sabia, să iei viața oamenilor. Nu te duce acum, uite, copila se luptă aici cu moartea..." O, cum mă durea sufletul, Ilona ! Dar am plecat. Ca să-mi plătesc datoria...

— ...Și-apoi totul a ieșit tocmai pe dos. Nu s-a putut drege nimic. Am ajuns amîndoi, deodată, în preajma voievodului. Eu am căzut. Pe Valkai cel tînăr îl doborîse de-acum, era rîndul Măriei sale. Atunci am tras. Eram oștean. Îi jurasem credință domnului meu. Așa că trebuia, trebuia să trag... poate că ar fi fost mai bine să nu trag. Nu știu nici azi... Noi eram douăzeci și cinci, ei opt. Cu toate astea ne-au respins de prima dată. Au fugit numai după-amiază, cînd ne-au venit întăriri. N-am putut să punem mîna pe niciunul. Apoi am răscolit casa ; nimic nicăieri, am scormonit și în grămada de bălegar, prin grajduri, șură, în cotețe, am săpat și pămîntul. Nimic, dar nimic. Apoi am pîrjolit totul ; așa era porunca. Numai bordeiul lui Ilie a rămas în toată Poiana. Și cînd m-am întors acasă, copila era moartă. Viață pentru viață. E cu dreptate, dar cu toate astea e greu, foarte greu... Apoi s-a născut cealaltă. Acum e bolnavă și ea. Se usucă, se topește de fierbințeală. Mi-e teamă că se va stinge și flăcăruia asta firavă...

Maksai tăcu și se apucă să scormonească iarăși focul.

— Ei, acum vorbește, Ilona, ai nevoie tu de bani numai cu împrumut, ori să-i iau înapoi ?

Femeia tremura. Dar tot puse mîna pe pungă.

— Să facem scrisoare. Dau moșia drept zălog.

— Mai bine să astupi alte găuri, de pe urma ei. Nu vreau să știe oamenii că eu ți-am dat banii. Nimeni să nu știe, nici băieții tăi.

— Bine și-așa. Dar îți dau o ipotecă pe moșie. Să mă simt cu inima împăcată...

A doua zi încă nu se iviseră zorii cînd sosi Jankó. Aduse cîteva piei, cică le duce la blănar, la Huedin.

Maică-si îi zise doar atît :

— Ilie a murit.

Ea îl privi lung de tot, apoi zise :

— Putem merge împreună ; duc banii la Bicălatu.

— Ai găsit, mamă ?

— S-au făcut o mie de taleri.

— De unde ?

— Nu cerceta. S-au făcut ușor. N-am zălogit moșia, dau numai o ipotecă.

Porniră împreună cu sania cea scurtă. Jankó mîna caii.

La Huedin lăsară pieile, apoi plecară mai departe la Bicălatu. Acolo traseră la Veress József, rudă din partea femeii. Jankó rămase s-o aștepte pe maică-sa care trecuse la Kémeri, să ducă banii.

— I-ai adus tocmai la vreme — zise femeia — peste trei zile îi duc. Ai putut să-i aduni ?

— Am avut.

— Sigur, comoara-i comoară. Păcat că tătarii au prețuit după familie, nu după avere.

La vorba asta Vitéz Ilona nu răspunse.

Apoi Veress József îi pofti la masă și, în timp ce mîncau, nevasta aduse vorba de Maksai.

— Tu trebuie să-i cunoști mai bine, Ilon, ce fel de oameni sînt ăia ?

— Nu umblăm unii la alții. Dar e o casă liniștită, cum se cuvine. Sînt bogați, asta-i sigur. Casă de oameni strîngători.

— Și n-o are decît pe fata aia ?

— Atît. Aud că și asta-i bolnavă acum.

— Te întreb pentru că băiatul meu îi tot dă tîrcoale. Sînt sigură că se-nvîrte pe-acolo și-acum, căci a plecat încă de dimineață, călare.

Jankó lăsă cuțitul din mînă. Femeia urmă :

— Nu-mi pasă dacă vrea s-o ia. Pe dumnealui, bătrînul Basa Tamás, l-am cunoscut cînd eram tînără. Trebuie să arunc o dată și eu o privire prin ograda lor. Și băiatul meu e unul la părinți.

Bătrînul Veress József era un om zgîrcit la vorbă, dar îi plăcea vinul. Își ciocni cupa de a lui Jankó.

— Ce te holbezi așa, vere, bea !

Și Jankó bău cupa pînă la fund...

...În drum spre casă, Vitéz Ilona nu izbuti cu nici un

chip să-şi stîrnească feciorul la vorbă. De fiecare dată se alegea cu un răspuns scurt ori cu nimic.

Cine ştie pe unde-i umblă mintea — îşi zise femeia şi se lăsă păgubaşă. Dar din cînd în cînd cerceta pe furiş chipul băiatului.

Ajunseră acasă în amurg şi Vitéz Ilona îşi aduse aminte că femeia căreia-i dăduse fir de cînepă pentru ţesut trebuia să-i aducă astăzi capetele. O întrebă pe slujnică :

— N-a fost aici nimeni de la alde Korpos Ferikó ?

— Nu.

— Nici baba ?

— Nimeni.

— Trebuie să văd ce-i cu ea. Mă duc, băiete, în sat, mă-ntorc pînă la cină. Zi să taie cocoşul, ăla pestriţul. Ştie Kisó. Şi să-l jumulească frumos, să-l curețe. Cînd mă întorc, văd eu de celelalte. Să fie apă fierbinte.

Era o seară frumoasă, cu clar de lună şi zăpadă. Lumină ca ziua. Drumul trecea prin faţa gospodăriei Basa. În casa dinspre stradă ardea lumina. Cînd ajunse în dreptul porţii, la lumina strălucitoare a lunii îl zări pe Maksai în curte. Stătea cu capul gol şi se uita înspre casă. Auzind zăpada scîrţîind sub paşi, se întoarse.

— Bună seara !

— Tu erai, Ilon ? Bună seara.

— Cum se simte fetiţa ?

— Nu ştiu. Nu îndrăznesc să intru. Anna nu s-a clintit de lîngă ea toată ziua. Nu îndrăznesc...

Femeia stătea locului, nemişcată. Apoi, puse deodată mîna pe clanţă şi intră.

— Să văd.

Maksai porni în faţa ei. Urcă pe tîrnaţ, în tindă, unde ardea focul. Acolo se opri.

— Mai departe nu îndrăznesc — şopti. Mi-e frică să intru.

Uşa era întredeschisă, iar ei şedeau în tinda întunecoasă. Razele furişate prin deschizătura uşii împărţeau tinda cu un gard lung şi subţire de lumină.

Dinlăuntru se auzea un plîns încet, cu sughiţuri.

Apoi plînsul încetă dintr-odată, ca retezat, şi se auzi o voce de copil, răguşită, gravă şi tristă :

— Am văzut că plîngi, degeaba te ascunzi. De la o vreme sînt vicleană. De ce-ai plîns, nu cumva că am să mor ? O să fie mai bine. Şi vouă o să vă fie bine, aşa cred. N-are prea mult rost să trăiesc. Cîte bucurii am avut eu ? Casa asta e ca o biserică tristă şi rece. Oare rîde cineva aici, cîntă oare cineva, plînge cineva ?... Cît a trăit bunul, sărmanul, am avut măcar cu cine sta de vorbă, de-atunci n-am nici atît. Aici doar se munceşte şi se tace. Puneţi ban peste ban. Pentru cine ? Pentru mine ? Mie nu-mi trebuie... Spune, mamă, cînd m-ai luat dumneata în braţe ? Îi pizmuiam pe copiii săraci ai pălmaşilor, flămînzi şi murdari, căci pe ăia mamele lor îi îmbrăţişau, îi sărutau, îi învăţau cîntece. O, ei sînt fericiţi... Iar acum mi-aţi mai adus şi un flăcău. E bogat, nu-i aşa ? Şi eu sînt bogată... Dar eu am să mor şi-apoi voi o să fiţi şi mai bogaţi... Îţi spun ceva, mamă. Nu te necăji. Văd că eşti mîhnită. Cu toate că o să fie mai bine aşa. Pe mine nu m-a iubit nimeni, poate numai bunul, sărmanul... Degeaba dai din cap, eu ştiu mai bine. Nici copiii nu m-au iubit. O dată, eram mică pe-atunci, un băieţaş m-a luat cu săniuţa. A doua zi n-a mai venit la săniuş. Nu ştiu de ce, dar am plîns mult... O dată, la joc, un flăcău mi-a promis că o să joace cu mine. Apoi a plecat şi n-a mai jucat cu mine niciodată... Că mă vor alţii, că m-ar lua ? dar eu n-am nevoie de ei. Cei pe care-i vreţi voi, mie nu-mi trebuiesc. Tot o să fie mai bine să mor... Nu plînge. Nu-i mare lucru. Eu nu mă tem...

Vorbe de spaimă. Vitéz Ilona simţea cum i zbate inima şi îi tremură genunchii. Şi era totuşi atît de fericită şi de mîndră. Se uită la omul de lîngă ea. La lumina focului văzu că din ochii bărbatului voinic izvorăsc lacrimi şi i se scurg pe obraz una după alta. Nici nu şi le ştergea.

În casa din faţă se făcuse linişte. Ilona înaintă un pas, apucă clanţa şi intră în odaie.

— Bună seara — şi o porni înspre pat.

Mama şi fiica se făcură dintr-o dată albe la faţă, ca şi cum ar fi văzut o stafie. Katka şedea în pat, slabă, numai pielea şi osul, obrajii îi dogoreau ca flacăra, ochii aveau o strălucire bolnavă, ciudată ; femeia se sculă şi se prinse de căpătîiul patului, chipul ei se făcu ca piatra de alabastru.

O clipă, şi Vitéz Ilona, cu paşi prelungi, se afla în faţa patului.

— Am auzit, copila e tare bolnavă. Am intrat o clipă.

— Tu ! Vitéz Ilon ! Ce vrei ? Doamne !...

Anna gemu. O cuprinse o frică grozavă. Dacă Ilona n-ar fi prins-o, ar fi căzut grămadă.

— Du-te la aer, Anna. Ești slăbită — zise încetișor. O să te îmbolnăvești și tu, dacă nu cumva te-ai și îmbolnăvit.

Ilona era înaltă și voinică, o întrecea aproape cu un cap pe Basa Anna. Avea obrajii plini și roșii de la mersul prin ger. Era puternică și dură ca însăși viața. Copila se culcase la loc în pat, trăgînd plapoma peste ea, pînă sus, la bărbie, și doar ochii mai aveau viață într-înșii. Se uita, aștepta să vadă ce se întîmplă. Și se gîndea că acesta e poate începutul înnoirii pe care o jinduise. Mai avea o fărîmă de teamă, dar nu mai era speriată.

Maică-sa o porni încet către ușă. Cealaltă femeie o conducea.

— Ai nevoie de aer și tu și copila asta. Aici nu-i aer. Duhnește. Ușa să fie larg deschisă și apoi s-o crăpați și pe cea de-afară. Aici se-mbolnăvesc și cei sănătoși.

Deschise ușa. Maksai nu mai era acolo.

Se opriră. Se uitau una la alta. Basa Anna întrebă cu glas scăzut, ca să n-o audă nimeni :

— Ai auzit ce vorbea ?

Ilona dădu din cap. Apoi se întoarse și se așeză pe scaun lîngă pat.

Copila vru să se ridice.

— Stai așa, fetițo, nu te dezveli, stai să te leg și la cap cu basmaua. Vine frigul de-afară.

Așadar, Katka nu se clinti.

Ilona își așeză palma pe fruntea copilei, apoi o apucă de-o mînă care-i ieșea de sub plapomă.

Mîna ei era rece și îi făcu bine.

— Ce te doare ?

— Acum nu mă doare nimic. M-a durut mult capul. Ca și cum mi s-ar fi crăpat, dar nu mă mai doare. Sînt numai obosită. Tare obosită.

— Și în loc să dormi, îndrugi verzi și uscate.

Ilona vorbea cu voce răsunătoare, ca de obicei.

Copila roși și mai tare.

— Și-apoi, ce capeți de mîncare ?

— Nu-mi trebuie.

— Ce bei ?
— Apă. Altceva nu-mi trebuie.
Femeia strigă spre ușă :
— Tu, Anna, ești acolo ?
— Aici.
— Ai lapte fiert în casă ?
— Am.
— Încălzește într-o căniță, copila are nevoie de lapte.
— Eu n-am nevoie !
— Cum să nu, Katka. Ai să-l bei, dacă trebuie !
Ochii fetei se făcură și mai mari.
— Trebuie ? Nu cunoștea felul acesta de-a vorbi.
— Trebuie, zău așa. Și acum și mai încolo.
— Așa era și la dumneata acasă ?
— Așa fetițo. Aș fi vrut să-l văd pe băiatul meu că face altfel, atunci cînd i-am spus o dată : bea !
— L-ai fi bătut ?
— L-am și bătut. Poți să mă crezi.
— Pe mine nu m-au bătut niciodată.
— Destul de rău, fetițo. Știu că atunci n-ai fi îndrugat atîtea neghiobii cîte am auzit adineauri.
— Erau neghiobii ?
— Să știi, erau lucruri atît de urîte, Katka, încît ai face bine să le uiți.
— Și n-au fost toate adevărate ?
— Ba au fost atît de adevărate încît, dacă ți-aș fi mamă și dacă n-ai fi bolnavă, ți-aș trage o bătaie de ți-ar merge fulgii.
Copila căzu pe gînduri, dar grosolănia vorbelor auzite n-o supără. Femeia aceasta mare îi spusese totul cu un glas atît de serios, de calm și, între timp, se uita la ea cu atîta blîndețe !
Anna aduse laptele.
— Doarme ?
Puse laptele pe polița de lîngă pat și ieși încetișor. Copila deschise ochii.
— Eu văd și cînd stau cu ochii închiși. Am văzut-o pe mama.
— A adus laptele pe care tu-l bei acum, de îndată !
Și îi întinse cana.
— Tot ?

— Pînă la ultima picătură. Trebuie !

Și fetița bău laptele.

— Vezi, nu-i mare lucru. Să nu bei pic de apă de acum încolo. Numai lapte. Promiți ?

— Fie !

— Și promiți și că nu mai vorbești neghiobii ?

— De ce sînt neghiobii ?

— Pentru că, vezi, o omori pe maică-ta cu ele — spuse, de-acum cu voce scăzută.

— Adevărat ?

— Fetițo, dacă ai muri, maică-ta s-ar duce după tine în groapă și poate că și taică-tău.

— Adevărat ?

— Katka, Katka, tu nu-ți cunoști părinții, ți-o spun eu.

Copila se frămînta, simțea că se petrece un fel de mare, foarte mare schimbare.

Brusc, o podidiră lacrimile.

— De ce nu m-a bătut mama niciodată, niciodată ? De ce ?

Ilona zîmbi fără să vrea :

— O, copil fără minte.

Dar ea hohotea înainte :

— Căci atunci aș ști că m-au iubit. Dacă-ți iubești copiii, îi bați ! Acuma știu.

Apoi mai plînse multă vreme, potolit.

Ilona se sculă.

— Pleci ?

— Mă duc, copila mea. Te-am văzut. Să bei lapte, fetițo, ai promis. Atunci ai să te vindeci. Și Domnul să te aibă-n pază.

Katka nu-i lăsă mîna.

— Aș vrea să mai spun ceva.

— Ce ?

— Pe flăcăul ăla lung să nu mi-l mai aducă aici.

— Pe care ?

— Pe feciorul lui Veress.

— Tu, acela e băiat bogat și familia lui e fruntea satului.

— Și dacă-i bogat, trebuie să vină aici ?

— Nu, fetițo, și asta-i drept.

— Dar cum, poți cumpăra totul cu bani ?

— Aproape totul.
— Şi pe mine ?
— Eşti nebună. Cine dracu' te vinde pe tine ?
Fata nu răspunse.
— Spune, Katka, de ce crezi că maică-ta şi taică-tău îs oameni răi ?
— Nu, nu !
— Ba aşa crezi şi n-ai dreptate. Ţi-o spun eu.
Katka căzu pe gînduri. Femeia îşi luă rămas-bun.
— Tu, fată, dacă nu-l vrei cu nici un chip pe feciorul ăla al lui Veress, spune-i-o în obraz, că e păcat să-şi piardă vremea pe-aici. Aşa să-i spui.
Afară îşi luă rămas-bun de la stăpînii casei şi porni grăbită să se întoarcă acasă la ea.
Cînd Basa Anna intră în odaia fetei, aceasta dormea. Frumos, liniştit ; avea ochii înlăcrimaţi, de parcă ar fi zîmbit în somn.

CAPITOLUL XXII

Voievodul cel nou anunţă o adunare la Mediaş pentru mijlocul lunii ianuarie.

Dar în ziua Crăciunului, domnia sa domnul Bánffy le spuse cu gura lui oaspeţilor săi de la Zam :

— Blestemat să fie acela care-l vinde pe domnul nostru, Rákóczi György. Dacă jupînul Rédei, numai ca să pună mîna pe sceptru şi pe coroană, a promis să dea Jenö-ul, un atît de frumos cap de ţară, noi nu-l dăm, ci sîntem mai degrabă gata să ne lăsăm tăiaţi de sabie cu neveste şi cu copii cu tot.

Şi în iarna aceea nemaipomenit de grea, dinspre Oradea sosiră oşti în ţară : haiduci şi husari, pedestraşi nemţi şi plăieşi cu sînete, cai şi sănii în mare grabă : sub stindardele lui Rákóczi. În cele din urmă sosi şi domnul Rákóczi György însuşi şi se aşeză în cetatea Gilăului. De aici le trimise carte judeţelor şi nobililor mai răsăriţi să nu se grăbească la Mediaş ci să-l lase pe Rédei şi să se întoarcă la dînsul.

Astfel că la adunare se duseră mult prea puţini. Drept care jupînul Barcsai Ákos îi scrise o carte lui Rákóczi în numele ţării, cu mare şi aspră dojană :

„Dacă ai avea Măria ta scînteie de recunoştinţă, atunci ai ferici această ţară nenorocită. Căci chiar dacă nu te-a născut ea, dar te-a crescut pînă la vîrsta ta de om, mai mult spre apărare decît întru aşteptarea stricăciunii şi cu multă osîrdie te-a ţinut. Adu-ţi aminte cu smerenie cît bine ţi-a făcut ţara, adu-ţi aminte de tot ce ţi-a dat Măriei tale, tatălui tău şi peste toate acestea arată că, chiar dacă-ai purces

de prin alte părţi şi ai venit la noi, nu eşti nerecunoscător faţă de sărmana noastră patrie".

La acestea Rákóczi răspunse pornindu-şi oştile către Mediaş.

Dieta îi mai trimise o scrisoare lui Rákóczi, ca să-l întoarne din drum :

„Te rugăm, nu ne spori suferinţele, căci iată, floarea ţării tot mai suferă de pe urma necugetatei Măriei tale oştiri în Polonia, suferă grea robie, departe, la păgîni. Iar de atunci puternicul sultan nu ne pierde din ochi şi dacă Măria ta nu-ţi slobozeşti oştile vrînd mai degrabă în persoană să ne rămîi voievod, adevăr este că aceasta ar duce la pieire sărmana ţară şi pe noi toţi. Inima Măriei tale nu se înmoaie de toate acestea, căci mai ferice ai fi să domneşti peste noi vreme de patru-cinci luni, decît în mărirea ta să-ţi faci ocară. În numele Domnului, te rugăm, Măria ta, lasă-ne pe noi cu soarta noastră, căci doar nu noi te-am părăsit pe Măria ta. Sub jugul nesuferit al Măriei tale am fi gemut totuşi, numai de ne-ar fi lăsat Poarta... Căci nici noi nu sîntem dobitoace să tragem doar la jug, să gemem sub bici. Trebuie să ne trezim o dată. Obligaţi fiind de Măria ta, trebuie să rostim parte din adevăr. Lasă cetăţile Ardealului, căci Poarta ne porunceşte aşa, du-te cu oştile în cetăţile tale din Ungaria deoarece acolo tot ţi-a rămas de două ori pe-atît, cîte ţi le-ai rostuit mulţămită Ardealului... Căci să îndrăzneşti domnia ta să spui că ai fi putut căpăta vreodată, de n-ar fi fost Ardealul, putere peste cetăţile Munkács, Tokaj, Regéc, Ecsed... De la a patra spiţă crescîndu-vă şi hrănindu-vă ţara, după toate atîtea binefaceri, altă ceva nu aude decît blesteme şi sudălmi, nu vede alta decît strădania pierzării sale... Te rugăm încă o dată şi te poftim cu smerenie, Măria ta, încetează să stîrneşti Înalta Poartă... Iată, Dumnezeu a numărat suspinele credincioşilor lui şi lacrimile lor le-a strîns ; o să se răzbune pe Măria ta de n-oi vrea să te înduri" [1].

Cartea o duse dumnealui Bánffy Diénes pe cai de olac pînă la Gilău, Rákóczi o citi şi se făcu vînăt la chip.

— Ştii tu oare, Diénes, ce mi-a scris mie în cartea asta jupînul Rédei ?

[1] Scrisoarea de mai sus nu este inventată, ci a fost copiată, într-adevăr, dintre scrisorile epocii.

— Cunosc cartea. Asta-i cartea țării. Iar eu aștept aici cartea de răspuns a Măriei tale.

Rákóczi se ridică. Erau de față și domni, mai ales bihoreni și sătmăreni. Se ridicară și ei, cu toții :

— Spune-i, vere, țării ăleia, colo la Mediaș, că nu-mi pasă dacă Ardealul rămîne pustiu, tot nu-mi lepăd cinstea. Așa să-mi ajute Dumnezeu. Dacă eu nu-l stăpînesc, să nu-l stăpînească nici altul.

Erau vorbe grele ; domnii schimbară priviri, Bánffy Diénes stătea ca lovit de trăznet. Ochii domnului îi pîndeau pe cei din jur. Aruncase zarurile : pe o parte a zarului — Ardealul, pe cealaltă — capul lui. Iar el le aruncase : cine iese deasupra.

Apoi Bánffy Diénes, trimisul țării, vorbi :

— Răspunsul acesta eu nu-l duc la Mediaș.

Rákóczi păli. Domnul Gyulai Ferenc, căpitanul Orăzii, mîrîi ceva în barbă.

Bánffy puse un genunchi în pămînt și se uită la voievod :

— Dar merg cu Măria ta la Mediaș să fac dreptate...

Domnul Bánffy György strigă deodată :

— Vivat princeps !

Rákóczi răsuflă din rărunchi ; capul lui ieșise deasupra. Ardealul rămăsese dedesubt. Îl îmbrățișă pe Diénes :

— Mergem împreună la Mediaș, așa va fi. Mîine pornim cu toții, mergem la Sfatul țării.

Numai domnul Gyeröffy mormăia nemulțumit și nu bea cu ceilalți în rînd. De îndată ce putu, o șterse din Gilău :

— Eu nu mă duc unde vorbesc armele.

Și se duse acasă la Dumbrava.

Încă în luna aceea județele aflară vestea că domnul Rédei Ferenc a lepădat sceptrul și coroana, că țara l-a așezat din nou pe Rákóczi în scaunul de domnie și că a consfințit, legiuind-o, ruperea de Poartă.

În acest fel tulbure a început anul acela...

În pragul primăverii, feciorul jupînului Kabós István și Varju Gyurka se întoarseră din robia tătarilor. Se jigăriseră amîndoi, dar încolo n-aveau nimic. Vorbiră multe despre robie, spuseră cine a murit, cine a rămas în viață dintre cei pe care-i știau ei. Dar mai spuseră și că tătarii se pregătesc să

năvălească în Ardeal. Se pot azvîrli în șa în orice clipă și atunci s-a sfîrșit cu țara asta deșartă.

Deși țara se golise și mai tare. La începutul lunii lui iunie voievodul apăru din nou la Gilău. Cu el veniră domnii Haller Gábor, Bethlen János, Bánffy Diénes, Gaudi András, Gyulai Ferenc și încă mai mulți dregători de vază și nobili stăpîni, iar dintre nemeșii de prin partea locului — jupînul Kornis de Feneș și domnul Valkai din Valcău. Chefuiră cîteva zile la Gilău. În acest timp oștile lui din țară se adunară aici de pretutindeni, din orașe și din cetăți și de aici le porni spre Oradea. Haller Gábor, om cu scaun la cap, nu se stăpîni totuși să nu-și spună cuvîntul :

— Măria ta, dai poruncă oștilor să lase Ardealul acum cînd tătarii calcă Moldova și Seidli pașa adună oaste la Timișoara ca să prindă din două părți sărmana noastră țară. Ar fi mai înțelept să-i strîngem pe toți aici și să chemăm la arme poporul țării. Adevăr grăiesc, dacă ai încerca Măria ta, peste două săptămîni ai avea o sută de mii de oșteni în tabără.

Drept care Rákóczi îi zice :

— Pe mine țara m-a părăsit ca pe o slugă mișelnică. Și voi, cinstite fețe. Iar acum ați voi să-mi țin oștile întîi în apărarea voastră și a țării, iar în ăst timp pașaua să poată lua Jenö, Oradea, să ardă tot ținutul de unde mai aștept și ostași. Mi-ați dat voi mie vreun ostaș măcar ? Așa că apăr acum întîi ce-i al meu și pe aceia care mi-au fost totdeauna cu credință. Veniți și voi cu mine. Apoi mă întorc în Ardeal cu voi împreună și cu ostașii care mi-or prisosi și închei socoteala cu tătarii și cu maghiarii mai răi ca tătarii. Pînă atunci să vadă și Ardealul ce poate făptui fără mine întru apărarea sa.

A doua zi dimineața o porni și el. Nu pe drumul oștirilor, ci prin păduri, vînînd, cu domnii. Cînd ajunseră pe la Beiuș, domnii începură să-l roage mult să-i lase acasă, dar voievodul îi certă și de atunci încolo le hotărî și paznici. Doar cîțiva izbutiră să se răzlețească de el.

CAPITOLUL XXIII

Frații Varju făcură împărțeala. Gyurka se pregătea de însurătoare. O ceruse pe Eszti, fata lui Kabós și hotărîseră nunta după seceriș. Împărțeala se făcuse cu ușurință. Jankó luă în seama lui Poiana. Gyurka rîdea :

— Ești nebun, frățioare, că te împaci așa ușor, dar dacă așa vrei tu, eu îmi iau Mănăștirul.

Maică-sa interveni :

— Am împrumutat o mie de taleri pentru răscumpărarea ta. Ăștia încarcă Mănăștirul.

— Știu ! Dar socrul meu plătește jumătate. Aș vrea să aflu doar cine a dat banii ?

Femeia se tulbură.

— Chiar dacă ți-aș spune, tot nu s-ar face mai puțini. Să plătești *interes*-ul la timp, asta-i treaba ta. Mi-l plătești mie.

— Bine și-așa, mamă. Și Gyurka nu-și mai bătu capul cu treaba asta.

După aceea frații nu se prea mai văzură. Jankó trăia la Poiana. Gyurka se războia cu pămîntul la Mănăștur. Și mama lor stătea mai mult jos, în sat.

Cînd cumetrii aduceau vorba de Jankó, Gyurka rîdea mai tare decît toți :

— Frate-meu ? Ăla-i cam nebun la cap. Tot mai pritocește prin Poiană. Sapă șanțuri, împletește garduri, bate pari, îngrădește ograda. Ridică chiar și un zid de piatră.

— Nu-i chiar aşa de nebun flăcăul ăla, mormăi jupînul Derittei Mójzes. Ţin minte prea bine, bunicul tău ne-a spus : Şi-apoi să înălţaţi zidul de la biserică, în jurul lui să săpaţi un şanţ. Iar noi n-am făcut nimic.

— Ce-i şi tu cobeşti, bădie Mózsi ?, zise jupînul Kabós Ferenc. La ce bun gardurile ? Dacă vin tătarii, ceea ce nu cred, atunci, de-o fi, de n-o fi, tot aia e, iar de nu vin, atunci la ce bun ?

Dar dumnealui Derittei Mójzes îl ţinuse la mare cinste pe bătrînul Varju.

— Degeaba dai din gură, ţi-o spun eu, János a avut dreptate în multe privinţe.

...De astă iarnă, Jankó se schimbase mult. Nici înainte nu era la fel cu ceilalţi flăcăi de vîrsta sa, dar de atunci oamenii abia-l mai vedeau. Se retrăsese în munţi şi acolo făcea ce făcea. Dacă venea o dată pe săptămînă la Mănăştur, să-şi ia schimburi curate. Treceau săptămîni fără să coboare. Maică-sa nu îndrăznea să aducă vorba, căci îşi ştia feciorul ; dacă ar fi vrut, şi-ar fi deschis inima de bună voie. Dar ori de cîte ori venea pe acasă, îi pregătea tot felul de bucate gustoase. O dată se sui şi pînă la Poiana. Băiatul nu era acasă. Ştefan, care se mutase de-acum cu totul, îi spuse că domnişorul a plecat cu tătarul la vînătoare. Aşa face mereu. Bate pădurea zile de-a rîndul cu omul ăla cu ochii şui.

— Întocmai ca taică-său. Pe cinstea mea ! Ca taică-său !

Vitéz Ilona căzu pe gînduri şi, chemîndu-şi în minte chipul fiului, cu faţa aceea a lui suptă, se înfioră ; aşa e, Ştefan are dreptate : leit taică-său. Şi tot aşa de scump la vorbă, şi merge tot aşa, pe calea lui. Îi dădură lacrimile şi i se prelinseră pe obraz. Şi le şterse.

Şezu la Poiana două zile. Deretică, puse totul în rînduială, apoi se aşeză în sanie şi se întoarse la Mănăştur.

Cînd Jankó veni acasă, duminică, nu întrebă de ce a fost pe la Poiana. Nu vorbiră niciodată despre asta.

Apoi, după ce Gyurka se întoarse şi făcură împărţeala, se duse cu totul la ale lui. Maică-sa se gîndea adesea la mezin. Ce se va alege dintr-însul ? Şi se hotărî : de cum îşi aduce Gyurka nevasta, ea se aciuează la Jankó...

...Era în zi de Paşti, duminică dimineaţa. În grădiniţa din faţa casei, Vitéz Ilona culegea flori. Îi plăcea să aibă flori

pe masă ; şi la biserică, în cartea de rugăciuni, se potriveşte cîte o floare.

Deodată se pomeni faţă-n faţă cu Maksai Katka. Oleacă palidă, oleacă subţirică, dar ochii ei voioşi şi albaştri rîdeau şi erau plini de prospeţime ca albăstrelele înrourate.

— Ia te uită, fetiţo, te-ai întremat ?

— M-am întremat, mătuşă dragă.

— Şi-apoi te-ai vindecat de tot ?

Katka se îmbujoră.

— Da. Nu mai am nimic.

— Nu cumva ai venit anume la mine ?

— Ba la dumneata, mătuşă Ilona. E prima zi că ies în uliţă. Mi-am zis că înainte de slujbă aş putea să trec pe aici.

— Îmi erai datoare. Eu am fost pe la tine.

— De aia. N-aş vrea să-ţi rămîn tocmai dumitale datoare.

— Atunci hai în casă — şi femeia o porni înainte.

— Nu.

— Nu-i acasă nimeni.

— Uite-aici, pe băncuţa asta, aici e mai bine. Am stat atîta vreme închisă în casă.

Se aşezară şi Ilona se uită la fată, aşa fel încît aceasta roşi.

— Am slăbit, nu-i aşa ? — îşi suflecă mîneca — vezi ce subţire mi-e braţul, numai pielea şi osul.

Femeia îşi purtă mîna de-a lungul braţului subţiratic, dar nu scoase o vorbă.

Tăcerea o stingherea pe Katka. Apoi femeia o întrebă deodată :

— Tu, Katka, tu, spune-mi de-adevărat : ce-ai făcut cu băiatul ăla al lui Veres ? Nu l-am mai văzut de mult pe-aici !

— L-am gonit. I-am dat papucii. Se zice că de-atunci bea şi se bate.

— O să mai iasă om dintr-însul !

Katka rîse.

— Văd că nu-ţi pare rău de el. Ce-a zis maică-ta ?

— M-a întrebat o dată : Oare de ce nu mai vine flăcăul ăla pe-aici ? Atunci eu am zis că nici n-o să mai vină pe aici. Iar mama n-a mai spus nimic.

Treceau oameni pe uliță și dădeau bineț, pieriți de uimire.

— Ce viorele mari și frumoase ai, tușă Ilon !

— Am. Acum nu-s decît astea, dar de Rusalii dau în floare bujorii, după aceea trandafirii și nalba-roșie. Să vezi atunci grădină.

— Poate că am să vin. Mă lași să rup o viorea ?

— Chiar și mai multe, copila mea. Astea au și mireasmă.

Dinspre drum se auzi tropot de copite. Femeia ridică ochii.

— Vine Jankó — zise.

Katka se îndreptă brusc, lăsînd florile.

— Mă duc.

Era roșie, ca focul. Ilona o sărută.

— Să fii cuminte, Katka, mai vino pe aici cîteodată, dacă nu ți-e urît la mine. Sînt atît de singură.

Fata se furișă pe portiță, tocmai cînd călărețul intra pe poartă.

Jankó o însoți pe maică-sa la biserică. În fața bisericii, Maksai stătea de vorbă cu oamenii. Katka se amestecase printre fete și, desigur, erau acolo și flăcăii. Apoi întîmplarea făcu să dea față cu Jankó.

— Din partea ta puteam să mor în pace, ție puțin îți pasă de mine. Poate nici nu știi că am fost bolnavă.

— Știu, Katka. Mă bucur că ești sănătoasă.

Fata băgă de seamă că privirea băiatului întîrzie pe mîinile ei. Iar în mîna fetei era cartea de rugăciune și un buchețel de viorele.

— Ce te uiți așa la mîna mea ? Pentru că e slabă ?

— Nu. Mă uit la viorele. Știam că viorele dintr-astea nu-s decît în grădinița mamei.

— De ce n-ar avea și alții ? De unde le are maică-ta pot avea și eu, rîse fata și inima-i bătea să-i spargă pieptul.

Jankó se gîndea.

— Se poate, se prea poate. Dar nu din satul ăsta.

Preotul intră în biserică și oamenii toți în urma lui.

Era o primăvară răcoroasă și oamenii erau mulțumiți : înseamnă că recolta o să fie bună. Jankó tot mai avea de lucru la Poiana. Precum poruncise bunicul : săpase șanțuri, făcuse îngrăditure, împletise garduri, tot cîte două între pari ascuțiți, miezul îl umpluse cu pămînt și cu pietre. Ogorul

cel vechi de lîngă pîrîu îl deșteleniseș încă de cu toamnă; acum dădeau colț verde ovăzul și orzul. Creștea cai. Tătarul se pricepea, cîndva mînase și el hergheliile în stepa întinsă de pe Volga.

În pragul verii, Jankó împreună cu tătarul, sluga sa, porni la drum lung. Avea de gînd să treacă în Moldova, să cumpere cai, cai buni de munte, din cei turcești. Auzise de caii ce-i avuseseră de-alde taică-său, bunicu-său, și-și dorea și el. Și mai trebuia să cumpere și pentru jupînul Gyeröffy.

Dacă n-ar veni acasă pînă la vremea cositului Ștefan știe ce are de făcut dar, dacă poate, vine și el.

Gyurka îl întrebă:

— Mă, și-apoi ai mulți bani?

— Am cît îmi trebuie.

— Te pomenești că ai găsit comoara din Poiană.

Jankó răspunse cumpănit:

— Cine caută, găsește.

Gyurka nu știa ce să creadă și ce nu. Vorbele lui Jankó nu se lăsau pătrunse nicidecum.

Oamenii mîntuiseră frumușel secerișul păioaselor de toamnă și începuseră să le aducă de pe cîmp, cînd veni vestea victoriilor pe care le dobîndise principele în țara ungurească. Umbla vorba-n lung și-n lat și se cunoștea fiecare mișcare a bătăliei de la Lipova. Cum că l-a atacat pur și simplu pe pașa de la Buda, l-a împins dincolo de granița de vasalitate și acolo s-au bătut. Se găsise față în față cu trei pașale. Pe unguri și pe lefegii îi conduceau căpitanul Orăzii și dumnealui domnul Barkóczi István, pe haiduci — căpitanii Szuhaj Mátyás și Keresztes András, pe artileriști, căpitanul Gaudi András.

Dar oamenii nici n-avură vreme să-și guste bucuria ca lumea, cînd veni vestea că Rákóczi se retrage cu oastea spre Oradea; turcul pe urma lui.

Începură secerișul grîului de primăvară și nunta lui Gyurka, în înțelegere cu Kabós, rămase hotărîtă pentru după seceriș. La amîndouă casele pregătirile erau în toi. Jankó nu venise încă. Erau zile călduroase, zăpușeală mare și în

sufletul oamenilor un simţămînt ca atunci cînd treci puntea şi puntea se clatină sub tine. O simte uneori şi fiara şi omul şi nu se poate explica. Unii ieşeau către seară pe dealuri şi se uitau înspre Cluj sau înspre Huedin. Nimeni nu-şi rostea gîndul, dar tremurau cu toţii, aşteptînd să vadă în care parte se înroşeşte cerul.

Se spunea că umblă oameni prin munţi şi dau de veste, vorbind cu vorba lui Rákóczi : tot omul care se bagă ostaş la el va fi înnobilat pe veci şi se spunea că dincolo de Vlădeasa mocanii leapădă coasele şi topoarele, ciobanii îşi lăsă oile, vitele şi pornesc grămadă către Oradea, la oaste. Un om văzuse cu ochii lui cum Trestia jupînului Vajda László a prins un vîntură-lume dintr-aceştia şi a pus să fie spînzurat. Iar într-o bună zi prezbiteriul din Mănăştur se socoti să dispună să se repare biserica şi să se ridice la cele două porţi de la intrare două turnuri cu ceardac. Iar pe ceardacul turnului celui mare să umble roată, cît e noaptea de lungă, un străjer.

Uneori, în toiul muncilor cîmpului, lucrul se oprea ca de la sine, fără să se fi întîmplat nimic, deocamdată. În acea primăvară, jupînul Kabós începuse să-şi ridice o magazie de piatră ; niscaiva oameni de prin Bedeciu tocmai stăteau să-i pună coperişul. Dar lăsară treaba baltă şi se duseră acasă, zicînd că ei nu mai vor să lipsească o clipă, cine ştie ce se mai poate întîmpla de pe o zi pe alta.

Apoi, într-o noapte, se iviră în sat nişte călăreţi, să tot fi fost vreo trei. Mînau cai şi se opriră la poarta lui Varju. Sosise Jankó, cu tătarul şi cu herghelegiul. Treziră slugile, apoi Jankó se grăbi să intre în casă. Dar Gyurka era de-acum sculat şi-l aştepta în cerdac. În casa din dos, unde dormea mama lor, se făcu lumină.

Flăcăii îşi strînseră mîinile şi intrară în casă. În tindă ardea deja lumina şi mama făcuse focul. Cînd îşi zări băiatul, nu se putu opri să nu izbucnească în plîns :

— Ce-ai păţit, Jankó ?

Băiatul se aşeză pe laviţă. Neras, cu obrajii năpădiţi de peri, cu părul încîlcit, cu faţa numai colb năclăit de sudoare, cu ţoalele de pe el îmbîcsite. Ceru de băut, dar cînd duse ulciorul la gură, mîna îi tremura.

— De la Moldova am ţinut-o tot într-o goană — începu, răguşit, — arde Bîrsa, au călcat-o tătarii.

— Doamne !

— Pînă poimîine se prea poate să fie la Cluj — urmă flăcăul. Du-le oamenilor mei să mănînce şi să bea, mamă. Gyurka, dă fîn la cai, ca să-i putem adăpa.

— Doamne ce s-o alege din noi ?

În ogradă se făcuse un foc mare şi cei doi oameni stăteau întinşi lîngă el. În jurul lor — argăţimea.

Şi satul se puse în mişcare.

Vestea că se întorsese Varju Jankó şi că tătarii au şi intrat în Ardeal se întinse ca focul. Ţara Bîrsei arde şi ei puhoiesc ca marea, ca să înghită întreaga ţară. Casele se luminară, oameni, muieri ieşeau în goană, ca nebunii. Noaptea adîncă se umplu de o viaţă sălbatică. Cîinii urlau ca şi cum ar fi simţit moartea pe aproape.

Jankó se dezbrăcă, se spălă şi se primeni. Apoi îmbucă ceva. Şi, între timp, bea la apă. Casa se umpluse de oameni şi cerdacul de asemenea, satul întreg era în ogradă.

În timp ce mînca, Jankó povestea :

— Am fost la Moldova, dar cînd am ajuns se mişca deja totul. Era hanul Ghirai însuşi cu toată tătărimea lui. Şi cu el cazacii, duium. În Moldova li s-a alipit vodă cu toţi curtenii. De acolo oştirea a coborît spre Ţara Românească. Eu am luat-o spre Gheorgheni pe la Tulgheş. Acolo oamenii se porniseră de-acum pe fugă. Am făcut rost de cai uşor, oamenii se grăbeau să-şi caute adăpost în munţi. Am luat-o pe jos, pe la Trei Scaune. Pe la Sfîntu Gheorghe n-am mai îndrăznit să mă abat, căci se zvonea că tătarii au şi ajuns pe-acolo. Am venit cu caii peste munţi, spre casă. De pe Harghita se vedea cum arde Ţara Bîrsei. La Odorhei, judele a chemat secuii sub arme, dar era prea tîrziu. De îndată ce oştile au zărit pîrjolul au rupt-o la fugă spre case... Tot Ardealul fuge cît îl ţin picioarele... Drumurile pline de care, de vite ; ostaşi n-am întîlnit nicăieri. Satele se golesc. Fug cu toţii în munţi...

Domnii tăceau cu coatele pe masă. Cînd tăcu şi Jankó, nimeni nu mai scoase o vorbă. Era o linişte ca într-un cavou. În tindă se înghesuiau femeile. Pe masă, flacăra galbenă a

lumînării se clătina și sfîrîia. Oamenii se holbau unii la alții ; se priviră așa, cu ochii larg deschiși, îngroziți, apoi își plecară capetele.

Jupînul Budai vorbi cel dintîi :

— Dumnezeule, ce s-o alege de noi ?

Un om care stătuse pînă atunci lîngă perete se apropie de Jankó. Era Maksai.

— Tu ce zici, frățioare ?

— Mîine în zori îi trimit șase cai jupînului Gyeröffy, la Dumbrava. I-am rostuit pentru el. Apoi mă sui la Poiana. Eu rămîn acolo. Pe mama o iau cu mine.

— Tu ai Poiana, e drept. Dar noi n-avem.

Jupînul Kabós zise :

— Putem trimite femeile la Gilău, cu aurul, argintul, vitele. Sau în cetatea Almașului.

— Vitele le putem mîna în munți, — zise cineva.

— Grînele ce prisosesc le îngropăm.

— Dar satul ? întrebă Maksai.

Nu răspunse nimeni.

Oamenii se duseră apoi pe la casele lor și satul se potoli. Căzu într-un somn din acelea fierbinți, înfiorate, încît din cînd în cînd părea că tot satul tresare, gemînd. Și la ivirea zorilor era iar în picioare.

Jankó dormi buștean ; cînd se trezi, în jurul lui foia, se agita viața tulbure, plină de spaimă.

Nimeni nu ieșise la cîmp ; la ce bun să mai strîngi, să mai cari, la ce bun ? Dar totul se învolbura, vuia și se agita, învălmășindu-se, ca un stup atacat de furnici.

Și satul pornea la drum, căruță după căruță. Unul încoace, altul încolo, în toate părțile.

Jankó începu prin a-și cerceta caii.

— Vezi-i, Gyurka, ce cai am adus. Face să te uiți. Soi bun, moldovenesc. Uite, ce gît gros și ce spete late are armăsarul cela. Și ce picioare ! De la unul ca ăsta să tot ai la mînji !

Dar lui Gyurka nu-i ardea de cai.

— Cui naiba îi pasă acum de cai, fie ei cît de buni. Mai bine spune-mi, vrei să iei și vitele mele ? Dacă le-aș trimite sus, la tine ?

— De ce nu, Gyurka ? Trimite-le, au loc pe lîngă ale mele. Dar tu ce-ai de gînd ? Rămîi aici ?

— Nu știu. M-aș duce cu de-alde Kabós. I-aș însoți măcar.

— Unde ?

— La Gilău. Ei vor să plece pe la nămiezi.

— Dacă-i însoțești, ai putea duce caii la Dumbrava.

— Aș putea.

Cu cît urca soarele pe bolta cerului, satul se făcea mai liniștit, mai tăcut. Jankó prînzi singur, cu maică-sa.

— După cîte văd, jumătate din sat a fugit.

— Da. Domnii toți.

— Cînd vine năpasta, nu rămîne decît sărăcimea.

— Am trimis grîul, căruța-i gata.

Zăvorîră ușile, Jankó luă pînă și cîinele din lanț și-l legă în urma căruței, iar pe maică-sa o sui în căruță. Îi mai spuse argatului :

— Încărcați cît mai mult din fînul ăl bun, apoi veniți și voi. Nu-ți fie milă de dobitoace. Mai avem un drum de făcut, încă azi.

Apoi **apucă hățurile.**

La Poiana era mare agitație. De la Dretea urcaseră aici alde Derittei cu toate vitele, cu argații ; de la Ardeova și de la Bedeciu alde Ijjgyártó, de la Păniceni alde Nemes. Tot nobili de țară, prieteni vechi de-ai bătrînului Varju János. Mari vînători, buni țintași. Desigur, nobilimea mai mare se aciuase prin orașe, își trimisese doar vitele sus, la pășunile din munți. În sate n-a rămas decît sărăcimea.

Cînd se lăsă seara, părea că vrea să se înalțe un soare nou, purpuriu, dinspre miază-zi : focul își începuse lucrarea. Și în cete tot mai dese urcau dinspre văi oameni și vite. Dar cei de-acum erau oameni de rînd, adunătură. Cu văcuțe mărunte, răpciugoase, pe jos sau cu căruțe mici, pricăjite, cu plozi zdrențăroși.

Iar dinspre răsărit cerul se lumina tot mai roșu, tot mai larg.

— Alba Iulia a pierit — veni vestea — Turda arde, Rimetea e una cu pămîntul, i-au pus foc, au tîrît oamenii cu ei, — pe bătrîni i-au căsăpit. Înainte de a se crăpa de

ziuă, o roată de călăreţi ieşi în goană dinspre Gilău, grăbind către gurile Crişului. Trecură prin sate, strigînd cît îi ţinea gura :

— Tătarii-s la Cluj, fugiţi, oameni buni !...

...În zori, Varju Jankó puse şaua pe cal.

— Încotro ?

— Mă duc la Mănăştur. Să văd cine mai e pe-acolo.

— Merg cu tine — îngăimă Ijjgyártó Jánoska.

Dar Jankó dădu din cap.

— Numai tătarul vine cu mine. Voi rămîneţi aici. Vedeţi de tot poporul ăsta. Puneţi un pîndar pe Tîlharu, la rug.

La Mănăştur nu se zărea picior de om. Dar din biserică se auzea vuietul orgii. Jankó intră în ţintirim, se apropie de uşă ; tot satul se înghesuia în biserică şi niciodată nu răsunase cîntecul atît de puternic.

Apoi oamenii ieşiră. Şi Jankó o zări pe Maksai Katka. Inima îi zvîcni, gata să-i sară din piept.

— Tu aici, Katka ?

— Dar tu ?

— Am crezut că aţi fugit la Gilău şi voi.

— Nu — şi fata zîmbi — mama n-a vrut să meargă la Gilău.

— Taică-tău unde-i ?

— A ieşit către Ardeova.

Jankó, cu tătarul, îşi mînă calul către Ardeova. Satul era pustiu, i se păru că vede ici şi colo oameni pitiţi, dar poate că se înşela. La capătul comunei, pe marginea drumului, şedea în colb prostul satului, un schilod cu mintea rătăcită.

— Nu l-ai văzut pe jupînul Maksai ?

Nebunul se hlizi :

— Ştii că acum eu sînt domn aici în sat ? Mi-au lăsat mie tot satul. Oamenii s-au dus pe Dîmbul Rotund, acolo, ia ! Era Maksai acolo, cu vreo zece flăcăi. Tot satul e acolo.

Cînd Jankó ajunse pe deal, Maksai dădu mîna cu el, apoi, fără o vorbă arătă în jos.

Pe drumul mare, dinspre Cluj, se apropia un pîlc de călăreţi.

Jankó își duse palma streașină la ochi și se uită țintă la călăreți. Veneau la pas, să tot fi fost vreo cincizeci-șaizeci.

Tătarul își făcu loc lîngă el :

— Tătari, din Hoarda de aur — zise.

Oamenii urmăreau ceata, tăcuți. În fund, încolo, spre Gilău, cerul e fumuriu. Soarele nu poate pătrunde. Drumul cel mare e pustiu pînă-n capăt, doar ceata aceea de oameni înarmați. Se opresc la hanul „Czifra" și o cîrmesc înspre curte.

Maksai se întoarce spre Jankó :

— Ai fost în sat ?

— De acolo viu.

— Au fugit mai mult de jumătate.

Scoase la iveală un șip cu rachiu și îl îmbie pe Jankó. Apoi își strigă oamenii :

— Mîncați, dar fără focuri.

Îmbucară și ei niște slănină. N-avea nimeni chef de vorbă. Caii pășteau liniștiți. Era o vreme frumoasă, calmă, nici măcar nu era prea cald. Cerul tare înnorat, dar parcă n-ar fi fost nori ci mai degrabă ceva, așa ca un văl. Cînd și cînd li se părea că simt miros de ars.

După ce terminară de mîncat, Maksai trimise un flăcău la Mănăștur. Cum că tătarii sînt de-acum pe drumul mare, dar altă veste rea nu-i. Să aibă grijă de toate.

— Să pregătiți un rug și-n fața bisericii.

Tătarul se apropie de Jankó și arătă cu mîna spre Gilău. Într-un nor imens de praf, mogîldețe întunecate coteau urcînd spre drum.

— Hoarda !

Oamenii din hanul Czifra ieșiră și porniră mai departe. Apoi, deodată, din clădirea hanului izbucniră limbi de flăcări și fum. Încet-încet, întreaga tătărime se întinse în toată mulțimea ei înfricoșătoare. Pîlcuri de călăreți, unul după altul, apoi care încărcate vîrf, iar călăreți, iar care. Se vedeau limpede. Pe lîngă drum, prin iarbă, mînau turme de vite și oameni, oameni legați cu curele și femei, mulțime. Și călăreții cu lăncii scurte îi mînau ca pe vite.

Sporea, creștea oștirea și se lățea și se lungea pe drum și pe lîngă drum. Începutul ajunsese la hanul Czifra și capătul tot nu se zărea încă. Vuietul i se auzea pînă-n vîrful Dîmbului Rotund.

Iar ei priveau, priveau ; nu-şi puteau lua ochii de la hoardă. Muţi, fără vorbă, încremeniţi, numai inima se zbătea în pieptul oamenilor.

Caii păşteau liniştiţi.

Capul dispăruse de-acum în cotul drumului dar cetele, mereu altele, tot mai veneau din urmă. Apoi, care, turme de vite, turme de oi, herghelii, turme de oameni ; şi iarăşi călăreţi... Te dureau ochii şi ţi se strîngea inima. Obosiră, obosiră de moarte, privind.

Trecuse de amiază şi tot mai veneau. Iar Maksai cu ai lui tot mai stăteau pe culmea dealului, ameţiţi de cap, cu gîtlejul uscat. De parcă li s-ar fi făcut farmece.

Caii începură să dea semne de nelinişte.

Li-i sete. Trebuie adăpaţi.

— Strîngeţi chingile, puneţi frîiele. Plecăm.

Mai aruncară o privire spre drumul mare. Iar acolo părea că începe să se aşeze mulţimea de oşti. Se răsfirau. O parte a călăreţilor o împunse la goană înainte, alta, venind din urmă, se abătu lîngă drum. Apoi se aprinseră focuri pe cîmpie şi fumul începu să urce spre cer.

— Îşi fac tabăra.

Un om rămase de strajă pe deal, iar ei, ducînd caii de căpestre, scoborîră în sat. La pîrîu adăpară caii. Apoi, mai departe, pe drum, în sus.

Podul de peste pîrîu era de-acum crestat, aşa că-l ocoliră. Rămase şi aici un călăreţ. Maksai îl învăţă să se tragă printre tufele de salcie ; de acolo va putea vedea mai bine şi satul şi podul.

Ajunseră la Mănăştur şi Jankó îşi luă rămas bun de la Maksai :

— Mă duc acasă...

...Către seară straja veni în sat cu vestea că tătarii şi-au desfăcut tabăra şi că pornesc mai departe.

Poate că or fi să scape de năpastă.

Oamenii se liniştiră întrucîtva şi se duseră la culcare cu paşi mai lini.

După miezul nopţii — luna veche tocmai răsărea cu ţărcălan — vine un om în goana calului şi prinde a urla prin sat :

— Săriţi, oameni buni, că ne calcă !

Straja din turn începe să bată clopotul cel mare-n dungă. Maksai dă buzna în uliță ; tocmai atunci trecea și călărețul.

— Ci stai un pic. Care ești acolo ?

— Eu, Márton.

Era pîndarul lăsat la pod.

— Vii de la . . . ?

— Da. Sînt acolo. Pun foc satului.

O voce năpraznică bubuie :

— La biserică, hei ! Nu urlați, dați-i bătaie. Lasă-ți vaca în plata Domnului. Și nu sta în drum.

— Bine, Ambrus ! — Maksai recunoscuse glasul judelui.

Într-o jumătate de ceas se făcu liniște. Toată lumea era la biserică. Bătrînii, femeile, copiii înlăuntru. Oamenii în țintirim. Cei cu puști — în ceardacul turnului, cei cu securile, cu sulițele — la trecerea zidului de piatră. Unii-și aflaseră și săbii ; alții cumpăneau cîte un buzdugan bătrîn.

Prinse a se lumina dinspre Ardeova.

— Arde satul ! Își ziseră oamenii. De-acum ne vine și nouă rîndul.

Preotul se preumbla printre ei. Începu să se roage și mulți se rugau într-un glas cu dînsul.

Un ceas după miezul nopții. Zorile nu mai erau departe.

Maksai coborî din turn și-i zise primarului :

— Ambrus, vin ! Aprinde rugul, vreau să văd !

Apoi trecu de-a lungul îngrăditurii. Peste tot anunță încetișor, potolit :

— Vin, nu vă temeți.

Rugul izbucni în flăcări în fața bisericii și deodată se iscă o lumină mare.

Dinspre uliță venea un călăreț în goana calului. În urma lui încă doi, trei, zece, douăzeci...

Primul smuci de frîu, se opriră și ceilalți. Arătau spre biserică. Puteau fi văzuți limpede : erau cazaci.

Apoi, unul dintre ei își duse mîinile pîlnie la gură :

— Hei, oameni buni, voi, cei din biserică ! Striga pe ungurește.

— Să nu răspundă nimeni, șopti Maksai.

Neprimind răspuns, omul strigă din nou :

— Dați-ne ce-ați dosit acolo și-om pleca în bună pace.

— Nici o vorbă — mormăi Maksai din nou.

De-acum cazacul zbiera ca turbat :

— O să dați voi răspuns, îndată !

Răsunară porunci, apoi sudalme. Apoi porniră niște călăreți. Legată de un cal, o femeie care țipa.

— Baba Korpos — murmurară oamenii.

În dreptul unei case străjuia un fag bătrîn, o tîrîră pe femeie pînă la el. Un cazac trecu o frînghie peste o creangă a copacului, altul făcu laț la gîtul bătrînei. Femeia căzu în genunchi, plîngînd, rugîndu-se, urlînd și blestemînd. Apoi începu să spună o rugăciune.

Cei din biserică nu văzură decît că frînghia se întinde și că femeia atîrnă, se leagănă în văzduh, cu veșmintele sfîșiate. Din cînd în cînd se mai zvîrcolea. Cazacul strigă apoi spre biserică :

— Așa pățiți cu toții, dacă nu ne dați lucrurile !

Atunci bubui o împușcătură dinspre biserică și cel care strigase se prăvăli de pe cal. Apoi încă una, apoi o salvă întreagă.

Ceata se risipi dintr-odată, unii pe jos, alții călare. Într-o clipă dealul bisericii era pustiu. Numai umbra neagră a bătrînei se clătina în dreptul copacului. Dar din depărtare se auzi larmă mare, sudalme și vaiete.

— Pînă-n zori n-om avea cu ei de furcă — gîndi Maksai.

Într-adevăr, mare parte din sat se potoli ; dar dinspre olatul lui Kabós se iscă lumină și izbucniră zgomote.

Maksai se urcă în turn, de-acolo putea cuprinde tot satul cu privirea. În ogradă la Kabós ardea focul, în jurul lui mișunau oameni. Apoi se aprinse foc și în grădină, întîi unul apoi mai multe. Maksai numără de toate zece focuri mari. Altele nu se mai aprinseră.

Se dădu jos din turn și-l chemă pe unul dintre flăcăi.

— Măi, Pista, cît ți-ar trebuie să tragi o fugă la Poiana ?

— Un ceas jumate ar fi deajuns.

— Capeți doi boi buni de la mine, dacă Varju Jankó și ceilalți ajung aici înainte de a se crăpa de ziuă... Uite-aici trei cai, ia unul cu tine. N-are-a face dacă-și dă duhul. Spune-le că-s cel mult o sută — o sută cincizeci de cazaci în sat.

Flăcăul plecă și Maksai le zise oamenilor :

— Faceți focul, căci se lasă frig. Apoi se întoarse în turn.

Luna nu se zărea, nouri deși înveleau cerul de-a latul. Întuneric beznă, doar focurile ardeau cu flăcări înalte, pre-

lungi. Nici pomeneală de vînt. În jurul focurilor se mişcau mogîldeţe întunecate. Apoi se auzi o melodie tristă şi zvon de tambure. Suna atît de ciudat acum cîntecul acesta.

Drumul spre Poiana e în partea opusă gospodăriei Kabós şi Maksai se aţinea cu ochii într-acolo.

Oare cazacii or fi pus străji ?

Cîntecul se prelingea pînă la el, blînd, potolit, şi noaptea asta era atît de uimitor de liniştită. Dar bătrîna atîrna de creanga fagului.

Liniştea mare fu străpunsă deodată de un ţipăt ascuţit. Apoi sudălmi sălbatice şi din nou un ţipăt.

Cîntecul se frînse şi liniştea se destrămă.

Dintre focurile gospodăriei Kabós se văzură figuri omeneşti sărind în picioare, alergînd în toate părţile. Apoi se auziră cai nechezînd, zgomot de arme, comenzi răstite.

Lui Maksai i se strînse inima.

Încet, vînzoleala se potoli. Şi iar linişte, şi iar răsună tambura şi o altă voce începu un alt cîntec mîhnit.

— Dumnezeule, Doamne, îndură-te de noi.

Zvonul tamburei fu acoperit de năvala unui cîntec vijelios. Chiote sălbatice, apoi zgomot mare, care se stinse mai încolo cu încetul, pînă cînd, în cele din urmă, o linişte tainică învălui totul, încît nu se mai auzea nimic, decît, arare, cînd ici cînd colo strigătul cîte unei străji.

Şi undeva bocea o buhă...

Totuşi vremea trecea şi spre miază-zi întunecimea începu să plătească. Era cald, o căldură înăbuşitoare. Cineva îl apucă pe Maksai de umăr.

Era judele.

— Se mişcă.

Maksai se scutură. Aţipise, pe semne. Se sculă şi privi în jur, ochii îi scăpărau şi-l dureau. Trebuie că dormise puţin, căci abia se crăpa de zi. Dar la poalele dealului bisericii, printre case, se ghicea mişcare. Apoi, şi de ici şi de colo, se iviră cazacii ocolind spre biserică.

— Trebuie să trezim oamenii.

— I-am şi trezit.

Oamenii stăteau fără să crîcnească, ţinîndu-şi răsuflarea, fiecare la locul lui.

Se auzi glas înfundat de tobe şi din trei părţi deodată un urlet sparse liniştea şi din trei părţi deodată năvăliră, ieşind

dintre case, oamenii cu cealmale roșii pe cap. Cărau scările tot cîte doi, ca și loitrele, își țineau săbiile între dinți. De după grădini se abătu asupra bisericii grindină de săgeți șuierătoare.

Cînd năvălitorii ajunseră pe la jumătatea urcușului, răzbubuiră armele de pe platforma turnului. Doi, trei oameni se prăbușiră. Dar cei ce veneau în urmă apucară iar scara și-și urmară goana sălbatică.

Apoi încă o salvă, dar cazacii erau de-acum la zid. Din loitrele aduse cu ei făcură poduri peste șanțuri, rezemară scările de ziduri. Și începură să se cațere pe ele.

Ambrus, primarul, stătea pe creastă cumpănind în amîndouă mîinile un buzdugan uriaș.

Pe buza zidului se iviră cealmale roșii, sub ele chipuri late, împărțite curmeziș de sabia ținută între dinți.

— Dă-i, omoară-l !

Buzduganul lui Ambrus se prăvăli năprasnic peste un asemenea chip, drept care acesta se surpă deodată peste cei de dedesubt. Începu o încăierare disperată. Oamenii izbeau, tăiau, mușcau, se încleștau de beregată și urlau.

O săgeată se înfipse în pieptul lui Ambrus, omul voinic și frumos căzu pe spate, printre mormintele țintirimului.

Una din porți bubuia sub izbiturile topoarelor.

— Pietrele, oameni buni !

Pregătiseră din timp pietre late, lungi, scoase de pe morminte, le proptiră acum de poartă. Apoi mai clădiră pietre și în fața ăstora.

Într-o latură, doi cazaci izbutiră să sară peste zid. În urma lor veneau de-acum alți doi. Un moșneag cu mustața albă, Boldizsár Márton, care avea drept armă o lance lungă, sări într-acolo, ridică o dată sulița și cînd încă doi cazaci dădură să pună piciorul pe zid, îi izbi din toate puterile, prăvălindu-i înapoi. Dar și sărmanul Boldizsár Márton cu ei, jos în șanț.

Pe ceilalți doi cazaci îi căsăpiră apoi oamenii, în curte.

Asaltul nu izbutise. Cazacii, cu capetele însîngerate, unii teferi, mulți răniți, se revărsară de pe dîmb, înapoi, între case.

Înăuntru, în țintirim, oamenii își adunară morții. Femeile spălară și oblojiră rănile.

— Ne-am împuţinat — zise Maksai. Doi oameni au murit, trei n-o mai duc mult. Restul să-şi tragă răsuflarea. Beţi nişte rachiu. După aceea, pe ziduri, din nou. Mare lucru să nu mai facă o încercare.

Într-adevăr, afară începu din nou vînzoleala, dar de data asta numai în partea dinspre miază-zi, unde urcuşul era mai lin. Şi şanţul se umpluse în partea asta cu scări, cu loitre şi cu hoituri.

Răsună din nou bubuitul înfundat al tobei, apoi urlete.

Şi veniră în goană oamenii cu cealmale. Erau cîte cinci la o scară şi urcau ca vîntul. Iar dintre case se îmbulzeau mereu alte cete, luînd coasta pieptiş.

Puştile celor din Mănăştur prinseră glas.

Glasul lui Maksai străpungea zgomotul luptei :

— Dă-i, omoară-l ! Ne vin ajutoare, fraţilor ! Nu vă temeţi !

Oamenii de pe ziduri priviră către munţi. Pe coasta năpădită de iarbă venea în goana mare un călăreţ. După el încă doi, apoi trei şi mai veneau şi alţii.

Maksai sări de pe zid şi dădu la o parte pietrele din dreptul porţii.

— Taie-l, omoară-l !

Scările erau de-acum proptite în şiruri dese şi cazacii se căţărau sălbatici, să urce pe zid.

— Taie-l, omoară-l ! Isus ! Isus !

Şuiere ascuţite, strigăte.

Scările se goliră într-o clipită. De undeva, de departe, strigăte, urlete.

— Taie-l, omoară-l !

Maksai zbieră :

— Jos, fraţilor, la poartă !

Ca turbat, azvîrle pietrele.

Oamenii sar lîngă el şi-l ajută.

— Deschide-ţi poarta — şi scot proptelele din zid.

— Flăcăii să vină cu mine. Bătrînii să rămînă pe ziduri. Apoi o ia la goană. Opt-zece flăcăi în urma lui.

— Taie-l, omoară-l !

Ca fiarele gonesc pe dîmb în jos înspre locul de unde se aud strigătele. Spre olatul Kabós. De departe mai văd cum cîţiva oameni dau cotul pe uliţă.

— Taie-l, omoară-l !

Dintr-o ogradă țîșnesc niște cazaci, drept în fața lor.

— Taie-l, omoară-l ! Pe ei, pe ei ! — și cazacii sînt călcați în picioare fără milă. Aveau spume la gură și ochii înecați în sînge. Să omoare, să omoare, în goană. Să taie, să omoare.

Olatul Kabós nu mai e departe, se vede grădina. Oameni se învălmășesc intrînd și ieșind. O ceată de călăreți le apare din față, purtînd făclii aprinse de pe care picură smoală. Unul apropie torța de streașina unei case învelite cu paie, paiele uscate iau foc.

— Casa noastră ! urlă Ágoston Mártonka și, ca un țap, șopăind disperat, se repede înainte, învîrtind un par uriaș între mîini. Călăreții pornesc în goană.

— În grădină, oameni buni — urlă Maksai și sare într-o curte. Cu arma încărcată într-o mînă. Călăreții au și ajuns acolo, oamenii se ivesc în dreapta și în stînga, prin curți.

Parul lui Ágoston Marci se abate, cazacul dă un răcnet. Apoi se prăvălesc amîndoi, încleștîndu-se.

Maksai trage ; un cal se răstoarnă cu călăreț cu tot. Cazacii se zăpăcesc. Strigătele răsună pe urmele lor.

— Pe ei, pe ei !

Maksai îi recunoaște pe frații Ijjgyártó și zvîcnește pe portiță, în uliță.

— Taie-l, omoară-l ! Înainte, fraților !

Și, apucîndu-și pușca de țeavă, îi face vînt. Vede un cap de cal, patul greu al puștii se abate cu toată forța într-acolo. Răsună un urlet, nu-l aude, gonește mai departe, și abia acum aude din spate :

— Taie-l, omoară-l !

Oamenii lui aleargă alături și unul dintre ei rîde, nechezînd :

— Fug cazacii !

Ajung la olatul Kabós, Maksai dă să intre pe poartă dar îl izbește un iz de fum. Se oprește.

Abia acum își revine. Casa Kabós arde, ard stoguri în grădină, arde grajdul, arde șura. Picior de om nicăieri.

— Arde satul !

De undeva se aud răcnete grozave și larmă mare. Se întoarce.

— Înapoi, spre biserică !

Aleargă din nou în lungul uliței pînă la biserică dar zgomotul se aude de acum din celălalt capăt al satului. Mai departe, înainte.

La o răscruce, cu tropote disperate, vreo douăzeci de cai își taie cale-n goană, sforăind, fără călăreți. În urma lor doi cazaci călare. Mînau caii izbindu-i cu gîrbacele și strigînd.

— Ațineți-le calea !

Cotiră în ulița strîmtă și, brusc, oamenii întoarseră două porți de-a curmezișul drumului și întîmpinară caii cu răcnete. Animalele se încordară, apoi zvîcniră care-ncotro, prin curți. Cei doi cazaci își luară tălpășița, făcînd cale-ntoarsă. Maksai intră într-o curte. Caii erau înșeuați, cu căpestrele puse, cu frîiele legate la oblînc.

Apucă frîul unuia și se săltă în șa.

— Înainte !

Doi flăcăi, cît ai clipi, lîngă el. Goniră tustrei pe drum, afară din sat. Acolo se mai auzeau răcnete ; se mai bat, afară, în cîmp deschis.

De-acum e lumină și vede clar cum niște călăreți se iau după o ceată care fuge.

Fug cazacii.

— Taie-l, omoară-l !

Nagaica — agățată la oblînc. O ia în mînă și șfichiuiește calul.

— Pe ei, pe ei !

Calul e bun, îi prinde din urmă pe ceilalți. Îi recunoaște, sînt de-al-de Vajda, Derittei și cei doi flăcăi de adineauri. Fugarii ies la drumul mare, ei de asemenea. Și mai mulți cunoscuți. E și Varju Jankó. Vede și mutra rînjită a argatului tătar, apoi alți oameni pe care nici nu-i cunoaște. Îi vede clar și pe cazacii care fug. Și se zărește de acum și Valcăul.

În capul satului îi prind din urmă pe cazaci. Aceștia se întorc. Se învălmășesc într-o clipă. Lui Maksai îi vuiește capul, nu mai vede cu ochii, și cade, cade...

Caii îi poartă la pas, încet, obosiți, către casă. În urma călăreților — o căruță, într-însa zace Maksai pe niște fîn. În fața lor, satul arzînd. Cei din Valcău vin în fugă să ajute la stins.

Apoi trec pe lîngă sat. Varju Jankó descalecă și intră în sat. La biserică. Pe sub deal casele ard, oamenii feresc biserica de foc.

— Unde-s femeile ?

— Au luat-o toate spre Poiana. Au legat și caii, au pornit și căruțele căzăcești într-acolo.

— Și casa noastră ?

— Încă n-are nimic, dar partea de jos a ars pînă-n temelii.

Iese din biserică preotul.

— Ei, părinte, noi sîntem în bună rînduială. Cu ăștia am terminat-o.

— Am trimis oameni pe Dîmbul Rotund să străjuiască drumul cel mare. Dar robii zic că erau pe la urma hoardei.

— Mi-au spus și mie.

Jankó își luă rămas bun.

La gura pîrîului drumul e închis, nu se poate trece cu căruța. Nu le rămîne decît s-o ia pe potecă. Încropesc un hamac din pături și-l prind cu curele între doi cai. Îl culcă în hamac pe Maksai László. Apoi încep să urce.

Oamenii merg pe jos. Pe culme, le ajung din urmă pe femei. Se așezaseră și-i așteptau.

Derittei Mózsi zice :

— Anna, bărbatul tău e rănit. Uite, îl aducem aici, cu caii.

Obrazul femeii se crispează :

— A murit ?

— Nu. Dar e fără cunoștință.

Femeia se sculă și se apropie de bărbatul ei. Se uită la el, pălește.

— Iute, iute. Să mergem.

Și pornește în urma cailor, aproape lipită de capul bărbatului.

Katka nu îndrăznește să se uite la taică-său, nu îndrăznește nici să plîngă, abia dacă poate să se uite la maică-sa.

Ajung la marginea pădurii. Aici trebuie să se oprească, deoarece caii nu pot pătrunde cu rănitul. Retează niște crengi și prind pătura de ele. Îl culcă pe Maksai. Femeia îi susține capul. Patru oameni iau parii pe umeri și pornesc din nou.

Apoi li se deschide în față Poiana. Valea înflorită, iar în spate muntele pleșuv : Tîlharu. Și sub el, olatul.

Patul e desfăcut în grabă și Maksai dezbrăcat. O lovitură de suliță în stomac. Poate că fierul s-a frînt în rană. Trebuie spălată repede și bandajată. Apoi, să-l urce în pat.

Femeia se așeză la capul patului și se uită, se uită la chipul golit de sînge al bărbatului.

Ceilalți îi lasă singuri. Afară, în cerdac, Ilona îl întreabă pe Derittei Mózsi :

— Oare scapă ?

— Mă bate gîndul că nu apucă nici ziua de mîine.

În urma vorbei ăsteia, Vitéz Ilona băgă de seamă că-și simte inima tare grea...

...Într-un tîrziu, Maksai László deschide ochii :

— Apă.

Bea. Nevasta îi duce ulciorul la gură.

— Tu ești aici, Anna ?

— Eu. Te doare ?

— Nu știu. Dă-mi mîna.

Închide ochii. Femeia simte cum îi strînge mîna.

— N-a fost bine așa cum a fost — începe deodată.

— Nu, nu.

— Dar de acum se îndreaptă totul.

Basa Anna nu poate răspunde. Apoi se uită unul la altul.

— Unde-i Katka ?

— Afară.

— Mă gîndesc, nu știu, poate ar fi bun Jankó, Varju Jankó. Mă gîndesc...

— Dumnezeule !

— Ai zis ceva, Anna ? Știu, și tu l-ai iubit pe Gáspár. Știu prea bine. Dar, totuși, eu n-am vrut. Eu nu-s ucigaș. Crede-mă, am vrut să-l ajut. Îi eram dator. Acum poți să mă crezi. Așa să am parte de mila Domnului.

— Te cred, László, te cred !

Și strînse mîna bărbatului.

— Așa e bine. Anna, vezi, așa e bine...

Închise ochii și surîse.

Femeia ședea mută și nemișcată.

— Unde sînt ? zise deodată rănitul și căută cu ochii de jur împrejur.

— La Poiana.

Omul se uită lung la nevastă-sa :

— Dumnezeu !

Apoi zise încet de tot :

— Roagă-i să mă îngroape aici. Lîngă Gáspár. Cred că n-au să stea împotrivă. Cheam-o pe Ilona. Şi aş vrea s-o văd şi pe Katka.

Intrară amîndouă.

— Tu, Ilon, hîrtia aia am ars-o de mult. Să nu afle nimeni, niciodată. Aşa vreau. Nimeni !... Katka ! Nu plînge, fata mea. Şi-apoi, s-o iubeşti pe maică-ta. Fetiţa mea scumpă, tu...

Femeia simţi cum îi strînge mîna cu putere, apoi cum strînsoarea slăbeşte, slăbeşte tot mereu. Iar ochii care căutau la ai ei părură, aşa deodată, că văd ceva, departe tare. Întoarse capul ; parcă ar fi stat cineva în spatele ei.

Dar nu era decît moartea pe care Maksai László o privea acum în faţă.

...A treia zi îl îngropară.

La înmormîntare veniră mulţi. Era prezent tot Mănăşturul. Erau de-acum şi domnii, întorşi de la Gilău pe la casele lor. Erau şi mulţi vălcăuani. Şi oameni de-ai munţilor, care aflaseră vestea luptei de la Mănăştur.

Îl îngropară acolo, sub bradul cel mare. Lîngă Gáspár şi lîngă bătrînul Varju János. Şi la mormîntul deschis, după ce preotul îşi termină slujba, puşcară cu toţii, cei care luptaseră alături de el în noaptea aceea. Iar oamenii, oamenii bărbaţi ziceau că e foarte bine aşa ; Maksai László a fost un om viteaz, se cuvine să hodinească aci....

...Vreme frumoasă, ţesută-n raze de soare, cele două femei şed pe pajişte, sub bradul cel mare. Un om sapă în lemnul crucii numele mortului celui nou. În urma celorlalte. Cele două femei şed tăcute şi amîndouă se gîndesc la tot felul de lucruri. În jos, pe drum, trec vite şi care. Şi oameni, femei şi copii. Sînt voioşi cu toţii. Se întorc din munţi acasă. Poiana s-a golit şi n-au mai rămas decît vechii stăpîni şi Basa Anna cu fiica ei. Se pregătesc şi ele să se întoarcă în sat, casa trebuia reclădită întrucîtva, iar pînă la iarnă hambarele, grajdurile trebuie puse în rînduială. Dar pe cruce mai trebuie înscris numele cel nou.

Dedesubt, pajiştea se întinde pînă jos la pîrîu şi pînă la drum. Iar peste pajişte vin doi oameni. Un băiat şi o

fată. Unul lîngă altul, încet. Fata se apleacă din cînd în cînd și rupe cîte-o floare. Flori de toamnă, de un violet pierdut. Apoi pornesc din nou. Unul lîngă altul.

— Îi vezi ? întreabă una dintre femei.

— Îi văd.

— Mă gîndesc că e bine așa ! Acum vorbise Vitéz Ilona.

— Și eu gîndesc la fel. Așa ar fi dorit și bărbatul meu. Așa vrea și Cel de sus.

Ilona se ridică. Omul și-a terminat munca. Anna se apropie de cruce și citește :

Varju Gáspár, anno 1636.II.15

Varju János, anno 1657.IX.20

Atunci ochii i se încețoșează, nu mai poate continua. Așa că Vitéz Ilona e cea care citește mai departe :

Maksai László, anno 1658.IX.1

Pe atunci voievod al Țării Ardealului era deja dumnealui domnul Barcsai Ákos. Și la un an, în luna Rusaliilor, Rákóczi György cel tînăr dădea ultima sa luptă, sub zidurile cetății Gilăului, pentru scaunul de domnie. Acolo se alese cu o rană și la Oradea muri.